

พุทธจรยา

อ.วศิน อินทสระ

ขอน้อมบูชา
พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
กล่าวคือ พระบริสุทธิ์คุณ
พระมหากรุณาคุณ
และพระปัญญาคุณ
ด้วยเศียรเกล้า

๑๗ กันยายน ๒๕๖๗
วศิน อินทสระ
ศิลปินแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๖๖
สาขาวรรณศิลป์

พุทธจรรยา

งานวรรณกรรมอิงพุทธประวัติ

อ. วศิน อินทสระ

ชมรมกัลยาณธรรม
หนังสือดีลำดับที่ ๔๒๘

พิมพ์ครั้งที่ ๕ : ธันวาคม ๒๕๖๗ : จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
มุทิตาสักการะในมงคลวาระ ๙๐ ปี आयुวัฒน์มงคล
และกราบมุทิตาสักการะในโอกาสที่ได้รับยกย่องเชิดชูเกียรติเป็น
"ศิลปินแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๖๖ สาขาวรรณศิลป์"

จัดพิมพ์เป็นธรรมทาน : ชมรมกัลยาณธรรม ๑๐๐ ถ.ประโคนชัย
ต.ปากน้ำ อ.เมือง จ.สมุทรปราการ ๑๐๒๗๐ โทรศัพท์ ๐-๒๗๐๒-๗๓๕๓
ภาพปก : เพื่อนธรรมเพื่อนทำ ภาพประกอบ : กิตติ ปริเมธาชัย รูปเล่ม : คิงส์ คมสันต์
แยกสีและจัดพิมพ์ : แคนนา กราฟฟิค โทร ๐๘๖-๓๑๔-๓๖๕๑

สัพพทานัง ธัมมทานัง ชินาติ

การให้ธรรมะเป็นทาน ย่อมชนะการให้ทั้งปวง

facebook
อาจารย์วศิน อินทสระ

www.kanlayanatam.com

facebook
Kanlayanatam

ไฟล์เสียงอ่าน
SoundCloud

PDFfile book

คำอนโมทนา

ทนต์แพทย์หญิง อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ ขออนุญาตพิมพ์หนังสือ พุทธจริยา ซึ่งได้พิมพ์ครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ซึ่งเป็นเวลา ๕๕ ปีมาแล้ว ข้าพเจ้าอนุญาตด้วยความยินดียิ่ง

พุทธจริยา เป็นพระจริยาอันประเสริฐของพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐที่สุดในหมู่เทวดา และมนุษย์ ในบทสวดพระพุทธคุณจึงมีคำว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พุทธจริยาก่อให้เกิดปิติปราโมทย์แก่ผู้ได้อ่าน และผู้ได้สดับตรับฟัง เพราะเป็นจริยาอันประเสริฐ ยากที่มนุษย์ทั้งหลายจะทำได้ พระองค์เป็นมนุษย์พิเศษจริงๆ เสด็จอุบัติมาในโลกเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก พระเกียรติคุณของพระองค์ยังกึกก้องอยู่ทั่วโลกจนถึงปัจจุบันนี้

ข้าพเจ้าปลื้มใจอย่างยิ่งที่ได้เขียนหนังสือเรื่องนี้ไว้ คิดว่าจะเป็นประโยชน์อันยั่งยืน แก่สังคมไทย ทุกยุค ทุกสมัย

ขออนุโมทนาต่อศรัทธาปสาทะของทนต์แพทย์หญิง อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ ผู้จัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ เผยแผ่ให้แพร่หลายสืบไป ขอให้ทนต์แพทย์หญิง อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ เจริญรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไป ขอส่งความปรารถนาดีมายังท่านผู้อ่านทั้งหลาย ปรารถนาสิ่งใดอันชอบธรรม ขอให้สำเร็จสิ่งนั้นตามความประสงค์ทุกประการ

ด้วยความปรารถนาดีอย่างยิ่ง

วคิน อินทสระ

๓๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๗

คำนำผู้เขียน

ในการพิมพ์ครั้งแรก

หากท่านเกิด ณ ประเทศอันมีนามว่าภารตวรรษ ในสมัย ๒,๕๐๐ ปีเศษมาแล้ว เวลาเช้า ท่านจะเห็นนักพรตผู้หนึ่งทรงเพศเป็นอนาคาริกมุนี มีพระลักษณะสง่างาม เป็นอย่างยิ่ง พระจริยาวิเลียงละเอียดย่อน พระเกศาสั้นเพียงสององคุลี พระบาทนั้น เปลือยเปล่า ห่อหุ้มพระวรกายด้วยผ้าสีเหลืองหม่น มีภาชนะสีด้าในพระหัตถ์สำหรับภิกขาจาร ตามแบบแห่งมุนีผู้สละแล้วซึ่งเรือน

พระองค์ทรงมีจักขุทอดลงต่ำ เสด็จเข้าบ้านนี้ ออกบ้านโน้น รับอาหารที่ศาสนิก ผู้มีศรัทธาถวาย ท่านอวยพรด้วยพระกระแสเสียงแผ่วเบา ในขณะที่ผู้ถวายอาหารยอบกายลง แสดงคารวะ เขาผู้ได้ถวายอาหารแล้ว ย่อมปิติปราโมทย์ไปทั้งวัน

เมื่อทรงได้อาหารพอควรแล้ว บุรุษสูงสุดผู้นี้ก็แสวงหาที่อันเหมาะสม อาทิวา ไตตันไม้ริมลำธาร แล้วเสวยด้วยพระอาการสำรวม เสร็จแล้วทรงแผ่เมตตาให้ศาสนิก ผู้ถวายอาหารนั้น ประทับนั่ง หลับพระเนตร แสวงหาความสุขอันเกิดจากวิเวก เพราะเว้นจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย

วัฒนฉายากาล เงามแดดทอดยาวไปทางตะวันตกมากขึ้น ประชาชนมีดอกไม้ รูป เทียนในมือ เดินกันไปเป็นแถวทิว เพื่อสักการะและฟังพระธรรมจากพระองค์ ทรงแสดงธรรม ด้วยพระกระแสเสียงไพเราะ นุ่มนวล มีลักษณะเปี่ยมล้นไปด้วยพระเมตตาต่อผู้ฟัง ทุกคน ยอมรับว่า คำสอนของนักพรตผู้นี้ มีเหตุผล น่าสนใจ และน่าปฏิบัติตาม

ทุกวันเมื่อจวนค่ำ จะมีนักพรตประเภทเดียวกันกับพระองค์ แวดล้อมเป็นรูปพระจันทร์ ครึ่งเสี้ยว ณ ธรรมสภาแห่งใดแห่งหนึ่ง ทรงประทานโอวาทแก่สาวกด้วยความหวังดี ให้เว้น สิ่งไม่ควรเว้น ให้ประพฤตสิ่งไม่ควรประพฤต ให้ทำตนเป็นที่เลื่อมใสของมหาชน ควรเป็นผู้รับ อัญชลีกรรม สามิจิกรรม และควรแก่การรับทักษิณา ของผู้มุ่งบุญ

เสร็จจากการประทานโอวาทเป็นส่วนรวมแล้ว อาจมีอาคันตุกะ เป็นบรรพชิตบ้าง คฤหัสถ์บ้าง ขอเข้าเฝ้าเพื่อสนทนาธรรม หรือขอคำแนะนำเป็นส่วนตัวในการดำเนินชีวิต พระองค์จะทรงแนะนำให้ด้วยพระทัยที่เปี่ยมด้วยเมตตา เมื่ออาคันตุกะกลับหมดแล้ว อาจทรง ได้พักผ่อนเล็กน้อยในระหว่างนั้น

พอเที่ยงคืน จะมีผู้สูงศักดิ์ เช่น ราชา มหาอำมาตย์ และเสนาบดี ขอเข้าเฝ้าทูล
ถามปัญหา หรือมีจะนั้นก็เป็นเหล่าเทพยดาเข้านมัสการและถามข้อสงสัยแห่งตน

พระองค์ได้พักผ่อนในยามสุดท้ายเพียงเล็กน้อย เมื่อปัจจุกาลมาถึง ท้องฟ้า
ด้านตะวันออกเป็นสีขาว ทอดยาวจากเหนือจรดใต้ นักพรตผู้นี้ก็เสด็จลุกขึ้น ประทับนั่ง
หลับพระเนตร ตรวจดูสัตว์โลกที่ควรได้รับการโปรด เมื่อได้ทรงเห็นผู้ใดแล้ว จะเสด็จไปโปรด
ทันที ไม่ว่าระยะทางนั้นจะไกลสักเพียงใด หรือมีอันตรายปานใด

ภารกิจของพระองค์วนเวียนอยู่อย่างนี้

อนาคาริกมุนีที่กล่าวถึงนี้คือ พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระคุณ
อันประเสริฐ ออกผนวชแล้วจากศากยตระกูล แห่งลักชนบท แขวงโกศลรัฐ ในอินเดีย
ตอนเหนือ ซึ่งรู้จักกันในปัจจุบันว่า “เนปาล”

พระองค์ได้ทรงสละราชบัลลังก์ซึ่งวางอยู่ ณ เบื้องพระพักตร์ ทรงสละพระโอรสและ
พระชายาอันเป็นที่รัก เพื่อสิ่งอันเป็นที่รักยิ่งกว่าและสูงส่งกว่า นั่นคือ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ
อันอิสระจากโลกียารมณ์ทั้งปวง นำพระองค์ออกจากบ่วงแห่งสังสารวัฏ

เมื่อได้ทรงค้นคว้าหาทางพ้นทุกข์อยู่เป็นเวลานานถึง ๖ ปี ๖ แห่งความทุกข์ทรมานต่างๆ
แล้วได้ทรงพบแสงสว่าง อันเรียกว่า โพธิญาณ ประหารกิเลสอันสิ้นสุดลงแล้ว
ด้วยพระมณีสันเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ จึงเสด็จจาริกสู่ตามนิคมชนบท
ราชธานี เพื่อโปรดปรายธรรมรัตนะ ดับความร้อนผ่นกระหายแก่สัตว์โลก ผู้ถูกเพลิง คือ ราคะ
โทสะ และโมหะ เผาให้รู้มร้อนอยู่ ผู้ถูกความแก่ ความเจ็บ และความตาย เบียดเบียน ปีบคั่นอยู่

ตั้งแต่เริ่มสมัยประวัติศาสตร์มาประมาณ ๓,๐๐๐ ปี แล้วจนกระทั่งบัดนี้ ยังไม่เคยมี
พระจริยาแห่งกษัตริย์ใด ผ่องแผ้วบริสุทธิ์ดุจพระจริยาแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเดิมทีคือ
เจ้าชายสิทธัตถะ โคตมะ

พระจริยาที่พระองค์ทรงประพฤติมาตลอดพระชนม์ชีพนั้น พอประมวลลงได้ ๓ สถานคือ
พระจริยาส่วนพระองค์ พระจริยาอันเป็นประโยชน์แก่พระญาติ และพระจริยาอันเป็นประโยชน์
ต่อชาวโลกพระธรรมคำสอนที่พระองค์ทรงประทานไว้ตั้งแต่ครั้งกระนั้น ยังเป็นประโยชน์เกื้อกูล
แก่ชาวโลก อยู่จนกระทั่งบัดนี้

หนังสือ “พุทธจริยา” นี้ เป็นบางส่วนแห่งพระจริยาของพระองค์ ประดุจน้ำหยดเดียว
แห่งน้ำในบึงใหญ่

คำนำชมรมกัลยาณธรรม

พระพุทธองค์ ทรงเป็นแสงสว่างของโลก ด้วยพระปัญญาคุณ พระมหากรุณาคุณ และพระบริสุทธิคุณ อันยิ่งใหญ่ ทรงเสด็จอุบัติ ประสูติ ตรัสรู้ ประนินพพาน เพื่อโปรดเวไนยสัตว์ ให้พบทางออกจากทุกข์ ทางรอดจากการวนเวียนในสังสารวัฏ ไม่เพียงแต่ชาวพุทธเท่านั้น สรรพชีวิตในทุกภพภูมิ ควรศึกษาพระพุทธประวัติของพระองค์ พระมหาบุรุษที่หาได้ยาก ทรงสลัดโซ่ตรวนที่จองจำทุกชีวิตไว้ไม่มีทางหลุดรอด พระองค์ทรงเป็นแบบอย่างของผู้ทรงปัญญา สามารถฟันเครื่องพันธนาการได้สิ้นเชิง น้ำพระทัยประเสริฐที่ทรงประทานพระธรรมไว้เป็นดวงประทีปของโลก ๒,๖๐๐ กว่าปีผ่านมา ยังเป็นที่ประจักษ์จนบัดนี้

งานวรรณกรรมอิงพุทธประวัติ “พุทธจริยา” ผลงานทรงคุณค่าของท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ท่านได้ประพันธ์ไว้ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ จนถึงบัดนี้ ผ่านมา ๕๕ ปีว่า นับเป็นผลงานที่ทรงคุณค่า เป็นงานวรรณกรรมมรดกธรรมชิ้นสำคัญ ที่ชาวพุทธควรภาคภูมิใจ ด้วยจิตสำนึกแห่งกตัญญูอันยิ่งใหญ่ น้อมบูชาแด่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จากปลายปากกาของปราชญ์ผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งด้านหลักธรรมคำสอนและงานวรรณกรรมภาษาไพเราะระดับเทพนิมิต วิจิตรงดงามดุจงานร้อยมาลัยธรรม เป็นที่ประจักษ์ในผลงานมากมายของท่าน รวมทั้งที่ได้รางวัลระดับโลก เช่น “พระอานนท์ พุทธอนุชา” ตามที่เราทราบกันดีแล้ว

ชมรมกัลยาณธรรมได้รับความเมตตาจากท่านอาจารย์ให้เผยแพร่ผลงานธรรมของท่านมาอย่างต่อเนื่อง ได้จัดพิมพ์เผยแพร่ผลงานหนังสือของท่านจำนวนมาก เพื่อเป็นธรรมทาน รวมทั้ง พระอานนท์ พุทธอนุชา, ผู้สละโลก, อนุทินทรงศนะชีวิต และอันความกรุณาปราณี เป็นต้น ยังคงค้างผลงานทรงคุณค่าเรื่องสำคัญที่ตั้งใจจะจัดพิมพ์ก็คือ “พุทธจริยา” และ “ลีลากรรมของสตรีสมัยพุทธกาล” โดยเฉพาะเล่มแรก นับว่ามีนัยสำคัญยิ่งในการสืบทอดเจตนารมณ์แห่งความสำนึกคุณแห่งพระมหากรุณาอันยิ่งใหญ่ จึงได้กราบขออนุญาตท่านอาจารย์ในการจัดพิมพ์ใหม่ทั้งสองรายการ ซึ่งจะปรากฏสู่สายตาทุกท่านติดตามกันมาภายในปีนี้แน่นอน

งานวรรณกรรม “พุทธจริยา” ได้เริ่มดำเนินการกันมา ๒ - ๓ ปีที่ผ่านมา พบอุปสรรคปัญหาหลายอย่าง แต่พวกเราก็ไม่ถอดใจที่จะช่วยกันทำให้สำเร็จ เพราะหนังสือไม่มีเผยแพร่มานานแล้ว ชมรมกัลยาณธรรมจึงตั้งใจมอบเป็นธรรมบรรณาการแก่ทุกท่าน ถือว่าเป็น

พันธสัญญาแห่งชีวิตที่จะต้องทำเล่านี้นี้ให้สำเร็จก่อนตายก็ว่าได้ ด้วยความสำนึกในพระคุณท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ที่มีเมตตาต่อข้าพเจ้ายิ่งกว่าความเป็นครูบาอาจารย์ ที่ยิ่งใหญ่กว่านั้นคือ โอกาสอันสำคัญที่จะได้ตอบแทนพระมหากรุณาคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกอบกับวาระอายุวัฒนมงคลครบรอบ ๙๐ ปีบริบูรณ์ของท่านอาจารย์วศิน อินทสระ ที่จะมาถึงในวันที่ ๑๗ กันยายน ศกนี้ งานวรรณกรรม “พุทธจริยา” จึงทรงคุณค่าคู่ควรแก่การจัดพิมพ์เป็นพุทธบูชาเพื่อสืบทอดอุดมการณ์ธรรมเป็นที่สุด

ชมรมกัลยาณธรรม ขอกราบขอบพระคุณกัลยาณมิตรทุกท่านที่ร่วมแรงร่วมใจสละเวลา ช่วยกันผลักดัน ให้งานวรรณกรรมชิ้นสำคัญนี้ สำเร็จดังตั้งใจ ขอขอบคุณศิลปินกิตติ ปริเมธาชัย ที่ได้สละเวลาวาดภาพประกอบให้อย่างสุดใจ ขอขอบคุณ กลุ่มศิลปิน “เพื่อนธรรมเพื่อนทำ” ที่ช่วยออกแบบภาพปกให้อย่างงดงาม ตรงตามพระพุทธรูปนิทานที่ทรงประทานมรดกธรรมล้ำค่าไว้ให้เป็นประทีปของโลก แม้พระองค์จะทรงดับขันธปรินิพพานไปนานแล้ว

ด้วยหัวใจดวงเดียวกัน ที่สำนึกในพระมหากรุณายิ่งใหญ่ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งเป็นเครื่องบูชาอาจารย์คุณ ในวาระอายุวัฒนมงคล ๙๐ ปี ของท่านอาจารย์วศิน อินทสระปราชญ์ผู้ทรงธรรมแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แบบอย่างงดงามของชีวิตประดุจ “พระธรรมเจดีย์”

ยิ่งกว่านั้น งานวรรณกรรม “พุทธจริยา” นี้ ยังเป็นเครื่องมุทิตาสักการะครูบาอาจารย์ผู้ประเสริฐ ในวัยครบรอบ ๙๐ ปี คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (กวช.) กระทรวงวัฒนธรรมได้ประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติให้ท่านอาจารย์วศิน อินทสระ เป็น “ศิลปินแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๖๖ สาขาวรรณศิลป์” นับว่าเป็นรางวัลแห่งคุณค่าคู่ควรกับความทุ่มเทเสียสละตลอดชีวิตของครูที่ได้อุทิศเพื่อพระพุทธศาสนา เป็นทีฆะฐานุคติแก่ชนรุ่นหลัง โดยที่ท่านไม่เคยคาดหวังสิ่งตอบแทนใดๆ เหล่าศิษย์สำนึกในพระคุณด้วยเศียรเกล้า จึงขอจารึกสดุดีเกียรติยศของแผ่นดิน ไว้ด้วยความปลื้มปิติเป็นล้นพ้น ขออาณิสสแห่งธรรมทานนี้ และทุกงานสร้างสรรค์ปัญญาที่ท่านได้บำเพ็ญมาอย่างต่อเนื่อง จงเป็นตบะ เดชะพลวปัจจัยแห่งมรรค ผล นิพพาน แต่ท่านอาจารย์ในกาลอันใกล้นี้ และขอพระสัทธรรมจงส่องสว่างนำทางชีวิตของทุกสรรพสัตว์ให้พบความสุขสงบร่มเย็น ปราศจาก ทุกข์ โศก โรค ภัย ทุกประการ มีมรรค ผล นิพพาน เป็นที่หมายทุกคนทุกท่าน เทอญ.

ด้วยสำนึกในพระมหากรุณาและในอาจารย์คุณ

ทพญ.อัจฉรา กลิ่นสุวรรณ

ประธานชมรมกัลยาณธรรม

๒ กันยายน ๒๕๖๗

สารบัญ

บทนำ	ผู้ทรงประทานแสงสว่างแก่โลก	๑๑
๑	ประสูติ	๑๕
๒	กำพร้าและพระอัยยาคัยในเยาว์วัย	๒๓
๓	สัจจะและมายา	๓๒
๔	ในโลกแห่งความเป็นจริง ๑	๔๐
๕	ในโลกแห่งความเป็นจริง ๒	๔๙
๖	เครื่องผูกมัดที่ตัดยาก	๕๘
๗	สู่ความเป็นอนาคาริกมุนี	๖๕
๘	พระมหากรุณา	๗๒
๙	สิ่งที่ทำได้ยาก	๘๐
๑๐	พระผู้พิชิตมาร	๘๙
๑๑	ทรงประสบความสำเร็จ	๙๙
๑๒	รางวัลแห่งความหลุดพ้น	๑๐๗
๑๓	กับนักพรตผู้ทรงมานกาย	๑๑๕
๑๔	ทรงบำเพ็ญธรรมเถรี	๑๒๕

๑๕	แสงหาตน	๑๓๔
๑๖	ของร้อนและการปล่อยวาง	๑๔๒
๑๗	ความสูญเสียและการได้มา	๑๕๑
๑๘	ธุลีภายใน	๑๕๙
๑๙	โง่แต่น่ารัก	๑๖๗
๒๐	หักก้านบัวและหล่มชีวิต	๑๗๕
๒๑	หนามบ่งหนาม	๑๘๒
๒๒	นางทาสและธิดานายช่างหูก	๑๙๐
๒๓	พระพุทธโอวาท เรื่องความชนะสี่ประการ	๑๙๘
๒๔	ริมฝั่งแม่น้ำโรहिณี	๒๐๖
๒๕	รางวัลอันประเสริฐ	๒๑๕
๒๖	ทรงเป็นศาสดาที่สาวกควรภูมิใจ	๒๒๓
๒๗	พระเนกขัมมบารมีในอดีต	๒๓๑
๒๘	พระอัยยาคัยซึ่งเปี่ยมด้วยขันติและเมตตา	๒๔๕
	ประวัติท่านอาจารย์วชิร อินทสระ	๒๕๐
	คำประกาศเกียรติคุณ นายวชิร อินทสระ	๒๕๔
	รางวัลศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช ๒๕๖๖	

บทนำ

ผู้ทรงประทานแสงสว่างแก่โลก

บุคคลผู้ให้แสงสว่างแก่โลกอุบัติขึ้นแล้ว...

ธงแห่งอหิงสาธรรมถูกยกขึ้นให้โบกสะบัดอยู่ทั่วทิศแล้ว...

ธรรมเภรีก็ก้องขึ้นแล้ว...

ดอกบัว คือดวงใจของปวงชนเบิกบานแล้ว... เพราะได้รับแสงสุริยคือพระสัทธรรม...

สัจจะแห่งชีวิตได้ถูกเปิดเผยแล้ว...

มรรคาอันชอบ ปลอดภัยด้วยเครื่องประกอบอันงาม ทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด
ได้สร้างขึ้นแล้ว...

น้ำตาอันหลั่งออกเพราะความวิปริตต่างๆ ได้รับการเช็ดให้เหือดแห้งแล้ว...

สายธารแห่งความกรุณาได้หลั่งไหลไปทั่วแล้ว...

กงล้ออันทารุณแห่งวัฏจักรได้ถูกทำลายลงแล้ว...

ท่ามกลางความมืด คือ โมหะ อันแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วไป เสมือนรัตติกาลในคืนแรม
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงเป็นประหนึ่งดวงอาทิตย์ ได้อุบัติขึ้นกำจัดความมืดนั้น ประทาน
แสงสว่างอันเจิดจ้าแก่สัตว์โลก ท่ามกลางวงล้อมแห่งกำแพงคืออวิชชา พระองค์ได้ทรงทำลาย
ให้ล้มลงด้วยพระปัญญาอันบริสุทธิยิ่ง ทรงเป็นเสมือนลูกไก่ตัวแรก ที่เจาะกระเปาะฟองไข่
คืออวิชชาออกมา

แล้วแล้ว....

ทรงยกธง คืออหิงสาธรรม - ความไม่เบียดเบียน ให้โบกสะบัดพลีไปทั่วพื้นชมพูทวีป และธงนั้นได้แผ่กระจายออกไป โบกสะบัดอยู่ทั่วแผ่นดินเมฆมา

ทรงยกธงนี้ขึ้น ประกาศอย่างอาภายว่า “ความไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง ความมีใจกรุณาต่อสัตว์ทั้งปวงเท่านั้น เป็นบ่อเกิดแห่งความสุขของหมู่สัตว์”

ก่อนนี้ ประชาชนยังตกอยู่ในห้วงแห่งความมืด พอใจในการบูชาตัณหา แพะ แกะ เป็นฝูงๆ ถูกต้อนไปสู่ยัญพิธี เพื่อยัญกรรม รับบาปแทนมนุษย์ผู้เห็นแก่ตัว มุ่งปลดเปลื้องเคราะห์กรรมแห่งตน โดยการเอาชีวิตของสัตว์อื่นมารับแทน เป็นการแสวงหาความสุขเพื่อตน บนความทุกข์ของสัตว์อื่นโดยแท้ และเขาก็หาได้รับความสุขจริงไม่ มันเป็นเพียงการหลอกลวงตนเองชั่วครู่ชั่วครวเท่านั้น

พระองค์ผู้กรุณาต่อสัตว์ไม่เลือกหน้า ได้ทรงประกาศอย่างเปิดเผยว่า การเบียดเบียนสัตว์นั้น เป็นบาป ยัญกรรมที่ถูกต้อง คือการกรุณาในสัตว์ทั้งปวง ความเสียสละ เพื่อประโยชน์สุขของสัตว์อื่น

ก่อนนี้ ศาสดาเจ้าลัทธิมากมาย ได้ประกาศธรรมของตน อันเจือด้วยมลทิน ไม่บริสุทธิ์ เสื่อมผู้มุ่งประโยชน์ตน จำหน่ายยาปลอม ไม่มีคุณภาพในการบำบัดรักษา บริโภคเท่าไร ก็หาทำลายโรคได้ไม่ มีแต่เป็นโทษแก่ตนเพิ่มพูนขึ้น

พระองค์ได้ทรงย้าธรรมเถรี ประกาศธรรมอันบริสุทธิ์ ไม่เจือด้วยมลทิน แจกจ่ายไปรยปรายธรรมรัตนอันประเสริฐ ผู้ปฏิบัติตามย่อมได้รับผลจริง เข้าถึงภาวะอันประเสริฐจริง

ดอกบัว คือดวงใจของปวงชนได้รับแสงสุริย์ คือ พระลัทธิธรรมจึงเบิกบาน และยังผู้อื่นให้เบิกบานต่อไป ไม่ต้องเป็นเหยื่อของปลาและเต่า คือ กิเลสาสวะ และความทุกข์ทรมานประการต่างๆ อันมีอยู่ประจำโลก ได้รับความสุขเต็มเปี่ยม เท่าที่มนุษย์จะเข้าถึงได้ ไม่ต้องหม่นหมองครองเศร้า เยี่ยงคนเป็นโรคเรื้อรังอีกต่อไป

ทรงอุบัติขึ้นเพื่อเผยสัจจะแห่งชีวิต ก่อนนี้ปวงชนพากันหลงใหลในภาพมายาแห่งชีวิต มองเห็นความสวยงาม ซึ่งเป็นสิ่งหลอกลวง ที่แท้ชีวิตมีแต่ความทุกข์ ความระทมตลอดเส้นทางแห่งชีวิต ระเบิดด้วยเรียวหนามแห่งความทุกข์โศกเศร้าหมอง ชีวิตนี้ไม่มีอะไรอื่น นอกจากความสมหวังและผิดหวัง แม้ความสมหวังและผิดหวังนั้นเอง ก็เป็นเพียงมายาที่ชอบหลอกคนเล่น ไม่จริงยั่งยืนอะไรเลย ทรงชี้ให้เห็นสภาวะแห่งชีวิตอย่างแท้จริงว่า ที่ใดมีชีวิต ที่นั่นมีความทุกข์คลุกเคล้ากันไป จึงไม่ควรมัวเมาในชีวิตนั้น เพราะความมัวเมา จะทำให้ชีวิตตกต่ำลงไปอีก

ทรงปูลาดทางแห่งชีวิตอันปลอดภัยไว้สำหรับปวงสัตว์ นั่นคือ อริยมรรค ประกอบด้วย องค์ ๘ ประการ เพื่อเดินให้ถึงสุดสายแห่งชีวิต ที่พระองค์ได้ทรงดำเนินมาแล้ว เป็นทางเอก เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อข้ามพ้นความโศก ความรำพัน เพื่อทำลายความทุกข์ โทมนัสทั้งปวง เพื่อรู้สิ่งที่ควรรู้ เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง เป็นทางที่สามารถหลง ติดตามไม่ได้ เป็นทางสายเดียวที่นำสัตว์ไปสู่ความบริสุทธิ์ หหมดทุกข์โศกทุกประการ

ก่อนนี้ ปวงชนต้องคร่ำครวญเศร้าโศก เพราะการพลัดพรากจากมารดาบิดาบ้าง จากบุตร ภรรยาและสามีบ้าง จากปิยชนอื่นๆ บ้าง เพราะความห่วงเหนี่ยวยึดมั่นว่า เป็นตัวเรา และเป็นของเรา พระองค์ได้ทรงชี้ธรรม เพื่อดับความทุกข์อันเกิดจากความวิปริตนั้นว่า “**ตนของตนเองก็ยังไม่ มี ทรัพย์หรือบุตรจะมีแต่ไหน**”

พระธรรมที่ทรงสั่งสอน ล้วนมีประโยชน์ในทางปลอบประโลมใจให้คลายโศก พระกระแสเสียงอันนุ่มนวล และพระอาการอันล่อความเห็นอกเห็นใจของพระองค์นั้น ได้เป็นเสมือนผ้าอย่างดี ที่สามารถซับน้ำตาของผู้ที่กำลังเศร้าให้คลายเศร้า เมื่อพยายามระลึกอยู่เสมอๆ ตามที่พระองค์ทรงสอน ก็จะได้ผลเต็มที่ คือ เป็นคนทุกข์ไม่เป็น โศกเศร้าไม่เป็น มองเห็นเรื่องต่างๆ เป็นเพียงมายาจากหนึ่งๆ แล้วผ่านไปเท่านั้น

สายธารแห่งความกรุณาต่อหมู่สัตว์ ได้ไหลหลากไปทั่ว ไม่เลือกชาติ ชั้น วรรณะ หรือ เพศใด มีลักษณะทนไม่ได้อต่อความทุกข์ ความเดือดร้อนของผู้อื่น มีจิตอ่อนโยนใคร่ช่วยเหลือ ให้เขาพ้นจากทุกข์ มองเห็นความเดือดร้อนของผู้อื่น เสมอด้วยทุกข์แห่งตน ประหนึ่งมารดา พึงปฏิบัติต่อบุตรสุดรักสุดถนอม อาณูภาพแห่งอหิงสาธรรมแผ่ปกคลุมอยู่ทั่วไป ทุกคนได้ตระหนักตามพระพุทธรวจนะว่า **ความกรุณาเป็นธรรมอันประเสริฐ**

เพราะอาณูภาพแห่งธรรม ที่พระองค์ผู้ประเสริฐได้แสดงไว้เป็นแนวทางนั่นเอง ผู้รู้มีความเลื่อมใส บรรณาความบริสุทธิ์แห่งตน และปฏิบัติตามโดยชอบ จึงสามารถทำลายกองลืออันทารุณแห่งวัฏจักร ซึ่งหมุนบด ห้ำหั่น ย่ำยีหมู่สัตว์ มาเป็นเวลายืดยาวนานให้พินาศลง ไม่อาจหมุนไปสู่วัฏทุกข์อีกต่อไป ธรรมมานูภาพของพระองค์นั้น เกรียงไกรยิ่งนัก แผ่ไป ณ ที่ใด ย่อมย่ำยีทำลายศัตรูคือกิเลสให้พ่ายแพ้

ผู้ระหกระเหินมาในวัฏสงสารเป็นเวลานาน เมื่อมารู้แจ้งธรรมของพระองค์ได้แล้ว การเดินทางก็หยุดลง ไม่ต้องระหกระเหินอีกต่อไป พระองค์นั้นคือ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐที่สุดทั้งในหมู่เทวดาและมนุษย์

มาเกิด... มาลงสู่อุทยานมาลี กล่าวคือ จริยาแห่งพระผู้มีพระภาค พระองค์นั้นเกิด

^๑ อดตฺตา หิ อดตฺโน นตฺถิ กุโธ ปุตฺตา กุโธ ธนํ

ประวัติ

นับ

ถอยหลังจากนี้ไป ๒๕๙๑ ปี^๑ และ ๓๕ ปี ก่อนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะเสด็จ
อุบัติขึ้นในโลก เพื่อโปรดสัตว์ให้พ้นจากโอฆะกันดาร คือกิเลสและสังสารวัฏทั้งปวง

พร้อมๆ กับอรุณเบิกฟ้า แสงทองสาดส่องไปทั่วแผ่นดินเมฆนี้ ยอดปราสาทแห่ง
พระเจ้าสุทโธทนะ ราชแห่งลัทธิชนบท กระทบแสงสุริยา ดูเลื่อมพรายประดุจทาบทับด้วย
สีทอง ห่างบริเวณวังออกไปไม่ไกลนัก ผืนสาละทิศธรแผ่กระจายสุดสายตา รวงอันเหลืองอร่าม
อยู่แล้ว เมื่อกระทบแสงสุริยในยามเช้า จึงดูประหนึ่งไล่ด้วยน้ำทอง

เสียงเกวียนเทียมโคเคลื่อนไปอย่างเชื่องช้า ดังเอี้ยดแอ๊ดๆ แทบทุกถนน ประชาชน
ชาวกบิลพัสดุ์แต่งกายอย่างประณีต บางพวกออกเดินเล่น รับลมและแสงแดดยามเช้า บางพวก
ถือตะกร้าและกระเช้า ดุ่มเดินไปจ่ายตลาด เสียงสตรีจับเล่นกับบุตรตั้งอยู่เป็นระยะๆ
ตามความยาวของถนน

เมื่อมีเสียงประกาศก้องออกมาว่า

“ท่านทั้งหลายจงหลีกทาง เจ้าแม่เหนือหัวแห่งแคว้นลัทธิกำลังเสด็จ” เท่านั้น
ประชาชนที่เดินขวัไชวอยู่ก็หยุดทันที คนขับเกวียนก็กระโดดลงจากเกวียน บังคับโคคู่ให้หยุดนิ่ง
อยู่กับที่ ทุกคนมองไปยังจุดเดียวกัน แล้วน้อมกายลงถวายคารวะ พร้อมด้วยเปล่งเสียงว่า

^๑ เอาปี พ.ศ. ปัจจุบันตั้ง แล้วบวกด้วย ๔๔

“ขอพระแม่เมืองจันทรงพระเจริญ”

เสียงนั้นดังกึกก้องทั่วท้องถนน พวกเด็กในบริเวณใกล้ๆ ร้องกรูกันเข้ามา พยายามยัดเยียดตนเพื่อยืนในแถวหน้า

เสลี่ยงวิการด้วยทอง มีชายฉกรรจ์ทำทางปีกบิน ๔ คน หามไปอย่างเชื่องช้า ข้าราชการบริพารแถวเรียง ๓ นำหน้ากลุ่มหนึ่ง และระวังหลังอีกกลุ่มหนึ่ง ถัดนั้นไปมีกองเสปียงเป็นราชรถเทียมด้วยม้าคู่ ๓ คัน

พระแม่เมืองมหายาประทับสง่าอยู่ท่ามกลางเสลี่ยง ปรากฏประดุกุบลโผล่ขึ้นจากสระเพียงดอกเดียว เหนือพื้นน้ำอันราบเรียบ พระนางได้ทักทายราษฎร ด้วยสายพระเนตรอันเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตา เสลี่ยงได้ผ่านไป ท่ามกลางการแห่ห้อมของปวงชนผู้จงรักภักดี จนกระทั่งถึงประตูเมือง

เกรียติประจำป้อมปราการพระนครดังสนั่นขึ้นพร้อมกัน ๓ ครั้ง ประตูพระนครถูกเปิดออก ทหารรักษาพระนครชูดาบถวายความเคารพ ขณะที่เสลี่ยงผ่านประตูออกมา

ชาวศากยะผู้รักดีได้เดินตามเสด็จออกมาส่ง จนปิ่นนารีแห่งกบิลพัสดุ์ล่วงประตูเมืองออกไปแล้ว เขาเหล่านั้นโน้มกายลงถวายความเคารพ พร้อมกล่าวว่า

“ขอพระแม่เจ้าจงกลับมาอีก มาเพื่อเป็นปิ่นเกตุแห่งชาวกบิลพัสดุ์ทั้งมวล”

สตรีที่คร่ำครวญ มองดูตนเอง แล้วเหลียวมองพระราชนิ มงพระราชนิแล้ว กลับก้มลงมองตนเอง อัสสุชลก็หลั่งไหลลงอาบพักตร์ เพราะนึกเทียบตนเองกับพระราชนิ บางนางที่มีภูมิลำเนาเดิมอยู่เทวทหะ เช่นเดียวกับพระราชนิก็มีอยู่ เมื่อได้เห็นพระราชนิเสด็จไปประสูติ ณ มาตุภูมิ ก็หวนระลึกถึงมารดาบิดาตน จึงนั่งลงชบหน้าลงบนฝ่ามือแล้วร่ำไห้

พระนางมหายาเข้าพระทัยว่า หญิงพวกนั้นมีความอาลัยในพระนางที่กำลังจากไป จึงทรงปลอบประโลมสตรีเหล่านั้นว่า

“ภคินีทั้งหลาย ! อย่าคร่ำครวญเลย การจากไปของเราก็เพียงชั่วคราว เมื่อคลอດเรียบร้อยแล้ว จะกลับมาอยู่กับท่านทั้งหลายเช่นเคย เราจะขอมอบชีวิตและร่างกาย ให้อยู่ในความคุ้มครองของชาวกบิลพัสดุ์ทั้งปวง”

เมื่อทรงเห็นสตรีเหล่านั้นมีคร่ำครวญ จึงทรงปลอบใจเขาและประทานพรว่า

“ขอให้ท่านทั้งหลาย จงบำรุงครรภ์ให้ดี บุตรที่อยู่ในครรภ์ของท่านคือขุมทรัพย์อันประเสริฐ เขาจักเป็นผู้นำสิริมงคลมาให้ จักดำรงวงศ์สกุล จักเป็นผู้เลี้ยงดูท่านเมื่อท่านชรา เมื่อท่านเลี้ยวเขาคี เขาจักเป็นสมบัติที่จะนำความปลื้มใจมาให้ท่านยิ่งกว่าสมบัติใดๆ และขอให้ท่านทั้งหลาย จงคลอດบุตรโดยปลอดภัย ไร้โรค ทั้งตัวท่านเองและบุตร”

เสียงไชโยโห่ร้องก็กึกก้องขึ้น ขณะที่พระนางตรัสจบลง แลแล้ว เส่เสียงก็ค่อยๆ เคลื่อนห่าง ทวารพระนครออกไป

ขณะเดียวกันนั้น พระอาทิตย์กำลังให้ความอบอุ่นแก่พื้นโลก พืชพันธุ์และป่านกชาติ ทั้งมวล...

จนกระทั่งพระอาทิตย์โคจรขึ้นมากแล้ว เป็นเวลาสาย ความร้อนทวีแรงขึ้นตามลำดับ ขบวนเสด็จมาถึงบริเวณศาลวันอันมีนามว่า ลุมพินี

ณ ที่นั้นเป็นป่าโปร่ง มีต้นสาละขึ้นเรียงราย มีไม้พันธุ์หอมอื่นๆ อีกนานาชนิด ไก่ป่า ไผ่ปิกบินข้ามต้นไผ่อยู่ไปมา เสียงนกร้องคล้ายกับกระแสดลม ผสมด้วยกลิ่นบุปผชาติ รวยระรื่น ก่อให้เกิดโสมนัสอันรื่นรมย์ พระนางมหามายาจึงมีพระเสาวนีย์ว่า

“หยุดพักผ่อนที่นี้ก่อนเถิด เมื่อหายเหนื่อยแล้วจึงค่อยเดินทางต่อไป”

เส่เสียงค่อยๆ เคลื่อนต่ำลงมา จนกระทั่งประดิษฐานอยู่ ณ ภาคพื้น ได้ร่มสาละใหญ่ ใบหนา แผ่ความรื่นรมย์ร่มเย็นอยู่ทั่วบริเวณ ข้าราชการบริพารจัดแจงปูลาดอาสนะซึ่งเตรียมมาแล้ว ให้พระนางประทับเอนพิงต้นสาละนั้น

พระนางทอดทัศนาการไปเบื้องหน้า ในพระทัยชุ่มชื่น ด้วยบรรยากาศใหม่ ทรงรู้สึก รื่นรมย์ เบาสบาย และปลอดโปร่ง ป่าเป็นสถานที่ให้ความสุขทั้งทางกายและทางใจ

สักฤกษ์หลายตัวจับอยู่บนกิ่งไม้ แล้วเมียงมองลงมา แล้วหันไปจําพรรจากัน เหมือนจะถามกันว่า “ใครนะ มีบริวารแวดล้อม มานั่งพักอยู่ ณ ป่านี้”

ขณะนั้นเอง อาการปวดพระครรภ์ได้เกิดขึ้นแก่จอมมารีแห่งแคว้นลัทธิ พระนาง ได้บอกความนั้นแก่นางสนองพระโอรส และข้าราชการบริพาร ซึ่งได้รับมอบหมายจากพระเจ้าสุทโธทนะให้เป็นผู้ดูแลอย่างใกล้ชิด ในจำนวนนั้นมีแพทย์หลวงอยู่ด้วย

ข้าราชการบริพารจึงปูลาดบรรจถรณ์ให้พระนางบรรทม แล้วแวดล้อมบริเวณสาละมณฑล ด้วยผ้า màn อย่างดี อาการปวดพระครรภ์ มิได้ลดลงเลย มิแต่เพิ่มขึ้นๆ ตามความร้อนแรง แห่งแสงอาทิตย์

เป็นครั้งแรกในชีวิต ที่พระนางได้รับความเจ็บปวดอย่างที่ไม่เคยประสบมาเลย ครั้งแรกๆ ปวดจี๊ดๆ แล้วหายไป ความปวดนั้นค่อยๆ ถูเข้าทุกที จนกระทั่งเหมือนจะขาดใจ คนที่พระนาง ระลึกถึงมากที่สุดในเวลานั้น คือพระเจ้าสุทโธทนะ ผู้เป็นพระราชสวามี พระนางรู้สึกตื่นเต้น ที่สุดในชีวิต ความกระหายใคร่เห็นเลือดเนื้อเชื้อไข ได้ช่วยระงับความเจ็บปวดไว้ได้บ้าง เป็นครั้งแรก

แลแล้ว เวลาอันตื่นเต้นที่สุดก็มาถึง และผ่านพ้นไป เมื่อพระนางประสูติพระราชโอรส งามประดุจก้อนทองคำ ความเจ็บปวดทั้งปวงหายไปสิ้น เหลืออยู่แต่ความชื่นชมโสมนัส

บุคคลผู้เป็นอัจฉริยมนุษย์ได้อุบัติขึ้นในโลกแล้ว ณ เพลาสาย ใกล้เที่ยง วันศุกร์ กลางเดือน ๖ ปีกจ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี นับถอยหลังจากนี้ไป ๒๕๙๑^๓ ปี

ทันทีที่พระโพธิสัตว์เสด็จอุบัติลงสู่โลกนั้นเอง เหตุอัศจรรย์ก็บันดาลให้เป็นไป มีแสงประหลาดเกิดขึ้นทั่วจักรวาล ปรุพิดลไหวหน่อยๆ ณ เบื้องบน ท้องฟ้าคำรามครวญคราง เสมือนจะประกาศแก่โลกธาตุทั้งมวลว่า อัจฉริยบุคคลได้บังเกิดขึ้นในโลกแล้ว

พระนางมหายาต่างพระทัยว่าจะเสด็จไปสู่กรุงเทวทหะเพื่อจุดประสงค์อันใด จุดประสงค์อันนั้น ได้บรรลุผลสมความมุ่งหมายแล้ว ไม่มีความจำเป็นอันใด ที่ต้องเสด็จไปสู่ กรุงเทวทหะอีก

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงทราบข่าวนั้นด้วยความระทึกพระทัยเป็นที่ยิ่ง ไม่เคยเลย ในชีวิตที่ผ่านมา ที่พระองค์จะทรงตื่นเด่นระคนด้วยปีติโสมนัสยิ่งกว่านี้ สัตยชาติญาณแห่งความเป็นบิดาได้แล่นขึ้นสู่ความรู้สึกอย่างรวดเร็ว บัดนี้ พระองค์มิใช่กษัตริย์หนุ่มธรรมดาเสียแล้ว พระองค์ทรงเป็นพระราชบิดา เป็นพ่อของเด็กน้อย ทรงเต็มตื่นพระทัยจนแทบจะไม่อาจกลั้น พระอัสสุชลได้ ความตื่นเด่นได้แรงเร้าพระองค์ จนแทบไม่ทราบจะอยู่ในอิริยาบถใด ผุดลุกผุดนั่ง อยู่ตลอดเวลา พระกระแสเสียงเล่า เมื่อตรัสกับข้าราชการบริพารคนใด ก็มีลักษณะสั้นน้อยๆ ด้วย อำนาจปีติท่วมท้น

“อา ! เรามีลูกแล้วหรือ” ทรงอุทานโดยลำพังพระองค์เดียว “เป็นลูกชายเสียด้วย น่าปลื้มใจอะไรเช่นนี้ คงงามสมลักษณะของผู้เกิดในสกุลกษัตริย์ คำว่า ‘ลูก’ ทำให้จิตใจเรา เต็มบริบูรณ์ เราคิดถึงเขาด้วยความภาคภูมิใจ ไม่เคยเลย เราไม่เคยประสบปีติปราโมทย์มาก เท่านี้เลย”

แลแล้วพระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้แต่งขบวนไปรับพระราชินีและเจ้าชายน้อย กลับสู่ นครกบิลพัสดุ์โดยเร็ว พระองค์ทรงรอคอยการกลับมาของพระราชินีและพระราชโอรสด้วยความกระวนกระวายพระทัย

ส่วนพระนางมหายาก็มีความเต็มตื่นพระทัยไม่แพ้พระเจ้าสุทโธทนะพระราชสวามี พระนางพึงจะมีพระโอรสเป็นครั้งแรก ใครเลยจะไม่ตื่นเด่น เฟื่องพิศพระโอรสที่ไร อาการยิ้มแย้ม ก็ปรากฏขึ้นในวงพระพักตร์ของพระนางเจ้า ความรักที่เอ่อท้นพระทัยในพระโอรสนั้น เป็นประสบการณ์ใหม่ ซึ่งพระนางจะทราบมิได้เลยหากมิได้มีเอง การอนุมาณเอนั้นจะตรงต่อ ความจริงอยู่บ้าง ก็ยังไม่ถึงครึ่งของความจริงทั้งหมด

พระนางรู้สึกว่ ในโลกนี้ไม่มีอะไรอีกแล้ว ที่จะเป็นที่รักเสมอด้วยลูก ความรู้สึกที่มี ต่อลูกนั้น ช่างละเอียดอ่อนละมุนละไมเกินเปรียบ ทุกครั้งที่มองดูลูก สายธารแห่งความ

^๓ เอาปี พ.ศ. ตั้งบวกด้วย ๘๐ เช่น ๒๕๑๑ + ๘๐ = ๒๕๙๑

รักได้หลังออกทางจักษุทวารอย่างเด่นชัด สำหรับมารดา ไม่มีการมองสิ่งใดจะเป็นสิ่ง
ชื่นชใจเหมือนการมองลูก ไม่มีสัมผัสใดนำความซาบซ่านมาสู่สระและดวงใจเสมอ
ด้วยการสัมผัสลูก เคล้าเคลีย หยอกเย้าลูก

“อา ! ลูกนี่แล เป็นบ่วงผูกมัดจิตใจแม่ ไม่มีวันจะปลดให้หลุดได้” พระนางทรงอุทาน
ขณะประทับบนเสลี่ยง เสด็จกลับสู่พระราชวัง พระนางก้มลงจุมพิตบุตรน้อยแผ่วเบา “ลูกรัก
ใจของแม่เต็มเปี่ยม แต่รู้สึกตัวเบาหวิว เหมือนจะล่องลอยไปในอากาศ ลูกคือดวงใจของแม่
ลูกเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของแม่”

ขณะนั้น พระนางหวนนึกถึงพระมารดาของพระนางเอง หวนระลึกถึงสมัยที่พระนาง
ประสูติจากคัพภุท พระมารดาคงจะทรงรู้สึกต่อพระนางเช่นเดียวกับพระนางทรงมีความรู้สึก
ต่อพระโอรสอยู่ ณ บัดนี้ แลแล้ว พระอัสสุชลก็หลั่งลงอาบพระปราง มิใช่อัสสุชลแห่ง
ความเศร้าดอก แต่มันเป็นสัญลักษณ์แห่งความตื่นตันพระทัยต่างหาก

ประชาชนชาวกบิลพัสดุ์ได้ทราบข่าวนี้ ตื่นเต้นอย่างใหญ่หลวง ทราบว่าพระนางเจ้า
และพระราชกุมารเสด็จผ่านทางใด ก็พากันมาเฝ้าชมพระบารมีอยู่ทุกระยะๆ ต่างไชโยให้ร้อง
ถวายพระพรชัยมงคลอยู่ทั่วถ้วนหน้า

คนชราบ้านนอก ไม่คุ้นต่อชนบประเพณีของเจ้านายในรั้ววัง แต่มีความจงรักภักดี
แน่นแฟ้นในดวงจิต แสดงความจงรักภักดีนั้นออกมาตามภาษาชื่อ บางนางพูดออกมาว่า

“ขอသူลูกน้อยเถอะเจ้าข้า”

เมื่อได้สดับคำนั้น พระแม่เจ้าอยู่หัวก็ทรงยกพระโอรสขึ้นเสมอพระอุระ เพื่อให้ราษฎร
ผู้นั้นได้ชม พวกเขามีความปลื้มใจอย่างเหลือล้น พูดออกมาพร้อมกันว่า

“ช่างน่ารักอะไรอย่างนี้ !”

บางนางพูดว่า “เสียดี้ๆ นะเจ้าคะ ต่อไปจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแทนพ่อ”

บางคนได้ถวายรากไม้สมุนไพร เพื่อรักษาพยาบาลพระราชกุมารในเวลาเจ็บไข้ พร้อม
ด้วยพรรณนาสรรพคุณของสมุนไพรนั้นๆ ว่าได้ใช้รักษาเด็กอ่อนมาหลายชั่วอายุคนแล้ว

ช่างชื่อและจงรักภักดีอะไรเช่นนั้น !

ยิ่งใกล้พระราชวังเข้ามาเพียงไร เสียงโห่จันกล่าวขานก็ยิ่งเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น
ประชาชนเล่าต่อกันไป ดังนั้น ยิ่งใกล้เมือง ประชากรหนาแน่นอยู่แล้วโดยปกติ ก็ยิ่งมีราษฎร
จำนวนมากขึ้น คอยยืนรับเสด็จและชมพระบารมี คนหามเสลี่ยงจำนวน ๘ นาย ความปลื้มปิติ
แทนนายตน จึงไม่รู้รู้สึกเหนื่อย เสด็จนั้นปรากฏแก่เขาเบาเหมือนมิได้มีคนนั่งอยู่

พลังจิตเป็นสิ่งมีอำนาจมากเสมอ ความเบื่อหน่ายในการทำงาน ก่อให้เกิดความเหน็ดเหนื่อยยิ่งกว่างานหนักเสียอีก แต่งานหนักนั้น หากไม่มีความเบื่อหน่ายก็รู้สึกเหมือนงานเบา เพราะมีความเพลินคอยหล่อเลี้ยงพลังกายและหัวใจไว้ คนที่ได้ทำงานอันตนรักจึงมีความเหน็ดเหนื่อยน้อย ได้ผลงานมาก หากงานที่ไม่รักไม่มีพลังใจช่วยสนับสนุน จึงรู้สึกเหนื่อยมาก แต่กลับได้ผลงานน้อย

ที่ประตูพระนคร มีประชาชนล้นหลามคอยรับเสด็จ เมื่อพระนางเจ้าเสด็จล่องทวารพระนครเข้ามานั้น เสียงไชโยโห่ร้อง ก็ดังขึ้น สนั่นหวั่นไหว ประชาชนตามแห่ห้อมล้อม ขบวนเสด็จ จนกระทั่งพระนางเจ้าเข้าสู่พระราชนิเวศน์

พระเจ้าสุทโธทนะเสด็จออกมารับถึงหน้าพระตำหนัก ทรงรับพระราชโอรสไปเฟ่งพิศอยู่นาน ทรงปลื้มพระทัยทวีขึ้นอย่างล้นเหลือสุดพรรณนาได้ ทรงจุมพิตพระราชโอรสด้วยพระทัยอันเต็มตื่นด้วยความรัก

ทั่วนครกบิลพัสดุ์มีการเฉลิมฉลองการอุปบัติขึ้นแห่งผู้สืบช่วงเศวตฉัตรอย่างมโหฬารยิ่ง ธงทิวปิลิวไสว ประทีปโคมไฟได้รับการตกแต่งอย่างสวยงามเป็นรูปต่างๆ เช่น รูปพวงบุปผชาติ รูปนกอินทรี รูปเด็กน้อยนอนอยู่ในดักมารดา มีการฟ้อนรำขับร้อง ประโคมดนตรีและมหรสพอื่นๆ อันเป็นที่เพลินใจ ราษฎรทุกคนมีความปีติปรีดาโมทนา ต่อข่าวการอุปบัติขึ้นแห่งพระกุมารครั้งนี้ สุดจะคณานับได้ มิเพียงแต่ราษฎรสามัญเท่านั้น แม้แต่นักพรตและบรรพชิตทั้งหลายผู้อาศัยอยู่ในแคว้นสักกะ ได้ทราบข่าวแล้ว ต่างก็มีจิตอนุโมทนา และอวยชัยถวายพรพระราชกุมาร อ่างเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งอันตนเคารพนับถือให้ช่วยอภิบาลพระราชกุมารให้พ้นจากโรคภัย ประสบแต่ความสุข ความเจริญ มีพระพลานามัยสมบูรณ์

ในจำนวนนักพรตเหล่านั้น มีดาบสอยู่ท่านหนึ่งชื่ออัสติละ หรือกาฬเทวิล เป็นดาบสผู้ที่คุ้นเคยแห่งราชสกุล เป็นที่เคารพนับถือของพระเจ้าสุทโธทนะและพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง ได้ทราบข่าวแล้ว วันรุ่งขึ้นจึงมาเข้าเฝ้าพระเจ้าสุทโธทนะเพื่อถวายพระพรแก่พระราชกุมาร

พระราชินีได้นำโอรสน้อยมาเพื่อรับพรและคารวะแก่ดาบสอันเป็นที่เคารพเลื่อมใส เมื่อดาบสได้เห็นพระลักษณะแห่งกุมารน้อยแล้ว ตะลึงอยู่ครู่หนึ่ง จึงน้อมกายถวายความเคารพแก่พระกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะได้เห็นดังนั้น ประหลาดพระทัย แต่เมื่อดาบสอันเป็นที่เคารพเลื่อมใสของพระองค์ถวายความเคารพเช่นนั้น ก็ทรงกระทำตามบ้าง พระประยูรญาติซึ่งประทับอยู่ ณ ที่นั้น ก็พลอยถวายบังคมพระราชกุมารไปตามกัน

แลแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะจึงตรัสถามว่า

“ข้าแต่ท่านผู้ทรงพรต ! ราชกุมารนี้เพิ่งประสูติได้เพียงวันเดียว ส่วนท่านนั้นมีวัยสูงผ่านโลกมานานอย่างเข้าสู่วัยชรา นอกจากนี้ ยังเป็นผู้มีศีลดี มีวัตรงาม เป็นที่เคารพบูชาของ

มหาชนชาวกบิลพัสดุ์ รวมทั้งข้าพเจ้าและพระบรมวงศานุวงศ์ เหตุไฉนท่านผู้เจริญจึงน้อม
น้อมสการพระราชกุมารผู้เยาว์ มีอายุเพียงวันเดียว ?”

“มหาบพิตร!” ดาบสถวายคำตอบ “อาตมภาพพิจารณาคุณลักษณะแล้ว พระราชกุมารนี้
หาใช่กุมารธรรมดาไม่ ทรงเป็นอัจฉริยมนุษย์โดยแท้ อุบัติมาสู่โลกเพื่อประโยชน์แก่โลก
นานนักหนาที่จะมีบุคคลเช่นนี้เกิดขึ้นในโลกสักครั้งหนึ่ง มหาบพิตร ! คัมภีร์มหาปริสลักษณะ
พยากรณ์ศาสตร์ ได้บอกไว้อย่างชัดเจนว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยพระลักษณะเช่นกุมารน้อยนี้
จะต้องเป็นบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ หากครองมรवासจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิธรรมิกราช ทรง
ชนะศัตรูได้โดยธรรม หากออกผนวชจะได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาเอกในโลก
โอ มหาบพิตร! นานนักหนาที่โลกจะพึงมีโอกาสได้ต้อนรับอัจฉริยบุรุษ เช่นราชโอรสของพระองค์นี้
นับเป็นมหาโชคของพระองค์และพระราชินีหาอะไรเปรียบปานมิได้”

ดาบสกาฬเทวิลถวายพระพรดังนี้ แล้วก็ลงกราบพระราชกุมารอีกครั้งหนึ่ง แล
พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงกระทำตาม พระญาติทั้งปวงก็ถวายความเคารพตามด้วย

ดยณียุครุ่นหนึ่ง ภูมิบดีแห่งแคว้นสักกะจึงตรัสว่า

“ข้าแต่ท่านผู้ทรงพรต ! ข้าพเจ้าปลื้มยิ่งนัก ใครจะนำแผ่นดินมามอบให้เท่าแคว้นสักกะนี้
ก็ไม่นำความปลื้มมาให้เท่า แต่ - แต่ท่านแน่ใจหรือว่า ลูกของข้าพเจ้าจักได้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง
ที่ท่านว่ามา ?”

“แน่นอนมหาบพิตร ! ตำรามหาปริสลักษณะพยากรณ์ศาสตร์ ได้รับช่วงกันมาเป็น
เวลาพันๆ ปีแล้ว แต่ยังไม่เคยได้ต้อนรับใครเลย เพิ่งมาประจักษ์แท้จริงว่า บุคคลที่มีลักษณะ
สมบูรณ์ตามที่พระคัมภีร์กล่าวไว้นั้นมีอยู่จริง เมื่อพระราชโอรสของพระองค์ประสูตินี้แหละ”

“ท่านผู้ทรงพรต ! ท่านพอจะบอกข้าพเจ้าได้ไหมว่า บุตรของข้าพเจ้าน่าจะเป็นอย่างไร
มากกว่าใน ๒ อย่าง คือจะเป็นพระจักรพรรดิ หรือจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าศาสดาเอก
ในโลก ?”

ดาบสนิ่งอยู่ขณะหนึ่งเพ่งพินิจลักษณะพระราชกุมารโดยทั่วถ้วน แล้วถวายพระพรว่า

“มหาบพิตร ! ขอพระองค์ทรงทำพระทัยให้เป็นกลางเถิด พระโอรสของพระองค์จะเป็น
อย่างไร ก็ล้วนเป็นประโยชน์แก่พระองค์ และพระประยูรญาติทั้งสิ้น”

“มหาบพิตร ทอดพระเนตรนี้สิ” แล้วดาบสชี้หัตถ์ไปที่พระอุณาโลม กลางพระนลาฏ
แห่งพระราชกุมาร พระเจ้าสุทโธทนะทอดพระเนตรตาม แล้วทรงเงยขึ้นมองดาบส เหมือนจะ
ถามว่า มีความหมายอย่างไร พระนางเจ้ามหายาก็ทรงกระทำดุษฎี

“พระโกลาสิขาวละเอียดย่อน” ดาบสกล่าว “ขึ้นเป็นอุณาโลม กลางพระนลาฏระหว่าง
พระขนง หมุนเป็นทักษิณาวรรต (เวียนขวา) และพระลักษณะอื่นๆ อีก บุคคลผู้มีลักษณะ

เช่นนี้ ย่อมโน้มไปในทางบรรพชามากกว่าครองมราวาส ตามความเห็นอาตมภาพแล้ว อาตมภาพเชื่อหนักไปในทางเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ์ เป็นศาสดาเอกในโลก ขอถวาย พระพร”

แววแห่งความผิตหวัง ฉาบฉายออกมาทางพระพักตร์และพระเนตรของพระเจ้าสุทโธทนะ หน่อยหนึ่ง แต่อาการนั้นก็ปลาสนาการไป เมื่อเหลียวเห็นน้ำตาไหลซึมออกมาทางเบ้าตาทั้งสอง ของดาบสชรา

“ท่านผู้ทรงพรต ! ท่านเป็นอะไรไปหรือ จึงมีอาการเยี่ยงนี้ ท่านไม่พอใจอะไรหรือ ? ทำไมท่านจึงร้องไห้ ?”

พระนางมหลามายาก็ตกพระทัยในอาการของดาบส ไม่น้อยกว่าพระเจ้าสุทโธทนะ

“หามิได้ มหาบพิตร ! อาตมภาพมิได้เป็นอะไร อาตมภาพมิได้ไม่พอใจอะไร แต่อาตมภาพ เสียดายยิ่งนัก เสียดายเหลือเกิน” ท่อน้ำตาได้เปิดกว้างออกอีก อัสสุชลไหลลงอาบแก้มอัน เฝียวุ่นของดาบสชรา

“มหาบพิตร ! ทอดพระเนตรเถิด ชราลักษณะปรากฏอยู่ทั่วไปในร่างกายของอาตมภาพ ฟันหัก ผมหงอก หนังหดเหี่ยว มีกระดูกพร่งอยู่ทั่วไป ไม่ทันเสียแล้ว ไม่ทันได้ชมบุญบารมี ของพระราชกุมาร ไม่ทันได้ฟังธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า บารมีของอาตมภาพนี้ น้อยเกินไป อาตมภาพเสียดายเรื่องนี้จึงไม่อาจกลืนน้ำตาได้ อาตมภาพคงสิ้นชื่อเสียงก่อนที่ พระเจ้าจักรพรรดิธรรมิกราช หรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จะอุบัติขึ้นโปรดสัตว์โลก”

๒

กำพร้าและพระอภัยมณีในเยาว์วัย

บริเวณ

เต็มปริ่ม

อาศรมเจียบสัจด์ อากาศโปร่ง พื้นที่สะอาดได้รับการปิดกวาดเรียบร้อย
ทุกเช้า บริหารทุกอย่างวางอย่างมีระเบียบ ใกล้อาศรมมีอ่างน้ำบรรจุน้ำใส

โคนชมพูแวดล้อมด้วยไม้เนื้อแข็งเป็นที่นั่งพักผ่อน ตรงหน้านั้นมีมายาว ทำด้วยไม้
เช่นกัน วางอยู่สองแถว นกเล็กๆ หลายตัวกระโดดหยอยๆ อยู่บริเวณนั้น

ดาบสขรลักษณะงามนั่งฟังต้นชมพู เบื้องหน้าของท่านดาบส หนุ่มคนหนึ่งนั่งด้วย
อาการสำรวม ตาจ้องจับอยู่ที่ใบหน้าของดาบสขรผู้เป็นลุง

ครู่หนึ่งผ่านไป อลิตดาบสจึงกล่าวขึ้นว่า

“นาลกะ เธอทราบมิใช่หรือว่า พระราชาแห่งแคว้นมีพระราชโอรส ?”

“ทราบครับ ท่านลุง” นาลกะตอบ

“เธอทราบอะไรอื่นนอกจากนี้อีกไหม ?”

“ทราบว่าพระราชกุมารลักษณะงามมาก ผิวเหมือนทอง”

“งามมากทีเดียว” ดาบสผู้ล่งพูด “เราไปชมมาแล้ว ไม่เพียงแต่งามอย่างเดียวเท่านั้น
ยังสมบูรณ์ด้วยพระลักษณะแห่งมหาบุรุษทุกประการ อายุเราปุนนี้แล้ว ยังไม่เคยเห็นใคร
สมบูรณ์ด้วยลักษณะบุรุษผู้ยิ่งใหญ่เช่นนี้เลย เราแน่ใจว่าพระราชกุมารจะต้องออกผนวช

ประพาศพิภพจรจรย์ จะได้เป็นศาสดาเอกในโลก เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อใดพระราชกุมารเสด็จออกผนวช ให้เธอบวชตามท่าน การดำเนินตามท่านผู้นี้ จะมีผลยิ่งใหญ่แก่เธอ เราเสียตายเหลือเกิน ชีวิตของเราคงอยู่ไม่ถึงเวลานั้น”

“การเป็นพระพุทธเจ้า เป็นอย่างไรครับ ท่านลุง ?”

“พระพุทธเจ้า คือผู้มีปัญญายิ่ง มีความบริสุทธิ์ยิ่ง และมีความกรุณายิ่ง หลังจากได้ขจัดกิเลสเครื่องเศร้าหมองด้วยตนเองแล้ว จะเที่ยวจาริกสั่งสอนเวไนยสัตว์ให้ได้รับรสพระธรรมอันล้ำค่า ผู้ปฏิบัติตามท่านจนถึงที่สุด ย่อมพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอันเป็นทุกข์อย่างยิ่งในสังสารวัฏ”

“เมื่อท่านลุงทราบดังนี้ ไฉนท่านลุงจึงไม่พยายามให้เป็นพระพุทธเจ้าศาสดาเอกในโลก เพื่อเทศนาสั่งสอนสัตว์โลกให้พ้นทุกข์เล่า ?” นาลกะถามแบบเด็กหนุ่มผู้เยาว์ความ

“นาลกะ ! สมรรถนวิสัย คือขีดความสามารถของคนเรานั้นมีไม่เท่ากัน ประการหนึ่งอีกประการหนึ่ง บารมีของคนเรามีมาไม่เสมอกัน แม้จะรู้ว่าคนนั้นคนนี้มีขีดความสามารถสูง และรู้วิธีด้วยว่า เขาฝึกความสามารถมาอย่างไร แต่ตนเองไม่สามารถทำได้เพราะสมรรถนวิสัยของตนมีเพียงเล็กน้อย

เปรียบเหมือนไม้พุ่มเล็กแม้เจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ก็ไม่อาจให้ใหญ่เท่าไม้พุ่มที่เจริญถึงที่สุด ไม้พุ่มเล็กจะโตกว่าไม้พุ่มใหญ่ได้ เฉพาะกรณีที่ไม้พุ่มใหญ่ยังอ่อน หรือมีสิ่งกีดกันความเจริญเติบโตของมันเท่านั้น แม้แต่ละพุ่มมีขีดแห่งความใหญ่โตของมันเองอยู่แล้ว ในกรณีที่ไม้พุ่มเดียวกันเจริญเติบโตไม่เท่ากันนั้น ขึ้นอยู่กับดินฟ้าอากาศ หรือสิ่งแวดล้อมอื่นๆ

มนุษย์เราก็ก็นั่น ในชาติหนึ่งๆ แต่ละคนมีขีดแห่งความสามารถสูงสุดเป็นของตนเองมาแล้วเรียบร้อย แต่คนส่วนใหญ่ มิได้พัฒนาตน ให้ถึงขีดสุดแห่งสมรรถนวิสัยแห่งตน มักปล่อยให้ความสามารถจมอยู่

เปรียบอีกอย่างหนึ่ง เหมือนความเตี้ยความสูงทางร่างกาย ซึ่งขึ้นอยู่กับโครงสร้างของกระดูก เมื่อความเจริญเติบโตทางร่างกายขึ้นถึงขีดสุดแล้ว เช่น คนอายุ ๒๕ ปีแล้ว จะพยายามอย่างไรก็ไม่สูงขึ้น จะช่วยได้บ้างโดยการห้อยโหนตัว ก็เพียงเล็กน้อยเท่านั้น

โดยนัยนี้ นาลกะ จะเห็นว่า ในชาตินี้ เราไม่อาจจะเป็นพระพุทธเจ้าได้ ไม่อาจจะเป็นศาสดาเอกได้ เรารู้ความสามารถของเราดี แต่พระราชกุมารโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะนั้น ขีดความสามารถสูงมาก เป็นพระศาสดาในโลกได้ หากพระองค์ใช้ความพยายามเพื่อความเป็นอย่างนั้น

เชื้อลุงเกิด นาลกะ เมื่อใดพระราชกุมารเสด็จออกผนวช ขอให้เธอออกบวชตาม
จะไม่ผิดหวัง”

เมื่อพระราชกุมารประสูติแล้วได้ ๕ วัน พระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมhamaya และ
พระประยูรญาติ ได้ประชุมกันเพื่อทำพิธีชานพระนาม ได้เชิญพราหมณ์จำนวน ๑๐๘ คน
มาเลี้ยงโภชนาหาร แล้วชานพระนามพระราชกุมารว่า “สิทธัตถะ” มีความหมายว่า “มีความ
ต้องการสำเร็จ” หรือ “สำเร็จผลตามที่ต้องการ”

เสร็จพิธีชานพระนามแล้ว ได้คัดเลือกพราหมณ์ผู้เชี่ยวชาญทางโหราศาสตร์ ๘ คน
ในจำนวน ๑๐๘ คน ให้ทำนายลักษณะและอนาคตของเจ้าชายน้อย พราหมณ์ ๗ คน ทำนายว่า ผู้
มีลักษณะเช่นนี้ เป็นบุรุษเลิศกว่าบุรุษใด หากครองมรณาสวีสัยจะได้เป็นจักรพรรดิธรรมิกราช
หากสละราชสมบัติออกผนวช จะได้สำเร็จพระโพธิญาณเป็นศาสดาเอกในโลก

ส่วนพราหมณ์โกณฑัญญะซึ่งหนุ่มกว่าผู้อื่น ยกนิ้วขึ้นนิ้วเดียว แล้วพยากรณ์ว่า

“ข้าพเจ้าขอยืนยัน เป็นเอกังสพยากรณ์ว่า พระราชกุมารจะต้องเสด็จออกบรรพชา
และจะได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์จะไม่เป็นจักรพรรดิอย่างเด็ดขาด”

คำพยากรณ์ของพราหมณ์โกณฑัญญะ ทำให้เกิดความตะลึงแก่พระราชบิดา พระราชินี
และพระประยูรญาติเป็นอันมาก ความจริงพระเจ้าสุทโธทนะมีความพอพระทัยที่จะได้ทราบว่า
พระโอรสของพระองค์เป็นจักรพรรดิมากกว่าเป็นพระศาสดาเอกในโลก พระองค์ทรงมองไม่เห็น
ว่าการเป็นพระพุทเจ้า จะดีกว่าการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิไปได้อย่างไร

พระองค์ไม่สู้จะทรงเชื่อโกณฑัญญพราหมณ์นัก เพราะพระทัยของพระองค์เอนเอียง
ไปทางให้โอรสเป็นจักรพรรดินั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง “ความหนุ่ม” ของโกณฑัญญ
พราหมณ์ ทำให้พระองค์ทรงลังเลว่า อาจพยากรณ์ไปด้วยความไม่รอบคอบและเชื่อมั่นความรู้
ของตนเองจนเกินพอดี คนหนุ่มส่วนมากมักขาดความรอบคอบ เชื่อมั่นในทฤษฎีเกินไป เพราะ
มีประสบการณ์น้อย จึงเข้าใจว่าทฤษฎีที่วางไว้นั้นถูกต้องทุกอย่าง เพราะฉะนั้น คำพยากรณ์
ของโกณฑัญญพราหมณ์ แม้จะทำให้พระทัยของพระเจ้าสุทโธทนะหวั่นไหวไปบ้าง แต่พระองค์
ก็ยังทรงลังเลอยู่มาก คำพยากรณ์อย่างนี้ หากออกมาจากปากพราหมณ์ชราชั้นหัวหน้า ก็
จะทำให้พระองค์หนักพระทัยอยู่น้อย

“ความหนุ่ม” พระเจ้าสุทโธทนะทรงดำริเช่นนี้หรือ ? ไม่เพียงแต่พระเจ้าสุทโธทนะ
ดอก คนทั่วโลกก็อยู่ในลักษณะเช่นนี้ คือมักดูหมิ่นความเป็นหนุ่มของคนหนุ่มในด้านความ
คิดเห็น คนหนุ่มมักหัวรุนแรง ปักใจเชื่อถือสิ่งใดก็เชื่อถืออย่างรุนแรงไปพักหนึ่ง หากสิ่งที่
ตนเชื่อนั้นเกิดผิดพลาดขึ้น เขาก็จะเป็นปฏิปักษ์ต่อสิ่งนั้นอย่างรุนแรงเช่นกัน คนชรา
ผ่านโลกมานาน มีประสบการณ์มาก ทำอะไร คิดอะไร มักแบ่งรับแบ่งสู้ไว้เสมอ เพื่อได้
เพื่อเสีย

พราหมณ์ชราทั้ง ๗ คน อาจแน่ใจอย่างเดียวกับพราหมณ์หนุ่มโกณฑัญญะ แต่เพื่อความรอบคอบ มีโอกาสผิดพลาดเพียงน้อย จึงพยากรณ์ไว้เป็นสองทางว่า หากราชกุมารลิขิตละอยู่ครองพรवास จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ หากทรงผนวชจะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ศาสดาเอกในโลก ในสองอย่างนี้จะต้องถูก ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง

คนหนุ่มภูมิใจในความลับไว คล่องแคล่ว การตัดสินใจอะไรเด็ดขาดของตน คนชราภูมิใจในความรอบคอบของตน ทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย มักมีสิ่งภูมิใจเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงจิตใจอยู่เสมอ

อย่างไรก็ตาม พระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมhamaya และพระประยูรญาติ ต่างก็มีความภาคภูมิพระทัยในพระราชกุมารน้อยเป็นอย่างยิ่ง ช่วยกันบำรุงเลี้ยง ถนอมอย่างสุดความสามารถ พระเจ้าสุทโธทนะทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า จะพยายามทุกวิถีทางที่จะป้องกันพระราชโอรส มิให้เป็นพระพุทธเจ้า และจะทรงพยายามหาสิ่งแวดล้อมโหม่นนำวพระทัยพระโอรส ให้ทรงเป็นจักรพรรดิให้จงได้

เมื่อลิขิตธราชกุมาร มีพระชนมายุได้ ๗ วัน พระราชมารดาก็สิ้นพระชนม์ น่าจะเป็นเพราะความบอบช้ำจากการที่ประสูติในป่าลุมพินี และต้องเสด็จดำเนินกลับในวันนั้น ระยะทางห่างถึง ๑๒ กิโลเมตร มิได้มีอาคตสถานแห่งใด กล่าวถึงไว้เลยว่า พระนางสิ้นพระชนม์ด้วยพระโรคอะไร

พระอาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์รุ่นหลัง ตลอดทั้งพระคณธรรมาจารย์และพระอรธกถาจารย์ ได้พยายามอธิบายว่า พระครรรค์แห่งพระพุทธรูปมรดานั้นบริสุทธิ์เหมาะสำหรับผู้ปฏิบัติมาเพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้าเพียงผู้เดียว ไม่ควรเป็นที่อาศัยกำเนิดแห่งสัตว์อื่น บางมติกกล่าวว่า การที่พระพุทธรูปมรดาต้องสิ้นพระชนม์ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว ๗ วัน เป็นเรื่องธรรมดาของพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์

การณ์จะเป็นอย่างไรช่างเถิด สรุปว่า พระนางเจ้ามhamayaสิ้นพระชนม์ ภายหลังประสูติบุคคลเอกไว้ในโลกแล้ว ๗ วัน พระครรรค์แห่งพระนางได้เป็นที่อาศัยแห่งอัจฉริยบุรุษผู้สูงส่งด้วยคุณธรรม ทั้งผลงานอันไพศาลไว้แก่โลก แม้จะสิ้นพระชนม์ไป ก็ไม่มีอะไรน่าเสียใจมากนัก จะนำเสียดายอยู่บ้างก็ตรงที่มีได้ทรงชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของพระราชโอรส หากพระนางจะทรงดำรงพระชนม์ชีพต่อมาอีกสัก ๓๖ พรรษา เมื่อพระโอรสได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว คงจะทรงปราโมทย์อย่างล้นเหลือ

และด้วยเหตุนี้เอง เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันบรร เป็นประโยชน์แก่เวไนยนิกรถ้วนหน้า คราใดที่พระเจ้าสุทโธทนะได้สดับพระธรรมเทศนาอันไพเราะ เต็มไปด้วยเหตุผล คราวนั้นบุคคลที่พระองค์ทรงระลึกถึงมากที่สุดก็คือพระนางมhamayaพระพุทธรูปมรดานั่นเอง

เมื่อพระนางมหามายาลิ้นพระชนม์แล้ว พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงเสลียวหาชัตติยนารี ผู้ควรแก่การโอบอุ้ม ประทานชีรธราแก่พระราชปิโยรส ทรงมองไม่เห็นใครเหมาะสมเท่า °พระนางโคตมีปชาบดี ผู้เป็นหน้า อยู่ในราชวงศ์เวลานั้น พระนางทรงถึงพร้อมด้วยคุณลักษณะ แห่งรัตนนารี ควรเป็นพระมารดาผู้ยิ่งใหญ่ทุกประการ ทั้งในด้านพระอุปสมบัติและพระจริยวัตร หรือพระราชปฏิบัติ พระเจ้าสุทโธทนะจึงมอบพระราชปิโยรสให้อยู่ในความคุ้มครองของ พระนาง และทรงอภิเษกให้ดำรงอยู่ในตำแหน่งอัครราชเทวี แทนพระนางเจ้ามหายาผู้ทรง เป็นเชษฐภคินี พระนางโคตมีทรงเอาพระทัยใส่ในพระสิทธัตถราชกุมาร เสมือนพระโอรสธิดา แห่งพระองค์หรือยิ่งกว่า

พระสิทธัตถะ อัครมหาบุรุษแห่งโลก ทรงกำพร้าพระมารดาแต่เยาว์ พระชนมายุเพียง ๗ วัน ต้องทรงอยู่ในพระอุปัถม์แห่งพระมารดาเลี้ยง เวลานั้น พระองค์มิได้ทรงรับรู้เรื่องมารดา เลี้ยงมารดาทำอะไรเลย ทำนองเดียวกับเด็กทั้งหลาย ซึ่งมีความต้องการแต่เพียงอาหารและ การหลับนอน

“มารดาเลี้ยง” เป็นบุคคลและคำที่เด็กทั้งหลายไม่พึงปรารถนาฟังหรือเห็น เด็กที่ รู้เพียงสา พอจะแยกความเป็นมารดาแท้และมารดาเลี้ยงออกว่าเป็นอย่างไร มักไม่พอใจ ต่อมารดาเลี้ยงของตน เพราะมารดาเลี้ยงส่วนมาก มักรุนแรงต่อลูกเลี้ยงของตนเกินไป ยังมีลูกแท้ของตนอยู่ด้วยแล้ว ลูกเลี้ยงก็จะเป็นเหมือนศัตรู คอยทำลายความสุข ประการหนึ่ง เพราะลูกนั้นเป็นตัวแทนแห่งมารดาของเขา อย่างไม่เป็นสาเหตุหนึ่ง ที่ทำให้มารดาเลี้ยง และพ่อของเด็ก คอยระลึกถึงมารดาของเด็กอยู่เสมอ เป็นสิ่งกระตุ้นเตือน ถึงความสัมพันธ์เก่าๆ ให้ผู้เป็นบิดาระลึกถึงหญิงหนึ่งซึ่งเคยเป็นภรรยาตน และเป็นสิ่ง ที่ทำให้มารดาเลี้ยง ต้องระลึกลย้อนหลังไปถึงอดีตอันเป็นมูลกรณีให้เด็กคนนั้นเกิดมา เมื่อเป็นฉะนี้ สตรีส่วนมากก็อดจะแค้นใจมิได้ ความรู้สึกดังกล่าวนี้นี้ เมื่อมีอยู่เสมอ สัมผัสบ่อยๆ กระแสดวงจิตของเด็กที่ยังบริสุทธิ์รับอารมณ์ง่าย ก็รับเข้าไว้ และมีปฏิกิริยา ออกมาในรูปที่ตนเข้าใจไม่ได้ว่า เพราะเหตุไรจึงรู้สึกไม่ชอบมารดาเลี้ยง เรื่องแม่เลี้ยง กับลูกเลี้ยง จึงเป็นปัญหาอันยึดเยื้อเสมอมา

ถ้าข้อความที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นความจริง ก็ต้องยกเว้นพระนางโคตมีและ พระสิทธัตถะกุมารเสียคู่หนึ่ง เพราะมารดาเลี้ยงของพระสิทธัตถะมิได้เป็นเช่นนั้นเลย ตรงข้าม พระนางโคตมีทรงรักใคร่ถนอม เสมอด้วยพระชนม์ชีพของพระนางเอง แม้ในระยะหลังเมื่อ ทรงมีพระโอรสพระธิดาแล้ว คือพระนันทะ และพระนางรูปนันทา ความรักนั้นก็มิได้จืดจางลง พระสิทธัตถะเล่า ทรงมีพระอัธยาศัยกตัญญู ทรงระลึกถึงชีรธรา และการป้อนข้าวป้อนน้ำ ของพระมารดาเลี้ยง ผู้เคยทรงศักดิ์เป็นพระน่านาง แล้วก็มีไมเคศพรักพระนางโคตมีเสมือน ผู้ประทานชีวิตมาเอง

° ปชาบดี ตามพระคัมภีร์ของนักค้นคว้าคนหนึ่ง ชื่อ Windich เห็นว่าเป็นพระนามตำแหน่ง ได้รับตำแหน่งเด็ดขาดในราชสำนัก พระคัมภีร์ตรงกับพระนิพนธ์ปฐมสมโพธิของสมเด็จพระสังฆราช (ปฐมเทวะ)

เมื่อพระราชกุมารมีพระชนมายุควรจะได้รับการศึกษา^๓ เบื้องต้นแล้ว พระเจ้าสุทโธทนะรับสั่งให้ประชุมเสนามายุ และนักการศึกษาในราชสำนัก ทรงปรึกษากันว่า จะให้พระราชปิโยรสศึกษาในสำนักอาจารย์ใด ทรงตั้งเงื่อนไขพิจารณาไว้ว่า ผู้สมควรเป็นพระอาจารย์ของพระราชโอรสนั้น ควรมีคุณสมบัติเหมาะสม ไม่เพียงแต่มีวิชาความรู้อย่างเดียว อาทิ

๑. มีความประพฤติดี ไม่มีประวัติต่างพร้อย อันศิษย์ระลึกขึ้นแล้วจะแฉ่งใจ
๒. มีความสามารถให้ศิษย์เคารพยำเกรง ไม่เพียงสักแต่ว่าสอนความรู้ให้แล้วก็แล้วกันไป เป็นผู้ปฏิบัติพาอันศิษย์ควรถือเป็นแนวทางปฏิบัติตามในภายหลัง
๓. ไม่ประจบศิษย์ เพราะเห็นศิษย์มาจากตระกูลสูง เป็นราชกุมาร มีโอกาสเป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อไป
๔. ไม่ข่มขี่ ดุดันศิษย์เกินไป จนศิษย์ต้องกลัวจนลานไม่กล้าเข้าใกล้ ไม่มีความสนิทสนม ไม่กล้านำความในใจเปิดเผยปรึกษาหารือ
๕. เป็นผู้ที่มีอัธยาศัยงาม ข่มคนที่ควรข่ม ยกย่องคนที่ควรยกย่อง แต่ไม่ข่มจนฝ่อ ไม่ยกย่องจนพุง
๖. สิ่งใดควรกล่าวแก่ศิษย์ก็กล่าว สิ่งใดไม่ควรกล่าวก็นิ่งเสีย มิใช่ศิษย์ถามสิ่งใดก็ตอบหมดทุกอย่าง เพราะธรรมดา ศิษย์ย่อมถามสิ่งที่ควรถามบ้าง ไม่ควรถามบ้าง
๗. ประพฤติตนเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย มีอารมณ์สม่ำเสมอ ไม่ขึ้นๆ ลงๆ อันเป็นเหตุให้ศิษย์ดูหมิ่นในภายหลัง
๘. รักความสงบ พอใจในวิเวก ไม่ฟุ้งเฟ้อ หลงใหลในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจนเกินขอบเขต อันจักนำไปสู่ความบกพร่องในการสอนศิษย์ตามวันเวลาที่มาถึงเข้า
๙. มีหลักฐานมั่นคง ไม่เป็นคนหลักลอย ฯลฯ

หลังจากได้พิจารณาเฟ้นเลือกอยู่เป็นเวลานานแล้ว คณะที่ปรึกษาได้กราบบังคมทูลว่า อาจารย์ผู้มีความสมบัติตามพระราชประสงค์ เห็นควรเป็นอาจารย์วิศวามิตร ผู้ได้รับยกย่องมานาน เป็นที่เคารพนับถือของมหาชนชาวกบิลพัสดุ์ ควรที่พระราชปิโยรสจะทรงถือเป็นพระอาจารย์

พระเจ้าสุทโธทนะทรงเห็นชอบด้วย และให้พระโอรสเข้าศึกษาวิชาเบื้องต้นในสำนักของอาจารย์วิศวามิตรนั้น พระองค์ทรงมั่นพระทัยว่า พระราชกุมารจะนำความสำเร็จอย่างงามในการศึกษา มาเป็นรางวัลแห่งความปลื้มแก่พระองค์ พระองค์ทรงจำได้เสมอถึงคำทำนายของอสิตดาบส หรือนักพรตกาฬเทวิล

^๓ ในหนังสือประทับแห่งทรีปอาเซียว่า เมื่อพระชนมายุ ๙ พรรษา

บุคคลในโลกนี้มีอยู่ ๔ จำพวก (กล่าวในด้านสติปัญญา) คือ

๑. ผู้มีปัญหาหลักแหลม แทนที่จะลุ่มพุ่มอยู่ในข้อปัญหาและคำสอนของอาจารย์ แม้เพียงยกหัวข้อแสดง อันท่านเรียกว่า อุกมภูติปัญญา

๒. ผู้มีปัญหาค่อนข้างดี เพียงยกหัวข้อขึ้นแสดง อาจยังไม่เข้าใจ แต่เมื่อได้รับคำอธิบาย ได้รับหยัแห่งคำสอนนั้นก็เข้าใจได้ อันท่านเรียกว่า วิปจิตปัญญา

๓. ผู้มีปัญหাপานกลาง เมื่อได้รับคำแนะนำพร่ำสอนอยู่บ่อยๆ อธิบายซ้ำแล้วซ้ำอีก หลายครั้ง ก็สามารถเข้าใจคำสอนนั้น อันท่านเรียกว่า เนยยบุคคล พอแนะนำได้

๔. ผู้มีปัญหาอ่อนมาก แม้จะแนะนำพร่ำสอนเพียงใดก็ไม่ได้ผล เสมือนเมล็ดพืช ไร้ยางเหนียว หรือข้าวเปลือกเมล็ดลีบ จะนำไปเพาะปลูกในที่ดินดีอย่างไร ก็ไม่อาจให้งอกงามได้ อันท่านเรียกว่า ปทปรมะ

บุคคลทั่วไปในโลก เมื่อกล่าวในด้านสติปัญญาก็มีอยู่ ๔ จำพวก ฉะนี้ แต่พระสิทธัตถราชกุมารต้องจัดเป็นบุคคลพิเศษ มีปัญญาเลิศล้ำ สิ่งใดที่อาจารย์สอน เมื่อพระองค์ทรงกำหนดสิ่งนั้นแล้ว ก็สามารถแทนที่จะลุ่มพุ่ม วิจิตรพิสดารมากกว่าที่พระอาจารย์บอกเล่า^๓ มีบางครั้งที่พระอาจารย์เลื่อนไปในหลักคำสอน อันเป็นคัมภีร์บท หรือบทลึกลับซับซ้อนอื่นใด พระองค์ก็ทรงบอกให้ ก่อให้เกิดความพิศวงแก่พระอาจารย์อย่างมาก

แต่พระราชกุมาร มหามายาบุตร ทรงมีพระอัธยาศัยงาม แม้จะทรงมีความรู้ยิ่งกว่าพระอาจารย์ ก็หาแสดงพระอาการขาดคารวะไม่

ยังมีพระชันษาสูงขึ้น ความเฉลียวฉลาดก็ยิ่งสูงขึ้นตาม มีพระปรีชาสามารถสูงเยี่ยม ไม่มีใครเสมอเหมือน ไม่มีอัครนิกใดเชี่ยวชาญในการไล่เนื้อที่มีฝีเท้าเร็วเสมอด้วยพระองค์ ไม่มีสารใด ชำนาญในการขับแข่งราชรถในสนามแห่งพระราชวังเท่าพระองค์

แต่ก็มีอยู่บ่อยครั้ง ที่ทรงไล่เนื้อจวนจะทันอยู่แล้ว ก็ทรงปล่อยให้เนื้อทรายหนีไปเสีย ในการแข่งขันเช่นการแข่งขันม้า ก็มีบ่อยครั้งเหมือนกันที่พระองค์จวนจะชนะอยู่แล้วแต่ทรงหยุดเสีย เพราะทรงเห็นม้าเหนื่อยมาก หรือบางครั้งก็เพราะทรงเกรงว่าพระญาติวงศ์ที่แพ้พระองค์นั้นจะทรงเสียพระทัย แต่บางครั้งก็เป็นเพราะทรงซึ้งใจด้วยการฝืนถึงอะไรอย่างหนึ่ง ซึ่งพระองค์ทรงลงเลสงสัยความเป็นมาของมันอยู่เสมอ ชีวิต ! ชีวิตนั่นเอง ! ความเป็นมาของชีวิต !

^๓ ผู้เขียนได้ทราบมาจากนายแพทย์ท่านหนึ่งว่า นักวิทยาศาสตร์บางท่านเชื่อว่าพระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ในดวงดาวอื่นที่มีความเจริญทางสติปัญญา ถึงขีดสูงสุดแล้ว ได้มองเห็นความทุกข์ยากในโลกมนุษย์ จึงเสด็จมาโปรด จึงทรงมีพระศนะไม่เหมือนมนุษย์คนใดในโลกนี้ ตามประวัติของมนุษย์ชาติ ความข้อนี้เข้ากันได้กับคำราทางพระพุทธศาสนาที่ว่า พระองค์เสด็จลงมาจากชั้นดุสิต อันเป็นสวรรค์ชั้นหนึ่ง ซึ่งเป็นที่อยู่ของหมู่เทพพรหม

แม้จะมีความเก่งกล้าสามารถเพียงใด แต่พระราชกุมารก็ยังทรงยึดมั่นในความเคารพอาจารย์ พระจริยาความเคารพที่กล่าวนี้ พุทธางกูรทั้งหลาย ย่อมปฏิบัติต่ออาจารย์ทุกๆ คน ตระสปราศรัยกับพระอาจารย์ด้วยอาการคารวะเสมอ จะยืน เดิน ลุก นั่ง ก็มีพระอาการแห่งความยำเกรง พระองค์ทรงมีพระลักษณะเป็นเจ้าชายผู้สูงศักดิ์ ซึ่งกอปรด้วยพระอาการอารีละมุนละไม มีพระจรรยาสุภาพ เรียบร้อย แต่มีความเข้มแข็ง อดทน

พระองค์ทรงตระหนักดีว่า การเคารพอาจารย์นั้น เป็นสิริมงคลแก่ตัว อย่างน้อยอาจารย์เป็นผู้มีวัยสูงกว่าศิษย์ และมีน้ำใจเปี่ยมด้วยความหวังดีต่อศิษย์ แม้ศิษย์จะเก่งกว่าสามารถกว่า อาจารย์ก็ไม่เคยคิดริษยา มีแต่ความภาคภูมิใจว่า เป็นศิษย์ตน และศิษย์นี้เป็นคนดี มีความสามารถ ศิษย์ควรคำนึงถึงเรื่องนี้ไว้มากๆ ศิษย์ที่คลายความเคารพในอาจารย์ลงนั้น มีแต่ความเสื่อมเป็นเบื้องหน้า

อนึ่งเล่า อธิษาศัยแห่งพระพุทธกุมารนี้ น้อมไปในทางมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ ไม่เลือกหน้า เพศ และวัย มีพระหฤทัยอ่อนโยน ทรงมองเห็นความทุกข์ของผู้อื่น เสมอด้วยความทุกข์ของพระองค์เอง

พระองค์ยังทรงระลึกได้อยู่ ถึงคราวที่ตามเสด็จพระราชบิดาไปในพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ สมเด็จพระราชบิดาให้ประดับตกแต่งพระนครกบิลพัสดุ์ งามดุจเทพนคร ให้ตกแต่งไถประมาณ ๑๐๗ ไถ ปฏึกเชือกผูกกับทั้งเขาโค ล้วนแต่หุ้มด้วยเงิน แลไถเอากันหนึ่งสำหรับพระราชาทรงนั้น ปฏึกเชือกผูกกับทั้งเขาโคล้วนแต่หุ้มด้วยทอง ส่วนพระองค์พระราชาก็ทรงสรรพภรณ์ราชวิภูษิต แวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ และพราหมณ์ คหบดีเป็นอันมาก รวมทั้งราชบุรุษ ขาวพนักงานกรมนาทั้งปวง ล้วนนุ่งห่มอุดมพัสดุ์ทัดทรงอลงกตบุปผาสุคันธวิเลปนา การเสด็จสู่ภูมิเขตสถานที่กระทำวัปปมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ

สมเด็จพระราชบิดาทรงชักชวนพระราชกุมารไปในพิธีแรกนาขวัญนั้น เพื่อให้ทอดพระเนตรพิธีอันเป็นนักขัตฤกษ์ของบ้านเมือง เป็นสิ่งน่าดูอย่างหนึ่งในฤดูใบไม้ผลิ ให้ทอดพระเนตรพื้นดินอันอุดม เป็นแหล่งเกิดทรัพย์แก่ชาวนา ให้ดูมรดกของพระบิดาซึ่งจะต้องตกเป็นของพระกุมาร เมื่อพระราชบิดาล่วงลับไปแล้ว

ฤดูนั้น งามด้วยการช่วยประดับแห่งใบไม้อ่อน บุปผชาติอันมีสีและสัณฐานงามหญ้าอันเขียวชอุ่ม และงามด้วยความไพเราะแห่งเสียงขับร้องของชาวนา

พระราชกุมารโพธิสัตว์ผู้จะได้ตรัสรู้ต่อไปภายหน้า ได้ทอดพระเนตรกระแส่น้ำดินชาติอันเขียวสด และโคซึ่งเดินในทุ่ง ใช้คออันแข็งของมันลากไถ ด้วยอำนาจแห่งไถนั้นดินก็ถูกขุดออกเป็นแผ่นๆ และเป็นแถวเป็นแนว ฝ่ายคนไถก็พยายามกดคันไถให้ลึกลงๆ เพื่อให้ไถกินดินลึกลงไปอีก

ที่บางแห่ง มีต้นเทียนและต้นตะไคร้งอกขึ้นเป็นเครื่องประดับ บางแห่ง คนกำลัง
หว่านข้าวส่วนบริเวณป่าไผ่ๆ ทุ่งนา นั้น ก็มีเสียงขับร้องแห่งนกยูงเจื้อยแจ้ว ในพงพอนาม
มีสัตว์เล็ก เช่น กิ้งก่า ผีเสื้อ แมลงปอ และสัตว์อื่นๆ อีกมากมาย ในฤดูใบไม้ผลินี้ ดูอะไรๆ
ช่างสดชื่น รื่นรมย์ไปสิ้น

นกคีรีบุณสีงามจับอยู่ที่กิ่งมะม่วง กระรอกเล่าก็กระโดดโลดเต้นแล้วได้ไปตามกิ่งไม้
ขนหางของมันเป็นพวงพุดงามตา ตัวแต่นปากจุ่มก็ร่อนตามผีเสื้อที่มีสีต่างๆ เคียงข้างกระแต
ที่กำลังเล่นไล่จับแมลง นกกระทาก็เร่ร่อนหาอาหาร พลงปัดเป่าเกาคอ เสือปลาเสื่อลาย
ชอบกินปลาที่จืดจางอยู่อยู่ ณ ริมหนอง พวกนกยางเดินเล่นบนหลังกระป๋อง บางตัวกำลัง
จิกปลาอยู่ริมหนองน้ำ นกเหยี่ยวหมุ่นแว้งอยู่กลางเวหา ตาก็สอดส่องรักษาอาหาร นกฟิราบ
ชั้นคูอยู่ทุกมุม ณ บริเวณแถวนั้น ไกลออกไป เสียงกลองแห่งวิวาหมงคลดังกระหึ่ม ทุกสิ่ง
ทุกอย่างเป็นสัญลักษณ์แห่งสันติภาพและความไพบลย์

๓

สัจจะและมายา

พระ

ลิตธัตถะเมื่อทอดพระเนตรสิ่งเหล่านี้ ก็ทรงเปลิดเพลินเจริญพระทัยไปพักหนึ่ง แต่แล้วเมื่อพระองค์ทรงดำริอย่างลึกซึ้ง ก็ทรงมองเห็นอะไรบางอย่าง ซึ่งแฝงอยู่ในสิ่งนั้นๆ เนื่องจากมีพระบารมีแห่งพระโพธิญาณเต็มเปี่ยมแล้ว จึงทรงมองเห็น ลึกซึ้งและกว้างไกลกว่าพวกตรุณในปฐมวัยทั้งหลาย และแม้แต่คนชราบางคน ซึ่งมีแต่อาสวะ ห่อหุ้ม ชักจูงให้หลงใหลอยู่ในวิจิตรารมณต่างๆ

พระองค์ทรงมองเห็นว่า ภายใต้อันตุดูเหมือน “กุหลาบแห่งชีวิตนี้” มีสิ่งซึ่งเป็น ประดุจหนามซ่อนอยู่ภายในทั้งสิ้น ชีวิตทุกชีวิตต้องต่อสู้ดิ้นรนเพื่อความอยู่รอด ชาวนา ต้องอาบเหงื่อต่างน้ำ เดินตามหลังโคคว่ำ เหยียบย่ำไปบนดินเหนียว ซึ่งอาจมีเศษแก้ว เศษกระเบื้องหรือหนามแหลมซุกซ่อนอยู่ ก็เพียงเพื่อให้ได้อาหารมาเลี้ยงชีพตน บุตร ภรรยา และบริวารคนอื่น ๆ เขาจึงต้องทนเหยียบย่ำไปตามรอยไถ ท่ามกลางแสงแดดกล้า โคล่เล้าก็ต้องจ่ายอมลากแอกและไถไป ในฐานะเป็นสิ่งอันทนสลัดให้หลุดไม่ได้ หนังกอนั้น ถลอกปอกเปิก เพราะการครูดแอก บางทีถูกตีด้วยไม้เรียว ถูกแทงด้วยปฏักจนขน หลุดร่วงมีเลือดไหลซึมออกมา แม้จะร้อนและหิวหญา กระจายน้ำ ก็มีอาจพูดจาขอร้อง วิงวอนใดๆ มีบางครั้งก็เผลอไถแลลไปเสียดกับน่อง เลือดแดงสดซึมออกมา บางครั้งก็เป็น รอยลึกลับน่าเวทนา บางตัวเดินน้ำตาไหล มันอาจได้ยินเสียงลูกน้อยที่ยังไม่อดนมร้องเรียก หาแม่เพื่อตีสนม หัวใจที่กรุณาต่อลูก อยากให้ลูกได้ตีสมนมนั้นท่วมท้น แต่จะอย่างไรเล่า ในเมื่อแอกอันแข็งแรงหนาแน่นครอบคอบอยู่ มีสายเชือกกระโยงระยางร้อยจากจมูก โยงไว้กับ

งอนไถอย่างมั่นคง มันต้องถูกจองจำทุกครั้งที่คนใช้งาน จะเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าอย่างไร ก็ไม่อาจขอร้องวิงวอนเพื่อผ่อนพัก จนกว่าชาวนาจะเหน็ดเหนื่อยเหลือทนจนปลดปล่อยมันถึงกระนั้น ก็ยังมีเชือกร้อยจมูก นำไปผูกไว้กับหลัก ไม่เป็นอิสระแถมทน บางตัวเป็นแผลลึกเฝ้าเปื่อย บนหลังและสี่ข้าง จะกินจะนอนก็ไม่เป็นสุข ต้องคอยใช้หางปัดวีแมลงวัน ซึ่งคอยรบกวนสับเลือดกินเนื้อ และยังเป็นสาเหตุให้เกิดหนอนช่วยกัดกินเนื้อของมันอีกด้วย ช่างน่าสงสารสังเวชอะไรเช่นนั้น !

พระสิทธัตถะยังได้ทรงสังเกตเห็นถึงก่าคอยจับมัดกิน เหยี่ยวเล่ากินถึงก่า และโอบเอาอาหารที่เลื้อปลาหาได้ไปเสีย ด้วยอาการแห่งผู้ยื้อแย่ง ถือว่าบินอยู่ได้บนเวหา เลื้อปลาไม่อาจตามล่าตนในพวกนั้น เหล่าปลาใหญ่ก็ไล่ล่าปลาเล็ก นกนางเขนไล่จับนกเล็กๆ ชนิดหนึ่งเพื่อประทัดประหาร นกเล็กๆ นั้นก็ไล่จับผีเสื้ออยู่ก่อน

ทุกๆ แห่ง มีการฆ่าการทำลายกัน เพื่อเอาชีวิตหนึ่งไปช่วยให้ชีวิตหนึ่งคงอยู่ เพียงการอึดท้องเพียงครั้งเดียว ต้องคร่าชีวิตอื่นลงมากมาย ฝ่ายหนึ่งเพียงเพื่อความเริ่ดอร่อยทางชีวหาและอึดท้อง ฝ่ายหนึ่งต้องสละชีวิตทั้งชีวิต เพื่อพลีแก่ความกระหายนั้น ตั้งแต่เมล็ดตัวเล็กๆ จนกระทั่งมนุษย์ต่างก็ดิ้นรนเพื่อหลบหลีกภัย และเพื่อความคงอยู่แห่งชีวิตและพิฆาตกันด้วยวิธีต่างๆ

เมื่อเป็นเช่นนี้ อะไรเล่าควรจะเป็นสิ่งขึ้นชมโสมนัส สิ่งที่ชวนกันแลเห็นว่าเรงรื่นนั้น ก็เป็นเพียงฉากมายากำบังความจริงเอาไว้ มิให้ได้แลเห็นว่าสิ่งทั้งปวงตกอยู่ในความดิ้นรนทนทรมาน

พุทธางกูรทรงมองเห็น และทรงจินตนาการอันลึกซึ้งดังนี้แล้ว ทรงปรารภกับพระองค์เองเบาๆ ว่า

“พื้นธรณีนี้หรือ ที่หมู่มวลชนพากันสรรเสริญหลงใหลว่าเปี่ยมด้วยความสุข ชาวชนบทผู้หนักหนื่อย ฝ่ามือฝ่าเท้าหยาบกร้านจนเป็นหนาม ต้องบริโภคข้าวสุกกับเกลือ การใช้วัวช่างหนักมือเสียที่กระไร ! การต่อสู้ระหว่างผู้มีเรี่ยวแรงกับผู้อ่อนแอ ในพงรกกกลางหนาม มีอยู่ทุกวัน ช่างร้ายกาจอะไรเช่นนั้น ! ทางอากาศก็มีการเคี้ยวเข็ญเข่นฆ่ากัน แม้แต่ในน้ำ ก็ไม่มีที่พ้นภัย หากชีวิตทุกชีวิตร้องขอความช่วยเหลือได้ วันหนึ่งๆ ก็คงมีแต่เสียงระงมร้องขอชีวิตนั้น โลกจะระงมไปด้วยเสียงปริเทวนาการ น่าเมตตา !”

พระโพธิสัตว์ปลีกพระองค์ออกไปประทับอยู่โดดเดี่ยว ณ ใต้ร่มชมพูฤกษ์ กอปรด้วยสาขาและใบ มีพรรณเขียวปานประหนึ่งว่าอินทนิลคีรี มีปริณมทลธรมเย็นเป็นรมณียสถาน ทรงจินตนาการอย่างลึกซึ้งถึงชีวิตของสัตว์ทั้งหลายต่อไป มีพระมนัสเฝ้าอาบด้วยน้ำคือเมตตา พระทัยนั้นดิ่งลงสู่ความสงบ อาศัยเมตตาทาวนานนั้นแลเป็นอารมณ์ พระโพธิสัตว์จึงได้บรรลุปฐมฌาน มีวิตก วิจารณ์ ปีติ สุข และเอกัคคตา ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ด้วยประการฉะนี้

ขณะนั้น เทวดา ๕ ตน โคจรมาในอากาศ เมื่อมาถึงเบื่องบน ตรงต้นชมพูพฤกษ์ ก็ให้รู้สึกกรวนเรตติขัด จึงปรึกษากันว่า เพราะเหตุไรหนอ จึงมีเหตุการณ์อันไม่เคยมีเช่นนี้ มีอาจล่องลอยต่อไปได้ จึงทอดทัศนากการลงมาเบื่องล่าง ได้มองเห็นพระโพธิสัตว์ พุทธกุมารนั่งรำพึงถึงการช่วยเหลือสัตว์โลกอยู่ มีความปลื้มใจเป็นหนักหนาว่า เป็นโชคของมนุษยชาติแล้ว ที่มีบุรุษผู้สูงกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อุบัติลงมาในโลกนี้ มวลชนผู้ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์ จักพ้นจากสังสารทุกข์กันครั้งนี้เอง

กล่าวดังนั้นแล้ว จึงลงมาช่วยกันอารักขา มิให้สิ่งใดรบกวนพระพุทธุกุมาร แม้ตะวันชាយ บ่ายคล้อยไปแล้ว ก็ช่วยกันเฝ้ารักษา บันดาลด้วยฤทธิ์ของตนให้เกิดร่มเงา มิให้แดดแผดเผา พระโพธิสัตว์พุทธุกุมาร เมื่อพระโพธิสัตว์หยุดรำพึงถึงการช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากกองทุกข์แล้ว พวกปัญจเทพก็พากันล่องลอยต่อไป

พระเจ้าสุทโธทนะ พุทธบิดาได้ทรงเห็นเหตุการณ์มหัศจรรย์ เพราะตะวันชายไปแล้ว ชมพูพฤกษ์ด้านตะวันตกควรจะมีแดด แต่ปรากฏเป็นร่มเงาเช่นเดียวกับทิศตะวันออก เพื่อปกป้องพระราชโอรสขณะนั่งเจริญสมาธิภาวนา มีเมตตาเป็นอารมณ์เช่นนั้น ก็ทรงมองเห็นปาฏิหาริย์แห่งพระราชปิโยรส จึงยกพระหัตถ์ขึ้นถวายอภิวันทนาการ ประกอบด้วยเสร็จพิธีแรกนา จึงให้เชิญพระโพธิสัตว์กลับสู่พระนคร

ตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระหฤทัยของพระสิทธัตถะก็เปี่ยมไปด้วยเมตตา ประารถนาจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายให้พ้นจากกองทุกข์ พระชนมายุสูงขึ้นเท่าใด พระเมตตากรุณาก็เพิ่มพูนขึ้นตาม บางคราวเมื่อทรงเห็นสัตว์ เป็นต้นว่านกถูกทำร้าย โดยการถูกยิงด้วยลูกศร พระองค์ทรงช่วยเหลือเก็บนกนั้นมากอดไว้ยังพระอุระ ทรงปลอบมิให้นกหวาดกลัว ค่อยๆ ประคอง จัดปีกให้เรียบร้อย แล้วทรงลูบคลำนกก้นด้วยพระหัตถ์อันเบาและอ่อนนุ่ม ประคองใบตองอ่อน ขณะที่พระหัตถ์เบื่องซ้ายประคองนก พระหัตถ์เบื่องขวาทรงถอนลูกศรเหล็กอันร้ายแรง และทรงพอกแผลด้วยใบไม้อ่อนกับน้ำผึ้ง พระองค์เองไม่เคยประสบความเจ็บปวดจากบาดแผล จึงทรงกำลูกศรนั้นแรงไป บังเอิญปลายลูกศรนั้นถูกพระหัตถ์หน้อยหนึ่ง รู้สึกเจ็บปวด ทรงเทียบเคียงพระองค์กับนกแล้วมีพระกรุณามากขึ้น จึงทรงถอดนกไว้นั่น พระองค์ใหญ่กว่านก และถูกปลายลูกศรเพียงเล็กน้อยยังเจ็บปวดถึงปานนี้ นกตัวเล็กและลูกศรเสียบทั้งดอกคงเจ็บปวดมากกว่าพระองค์เป็นทศคูณ

เมื่อผู้ยิงนกมาขอนก โดยอ้างว่าเขาเป็นผู้ยิงนกตกลงมา เขาควรมีสิทธิในนกนั้น พระโพธิสัตว์ก็ตรัสว่า “ผู้ทำลายชีวิต ไม่ควรเป็นเจ้าของสิ่งมีชีวิต ผู้ช่วยชีวิตสิ่งที่มีชีวิตนั้นต่างหากเล่า ที่ควรเป็นเจ้าของชีวิต”

“เมื่อนกอยู่บนเวหา ใครเล่าเป็นเจ้าของ มันเป็นของกลางมิใช่หรือ ? เมื่อเป็นดังนี้ ผู้ที่ทำให้มันตกลงมา จึงควรเป็นเจ้าของ” คนยิงนกเถียง

พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า “หากนกนี้ตาย การจะส่งมันไปให้คนอื่นก็ชอบอยู่ แต่เมื่อนกนี้ยังมีชีวิต ผู้มีสิทธิเป็นเจ้าของ ก็คือผู้พิทักษ์ชีวิต” แล้วทรงประคองนกลงมาประทับที่พระปราง แล้วตรัสต่อไปว่า

“นกนี้ เราให้ท่านไม่ได้ มันเป็นของเรา”

“ท่านถือสิทธิอะไรว่านกนี้เป็นของท่าน ?” ผู้ยิงนกถาม

“สิทธิแห่งเมตตาธรรม เราได้บอกท่านแล้วว่า ผู้ควรครอบครองสิ่งมีชีวิตก็คือผู้พิทักษ์ชีวิต หากใช้ผู้ทำลายไม่ หากท่านไม่ยินยอมตามนี้ ก็เชิญไปหาท่านผู้รู้หลักนักปราชญ์ มาตัดสินเถิด”

ในที่สุด เรื่องก็ตกไปถึงอัครมหามนตรีสภา หลังจากได้ถกเถียงกันอย่างมากมาย อัครมหามนตรีสภา ก็ตัดสินให้พระสิทธัตถะเป็นผู้ชนะ พระองค์ทรงปลาบปลื้มเป็นอันมาก ที่ได้ช่วยชีวิตสัตว์ให้ปลอดภัย

และตั้งแต่บัดนั้นมา พระหฤทัยของพระองค์ก็วนเวียนอยู่ในเรื่องหาทางช่วยปลดปล่อยสัตว์ทั้งหลายให้พ้นทุกข์ พระอาการจึงไม่เรื้อรังแจ่มใสเยี่ยงดรุณที่อยู่ในเขาวัวทั้งหลาย ทั้งๆ ที่พระองค์เอง ประสูติแล้วภายใต้เศวตฉัตร สมบูรณ์ด้วยความสุขทุกประการที่ราชกุมารจะพึงได้รับ พระอาการดังกล่าวนี้ มิได้พ้นจากสายพระเนตรของพระราชบิดาเลย จอมคนแห่งแคว้นสักกะ ทรงไม่สบายพระทัยตามไปด้วย เพราะพระองค์ทรงระลึกได้อยู่เสมอ ถึงคำทำนายของโกณฑัญญพราหมณ์ที่ว่า พระราชโอรสจะต้องออกผนวช และจะเป็นศาสดาเอกในโลก ซึ่งทางนั้น ไม่เป็นที่ต้องพระประสงค์เลย พระองค์ต้องการให้พระบาทแห่งพระราชโอรส หันไปสู่วางานอันจะนำมาซึ่งศักดิ์านภาพที่เกรียงไกรใหญ่ยิ่ง เป็นเครื่องหมายแห่งความสุข ความรื่นรมย์ แห่งศากยวงศ์ทั้งปวง

แต่สิพระพักตร์และแววพระเนตรของพระราชโอรส ดูมิได้ฝึกฝนในทางที่พระราชบิดาทรงประสงค์เลย พระองค์ทรงเฝ้าหาแต่สันติ มีพระทัยเหนื่อยหน่ายต่อความสุขที่พระราชบิดานำมาปรนเปรอให้ ไม่ว่าจะเป็นอาหารที่อร่อย ที่อยู่อันสะดวกสบายทั้ง ๓ ฤดูกาล เสื้อผ้าแพรพรรณอันสรแล้วจากแคว้นกาสิ และหมูนารีอันเลอโฉม ล้วนแต่ดำรงอยู่ในวัยอันพึงชมเหมือนบุปผชาติแรกแย้ม พร้อมทั้งจะเบ่งบาน เมื่อได้รับแสงสุริย์ยามรุ่งอรุณ

อะไรเล่าจะคล่องดวงหทัยของพระราชโอรสให้ตกอยู่และหมกมุ่นในโลกียารมณ์ผกมต่อความสุขอันเป็นเหยื่อแห่งโลกีย์ เมื่อจนพระทัย พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงห็นเข้าปรึกษากับอำมาตย์มนตรีทั้งหลาย

อำมาตย์อาวุโสคนหนึ่งทูลว่า “ขอเดชะ มหาราช ข้าพระพุทธเจ้าเห็นว่าผู้ดำรงอยู่ในวัยหนุ่มเช่นพระราชโอรสนี้ จะหาสิ่งใดยึดเหนี่ยวพระทัยให้หมกมุ่นอยู่ในโลกีย์ และวิจิตราภรณ์ต่างๆ ยิ่งกว่าสตรีนั้นไม่ห็นมี ควรผูกมัดพระราชโอรสด้วยความงามแห่งสตรีเพศ

โดยรอบพระทัย ความงามแห่งดวงตาของสตรีสวายนั้น มักเสียดลึกเข้าไปในหัวใจบุรุษหนุ่ม และริมฝีปากอันหอมชื่นของเธอเล่าก็จะเป็นเครื่องย้อมพระทัย ให้พระราชกุมารมีนเมา สยบ อยู่เฉกลูกไก่ต้องเขฬะแห่งอสริข ชายที่มีอำนาจในตน มีความทะนงในศักดิ์ รักอิสระเสรี แม้โซ่สำริดก็มิอาจรั้งไว้ได้นั้น บางทีเพียงเส้นเกศาแห่งสตรีเส้นเดียวก็ผูกไว้ได้อยู่ ประหนึ่ง กำลังเรี่ยวแรงแห่งงูเหลือม อาจารย์สัตว์เป็นต้นว่าไก่ กระต่าย และแม้แต่คนให้ดำวดิ้น แต่มันมาสิ้นฤทธิ์ลงด้วยเส้นใยแห่งกล้วยตานีเพียงเล็กน้อย ในโลกนี้ มีสิ่งอันเป็นปฏิปักษ์ ปราบกันได้ เมื่อจัดให้ถูกช่องทาง เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้าว่า ควร อภิเษกสมรสพระราชกุมารด้วยสตรีผู้สูงศักดิ์ ซึ่งเพียบพร้อมไปด้วยความอ่อนหวานและ รูปสมบัติ ควรแก่การครองพระทัย ผูกมัดพระสิริธัตถะให้ดำรงอยู่ในมราวาสวิสัย เว้นการระสีกถึง บรรพชาหรือการหนีโลก พระทัยของพระราชกุมารจะอ่อนลงเพราะเหตุนี้ ประหนึ่งวาริ ช่วยละลายก้อนดินแข็งให้และขึ้นเป็นโคลนตม”

เมื่อได้รับการสนับสนุนจากมติของอำมาตย์มนตรีคนอื่นๆ พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรง เห็นชอบ และดำริจะผูกมัดพระทัยของพระโอรสโดยวิธีนั้น

แลแล้วพระองค์ก็ทรงอภิเษกสมรสพระสิริธัตถกุมารกับพระนางยโสธรา ราชธิดา แห่งพระเจ้าสุปปพุทธะแห่งเทวทหนคร พระนางเป็นขัตติยาณีในโกถียวงศ์เช่นเดียวกับ พระนางมหายา พระมารดาแห่งพระสิริธัตถโพนิสัตว์

พระนางยโสธรานั้น ทรงมีความงามเป็นเลิศกว่าขัตติยาณีใดในโกถียวงศ์ เป็นที่ต้อง พระทัยแห่งพระสิริธัตถะ และทรงเป็นที่โปรดปรานยิ่งนักของพระเจ้าสุทโธทนะ

ดวงเนตรของพระนางนั้น เสมือนดวงตาของนางเนื้อทรายในฤดูแห่งความปฏิพัทธ์ ดวงพักตร์เล่า งามยิ่ง เปล่งปลั่ง มีรัศมีประดุจจันทร์เพ็ญ พระฉวีวรรณละเอียดอ่อน ผุดผาด นุ่มละไม พระนางเป็นดอกไม้งามแห่งราชธานี ประกอบด้วยพระจริยาวัตรอันงดงามหาที่ติมิได้

พระเจ้าสุทโธทนะและพระประยูรญาติชั้นผู้ใหญ่ฟังพระทัยยิ่งนัก ดำริว่า นี่แล คือ โชทองรัตติงพระทัยแห่งราชโอรสและพระองค์ก็ทรงหิบบินอารมณ์อันนำมัวเมาให้ พระราชโอรสมากขึ้นๆ ทั้งทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ พระสิริธัตถะก็ทรงมัวเมาไปพักหนึ่ง เวลาของพระองค์ล่วงไปด้วยความบันเทิงเริงรมย์ต่างๆ ล้วนเป็นเหยื่อโลกีย์ พระโลหิตแห่ง คนหนุ่มวิ่งพล่านอยู่ทั่วสรรพางค์

แต่ไม่นานเท่าใดนัก เงามแห่งสมาธิญาณก็กลับมารบเร้าพระองค์อีก แยกเช่นประกาย แสงเงินแห่งทะเลสาบต้องขมุกขมัวลงเพราะก้อนเมฆล่องลอยมาเป็นครั้งคราว

ระยะนั้น ข้าศึกในพระทัยมีอยู่ใหญ่หลวงนัก ความสลดสังเวชและความรื่นเริงหรษา ต่ออารมณ์ต่างๆ ผลัดกันเข้าออกในสมรภูมิ คือดวงหทัยของพระโพนิสัตว์ จนดูสับสนอลเวง บางครั้ง พระองค์จึงซึมเศร้า บางครั้งก็เรีงเร็น ผลัดเปลี่ยนอยู่ไปมา ยโสธราเล่าก็คอยปรนนิบัติ

ไม่ได้ขัดพระทัยแต่น้อย แต่พุทธবারมีเต็มเปี่ยมแล้ว เป็นปัจฉิมภวิบุคคล มีภพครั้งสุดท้ายแล้ว จึงมักมีเหตุบันดาลให้มองเห็นเงาแห่งสัจจะของชีวิต แม้ท่ามกลางความมืดคืออวิชชา

พระสหายคู่พระทัยของพระองค์เวลานั้น คือฉันนอำมาตย์ พระองค์ทรงระบายความรู้สึกต่างๆ แก่ฉันนะเสมอ ในสายตาของคนอื่น พระองค์น่าจะมีความสุขเหลือล้นเพราะมีทุกอย่างที่มนุษย์ควรมี ปราสาท ๓ ถุศุ อันสวยงามทำด้วยไม้หอมและอิฐ และอุปกรณ์อื่นๆ ล้วนอำนวยความสะดวกสบาย สระโบกขรณี อันมีบัวเบญจพรรณบานสะพรั่ง พระราชอุทยาน อันรื่นรมย์ บริวารชนที่คอยเคารพนบถนอ พระราชบิดาและพระน้านางที่คอยเอาพระทัยพระมเหสีที่งามและดีพร้อม ทวยราษฎร์ที่จงรักภักดี เป็นอาทิเหลือพรรณนา รวมทั้งดนตรีที่ไพเราะเหมือนทิพยดุริยางค์ กอปรด้วยนางบำเรอรำฟ้อนที่เลือกแล้วว่าเลอเลิศประดับพัสดราภรณ์อันแพรวพราว คอยฟ้อนรำให้เบิกบานพระทัย

แต่สิ่งเหล่านี้เมื่อจำเจวันแล้ววันเล่า ก็ก่อให้เกิดความเบื่อหน่ายมากกว่ารื่นรมย์ ไม่มีข้อเปรียบเทียบ ไม่ได้เปลี่ยนอารมณ์ให้ขมชื่นและชื่นฉ่ำสลับกันไป สิ่งหวานนั้นจึงไร้ค่าลงไปทุกวันๆ ปรากฏแก่พระสิทธัตถะว่า พระองค์เหมือนถูกคุมขังอยู่ในวังอันเพริศพราวไม่มีความรู้อะไรเลย

วันหนึ่งจึงทรงปรึกษาฉันนอำมาตย์คู่พระทัยว่า

“ฉันนะ โลกของฉันมีเท่านี้หรือ ?”

“หมายถึงอย่างไร พะยะคะ ?” ฉันนะทูลถาม

“หมายความว่า โลกที่ฉันควรรู้ สิ่งที่ฉันควรเห็น มีเพียงในวังนี้ เท่านั้นหรือ ?”

“สำหรับเจ้าชาย มีเพียงเท่านี้ พะยะคะ” ฉันนะทูล

“ทำไม ?” ตรัสถาม

“เพราะสมเด็จจราชบิดาทรงอนุญาตให้พระองค์ทรงรู้เห็นเพียงเท่านี้”

“ฉันทำความผิดอะไร, ฉันนะ ? ฉันทำความผิดอะไร จึงถูกทำโทษให้เห็นเพียงเท่านี้ โลกภายนอกพระราชวังเป็นอย่างไร ฉันไม่ควรเห็นบ้างเลยหรือ ? ฉันคิดว่า ฉันเป็นคนหนุ่มที่ไวกว่าใครหมดในเมืองของเรา”

“หาได้ พะยะคะ” ฉันนะทูล “พระองค์ทรงเฉลียวฉลาดที่สุดในเมืองนี้ ใครๆ ก็ยอมรับ”

“อย่าหลอกฉันเลย, ฉันนะ ! ฉันเป็นเด็กโง่ที่สุด ถูกกักขังอยู่แต่ในวัง เหมือนนกน้อยที่อยู่แต่ในกรง ฉันนะคิดว่านกในกรงจะฉลาดและแข็งแกร่งกว่านกที่บินอยู่ในป่าอย่างอิสระอย่างนั้นหรือ ? ฉันนะเป็นเพื่อนแท้ของฉัน ทำอย่างไรฉันจึงจะได้รู้จักโลกกว้างบ้าง ฉันอยากเที่ยวไปๆ โดยไม่มีที่สิ้นสุด”

“ไม่ได้ พะยะคะ สมเด็จพระราชบิดารับสั่งทุกคนไว้แข็งขันว่า จะยอมให้เจ้าชายออกนอกพระราชวังไม่ได้ นอกจากพระองค์จะทรงอนุญาต ทรงเอาหัวของทุกคนไว้เป็นประกันในเรื่องนี้”

เจ้าชายทรงนิ่งตรอง พระองค์ทรงดำริอย่างลึกซึ้ง ความเห็นใจผู้อื่นนั้น มีอยู่ประจำพระอัธยาศัย แต่ความอยากรู้ก็มีอยู่มากไม่น้อยกว่า จึงตรัสกับฉันนะว่า

“ฉันนะ เราไปนอกวังด้วยกันสักครั้งเถอะ หากมีเรื่องอะไรเกิดขึ้น ฉันรับรองเอง... ฉันรับรอง”

ฉันนะเป็นคนหนุ่มรุ่นราวคราวเดียวกันกับพระสิทธัตถะ ความคะนอง อยากรู้อยากลองไปในโลกกว้างก็มีมากอยู่ ประกอบด้วยความสงสารเห็นใจคนหนุ่มด้วยกัน ที่ถูกกักขังไว้เพียงในรั้ววัง และนั่นก็เป็นสหายที่ตนรักใคร่ เคารพ ก็มีใจเอนเอียงในการจะทำตามคำขอร้องของพระสิทธัตถะ แต่ความเกรงพระราชอาญาของพระเจ้าสุทโธทนะก็มีอยู่ไม่น้อยทำให้ลังเลในช่วงจังหวะที่ฉันนะลังเลอยู่นั่นเอง พระสิทธัตถะจึงตรัสว่า

“ฉันนะ สหายรัก ! คนอื่นไม่มีใครช่วยฉันได้ ไม่มีเลยในเมืองนี้ ฉันเห็นแต่ฉันนะคนเดียว ช่วยอนุเคราะห์ให้ความปรารถนาของฉันลุล่วงไปด้วยเถิด”

เมื่อถูกอ้อนวอนบอญเข้าใจของฉันนะก็วันไหน ความสงสารเห็นพระทัย มีพละนาภาพเหนือความเกรงกลัวพระราชอาญาของพระเจ้าอยู่หัว คืบหนึ่งเมื่ออย่างเข้าถึงปฐมยามเล็กน้อยฉันนะก็พาพระสิทธัตถะเสด็จลอดออกจากวัง เทียวไปตามร้านตลาดและชอกชอยต่างๆ ที่ผู้คนพลเมืองประกอบอาชีพต่างๆ พระสิทธัตถะได้เห็นช่างเหล็กมีเหงื่อโชกกาย หน้าดำเประะเปื้อนด้วยเขม่าไฟผสมหยาดเหงื่อ ผ่ารุ่งขาดมีรอยปะมากมายหลายแห่ง มีกรรไกรหนาบ เพราะจับแต่ของแข็ง หน้าตามีริ้วรอยแห่งความเศร้าหมอง

“ทำไมเขาทำงานหนักอย่างนี้ล่ะ ฉันนะ ?” ทรงถาม

“เขาไม่มีทางเลือก พะยะคะ” ฉันนะทูล “ความจริง อาชีพที่หนักและเหน็ดเหนื่อยนั้น ไม่มีใครอยากทำ แต่เขาเลือกไม่ได้ ความจำเป็นในการครองชีพ บังคับให้เขาจำต้องทำ ไม่ทำก็ไม่มีอะไรกิน เขาต้องเลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย พระองค์ทรงทอดพระเนตรเห็นซิ”

ฉันนะชี้มือไปทางขวา พระสิทธัตถะทอดพระเนตรตาม

“นั่น ภรรยาและลูกของช่างเหล็ก” ฉันนะทูลต่อ

พระสิทธัตถะได้มองเห็น เธอเป็นสตรีวัยกลางคน ท้องแก่ เธอกำลังดำข้าว แสงตะเกียงสะท้อนให้เห็นเหงื่อโป่งๆ ตรงหน้าผาก รู้สึกเธอเหน็ดเหนื่อยมาก ลูกคนหนึ่งกำลังคลานอยู่รอบๆ ครก จับเศษหญ้าเศษฟางได้ ก็เอาเข้าปากตามวิสัยเด็ก แก่ผอมดำเห็นซี่โครงเรียงรายคล้ายระแนงเหล็ก

พระพักตร์ของพระสิทธัตถะสลดลงทันที ตรัสกับฉันทะว่า

“ฉันทะ ฉันทบอกเธอแล้วว่าฉันทโง่ และโง่จริงๆ สิ่งเหล่านี้ไม่เคยเห็นเลย”

“ยังมีอะไรแปลกๆ กว่านี้อีกมาก พะยะคะ” ฉันทะทูล พระสิทธัตถะเลิกพระขนงทำนอง
จบนพระทัย แล้วทั้งสองก็ออกเดินต่อไป

มีสตรีอีกนางหนึ่ง นั่งกอดเขาร้องไห้อยู่หน้าเรือน เมื่อถูกถาม นางจึงเล่าว่า สามียองนาง
ไปมีเมียช้อย นานๆ จึงกลับบ้านมาเยี่ยมเยียนนางครั้งหนึ่ง การกินอยู่ของนางแสนลำบาก
มีลูกน้อยอยู่คนหนึ่ง อดมื้อกินมื้อ และเจ็บป่วยกระเสาะกระแสะ ไม่รู้ชีวิตจะยืนยาวไปเท่าใด
นางอยากฆ่าตัวตาย แต่ยังเป็นห่วงด้วยลูกน้อย ใจนางนั้นยังจงรักภักดีต่อสามีอยู่ แต่เขาสี
มิได้นึกถึงน้ำใจของนางเลย

พระสิทธัตถะทราบแล้ว เกิดสงสาร ได้มอบกหาปณะจำนวนหนึ่งไว้ให้ แล้วจากไป
เดินต่อไปอีกไม่นานนัก ก็ได้ยินเสียงดังเอะอะออกจากบ้านหลังหนึ่ง เมื่อหยุดยืนฟัง จึงทราบว่
สองสามีภรรยาทะเลาะกันเรื่องหนี้สิน ฝ่ายสามีสงสัยว่า ภรรยาจะไม่ชื้อตรงต่อตน ได้ยินเสียง
ทุบตีกัน เสียงสะอื้นของภรรยาลอดออกมาจากช่องฝา

พระสิทธัตถะและฉันทะเดินต่อไปก็ได้พบและได้ยินได้ฟังแต่เรื่องชวนเศร้า

“นี่หรือโลก ? นี่หรือภารกิจของมนุษยชาติ ? โดยทั่วไปความชวช้งมีน้อยเสียจริง
เราถูกหลอกให้ไ้เห็นไ้รับรู้แต่ชองปลอมภายในรั้ววังอันจำกััด ไ้ไ้เห็นการต่อสู้ดิ้นรนและ
ความทุกข์ยากของเพื่อนมนุษย์” พระสิทธัตถะทรงตรึกตรองอย่างลึกซึ้ง

ทรงดำเนินต่อไป พระหฤทัยนั้นเศร้าหมอง พระองค์ไ้มาทอดพระเนตร และรับทราบ
ชองจริงเข้าแล้ว มนุษย์ส่วนใหญ่อั้ด้นรนอยู่ในห้วงทุกข์

ทรงดำเนินต่อไปกับฉันทะ ไ้ทอดพระเนตรชวกลุ่มหนึ่งกำลังส่งเสียงเอะอะทำทำ
ทางต่างๆ บางคนอ้อแอ้ คอพับคอเอียง ตาปริือ พวกนั้นกำลังร่ำสุรากันมาตั้งแต่ย่ำค่ำ จน
ปานนี้ จวนสิ้นปฐมยามแล้ว ฤทธิน้ำเมาทำให้พวกเขาขาดความสำรวมตน พุดจาหยาบคาย
ด่ากันเอง มีท่าทางเหมือนคนวิกลจริต มีแต่คนพุด ไม่มีคนฟัง

“อา ! นี่หรือสภาพอันแท้จริงชองโลกชองชีวิต อันเรามีเคยไ้รู้เลย” พระสิทธัตถะ
อุทาน แล้วชวนนายฉันทะกลับ

ในโลกแห่งความเป็นจริง ๑

ราตรี

นั่น พระสิทธัตถะมีอาจบรกรรมให้หลับสนิทได้ ภาพต่างๆ ที่เห็นมา เข้ามา
รบกวนพระทัย ทรงเปรียบเทียบความเป็นอยู่ของพระองค์เอง กับความ
แร้นแค้นลำบากของคนทั้งหลายแล้ว มีพระทัยกรุณา พระองค์ได้เห็นความทุกข์ความดิ้นรน
ของมนุษยชาติในภาวะการณ์ต่างๆ กัน

“อะไรเป็นมูลเหตุแห่งความทุกข์ทรมานเหล่านี้ ? ใครได้เคยคิดแก้ปัญหานี้บ้าง ?
หรือจะปล่อยให้ทุกข์ทรมานต่อไป เรามีทางใดจะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ได้บ้าง ? ความสุข
สำราญในพระราชวังที่เราได้รับอยู่ทุกวันนี้ มีส่วนช่วยอะไรให้เพื่อนมนุษย์ทั้งหลายคลายโศก
คลายความหม่นหมองลงบ้าง เรามีความสุข แต่คนทั้งหลายมิได้สุขเช่นเรา เรามีพร้อมจน
เหลือเฟือ คนทั้งหลายขาดแคลน เราจะทนอยู่ไปอย่างนี้หรือ ? เราจะมีความสุขหยออยู่
ท่ามกลางความทຸรณทุรกายเดือดร้อนของพลเมืองของเราหรือ ? มีทางใดที่เราจะช่วยเหลือ
เพื่อนมนุษย์ของเราได้บ้าง ?”

พระสิทธัตถะทรงจินตนาการเรื่องนี้และสืมพระเนตรโพลงอยู่ พระนางยโสธราได้
สังเกตเห็น จึงทูลถามว่า

“ทูลกระหม่อมทรงเป็นอะไรไปเพคะ บรรทมสืมพระเนตรโพลง และทรงเงียบบริม
มีอะไรที่หม่อมฉันจะพอช่วยเหลือให้พระองค์ทรงเบิกบาน ?”

“บรรทมเสียเถิดที่รัก!” พระลัทธิตถะทรงปลอบ “ไม่มีอะไรมาก ไม่ใช่เรื่องในครอบครัวของเรา พี่เพียงแต่คิดถึงประชาชน”

“ประชาชน ทำไมเพคะ?”

“พี่รู้สึกว่ ประชาชนส่วนใหญ่ตกอยู่ในความลำบากเหมือนว่ายวนชুমือขักไขว่ขอความช่วยเหลืออยู่ในห้วงมหาสมุทรคือโลกนี้”

“เป็นเรื่องที่ช่วยไม่ได้เพคะ เป็นอย่างนี้มานานแล้ว พระราชาพระองค์ไหนๆ ก็ช่วยไม่ได้ ทุกคนต้องช่วยตัวเอง เสด็จพี่อย่าทรงคิดอะไรมากเลย”

“ช่วยไม่ได้ หรือไม่ได้ช่วย?” พระลัทธิตถะตรัสถาม “แต่พี่เห็นว่าประชาชนเขาช่วยเรานะ”

“ช่วยอย่างไรเพคะ?”

“ช่วยให้เราอยู่สบายกินสบายอยู่ทุกวันนี้ รายได้ของเราได้มาจากการสละหยาดเหงื่อแรงงานของพวกเขาคณละเล็กคนละน้อย เมื่อมากคนเข้า ก็กลายเป็นทรัพย์สมบัติมหา”

“มิใช่บรรพบุรุษของเราสะสมทำไว้ให้หรือเพคะ?” พระนางยโสธราทูลถาม

“นั่นก็ถูก แต่มันก็มาจากแหล่งเดียวกัน”

“แหล่งไหนเพคะ?”

“ภาชีอากรจากประชาชน”

“แต่เราก็แบ่งหน้าที่กันทำแล้วนี่เพคะ พวกเราพวกกษัตริย์มีหน้าที่ทางการปกครองรับผิดชอบประเทศ พวกเราทำงานด้วยการรับผิดชอบ คอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขของเขาเหมือนกัน ให้พวกเขาได้ทำมาหากินโดยสงบสุข มีอะไรบกวนการทำมาหากินของพวกเขา พวกเราก็ช่วยขจัดปัดเป่าให้ รวมความว่า พวกเราก็ช่วยพวกเขาเหมือนกัน”

“แต่พวกเราปลอดภัยกว่าพวกเขามาก สะดวกสบายกว่าพวกเขามาก”

“เป็นเรื่องธรรมดาเพคะ กษัตริย์หรือผู้ปกครองเมืองไหนๆ ก็เป็นอย่างนี้ทั้งนั้น”

แต่พระลัทธิตถะมิได้หยุดความคิดเพียงเท่านั้น พระองค์ทรงดำริลึกซึ้งต่อไปว่า ความทุกข์ยากลำบากที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายได้รับอยู่เวลานี้ ดูเหมือนจะเป็นปลายเหตุ น่าจะมีต้นเหตุแห่งความทุกข์อะไรสักอย่างหนึ่งซ่อนเร้นอยู่ น่าจะลองหาสาเหตุอันนั้นดู พระอัยยาคัยอันหมกมุ่นทางโลกีย์ของพระองค์มีน้อยอยู่แล้ว เมื่อได้เห็นความทุกข์ของชาวโลก กองสมอยู่ทุกด้าน ทุกชีวิตเช่นนั้น ยิ่งทำให้พระองค์โน้มไปในทางหน่ายโลกมากขึ้นอย่างน้อย มีเหตุการณ์อยู่ ๓ ครั้ง ที่ทำให้พระองค์ไม่ต้องการความสุขแบบโลกๆ เพราะทรงพิจารณาเห็นความสุขนั้น ย่อมมีที่สุดเป็นทุกข์ ลงท้ายด้วยทุกข์

ครั้งที่หนึ่ง พระสิทธัตถะมีพระประสงค์จะเสด็จออกไปชมโลกกว้าง อันข้าราชการบริหาราบทูลว่า มีวัดวาอาราม สวน และ ป่าละเมาะ มีทุ่งหญ้า มีลำธาร ลำห้วย สนามหญ้า และ ป่าทึบ

พระเจ้าสุทโธทนะทรงเห็นว่า ถึงเวลาแล้วที่จะให้พระราชโอรสได้ทอดพระเนตรโลกภายนอกเสียบ้าง อย่างไรก็ตาม พระนางยโสธราคงเป็นเครื่องผูกมัดอย่างดี มิให้พระโอรสหนีไปโลกได้

เพื่อเตรียมการเรื่องนี้ เพื่อมิให้พระสิทธัตถะได้เห็นภาพใดๆ อันไม่เจริญตา เจริญใจ พระเจ้าสุทโธทนะให้ประกาศแก่ราษฎรทั้งปวงให้ตกแต่งพระนครให้เรียบร้อย สะอาด อย่าให้พระราชโอรสพบเห็นสิ่งใดที่จะทำให้เกิดความเศร้า คนตาบอด คนเท้าด้วน คนเจ็บป่วย คนชรา คนเป็นโรคเรื้อน และคนฟกฟิการ อย่าให้อยู่ในเส้นทางเสด็จเป็นอันขาด

เพราะฉะนั้น จึงมีการกวาดถนน รางด้วยน้ำสะอาด ประดับพวงระย้าใหม่ ตั้งพุ่มต้นไม้น้ำหน้าประตูบ้าน รูปสี่ตามฝาผนังได้รับการระบายสีซ่อมแซมใหม่ รูปเคารพทั้งปวง เป็นต้นว่า เทวรูปศักดิ์สิทธิ์เป็นที่เคารพของปวงชนก็ได้รับการปิดทองใหม่

ทั่วพระนครได้รับการตกแต่งดุจทิพย์วิมาน มีธงทิวปลิวไสวโบกสะบัด ดอกไม้หอม นานาชนิด ได้รับการตกแต่งเป็นรูปต่างๆ ที่ซุ้มประตูทำด้วยไม้หอม พร้อมติดคำถวายพระพร เป็นระยะๆ

ถึงเวลาพระสิทธัตถะออกประทับบนราชรถ เทียมด้วยโคคู่สีขาวดุจหิมะผ่านไปทางใด ประชาชนก็ไชโยโห่ร้อง แสดงความปลาบปลื้ม เบียดเสียดเบียดอัดกัน เพื่อเฝ้าชมพระบารมี ดวงหน้าทุกดวงยิ้มให้ ดวงตาทุกดวงแวววาวโรจน์ขึ้น แม้อาการนี้จะเป็นการชั่วคราวก็ตาม ชั่วคราว ขณะที่ได้เห็นพระสิทธัตถะเท่านั้น

แต่แล้ว ขณะที่ทั่วทุกถนนกำลังเต็มไปด้วยหน้าตาที่ร่าเริงและสภาพแห่งความชื่นชม นั่นเอง มียาจกเชยใจจะร้องกะแแรงคนหนึ่ง ดาตั้นและโสम्म เต็มไปด้วยเหงื่อไคลเดินโซเซ ออกมาจากหลุมที่ซ่อนตนอยู่ พยุงตัวเองเดินไปกลางถนน

เขาทุพพลภาพ เต็มไปด้วยขราลักษณะ หนึ่งเหยียนติดกระดูกสันหลังเช่นหนังสัตว์ ที่หุ้มอยู่กับกระดูก อำนาจแห่งกาลเวลาที่ผ่านมานานทำให้หลังของเขาโค้งงอเหมือนไม้อ่อน ที่ถูกตัดให้งอ กระบอกตามีสีแดงซ้ำเพราะการเซาะแห่งอัสสุชล เนื่องมาจากความโหยให้ติดต่อกันมาเป็นเวลานาน ดาตั้นตื่นและชากรไกรที่ปราศจากพินก็สั่นเทาด้วยขราพยาธิและความกลัวที่มาเห็นหมู่ชนมากมายเช่นนั้น

มือที่ผอมเพียงหนังหุ้มกระดูกข้างหนึ่ง ยันไม้เท้าลงยังภาคพื้นเพื่อประคองเท้า อันชวนเซทั้งสองข้าง และมืออีกข้างหนึ่งบีบซี่โครงเพื่อให้ลมหายใจออกได้คล่องขึ้น พร้อม

ร้องขอออกมาว่า “ทำทานเถิด ทำทานเถิด เจ้าประคุณเจ้าข้า” แล้วครวญครางเพื่อขอความเห็นใจว่า “ข้าพเจ้าจะตายวันนี้หรือพรุ่งนี้ก็ไม่ทราบได้ ขอได้โปรดเห็นใจคนชราเถิดเจ้าข้า” แล้วเขาก็โอบและแบมือออกยื่นไปข้างหน้าพลางหรีดตาและสั่นเทา เพราะเส้นประสาทกระดูก

เมื่อเห็นเหตุการณ์ดังนี้ ผู้ที่ห้อมล้อมตามเสด็จก็ตกใจเพราะเกรงพระราชอาญา จึงช่วยกันลากโดยแรงให้พ้นถนน พลางกล่าวว่า

“พระราชโอรสเสด็จแลไม่เห็นหรือ ? รีบกลับไปอยู่ที่อยู่ของแกเสียเถิด”

แต่พระสิริธัตถะรับสั่งว่า “จงปล่อยแก ปล่อยแกเสีย” แล้วผินพระพักตร์มาถามนายจันนะสารเถิดว่า “จันนะ นั่นสัตว์โลกอะไรที่มันเหมือนมนุษย์ ผิดกันที่แกหลังโกง แร้นคั่น น้าอนาถและมีอาการตื่นตัว มีมนุษย์ใดที่พอเกิดก็เป็นเช่นนี้ทีเดียวนะหรือ ? คำที่แกพูดว่า แกอาจตายในวันนี้ หรือพรุ่งนี้นั้น หมายความว่าอะไร ? แกคงไม่ได้กินอาหารกระมัง กระดูกจึงแหลมๆ ออกมาอย่างนั้น ?”

นายจันนะสารเถิดจึงทูลสนองว่า “พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ! นั่นคือคนชราเมื่ออายุแกยังไม่มากเท่านี้ คือเมื่อยังหนุ่ม หลังแกก็ตรงเหมือนของพระองค์และของคนทุกๆ คน ตาก็ยังสว่าง บัดนี้ แกอายุมากแล้วประมาณ ๘๐ หรือ ๙๐ ปี เลือดซึ่งหล่อเลี้ยงร่างกายสิ้นไป คร่ำเอากำลังวังชาของแกไป สติสัมปชัญญะของแกพร่องไป ชีวิตของแกค่อยๆ หรีดลงเหมือนตะเกียงที่หมดน้ำมัน ใส่แห้ง มีแต่แสงมัวสลัวลง จะต้องดับอย่างแน่นอนในไม่ช้า ข้อนี้เป็นธรรมดาของอายุ พระองค์อย่าสนพระทัยเลย”

“คนอื่นๆ เป็นอย่างนี้เหมือนกันหมดหรือจันนะ ? หรือมีเพียงน้อยคนเท่านั้นที่เป็นอย่างนี้ ?” พระราชโอรสรับสั่งถาม

“พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ !” นายจันนะรับทูลสนอง “ทุกคนเมื่ออายุมากเข้าก็ต้องเป็นเหมือนคนชราคนนี้ ถ้าเขาอยู่จนอายุเท่านี้”

“จันนะ บอกฉันหน่อยเถิด หากฉันอยู่ต่อไป ฉันจะต้องมีสภาพอย่างนี้ด้วยหรือ ยโสธราของฉัน และใครๆ ที่ฉันรัก และรักฉัน หากอยู่ถึงอายุ ๘๐ ปี จะต้องเป็นอย่างนี้เหมือนกันทุกคนหรือ ?”

“ถูกแล้ว พะยะคะ เหมือนกันทุกคน ความแก่ มิได้เลือกเจ้าเลือกไพร่ ไม่เลือกคนมี คนจน เศรษฐีหรือขอทาน แก่เหมือนกันหมด เมื่อแก่แล้วก็ต้องเป็นเหมือนชายคนนั้นพะยะคะ”

“จันนะ พาฉันกลับวังเถอะ” เจ้าชายตรัสอย่างเศร้าสร้อย “ฉันไม่มีหัวใจร่าเริงในการเที่ยวชมบ้านเมืองเสียแล้ว ไปต่อไปก็ไม่มีประโยชน์”

ด้วยพระดำรัสเพียงเท่านี้ ราชนครแห่งเจ้าชายก็หมุนกลับและเข้าสู่พระราชวังอันงามวิจิตร แต่พระพักตร์ของเจ้าชายเศร้าหมอง เ็นวันนั้น พระองค์ไม่ประสงค์เสวยพระกระยาหารใดๆ

รวมทั้งขนมและผลไม้ที่เคยโปรด ไม่ทรงเสี้ยวดูสนมกำนัล หรือแม้แต่พระนางยโสธราเอง พระองค์ก็ไม่ทรงไยดี

พระนางยโสธราทอดพระเนตรอาการของเจ้าชายเช่นนั้นแล้ว ทูลถามว่า “ทูลกระหม่อมผู้ประเสริฐ ! หม่อมฉันทำความไม่ดั่งามประการใดหรือ หม่อมฉันมีข้อบกพร่องอันเป็นเหตุให้ระคายเคืองพระยุคลบาทประการใด พระพักตร์ของทูลกระหม่อมจึงเศร้าหมอง ไม่ทรงแย้มสรวล แม้กับหม่อมฉัน ซึ่งพระองค์เคยร่าเริงด้วย เคยสนทนสนมด้วย ?”

“ยโสธรา !” เจ้าชายตรัส พระกระแสเสียงแผ่วโผย “อย่าคิดอะไรให้เกินเหตุไปเลย โทษประการใดๆ ของเธอไม่เคยมี เธอเป็นคู่ชีวิตที่ดีที่สุดเท่าที่จะหาได้ ความเศร้าหมองของพี่หาสืบเนื่องมาจากยโสธราแต่น้อยไม่ แต่พี่มาคิดว่า คนเราทุกคนที่เกิดมาแล้ว ต้องแก้ต้องพลัดพรากกันไป ไม่ยกเว้นแม้ยโสธราและพี่ อีกหนอยเถิดเราทั้งสองก็ต้องแก่อ่อนแอ และหลังโกง หนึ่งเหยียวย่น ไม่มีอะไรน่าพิศเลย สิ่งที่น่าดูในวันนี้ ลงท้ายก็ต้องเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่ากลัวในวันหน้า”

“ยโสธราเอ๋ย ! แม้เราสองจะเคยอภิมรณขมชื่นด้วยกัน มีความสัมพันธ์ทั้งร่างกายและจิตใจ แน่นแฟ้นยิ่งกว่าใครหมดในโลกนี้ แต่ในที่สุด กาลเวลาย่อมเคลื่อนตัวเข้ามาชิงเอาความงาม ความสดชื่นและความอภิมรณต่างๆ ไปสิ้น เหลือไว้แต่ซากแห่งความสดชื่นแต่หนหลัง ให้ระลึกถึงด้วยความรันทดใจ เหมือนราตรีอันมืดมิดเคลื่อนเข้ามาปิดบังสีอันสวยงามของกุหลาบ ซึ่งแบ่งบานรับอรุณในเวลาเช้า อะไรเล่าจะต้านทานความแก่ได้ หัวใจพี่คิดแต่จะหาทางให้พ้นจากอำนาจอันลึกลับ คือความแก่ซึ่งต้องเป็นไปในอำนาจของเวลานี้”

แลแล้วในราตรีนั้น เจ้าชายสิทธัตถะก็ประทับนั่งอยู่ตลอดราตรี ไม่อาจบรรทมหลับ และไม่สามารถระงับความกระวนกระวายได้

และในราตรีนั้นเอง พระเจ้าสุทโธทนะทรงสุบินนิมิต อันทำให้พระองค์กระวนกระวายถึง ๗ ประการคือ

๑. ทรงสุบินว่า มีธงถูกชักขึ้นส่งผ่าเผยธงหนึ่ง มีดวงอาทิตย์ฉายลงมาที่ธงนั้น แต่ครู่หนึ่งผ่านไป ลมพัดมาให้ธงนั้นขาดเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ลงไปคลุกเคล้าอยู่ในธุลี ต่อมา มีเทวดาเหาะมาเก็บธงนั้นแล้วนำไปวางไว้ทางทิศตะวันออกแห่งทวารพระนคร

๒. ทรงสุบินเห็นคชสาร ๑๐ เชือก งามล้วนเป็นเงิน เดินมาจากทิศใต้ บนหลังคชสารเชือกหนึ่ง พระราชโอรสประทับอยู่ และเชือกอื่นๆ เดินตามมา

๓. มีรถแพรวพราว มีรัศมีรุ่งโรจน์ เทียมด้วยม้า ๔ ตัวพ่นควันขาวออกมาทางจมูกและเคี้ยวฟองซึ่งเป็นไฟ พระสิทธัตถะประทับเหนือราชรถนั้น

๔. ทรงสุบินเห็นล้อหมุนมิได้หยุด ดุมเป็นทองสลบด้วยรัศมีแห่งมณีรัตน์ และมีสิ่งแปลกประหลาดเขียนไว้ที่รอบล้อ ล้อนี้ขณะนั้นหมุนอยู่ประหนึ่งว่าจะเกิดเป็นไฟและดนตรี

๕. ทรงสุบินเห็นกลองตั้งอยู่กลางทาง พระราชโอรสใช้ท่อนเหล็กตีกลองนั้น ดังกระหึ่มสนั่นหวั่นไหว

๖. ทรงสุบินว่ามีหอคอยสูงขึ้นไป จนแลเห็นได้ทั่วราชอาณาจักร พระราชโอรสประทับนั่งอยู่บนหอคอยนั้น และหวานเมลิ็ดพืชลงมาทั่วทุกทิศ ประชาชนต่างเบียดเสียดกันยื้อแย่งเมลิ็ดพืชเหล่านั้น

๗. ทรงสุบินเห็นคนหกคนร้องไห้คร่ำครวญด้วยความสิ้นหวัง

พระเจ้าสุทโธทนะตื่นบรรทม ทรงทบทวนพระสุบินนิมิตเหล่านั้นแล้วไม่สบายพระทัยเกรงว่าอันตรายจะมีแก่พระองค์ หรือพระราชโอรส หรือราชบัลลังก์ โหราจารย์ในราชสำนักไม่มีใครสามารถทำนายพระสุบินนิมิตได้ จนกระทั่งคนชราคนหนึ่งมาทำนายให้พระองค์คลายวิตกกังวลว่า พระสุบินนิมิตทั้งหมดนั้น มิได้มีความหมายไปในทางร้าย ตรงกันข้ามเป็นนิมิตดีแก่พระองค์ พระราชโอรสตลอดถึงแก่โลก คำทำนายมีดังนี้

ข้อ ๑ เป็นนิมิตหมายว่า ความเชื่อถืออันงมงายแต่เพรงกาล จักล้มละลายหายไป จะเริ่มลัทธิประเพณีใหม่

ข้อ ๒ คชสาร ๑๐ เชือกนั้นหมายถึงมหาบารมี ๑๐ ประการของพระราชโอรสเต็มเปี่ยมแล้ว พระองค์จะสละราชธานี ทำให้โลกทั้งโลกหวั่นไหว ตื่นตัวด้วยคำสอนของพระองค์

ข้อ ๓ อัศตรทั้ง ๔ หมายถึงอริยสัจ ๔ ที่พระราชโอรสจะถือเป็นพาหนะนำพระองค์ให้พ้นจากความทุกข์สู่แดนเกษม และจากคามมืดสู่แสงสว่าง อันเป็นนิรันดร์

ข้อ ๔ ล้อ ๔ ล้อนั้น หมายถึงพระธรรมวินัยอันบริสุทธิ์ยิ่งของพระองค์ เหมือนทองแท้ ยิ่งพิสูจน์ยิ่งเห็นความเป็นทอง

ข้อ ๕ กลองนั้นหมายถึง พระโอรสจะทรงบำเพ็ญธรรมเกรงให้กึกก้องขึ้นในดวงใจของประชาชน

ข้อ ๖ หอคอยอันสูงจรดฟ้า หมายถึง พระคัมภีร์อันบริสุทธิ์สูงส่งในศาสนาของพระราชโอรส

ข้อ ๗ คน ๖ คนที่คร่ำครวญ หมายถึงครูทั้ง ๖ มีบุรณกัสสปะ เป็นต้น ซึ่งสอนลัทธิแก่คนทั้งหลายอยู่ จักถึงความพ่ายแพ้แก่คำสอนของลัทธิตถะ

“มหาราช ! ทรงเบาพระทัยเสียเถิด พระคุณสมบัติของพระราชโอรสนั้น มีคุณค่ายิ่งกว่าราชาอาณาจักรทั้งมวล พระโอรสของพระองค์ประเสริฐยิ่งนัก จากการมีพระราชโอรสพระองค์นี้ พระองค์จักได้สิ่งตอบแทนอันล้ำค่า ซึ่งใครๆ จะถวายมิได้เลยนอกจากพระราชโอรสพระองค์เดียว”

พระเจ้าสุทโธทนะได้ทรงสดับดังนั้น ก็ทรงปลื้มพระทัย แต่พอทรงหวนระลึกถึงว่า ทางที่พระราชโอรสจะทรงดีเด่นั้นมิใช่ทางที่พระองค์ทรงพระประสงค์ แล้วพระหฤทัยของพระองค์ก็ห่อเหี่ยวลง หากพระสุบินนิมิตของพระองค์ มีความหมายไปในทางอำนาจราชศักดิ์ มีเดชานุภาพเกรียงไกรใหญ่ยิ่งไซ้โดยเป็นพระเจ้าจักรพรรดิแล้วพระหฤทัยของพระองค์ คงจะเบิกบานอย่างหาที่เปรียบมิได้

ดังนั้นพระองค์, เพื่อจะป้องกันพระราชโอรสมิให้น้อมพระทัยไปทางธรรม ทางความเพียรหน่ายโลก, จึงรับสั่งให้ป้องกันพระราชโอรสมากขึ้น และหาสิ่งเย้ายวนให้พระราชโอรสมากขึ้น

แต่ใครเล่าจะห้ามดวงอาทิตย์มิให้ขึ้นและตกได้ ใครเล่าจะห้ามลมมิให้พัด

ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามธรรมดาแห่งตน ทำนองเดียวกัน ผู้สั่งสมบาปมีมาทางใดย่อมหม่อมใจไปทางนั้นอยู่เสมอมิเว้นวาย

อนิจจา ! พระเจ้าสุทโธทนะ พระองค์มิได้ทรงเฉลียวพระทัยสักนิดหนึ่งว่า การกระทำของพระองค์นั้น เสมือนการป้องกันศศิธรไม่ให้ส่องแสงในราตรีเพ็ญ

ครั้งที่สอง พระราชโอรส คือเจ้าชายสิทธัตถะทูลขอพระราชานุญาตจากพระชนกเพื่อออกไปชมพระนครอีก และครั้งนี้ขอออกไปอย่างเงียบๆ เพียงสองคนกับนายฉันทะเพื่อได้ทอดพระเนตรสภาพอันแท้จริงแห่งราชนครของพระองค์

“อย่าเลยลูกรัก !” พระเจ้าสุทโธทนะทรงห้าม “บ้านเมืองในสภาพอย่างนั้นไม่พำพิตสำหรับลูก จะหาความรื่นเริงบันเทิงสุขได้อย่างไร คราวก่อนนี้ ลูกออกไปเป็นทางการ พ่อให้จัดแจงแต่งพระนครอย่างเรียบร้อยโอฬาร เพื่อต้อนรับลูก แต่ลูกก็พกเอาความเศร้าหมองกลับเข้าวัง การออกไปดูสภาพประชาชนตามลำพังโดยไม่มีการเตรียมล่วงหน้าเช่นนี้ จะนำความหรรษาเร้าใจมาให้ลูกได้อย่างไร พ่อมองไม่เห็นทางเลย อย่าออกไปเลย ลูกรัก !”

“พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ !” เจ้าชายทรงอ้อนวอน “พระองค์ทรงมุ่งมั่นให้หม่อมฉันเป็นผู้ปกครองทวยราษฎร์ เป็นราชาผู้มีศักดานุภาพ เป็นที่เคารพรักของประชาชนอย่างนั้นมีใช้หรือ ?”

“อย่างนั้นสิลูก” พระเจ้าสุทโธทนะทรงรับแยมพระโอษฐ์น้อยๆ

“ถ้าอย่างนั้น ก็เป็นการสมควรที่หม่อมฉันจะออกไปดูสภาพอันแท้จริงของราษฎร พระราชาที่ไม่ทรงรู้จักราษฎรของพระองค์เอง จะเป็นพระราชาผู้ยิ่งใหญ่ได้อย่างไร จะเป็นที่เคารพรักภักดีของราษฎรได้อย่างไร เมื่อมองไม่เห็นทุกข์ของราษฎร จะช่วยบำบัดทุกข์ของเขาได้อย่างไร การมองไม่เห็นข้อบกพร่อง ย่อมไม่อาจแก้ข้อบกพร่องได้ การออกไปของหม่อมฉัน หากไม่ได้ความเพลิดเพลิน ก็คงจะได้ความรู้เป็นเครื่องประดับตนในประการหลังนี้ ดูจะเป็นความมุ่งหมายของพระองค์อยู่”

พระเจ้าสุทโธทนะจำพระทัยอนุญาตเจ้าชาย เพราะไม่อาจขัดได้ ในพระทัยก็ยังมี ความหวังอยู่บ้างว่า การออกไปครั้งนี้จะทำให้เจ้าชายเปลี่ยนพระทัย จากความเบื่อหน่าย โลกก็ได้

สิ่งที่หวังได้อย่างหนึ่ง อาจเป็นอีกอย่างหนึ่งได้เสมอ หากมนุษย์เรา สามารถทำอะไร ตามที่หวังทุกประการแล้ว ใครเล่าจักประสบความทุกข์ ความหม่นหมอง

ในวันรุ่งขึ้น เวลาสายใกล้เที่ยง พระสิริธัตถะปลอมพระองค์ เป็นนายพาณิช และ นายฉันทะ อำมาตย์คู่พระทัย ในเครื่องแต่งกายแห่งสามัญชน ก็ออกจากพระราชวัง เดินปะปน ไปกับประชาชนชาวกบิลพัสดุ์ ไม่มีใครรู้จักพระองค์เลย พระองค์ได้เป็นอิสระอย่างแท้จริง และได้เห็นสภาพปกติธรรมดาของชาวเมืองว่า เขาอยู่กันอย่างไร

เจ้าชายได้ทอดพระเนตรสิ่งต่างๆ อันทำให้เพลิดเพลินบ้าง เป็นความรู้ใหม่บ้าง และ ภาพอันน่าเศร้าสลดบ้าง...

ถนนหนทางทุกสายที่เจ้าชายเสด็จผ่าน มีประชาชนขวักไขว่ เดินสวนกันไปมา มีสรรพ สำเนียงแซ่ซ้องของคนอาชีพต่างๆ เป็นต้นว่า พ่อค้า แม่ค้า และคนซื้อต่อราคาของ บางคนก็ เชื้อเชิญเจ้าชายให้แวะร้านของตน บางกลุ่มยืนเถียงกัน ด้วยเรื่องอะไรฟังไม่ถนัด บางแห่งทรง เห็นสุนัขดมเหλιοแต่หนึ่งหุ้มกระดูก ซ้ำเป็นโรคเรื้อนขนหลุดร่วงวิงวอนหาเศษอาหาร สวนทาง กับโคเทียมเกวียนย่างเท้าอย่างอึดอาดเพราะหนัก สลัดคอกอยู่ไปมาแต่ไม่อาจให้แอกหลุดจาก คอได้ คนที่นั่งอยู่บนเกวียนก็ตีด้วยไม้เรียวและทิ่มแทงด้วยปฏึก พวกกุลิชนของร่างกายกำยำ แต่มีท่าทางอิดโรย เหงื่อไหลท่วมกายอันดำมะเมื่อมทิ้งของลง แล้วอ้าปากหอบด้วยความ เหน็ดเหนื่อย มองไปอีกทางหนึ่งพบหญิงลูกอ่อนทูนหม้อน้ำบนศีรษะ มือหนึ่งอุ้มลูกน้อย ติดอยู่กับเอว ท่าทางเธอเหนื่อยหน่ายต้องานหนักและจำเจ หมองุน่างูล็องแชนของตน เหมือนสายสังวาล มีคนเบียดเสียดกันเข้าชมและให้ร้องแตกตื่นเป็นครั้งคราวเมื่ออุ้มแพ้งพวน ชูคอสูงขึ้นเพ่งนัยน์ตาและแลบลิ้นมาทางคนดู

ผ่านจุดนั้นไปอีกครู่หนึ่ง มาพบขบวนแห่เป็นทิวยาว มีดนตรีบรรเลงเพียงแผ่วเบา พระสิทธิตถะและนายฉันทะรีบเข้าไปใกล้ขบวน จึงรู้ว่าเป็นขบวนในพิธีแต่งงาน พิธีที่ก่อให้เกิดความสุขสำหรับคนรักกัน

แต่ เอ๊ะ ! ทำไมนั่น ? ทำไมเจ้าสาวจึงเดินร้องไห้ไป ท่ามกลางขบวนที่คนอื่นกำลังร่าเริง

“ทำไมเจ้าสาวจึงเดินร้องไห้ล่ะ ฉันทะ ?” ทรงกระซิบถามนายฉันทะ

“คงไม่เต็มใจแต่งงาน พะยะคะ” นายฉันทะทูลตอบ

“มีหรือฉันทะ คนไม่เต็มใจแต่งงาน ? ไม่เต็มใจ ทำไมจึงแต่ง ?”

“อาจถูกพ่อแม่บังคับให้แต่งงานกับคนหนึ่ง ขณะที่เธอรักอยู่กับชายอีกคนหนึ่ง พะยะคะ มิฉะนั้นเธออาจร้องไห้ เพราะต้องพลัดพรากจากบิดามารดา ไปอยู่ตระกูลสามี ไปอยู่ท่ามกลางคนแปลกหน้า”

ในโลกแห่งความเป็นจริง ๒

พระ

ลิขิตชะตาทรงพยักพระพักตร์เป็นเชิงรับทราบ แล้วทั้งสองก็เดินต่อไป
เลียบเทวาลัยอันศักดิ์สิทธิ์ แต่เก่าแก่ปรักหักพังมากแล้วแห่งหนึ่ง เจ้าชาย
และพระสหายเห็นหญิงชราคนหนึ่งกับสตรีสาว เข้าใจว่าคงเป็นบุตรของนางนำพวงมาลัย
ทำด้วยดอกมะลิมาบูชาเทวรูปอธิษฐานอยู่นาน หญิงชรามีนัยน์ตาทั้งสองแดงช้ำ แสดงว่า
ได้ผ่านการร่ำไห้มาไม่น้อยแล้ว เมื่ออธิษฐานเสร็จ นางประนมมือไหว้เพียงอกเงยพักตร์ขึ้นดู
เทวรูป น้ำตาของนางได้หลั่งไหลออกมาอีก

นางเหลียวมาเห็นชายหนุ่มสองคนนั่งอยู่ใกล้ๆ จึงทักถาม

“พ่อหนุ่มทั้งสองมาเทวาลัย ตั้งใจมาอธิษฐานขออะไรหรือ ?”

“หาไม่ได้” พระลิขิตตอบ “ข้าพเจ้าต้องการเพียงชมเทวรูปเท่านั้น”

“มาถึงเทวรูปศักดิ์สิทธิ์แล้ว ควรอธิษฐานขออะไรสักอย่าง” หญิงชราพูด บุตรของแก
มองมาทางชายหนุ่มทั้งสองแวบหนึ่ง แล้วหลบหน้าลงดูพื้นด้วยความเอียงอาย

“ท่านเล่าต้องการอะไรหรือ ที่มาอธิษฐานต่อหน้าเทวรูปศักดิ์สิทธิ์นี้?” นายฉันทะถาม

“ต้องการให้ลูกชายกลับมา เขาหายจากบ้านนานแล้ว สองปีเห็นจะได้ ก่อนนี้ไม่สู้กระไรนัก
เพราะพ่อเขายังอยู่ แต่เมื่อพ่อเขาเพิ่งตายไป เมื่อ ๓ วันมาแล้ว”

พูดแล้ว นางก็ร้องไห้สะอื้นขึ้นมาอีก พลังรำพันว่า

“ลูกรัก ! กลับมาหาแม่เถิด แม่ไม่มีใครอีกแล้ว น้องของเจ้าก็เป็นหญิง จะทำงานหนัก เลี้ยงแม่อย่างลูกชายนี้้นยาก” แล้วนางเงยหน้าขึ้นมองเทวรูป น้ำตาไหลพรากลงอาบแก้ม “ขอเดชะ เทวรูปอันศักดิ์สิทธิ์ ช่วยดลให้ลูกชายของข้าฯ กลับมาด้วยเถิด”

อาการของนางนั้นหม่นหมองยิ่งขึ้น ชวนให้เจ้าชายโอรสแห่งพระนางมยาพลอยเศร้าไปด้วย เมื่อนางและบุตรจากไปแล้ว เจ้าชายทอดพระเนตรตามด้วยความสงสาร พระทัยของพระองค์เต็มไปด้วยความหดหู่

จากนั้นเจ้าชายดำเนินเสียบกำแพงเทวาลัยไปทางขวา ถึงสะพานข้ามแม่น้ำแห่งหนึ่ง พอลงสะพาน พระองค์ได้สดับเสียงครวญคราง บุรุษผู้หนึ่ง อาการเต็มไปด้วยทุกข์เวทนา ปรากฏอยู่เบื้องพระพักตร์ เขาร้องครวญครางขอความช่วยเหลือ บุรุษผู้นี้คือคนไข้ใจผู้หนึ่ง เป็นไข้ทรพิษ ดันรนอยู่ในกองธุลี เขาเผยอศีรษะขึ้นเป็นครั้งคราวแล้วล้มลงไปอีก ปากก็ร้องขอความช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา มีคนเดินผ่านไปมาอยู่เป็นระยะๆ บางคนมิได้เหลียวมองเลย บางคนเหลียวมองแล้วเดินเลยไป บางคนหยุดยืนดูอยู่ครู่หนึ่ง ทำหน้ารังเกียจ แล้วเดินเลยไปเช่นกัน

แต่เจ้าชายสิทธัตถะมีอาจทนดูได้ จึงเข้าประคองผู้นั้นด้วยความปรานี ช้อนศีรษะของเขาขึ้น แล้ววางพาดพระขานูของพระองค์แล้วลูบคลำไปทั่วร่าง ด้วยพระทัยกรุณาโดยหวังว่าความเจ็บปวดของเขาจะบรรเทาลงได้บ้าง พลังพินพระพักตร์มาถามนายฉันทะว่า

“ฉันทะ ชายคนนี้เป็นอะไร ?”

“เป็นไข้ทรพิษ พะยะคะ” ฉันทะทูลตอบ

“ไม่มีคนช่วยเขาเลยหรือ ? เขาคงไม่มีญาติพี่น้องลูกหลาน เลยกระมัง ?”

“ไข้ทรพิษเป็นโรคติดต่อที่ทุกคนรังเกียจ พะยะคะ เขาไม่กล้าเข้าใกล้ เกรงจะติดเขา ใครเป็นแล้วตายแทบทุกคน หากหายก็มีหน้าและรูปร่างเปรอะไปด้วยรอยแผล เจ้าชายถอยออกมาเสียเถิด โรคจะติดพระองค์ ดูแต่คนทั้งหลายที่เดินไปมาซิ ไม่มีใครกล้าจับต้องชายคนนี้ เขาเป็นคนที่น่ารังเกียจ”

“เราไม่มีทางใดช่วยเขาบ้างเลยหรือ ฉันทะ ? จะปล่อยให้เขาตายไปเช่นสุนัขข้างถนนอย่างนี้หรือ ? เจ้าหน้าที่ทางบ้านเมืองของสมเด็จพระราชาบิดาไม่ได้เคยช่วยเหลือคนพวกนี้บ้างเลยหรือ เมื่อเขายังไม่เจ็บเขาทำงานได้ เขาต้องเสียภาษีอากรให้หลวง แต่เมื่อเขาเจ็บป่วยช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ไม่มีใครช่วยเหลือเขาเลยหรือ ?”

นายฉันทะนิ่ง ไม่กล้าตอบคำถามนี้

“โรคอย่างนี้ในบ้านเมืองเราเป็นกันมากไหม จันนะ ?”

“มากเหมือนกันพะยะค่ะ นอกจากโรคนี้แล้ว ยังมีโรคอื่นๆ อีกมาก เช่น โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก อัมพาต โรคบิด และมีโรคอะไรต่อมิอะไร นับไม่ถูก เกือบคนกล่นอยู่ในหมู่มนุษย์”

“โรคทุกอย่าง ทำให้เกิดความเจ็บปวดทั้งนั้นหรือ ?”

“ส่วนมากก็เจ็บปวดพะยะค่ะ เว้นแต่จะมากหรือน้อยกว่ากันเท่านั้น”

“เวลาโรคจะมา คนก็ไม่รู้ล่วงหน้า อย่างนั้นมิใช่หรือจันนะ ?”

“ถูกแล้วพะยะค่ะ”

“ถ้าอย่างนั้น มนุษย์เราก็คืออย่างหวาดกลัว หวั่นวิตก ไม่แน่ใจว่าโรคจะเกิดขึ้นแก่ตนเมื่อใด เราประกันไม่ได้ว่า เรานอนสบายอยู่คืนนี้ รุ่งขึ้นเราจะไม่เป็นโรค”

“แน่นอนพะยะค่ะ ที่ลึกลงไปกว่านั้นก็มี คือสบายอยู่ในยามต้น พอยามกลางก็เจ็บป่วยหรือตาย สบายเมื่ออยู่ในยามกลาง พอถึงยามปลายเจ็บป่วย, สบายอยู่เวลาเช้า พอกลางวันอาจเจ็บป่วยหรือตายได้ เรื่องเจ็บเรื่องตาย ไม่มีอะไรมาประกันได้เลย”

“ไม่น่าเพลิดเพลินเลยนะ จันนะ ชีวิตเหมือนก้อนศิลาที่แขวนไว้ด้วยเส้นด้ายเส้นเล็กๆ อาจขาด ตกลงเมื่อไรก็ได้...”

เจ้าชายโอรสแห่งพระมหามายาตรัสยังไม่ทันจบ ก็พอตินายจันนะชี้ชวนให้ทอดพระเนตรเห็นขบวนแห่ขบวนหนึ่ง ซึ่งกำลังผ่านมา พระองค์เงยพระพักตร์ทอดพระเนตรขบวนซึ่งเดินเป็นแถวซ้ำๆ เลียบมาตามริมแม่น้ำ มีคนเดินร้องไห้ ข้างหน้าขบวนมีคนเดินแกว่งหม้อดินบรรจุถ่านไฟไว้เต็ม ข้างหลังมีพวกญาคูเดินตาม เครื่องแต่งกายมีเครื่องหมายไว้ทุกข์ คือชุดขาว มีเสียงร้องต่างๆ ว่า

“โอ ! 라마 ! 라마 ! พี่น้องทั้งหลาย จงช่วยกันอ้อนวอน라마” ถัดจากนั้นก็มิที่ใส่ศพนํ้าด้วยไม้รวก ๔ อัน และสานด้วยไม้ไผ่ ศพปราศจากความรู้สึกตั้งอยู่บนนั้น

“เสด็จมาเถิด พระราชโอรส !” นายจันนะชวน “พระองค์จะได้ทอดพระเนตรของแปลกเราตามขบวนนี้ไป ไปดูพิธีเผาศพ ณ ริมแม่น้ำ ทั้งนายคนนี้ไว้ผีแหละ ถึงอย่างไรเจ้าชายก็ช่วยเขาไม่ได้” ว่าแล้วนายจันนะก็ดึงพระหัตถ์เจ้าชายตามขบวนศพนั้นไป “เจ้าชายจะได้เห็นสิ่งที่ยังไม่เคยเห็น” นายจันนะพูดต่อ

ศพนั้นถูกนำไปที่ริมน้ำ มีพินกองใหญ่ตั้งอยู่ เขาวางศพลงบนกองพินนั้น แนนอนที่เดียว ผู้ซึ่งนอนบนที่เช่นนี้ ย่อมไม่ลุกขึ้นมาอีก ไม่รู้จักเจ็บ ไม่รู้จักร้อน

ครั้นแล้ว พวกญาติก็จุดไฟขึ้นทั้ง ๔ มุม ไฟซึ่งค่อยๆ ติดก็ลุกลามกองฟืนเป็นเปลวขึ้น จนถึงซากศพ ศพนั้นไหม้หนังซึ่งแบ่งพองด้วยน้ำเน่าก็แยกออก ซ้อกระดูกทั้งปวงค่อยๆ ขาดหลุดร่วงไป ในที่สุดควันที่หนาก็จางลง เหลือแต่เปลวเพลิงรุ่งโรจน์ร้อนแรงมาอีกพักหนึ่ง ก็เหลือแต่ขี้เถ้าเป็นกองใหญ่ และค่อยๆ ทลุลง กระดูกอันขาวซึ่งเป็นเศษซากของมนุษย์เหลืออยู่ ปนอยู่กับขี้เถ้านั้น..เท่านี้เอง ไม่ว่าราชาหรือยาจก หญิงหรือชาย ลงท้ายเพียงเท่านี้

เมื่อทอดพระเนตรดังนั้น เจ้าชายโอรสแห่งพระนางมหายาจึงตรัสกับฉันนะว่า “นี่หรือ คือวาระสุดท้ายของมนุษย์ นี่หรือแหล่งนอนแห่งสุดท้ายของมนุษย์ สภาวะเช่นนี้ย่อมรอคอย มนุษย์ทุกคนอยู่ ไม่เว้นแม้แต่ตัวเราเอง ยโสธรา สมเด็จพระราชาบิดา อย่างนั้นมีไข้หรือฉันทะ ?”

“แน่นอน, พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ! ทุกคนย่อมมาบรรจบกันในสภาพ อย่างนี้”

ขณะนั้นเจ้าชายเหลียวเห็นญาติของผู้ตาย ร้องไห้คร่ำครวญรำพันถึงผู้ล่วงลับ มีอาการ ทั้งผม ตีอกชกตัว บางนาง (อาจเป็นภรรยาหรือมารดาของผู้ตาย) คร่ำครวญกลิ้งเกลือกลง ไกลกองขี้เถ้า ประหนึ่งจะตายตามไปด้วย ที่เป็นเด็กก็ร้องงอแง

มีญาติผู้ใหญ่หลายคนช่วยกันเก็บกระดูก บางชิ้นห่อผ้าขาว และทิ้งลงแม่น้ำ ปากก็ พร่ำ “รามา ! รามา ! ขอได้โปรดช่วยวิญญาณของผู้นี้ด้วย”

เมตตากรุณาได้เอ่อขึ้น ท่วมท้นพระทัยของเจ้าชายโพธิสัตว์ เพราะได้ประจักษ์ชัดว่า ทุกหนทุกแห่งระงมไปด้วยทุกข์ ทั้งทางกายและทางใจ พระองค์ทรงรำพึงว่า

“โอ ! เพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย เพื่อนร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายของข้า ต้องตกอยู่ในโลก อันเปี่ยมด้วยความทรมาน ใครเล่าจะช่วยเพื่อนร่วมทุกข์ของข้า เชื่อกันว่า พรหมเทพได้สร้าง พวกเราทั้งหลายมา พระองค์มีฤทธิ์มากมาย เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุไฉนจึงทอดทิ้งพวกเราให้ตกอยู่ในห้วงทุกข์ พระองค์อ่อนแอเกินไปหรือจึงไม่อาจจะช่วยเหลือผู้ซึ่งคุกเข่าลงประนมมือขึ้น สายตาเพ่งมองหาพระองค์ แล้วอ้อนวอนขอความช่วยเหลือ พระองค์ได้สร้างมนุษย์ขึ้นมา เพื่อหัวเราะเยาะเขาเล่นเป็นเครื่องสนุกบันเทิงใจของพระองค์กระนั้นหรือ ? หรือหมู่เทพเจ้าเอง ก็กำลังวุ่นวายเดือดร้อน ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่นอยู่เหมือนกัน”

“ความเพลิดเพลिनเล็กน้อยของมนุษย์ทั้งหลาย ล้นสุดลงเมื่อต้องเผชิญหน้ากับความ คับแค้น ความยากจน และความผิดหวัง ในสิ่งอันเป็นที่รัก, ความหนุ่มสาวล้นสุดลง เพราะ ความชรา ความตายเป็นสิ่งตอบแทนครั้งสุดท้ายสำหรับชีวิตที่ยังดิ้นรน รางวัลอันแท้จริง สำหรับชีวิตนี้คืออะไร ? ทำอย่างไร จักได้รับรางวัลแห่งชีวิต อันควรภูมิใจได้ว่าเป็นรางวัลที่ ชีวิตต้องการอย่างแท้จริงและสุดท้าย”

พระสิทธัตถะทรงจินตนาการดังนี้แล้ว ทรงชักชวนนายฉันทะพระสหายกลับสู่พระราชวัง

ราตรีนั้นก็เช่นกัน เจ้าชายทรงทบทวนความรู้สึกเก่าๆ ที่ได้ไปพบเห็นมา จนกระทั่งดึกก็มีอาการหลับได้ ทรงดำริถึงความทุกข์ทรมานของปวงมนุษย์ที่ดิ้นรนอยู่ เพราะความแร้นแค้นอดอยาก เพราะความแก่ ความเจ็บ และความตาย อะไรเป็นสาเหตุของความทุกข์ทรมานเหล่านั้น! ความแร้นแค้น ความแก่ ความเจ็บ และความตาย

พระองค์ทรงดำริลึกซึ้งลงไปอีกว่า ก็อะไรเล่าเป็นสาเหตุของความแร้นแค้น ความแก่ ความเจ็บ และความตาย ทำไมคนจึงต้องแร้นแค้น ต้องแก่ ต้องเจ็บและตาย น่าจะมีอะไรเป็นมูลเหตุสำคัญอยู่เบื้องหลังมนุษย์ หมดหนทางที่จะแก้ปัญหา เรื่องความทุกข์ยากต่างๆ เหล่านี้แล้วหรือ ? มีทางใดที่จะช่วยเพื่อนมนุษย์ให้พ้นจากห้วงทุกข์เหล่านั้นได้

“แม้ตัวเราเองก็เถอะ” ทรงปรารภถึงพระองค์เอง “คงต้องตกอยู่ในสภาพเดียวกันกับมนุษย์ทั้งหลาย แม้จะต่างกันทางสมมติว่าเราเป็นเจ้าชาย เป็นโอรสแห่งกษัตริย์ แต่เรากับคนทั้งหลายก็เหมือนกันในความเป็นมนุษย์ สิ่งใดที่มนุษย์อื่นทุกคนหลีกเลี่ยงไม่ได้ อะไร ผลสรุปคือเราต้องแก่ ต้องเจ็บและต้องตายเหมือนกัน มีอะไรบ้างไหม ที่จะนำมาแก้ความแก่ ความเจ็บ ความตาย น่าจะต้องมีอย่างแน่นอน แต่เวลานี้เรายังไม่รู้ว่าเป็นสิ่งไหนคืออะไร ควรหรือไม่ที่เราจะแสวงหาทางหลุดพ้น ให้แก่ตนเอง แล้วช่วยเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ให้หลุดพ้นด้วย”

“จริงอยู่เวลานี้เรามีความสุขสมบูรณ์ทั้งในด้านทรัพย์ยศ เกียรติ และไมตรี แต่ต่อไปแล้ว ? อนึ่ง เรามีความสุขอยู่อย่างไร ท่ามกลางความทุกข์ทรมานของคนทั้งหลาย เราจะยืนหัวเราะอยู่ได้อย่างไร ท่ามกลางวงล้อมของคนที่ยืนคอดก โศกาดูร มีน้ำตานองหน้า ร้องขอความช่วยเหลือ สุขและความเป็นหนุ่มที่ได้รับ และมีอยู่ในเวลานี้ ในที่สุดก็ต้องเสื่อมสลายไป”

เจ้าชายทรงดำริดังนี้แล้ว ทรงเหนื่อยหน่ายในความสุข อันเกี่ยวด้วยโลกีย์ และทรงคลายความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม ดังที่พระองค์ได้ทรงเล่าไว้เมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ! เราเป็นผู้ละเอียดอ่อน ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ละเอียดอ่อนอย่างที่สุด ดังเราจะเล่าให้ฟัง, ภิกษุทั้งหลาย ! เขาขุดสระสามสระในวังแห่งบิดาของเรา สระหนึ่งปลูกอุบล (บัวเขียว) สระหนึ่งปลูกปทุม (บัวหลวง) อีกสระหนึ่งปลูกปทุมทริก (บัวขาว) เพื่อประโยชน์แก่ความรู้ันรมย์ของเรา”

๑ เก็บความจากติกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๒๐/๑๘๓

“ภิกษุทั้งหลาย ! มิใช่เพียงแต่จันทน์ที่เราใช้อย่างเดียวเท่านั้น ที่มาจากแคว้นกาสิถึงผ้าโพก เสื้อ ผ้าห่ม ผ้าห่ม ก็ล้วนได้มาจากแคว้นกาสิทั้งสิ้น, ภิกษุทั้งหลาย ! เขาคอยกันแสวงหาให้เรา ด้วยหวังว่าทั้งกลางวันและกลางคืน เราจะได้ไม่ถูกต้องความหนาว, ความร้อน, ละอองหญ้า, หรือน้ำค้างใดๆ เลย”

“ภิกษุทั้งหลาย ! มีปราสาทสำหรับเราสามหลัง หลังหนึ่งสำหรับฤดูหนาว หลังหนึ่งสำหรับฤดูร้อน และอีกหลังหนึ่งสำหรับฤดูฝน, ตลอดสี่เดือนฤดูฝน เราอยู่แต่บนปราสาทเท่านั้น ได้รับการบำเรอด้วยดนตรีต่างๆ นักดนตรีทั้งหลายเหล่านั้นไม่มีบุรุษเจือปนเลย”

“ภิกษุทั้งหลาย ! ในวังแห่งบิดาเรา ทาสและคนงาน ได้รับอาหารคือข้าวสุกจากข้าวสาลีเจือด้วยเนื้อ แต่ที่อื่นๆ เขาให้ข้าวปลายเกวียนกับน้ำส้มแก่ทาสและคนใช้ (แสดงถึงความสมบูรณ์ด้วยอาหารในพระราชวัง)”

“แม้เราจะได้รับการทะนุถนอมตามใจถึงเพียงนี้แต่เรากียังคิด ‘บุรุษที่มีได้สดับ (ธรรม) ทั้งๆ ที่ตัวเองจะต้องแก่ ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ แต่เมื่อเห็นคนอื่นแก่ ก็นึกอดทนระอาใจ ไม่นึกถึงตัวเองเสียเลย ว่า ถึงตนเองก็เหมือนกัน จะต้องแก่ ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ข้อที่คิดระอิดระอาจึงเกียจนั้น ไม่เป็นการสมควรเลย เมื่อเราพิจารณาได้ดังนี้ เราก็นมดความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม”

“ในเรื่องความเจ็บไข้และความตาย ก็ทำนองเดียวกัน เมื่อพิจารณาถึงความเจ็บไข้และความตายทั้งของคนอื่น และที่จะต้องมาถึงตัวเราเองแล้ว ทำให้เราหมดความมัวเมาในความเป็นหนุ่ม และในชีวิตร”

“๒๕ ดูก่อนมาคณทียะ ! ครั้นเมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์ครองเรือนอยู่ เราเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ ๕ เขาบำเรอเราอยู่ด้วยกามคุณ ๕ คือรูป เสียง กลิ่น รส และ โผฏฐัพพะ (ประการสุดท้ายหมายถึง สิ่งที่ถูกต้องได้ด้วยกาย) ล้วนแต่ที่สัตว์ทั้งหลายรักใคร่พอใจเป็นที่ตั้งลงแห่งราคะ.... ต่อมาเราได้มองเห็นทุกอย่าง ทั้งเหตุให้เกิดขึ้นแห่งกาม ความตั้งอยู่ไม่ได้ ความมรณะ โทษอันต่ำทราม และอุปายเครื่องออกจากกามนั้น ตามความเป็นจริง เราจึงละความอยากในกามเสีย บรรเทาความเดือดร้อนเพราะเรื่องกาม ปราศจากความกระหายในกาม มีจิตสงบระงับ”

“เรานั้นเห็นสัตว์เหล่าอื่นที่ยังไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกตัณหาในกามเบียดเบียนอยู่ ถูกความกระวนกระวายในกามรุมเผาให้เราร้อนอยู่ แต่ยังบริโภคกาม เรามีได้ทะเยอทะยานตามเขาเหล่านั้น เราไม่ยินดีในการบริโภคกามเลย”

^{๒๕} ดรัสแกมคณทียปริพาชก เก็บความจาก ม.ม. ๑๓/๒๗๔

“เพราะเหตุไร ? ดูก่อนมาคัณทียะ ! เพราะคนที่ยินดีด้วยสิ่งอันน่ายินดีที่ปราศจากกาม^๑ หรือปราศจากอกุศลแล้วก็ยังเลวทรามอยู่ เราจึงไม่ทะเยอทะยานตามเขาเหล่านั้น ไม่ยินดีต่อกามเหล่านั้นเหมือนเทพบุตรได้เสวยกามอันเป็นทิพย์ ซึ่งดีกว่าประณีตกว่ากามอันเป็นของมนุษย์แล้ว เมื่อเห็นมนุษย์ผู้มั่งคั่งพร้อมไปด้วยกามคุณก็ไม่เกิดความยินดี พอใจละนั้น”

“ดูก่อนมหานาม ! ก่อนที่เราจะได้ตรัสรู้ แม้จะมีสติระลึกได้อยู่ว่า กามทั้งหลาย มีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก...ก็ดี แต่เรานั้นยังมิได้บรรลุสุข อันเกิดแต่ปิตีหรือธรรมอื่น ที่สงบยิ่งไปกว่าปิตีสุขนั้น เราจึงเสวยแต่กามและอกุศลธรรมอย่างเดียว เราจึงติดอยู่ในกาม ไม่รู้แจ่มแจ้งในกามทั้งหลาย ต่อมาเราได้เห็นจริงว่ากามทั้งหลายมีรสที่น่ายินดีน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก มีโทษร้ายแรงมาก เราจึงไม่อาลัยในกาม รู้แจ่มแจ้งในโทษของกามทั้งหลาย”

พระพุทธองค์ได้ตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายไว้อีกว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ตนเองมีความเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ยังมัวหลงแสวงหา สิ่งที่มีความ เกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นธรรมดาเข้ามาอีก ตนเองมีความโศก มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านอยู่แล้ว ยังเพิลิดเพิลินแสวงหาสิ่งที่มีความโศก ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเข้ามาไว้อีก”

“ภิกษุทั้งหลาย ! บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุนัข ช้าง โค ม้า ลา และอวิญญาณกตทรัพย์ทั้งหลายเหล่านี้ล้วนมีความเกิดเป็นธรรมดา...มีความเศร้าหมองโดยรอบด้าน (เป็นที่สุด) ทั้งสิ้น บุคคลโดยลำพังตนเองก็ต้องเกิด...ต้องเศร้าหมองอยู่แล้ว ยังจะมัวหลงแสวงหา สิ่งอันมีลักษณะทำนองเดียวกันนั้นอีก...เราคิดดังนี้แล้ว จึงคิดว่าเราพึงแสวงหาหนิพพานอันไม่มีความเกิดไม่มีความเศร้าหมอง เกษมคือปลอดภัยจากเครื่องร้อยรัด ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า....”

เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะทรงปรารถนาถึงความเกิด แก่ เจ็บและตาย อันทรมาณสัตว์ทั้งหลาย ให้ดิ้นรนเร่าร้อนอยู่เช่นนี้ พระทัยของพระองค์ก็น้อมไปในทางแสวงหาความหลุดพ้นจากความทุกข์ทรมาณ แต่ยังไม่แน่ใจว่า จะออกโดยทางใด

“ความปรารถนาอย่างแน่วแน่ และพยายามหาช่องทาง ย่อมนำไปสู่ความสำเร็จผล”
ข้อนี้เป็นความจริงที่บุคคลเป็นอันมากได้ใช้ชีวิตของเขาพิสูจน์มามากแล้ว เจ้าชายสิทธัตถะก็เช่นกัน

^๑ ความยินดีในรูปฌาน และ อรูปฌาน

^๒ ตรัสเล่าแก่เจ้าชายมหานาม ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ เก็บความจาก ม.ม. ๑๒/๑๐๘

^๓ เก็บความจาก ปาสราสิสูตร ม.ม. ๑๒/๓๑๖

วันหนึ่ง เวลาบ่ายเจ้าชายและนายจันจะออกจากพระราชวัง เสด็จดำเนินปะปนไปกับคนทั้งหลายในฉลองพระองค์แบบพ่อค้า บังเอิญได้ทอดพระเนตรนักพรตลัทธิหนึ่งซึ่งมีอาการแปลกกว่านักพรตที่พระองค์เคยเห็นมา ท่านผู้นั้นมีอาการสำรวม มีอินทรีย์สงบ จะก้าวไปข้างหน้าหรือถอยหลัง จะเหยียดมือหรือเท้าก็เต็มไปด้วยความระมัดระวังก่อให้เกิดความชื่นใจแก่ผู้ทักตา ทันทันนั้น ปัญญาอันจะหาทางออกจากความเร่าร้อน ดันรนก็พลุ่งพล่งขึ้นในพระทัยของพระสิทธัตถะ ประหนึ่งประทีปที่ได้รับการเติมน้ำมันและไขใส่ให้สูง ก็พลันมีเปลวรุ่งโรจน์ขึ้นหรือเสมือนน้ำอันเอ่อทันเต็มทอที่ต้น และเต็มอัดอยู่ เมื่อใครเจาะท่อนั้น น้ำก็พลันพวยพุ่งเป็นลำขึ้นมา

“นี่แล้ว คือทางแห่งความหลุดรอดจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวง อา ! บรรพชา” พระองค์ทรงอุทานออกมาอย่างตื่นเต้นพระทัย “บรรพชานี้แล้ว เป็นทางออกอันประเสริฐ ภาพนี้เองเป็นเสมือนเทพเจ้าได้ส่งมา เพื่อกระซอกเส้นผมที่บังตาเราอยู่ ให้เราได้เห็นภูเขา”

ขณะนั้น ความรู้เรื่องลัทธิต่างๆ ซึ่งเคยศึกษาสมัยเมื่ออยู่สำนักของอาจารย์วิศวามิตรก็เคลื่อนย้าย ทอยกันเข้ามาสู่พระทัย ชับไล่สิ่งปิดบังต่างๆ ให้ปลาสนาการ

วันนั้นเจ้าชายกลับสู่พระราชนิเวศน์ ด้วยความหวังอันเจิดจ้า หวังว่าทางออกอันพระองค์ทรงหาอยู่เป็นเวลานานนั้น พระองค์ได้พบแล้ว ทรงแนพระทัยอยู่มากกว่าจะเป็นการปลดเปลื้องพระองค์เองออกจากกองทุกข์ แลแล้ว จะได้ช่วยปลดเปลื้องเพื่อนร่วมทุกข์ต่อไป

แน่นอนทีเดียว ผู้ที่ปลดเปลื้องทุกข์ออกจากตนเองไม่ได้ จะช่วยปลดเปลื้องผู้อื่นได้อย่างไร ผู้ที่มีทุกข์เพียบแปล้อยู่ในตนเอง จะมอบความสุขให้แก่ผู้อื่นได้อย่างไร

เจ้าชายรัชทายาทแห่งแคว้นลัทธิทรงแสดงพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า จะต้อง “สละโลก” ออกบรรพชาแบบนักพรตที่พระองค์ได้ทอดพระเนตร ด้วยความเลื่อมใสเมื่อกลางวันที่ผ่านมา ทั้งนี้เพื่อแสวงหาวิเศษมาแกโรค คือ ความเกิด แก่ เจ็บ และตาย มาเยียวยาความไข้ทางจิต คือ โลก โกรธ หลง อันทรมาณมนุษย์ทั้งหลายมาเป็นเวลานานแสนนานมาแล้ว

แลคืนนั้นเอง พระนางยโสธราภิทรังสุบินนิมิตประหลาด ๓ ประการคือ

๑. สุบินเห็นโคเผือกผู้ มีลักษณะสง่างาม เป็นอสุภราช เดินอย่างสง่าผ่าเผยมาตามถนน ไม่มีใครจับได้ พระนางจึงวิ่งเข้ากอดคอโคเผือกผู้ตัวนั้น แต่มันสะบัดอย่างแรง แล้วกระโดดข้ามกำแพงเมืองไป

๒. สุบินเห็นเทวดา ๔ ตน มีเนตรงาม ลอยเปล่งปลั่งอยู่เบื้องฟ้า ท่ามกลางหมู่เทวดาเป็นอันมาก แล้วเหาะลงมาสู่กำแพงพระนครกบิลพัสดุ์ และได้เห็นธงของพระอินทร์ปลิวไสวเหนือประตูแล้วตกลงมา ทันทันนั้นมิธอีกธงหนึ่งปลิวไสว รุ่งโรจน์สลัดชาย มีรัศมีแจ่มจรัสด้วยพลอยทับทิม อันประดับติดอยู่กับลวดเงิน มีอักษรจารึกเป็นถ้อยคำและประโยค ซึ่งจะ

ทำให้ธรรมชาติทั้งหลายมีความสุข ฝ่ายทางทิศบูรพา ก็มีลมแห่งอรุณทัย ซึ่งคลี่ธงแวววับให้กางออกเต็มที่ เพื่อทุกคนจะได้อ่านทั่วกัน แล้วมีบุปผชาติอันวิเศษ ซึ่งเป็นดอกไม้แห่งประเทศใดไม่ทราบได้ มีสีประหลาด ตกลงสู่พื้นลานของเรา ประดุจพิรุณ

๓. สุปินว่า พระนางได้ทรงสดับเสียงแปลกประหลาดว่า “เวลาใกล้เข้ามาแล้ว เวลาใกล้เข้ามาแล้ว” พระนางรู้สึกหวาดหวั่นมีความประสงค์จะจับพระวรกายพระสวามีเป็นที่พึ่ง แต่พระนางพบแต่ความว่างเปล่า ไม่มีพระสวามีอยู่ ณ ที่บรรทม พระนางลุกขึ้นแล้วเหลือบแลไป เห็นรัดพระกรไข่มุกของพระสิทธัตถะอยู่รอบพระอุทรของพระนาง และมันกลายเป็นงูขบกัดพระนาง

แลแล้วพระนางก็ได้สดับเสียงโคเคือกผู้ตัวนั้น ร้องก้องมาจากที่ไกล และ ณ ที่นั้นมีธงปลิวไสวอยู่ และมีเสียงประหลาดดังมาอีกว่า “เวลาลุส่วงมาแล้ว เวลาลุส่วงมาแล้ว” พระนางหวาดเสียวต่อเสียงนั้น จึงตื่นบรรทม

เมื่อพระนางตื่นบรรทมด้วยความตระหนกแล้ว พระกระแสเสียงยังระคนด้วยความสะอื้น ปลุกพระสวามีให้ตื่นบรรทม พระวรกายของพระนางนั้นสั่นระริก เหมือนเด็กน้อยต้องละอองหนาวแห่งหิมะ เมื่ออรุณทัย

เจ้าชายประคองกอดพระชายาเข้ามาแนบพระอุระ

“เป็นอะไรไปนะยโสธรา ยอดรัก ?”

พระนางชุกพระพักตร์ไว้กับอุระประเทศแห่งเจ้าชาย ทูลทั้งเสียงสะอื้นว่า

“หม่อมฉันกลัวเพคะ หม่อมฉันกลัว”

“กลัวอะไร ยอดรัก ! ?”

“หม่อมฉันฝันไปเพคะ คงเป็นฝันร้ายมาก”

“เธอฝันอะไร บอกฉันซิ เธออาจคิดมากไปก็ได้”

พระนางยโสธราทรงเล่าสุบินนิมิตทั้งปวงให้พระสวามีทรงทราบ แลแล้วทูลเพิ่มเติมว่า “ฝันอย่างนี้ อาจมีอันตรายแก่หม่อมฉัน หรือมิฉะนั้นอาจหมายถึงว่า พระองค์จะต้องพลัดพรากจากหม่อมฉันไป พระองค์ทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตของหม่อมฉัน”

เรื่องผูกมัดที่ตัดยาก

พระ

สิทธิธัตถะทรงสดับดังนั้น มีพระทัยอ่อนโยนและกรุณา และทรงปลอบพระ
ชายาวา

“สุดที่รัก อย่าคิดอะไรมากเกินไป ความรักที่ฉันมีต่อเธอนั้นเหนียวแน่นมั่นคงยิ่งนัก หากฉันจะจากไปที่ใด และทำอะไรใด ก็จากไปและทำเพื่อเธอ เพื่อสมเด็จพระราชบิดา และเพื่อคนทั้งหลายที่ฉันรัก ฉันรักเธอมากเพียงใด ก็ปรารถนาให้เธอมีความสุข ไม่ระคนด้วยทุกข์ มากเพียงนั้น เธอเองมีความสุข อันทำให้ฉันมีจิตใจจดจ่อ เธอไม่มีข้อบกพร่องอันน่าเบื่อหน่าย แต่ประการใด เธองามยิ่ง ดียิ่ง อ่อนหวานยิ่ง ทั้งในธานีไม่มีสตรีใดเสมอด้วยเธอเลย

แต่ยอดรัก ! ฉันคิดไกลเกินไปหรือไม่ ? ฉันอยากจะช่วยเหลือโลก ช่วยเหลือคนทั้งหลาย ให้พ้นจากความทุกข์ทรมานซึ่งติดตาม หมุนตามเขามาเป็นเวลานาน เหมือนล้อเกวียนหมุนตามรอยเท้าโคไป เธอนอนเสียเถิด ฉันจะออกไปภายนอกสักครู่หนึ่ง”

พระนางยโสธราทรงบรรทมต่อไป พระสิทธิธัตถะลุกจากพระแท่นบรรทม ไปประทับยืนรับลมที่เฉลียงด้านตะวันออก ดวงจันทร์สุกสว่าง นวลผ่อง ลอยเด่นอยู่เหนือ่านฟ้า ผืนนภาปราศจากเมฆหมอก แสงจันทร์นั้นสาดมากระทบผิวกาย เคล้ามากับกระแสลมอ่อน ตันมัสฌิมยาม ก่อให้เกิดความชุ่มเย็นเป็นสุข จินตนาการของเจ้าชายถอยห่างออกไปไกลจากโลกมนุษย์อันสับสน ทรงจ้องมองดวงจันทร์แล้วรำพึงว่า

“จันทรเจ้าเอ๋ย ! จันทรนั้นลอยเด่น ท่ามกลางฟ้าปราศจากราคีคือเมฆหมอก ช่างงาม มีรัศมีขึ้นเย็นอะไรเช่นนั้น ! เจ้าเป็นอิสระ ลอยอยู่ดวงเดียว เป็นเจ้าแห่งราตรี ใครได้เห็นเจ้า ก็พลอยชุ่มชื้นไปด้วย เจ้ามีอาการเหมือนยิ้มน้อยๆ กับคนทุกคน ไม่เลือกว่า ราชาหรือยาจก คนแข็งแรงหรือทุพพลภาพ ไฉนหนอ ข้าจะได้ปรากฏเหมือนเจ้าบ้าง ได้ช่วยเหลือคนทุกคน ให้มีความสุข ให้โลกได้รับร่มเย็นฉ่ำจากข้า เช่นเดียวกับร่มมีแห่งเจ้า”

ແລ້ວ ເຈົ້າຂາຍທຣງປຣາຣກັບພຣະອົງເອງວ່າ

“เลือกเอาเถิด ! เรามีโอกาสจะเลือกแล้ว จะเลือกเดินทางแห่งพลาญภาพหรือทางเมตตา จะเลือกปกครองอาณาจักรด้วยคมดาบ หรืออาณาจักรอันร่มเย็นปราศจากอาชญาใดๆ อาณาจักรที่ไม่มีเสียงโอดครวญ โหยหวน จะเลือกเอาทางซึ่งราชรถต้องหมุนไปด้วยล้อที่โซกเลือด หรือจะนั่งบนรถธรรมซึ่งหมุนไปโดยปราศจากการเบียดเบียน นำแต่ความผาสุกร่มเย็น ติดไปทุกหนทุกแห่ง โปรยปรายธรรมรัตนซึ่งมีผลเป็นอมตะ ให้คนทั้งหลายได้ดื่มอมฤต คือธรรมรสอันประเสริฐ เลือกเอาเถิด เรามีทางเลือกแล้ว จะให้นามของเราต้องจารึกด้วยเลือดแดงๆ ของเพื่อนมนุษย์ หรือจารึกด้วยน้ำใจที่เปี่ยมด้วยความสำนึกคุณในฐานะผู้ให้ แต่เมตตากรุณายิ่งกว่าเทพเจ้า ที่ปวงชนพากันอ้อนวอนร้องขอความช่วยเหลือ”

“เทพเจ้าทั้งหลายเอ๋ย ! ตั้งก็พ้นปีมาแล้ว ที่ปวงมนุษย์คุกเข่าลงทั้งมีดวงเนตรชุ่มด้วยน้ำตา มีหฤทัยอันแห้งผาก ขอร้องวิงวอนท่านเพื่อช่วยบำบัดทุกข์ แต่ท่านทั้งหลายได้ทำอะไรให้แก่มนุษย์เหล่านั้นบ้าง กายาณถูกเผาไหม้ไม่ได้แล้วว่าเท่าใด เพื่อบูชาท่าน เพื่อให้ท่านได้รับรู้ถึงความทุกข์เข็ญของพวกเขา เลือดในคอสัตว์ผู้รับบาป ได้ไหลหลั่งวันละมากๆ เพื่อทำความพอใจให้แก่พวกท่าน ถ้านำมารวมกัน ก็คงเป็นทะเลสาบเลือดที่กว้างลึก แต่สิ่งที่มนุษย์ทั้งหลายได้รับตอบแทนมาคือ ความว่างเปล่า ว่าเหว ไร้หวัง โลกจึงขาดที่พึ่งเสมอมา เราจะปล่อยให้โลกขาดที่พึ่งไม่ได้ โลกต้องมีที่พึ่ง เราที่นี่แหละ จะเป็นโลกนาถ เป็นที่พึ่งพิงใจของโลก เราจะช่วยโลก ช่วยเทพเจ้าทั้งหลายด้วย”

ເຈົ້າຂາຍສິດທິຕະທຣງດັດສິນພຣະທັຍ ແນ່ນອນທີ່ຈະສະຣາຂາຣາຊາຊັກ ອອກຜນວຊາຣັກໄປໂດດເດັ່ນ ເພື່ອແສງເສຍມາຣັກຊາໂຣດ ເກີດ ແກ່ ເຈັບ ແລະຕາຍ ພຣະອົງທຣງຄອຍແຕ່ໂອກາສເຫຼົ່ານັ້ນ ເວລານັ້ນພຣະຊນມາຍຸຂອງພຣະອົງ ໒໙ ພຣຣາ

ສິ່ງທີ່ພຣະອົງຕ້ອງຣອດອຍການດັດສິນພຣະທັຍ ແລະຕ້ອງທຣງຕຣງອ່າງໜັກກໍຄື ຈະຕຣັສ ບອກເຣື່ອງນີ້ແກ່ພຣະຊາຍາ ແລະແກ່ສມເດັຈພຣະຊນກຣາດຣາຊາຊັກ ເຣື່ອງທີ່ສມເດັຈພຣະຣາຊາຊັກຈະທຣງອນຸຍາດໂດຍດີນັ້ນ ອ່າຍາໜັງເລຍ ແຕ່ເມື່ອທຣງທຣາບເຜຸດຜຸລບາງປຣະກາຣ ອາຈທຣງເຫັນຄລັອຍຕາມບ້າງ ແຕ່ຄງຍາກເສືອເກີນ ສ່ວນພຣະຊາຍານັ້ນ ຕ້ອງເສຣ້າໂສກເສືຍພຣະທັຍເປັນອ່າຍໆ ມີແຕ່ຈະກິດຂວາງທາງບຣຣພາ

พระองค์ทรงดำริเรื่องนี้อยู่หลายครั้งหลายหน ในที่สุดจึงตัดสินพระทัย ทูลให้สมเด็จพระราชาบิดาทรงทราบ และให้พระชายาทรงทราบถึงความตั้งพระหฤทัยของพระองค์ การจะสำเร็จหรือไม่นั้น ไว้แก้ไขเอาภายหลัง

ทรงดำริจะนี้แล้ว วันหนึ่งเป็นโอกาสดี เจ้าชายได้ชวนพระชายา คือพระนางยโสธรา เข้าเฝ้าพระเจ้าสุทโธทนะ

“ลูกมีเรื่องอะไร ดูท่าทางหม่นหมอง มีอาการตรึงตรองอะไรอยู่ตลอดเวลา ?” พระเจ้าสุทโธทนะทรงทักทาย “ยโสธราละ เป็นอย่างไร สบายดีหรือ ? ดูท่าทางมีความทุกข์ด้วยกันทั้งคู่ มีเรื่องทะเลาะอะไรกันหรือเปล่า ?”

“หามิได้เพคะ มิได้ทะเลาะอะไร และหม่อมฉันไม่มีความทุกข์อะไร เสด็จพี่ชวนมาเฝ้า หม่อมฉันก็มา” พระนางยโสธราทูลตอบก่อน

“มีเรื่องอะไรหรือเปล่า สิทธัตถะ ! หรือมาเยี่ยมพ่อเฉยๆ ตอนนี้ออกนอกวังบ่อยๆ ได้ความรู้อะไรมาบ้าง ?”

“ได้มากทีเดียว พะยะคะ”

“เออ ได้อะไรบ้าง ลองเล่าให้พ่อฟังซิ”

“ได้เห็นความเป็นอยู่อย่างแท้จริงของประชาชนพลเมืองเรา พะยะคะ”

“แล้วอะไรอีก ?”

“ได้เห็นความแร้นแค้นทุกข์ยากของพวกเขา ได้เห็นความเจ็บป่วย ความแก่ และความตาย อยู่ดาษดื่นในเมืองของเรา พะยะคะ”

“ลูกเห็นแปลกละสิ”

“พะยะคะ หม่อมฉันไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้”

“เป็นเรื่องธรรมดาทั้งนั้นแหละลูก ที่ไหนๆ ก็มีความแร้นแค้น ความทุกข์ยาก ความแก่ เจ็บ และตาย มันเรื่องธรรมดา มีมาพร้อมๆ กับที่มีโลกนี้มา”

“ไม่มีทางใดแก้ไขเรื่องนี้เลยหรือ พะยะคะ ?”

“เรื่องอะไร ?”

“เรื่องความทุกข์ยาก แร้นแค้น ความแก่ เจ็บ และตาย พะยะคะ”

“ไม่มีดอกลูก” พระเจ้าสุทโธทนะตรัส ทอดพระเนตรเจ้าหญิงยโสธราและพระราชบุตร “ตราบดีที่มนุษย์เรายังเกิด มนุษย์ทุกคนต้องยอมรับภาวะที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นคือ ความแก่ ความเจ็บ และความตาย สรรพสัตว์ถ้วนหน้าก็เป็นอย่างนี้”

“ไม่มีใครคิดแก้ไขเลยหรือ พะยะคะ ?”

“มันเป็นเรื่องแก้ไม่ได้ ต้องปล่อยให้เป็นไปตามธรรมดา”

เจ้าชายสิทธัตถะทรงนั่ง ตรองอยู่ครู่หนึ่ง กระแสลมอ่อนพัดผ่านช่องพระแสงเข้ามา กลิ่นดอกไม้ที่ปลูกอยู่ใกล้พระตำหนัก รวยระรินเข้ามากับสายลม

“น่าจะแก้ได้ พะยะคะ ธรรมดาสังในโลกนี้ย่อมคู่กันและแก้กันเสมอ เช่น มีร้อนก็มีเย็นแก้ มีมืดก็มีสว่างแก้ เมื่อมีเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็น่าจะมีสภาวะที่ตรงกันข้าม หม่อมฉันจะลอง แสวงหาวิธีอะไรสักอย่างหนึ่งมาแก้”

“ลูกคิดมากไปเสียแล้ว สิทธัตถะ ลูกยังเป็นหนุ่ม ความสุขในรั้ววังของเราก็มียากมาย พอที่ลูกจะกอบโกยเอาได้โดยไม่ยาก ทำไมจึงไปคิดเรื่องเหลวไหล นอกลูนอกทาง ที่คนอื่นเขา ไม่คิดกัน ยโสธราว่าอย่างไร ?”

เจ้าหญิงแห่งเทวทหะชายพระเนตรมองพระสวามีอย่างวิงวอน แต่มิได้ตรัสอะไร

“หม่อมฉันได้เห็นนักพรตบางพวก” เจ้าชายทูลพระราชบิดา “สละบ้านเรือน ออกอยู่ โดดเดี่ยว เพื่อแสวงหาทางพ้นทุกข์ เขาคงกลัวความแก่ ความเจ็บ และความตายกระมัง ?”

ทันใดนั้น พระหฤทัยของพระเจ้าสุทโธทนะก็หวนระลึกถึงคำพยากรณ์ของพราหมณ์ ๘ คน ว่าพระราชโอรสอาจจะเป็นจักรพรรดิ หรือออกบวชเป็นศาสดา เป็นผู้นำทางจิตใจแก่ ประชาชน ชาวโลก พระองค์ทรงหวั่นไหวต่อเรื่องนี้เป็นอันมาก จึงรีบตรัสแก้ว่า

“ลูกรัก นักพรตเหล่านั้นก็เอาชนะความแก่ เจ็บ และตายไม่ได้ ในที่สุดเขาก็ต้องแก่ เจ็บ และตาย เหมือนคนทั้งหลาย ลูกจะชวนขวายเป็นนักพรตเหล่านั้น เพื่อประโยชน์อะไร ?”

เนื่องจากในระยะหลังนี้ เจ้าชายสิทธัตถะได้ทรงศึกษาเรื่องกฎแห่งสังสารวัฏ ทรงทราบ ถึงการเวียนว่ายตายเกิดแห่งสัตว์ทั้งหลาย ที่ตายแล้วเกิดวนเวียนอยู่ในกองทุกข์กองโคก ไม่สิ้นสุด พระองค์ประสงค์ให้การเกิดครั้งนี้ เป็นครั้งสุดท้าย จึงทูลพระราชบิดาว่า

“หม่อมฉันอยากจะลองชวนขวายออกบวชเป็นนักพรต อาจจะพบวิธีแก้ปัญหारेื่อง เกิด แก่ เจ็บ ตาย และหากสำเร็จจะเป็นประโยชน์แก่โลกอย่างหาที่สุดมิได้”

“อย่าเลยสิทธัตถะ ! ลูกคิดไกลเกินไป ลูกยังหนุ่ม มีเกศดำ ควรหาความสุขในวัยหนุ่ม อันมีอยู่พร้อมแล้วให้เต็มที่ พ่อยอมให้เจ้าทำอย่างนั้นไม่ได้ดอก การออกบวชจะประเสริฐกว่า เป็นราชาปกครองแผ่นดินไปไม่ได้”

เมื่อทรงเห็นว่า การทูลเรื่องนี้กับสมเด็จพระราชบิดาไม่ได้ผล เจ้าชายสิทธัตถะจึงทูล ลากลับไปสู่พระตำหนักแห่งพระองค์พร้อมด้วยพระชายา

แต่ความปรารถนาที่จะออกบรรพชาแสวงหาโมกขธรรมของพระองค์นั้นได้โชตนาการอยู่ตลอดเวลา ไม่อาจดับลงได้ ความเบื่อหน่ายในโลกียารมณ์นั้น ได้แรงเจ้าพระทัยให้พระองค์ต้องการออกไปจากวัง จากวงล้อมแห่งสิ่งอันเป็นมายาทั้งหลาย

พระนางยโสธราทรงทราบเรื่องนี้ล่วงหน้าอยู่บ้างแล้ว พระนางมีแต่ความหม่นหมองคิดว่าวันหนึ่งความพลัดพรากจะต้องมาถึงอย่างแน่นอน จึงทูลรำพันกับพระราชสวามีว่า

“ทูลกระหม่อม ! เวลานี้หม่อมฉันคร่ำครวญแก่มาากแล้ว จะตลอดวันใดก็ยังไม่รู้ได้ การอยู่ใกล้ชิดพระองค์เป็นความอบอุ่นเป็นความสุขแก่หม่อมฉันอย่างหาอะไรเปรียบมิได้ ชีวิตของหม่อมฉันมีพระองค์เป็นธงชัย หากขาดพระองค์แล้ว ชีวิตนั้นจะขาดสะบั้นลงหาความหมายอันใดมิได้ เหมือนผืนธงที่ปราศจากเสาเป็นเชิงเชิดชู รุ่งแต่จะร่วงหล่นลงสู่เบื้องต่ำ คลุกอยู่กับธุลี ขอได้โปรดเถิดทูลกระหม่อม”

เจ้าชายจึงพลอบว่า “เบาพระทัยเสียเถิดยโสธรา ฉันรักเธอ, รักสมเด็จพระราชบิดา และรักคนทั้งหลาย หากฉันจากไปก็ไปเพื่อเธอ เพื่อความสุขของเธอในอนาคต”

“ไม่ว่าเพื่อใครทั้งนั้น หม่อมฉันไม่อยากให้พระองค์จากไป” พระนางทรงตั้ง “หากพระองค์รักหม่อมฉัน รักสมเด็จพระราชบิดา และรักคนทั้งหลาย พระองค์ก็ควรอยู่กับหม่อมฉันอยู่กับสมเด็จพระราชบิดา และอยู่กับประชาชนทั้งหลาย เพื่อเป็นที่อบอุ่นใจ แห่งเขาเหล่านั้น”

พระสิทธัตถะทรงนิ่ง

พระนางยโสธราหน้าพระเนตรไหลลงอาบพระพักตร์

แต่พระบารมีซึ่งเจ้าชายเคยทรงบำเพ็ญมาเนิ่นนาน ได้มาสืบบทบาทสำคัญยิ่งในชาติสุดท้าย โดยแรงเจ้าพระทัยให้น้อมไปในบรรพชา ไม่ทรงหมกมุ่นอาลัยในโลกีย์

ส่วนพระครรภ์ของพระนางยโสธรา ก็แก่ขึ้นทุกวันๆ

แลแล้ววันอันตื่นเด่นที่สุดวันหนึ่งก็มาถึง พระนางยโสธราทรงปวดพระครรภ์แต่เช้าพระสิทธัตถะทรงเอาพระทัยใส่ ถามพระอาการอยู่เสมอ จนกระทั่งเย็น พระชายาก็ยังไม่ประสูติ เจ้าชายทรงรู้สึกกังวลพระทัย จึงเสด็จออกไปทรงพักผ่อน ณ สวนหลวง ไม่ห่างไกลจากพระตำหนัก รับสั่งไว้ว่า มีอะไรเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับการประสูติของพระชายาให้เจ้าหน้าที่สำนักพระราชวังรีบไปทูลให้ทรงทราบ

เมื่อเสด็จมาถึงสวนหลวง ทรงรู้สึกชุ่มชื้นขึ้น กลิ่นดอกไม้หลายพันธุ์หอมตลบ สายน้ำที่ไหลเอื่อยผ่านอุทยานแห่งนั้น เสียงนกร้อง และกระแสมผลสมกลิ่นหญ้าที่มีสีเขียวสด เจ้าชายทรงสนทนากับข้าราชการที่ตามเสด็จด้วยพระกระแสเสียงที่สุภาพ อ่อนหวาน เบาแต่แฝงเอาความไพเราะไว้ทุกเนื้อถ้อยกระตือรือร้น จับใจผู้ฟัง

สุริยาขอแสงสาดไปทั่วอุทยาน มวลมาลีบางพันธุ์ มีอาการเหมือนอาลัยต่อดวงอาทิตย์
ที่จะลับขอบฟ้า ทางด้านตะวันตกนั้น ก้อนเมฆสลับรูปสลับสีอยู่มิได้ขาด และลอยเลื่อนไป - มา
พื้พิศ ทำให้เจ้าชายลืมเรื่องกังวลพระทัยลงได้บ้าง

แต่แล้ว เมื่อจวนย่ำสนธยานั่นเอง มหาเดเล็กของพระองค์ได้มาราบทูลว่า พระชายา
ประสูติพระราชโอรสแล้ว ถ้าเป็นคนอื่นคงดีใจรีบกระโดดโลดเต้นมาหาลูก แต่โพธิสัตว์กลับ
ทรงสลดพระทัย อุทานออกมาว่า “บ่วงเกิดขึ้นแล้ว เครื่องผูกมัดเกิดขึ้นแล้ว”

แลแล้ว เจ้าชายก็เสด็จกลับจากพระราชอุทยาน..

เจ้าหญิงโคตมีประทับยืนที่สีหบัญชร ทอดพระเนตรเห็นเจ้าชายสิทธิธตตะเสด็จดำเนิน
อย่างสง่างาม และทรงซาบซึ้งในพระราชอัธยาศัย จึงกล่าวขึ้นเวลานั้นว่า

**“ผู้ใดเป็นมารดา เป็นบิดา เป็นบุตร และชายาของเจ้าชายพระองค์นี้ ผู้นั้นย่อมได้
รับความเอ็นใจอย่างยิ่งเป็นแน่แท้”**

เจ้าชายรัชทายาทแห่งแคว้นศากยะ ทรงพอพระทัยในคำของเจ้าหญิงโคตมี จึงถอด
สร้อยพระศอ ทำด้วยไข่มุกมอบให้เจ้าหญิง เป็นรางวัลไมตรี แล้วตรัสว่า

“โคตมี ! ในกบิลพัสดุ์นี้ เห็นจะมีแต่ท่านเท่านั้นที่ซาบซึ้งในอัธยาศัยของข้าพเจ้าว่าเป็น
ฉันทิ น้ำใจของข้าพเจ้าที่คิดจะช่วยเหลือโลกนั้น มีท่วมท้นทวี เมื่อเรามุ่งประโยชน์ใหญ่ก็จำเป็น
อยู่บ้างมิใช่หรือ ที่จะยอมสละประโยชน์ส่วนน้อย มองดูผิวเผินอย่างคนทั่วไปเหมือนการเห็น
แก่ตัว แต่ความจริงเป็นการเสียสละอย่างใหญ่หลวง ลูกเมีย ใครเล่าจะไม่รัก แต่ข้าพเจ้าทน
ไม่ได้ ที่จะมองดูเขาจมอยู่ในห้วงทุกข์ตลอดไป ครั้งแล้วครั้งเล่า”

เมฆฝนแห่งการเสด็จออกบรรพชาซึ่งเริ่มตั้งเฝ้ามาเป็นเวลานาน บัดนี้จวนจะถึงเวลา
ตกเต็มที่แล้ว... จะต้องตกอย่างแน่นอน

เจ้าชายสิทธิธตตะเสด็จกลับเข้าสู่ราชนิเวศน์ด้วยความรู้สึกกึ่งตื่นตื่นกึ่งเศร้า ตื่นเต้น
เรื่องมีพระราชโอรส เป็นครั้งแรกที่พระองค์ทรงรู้สึกในความเป็นพ่อคน แต่ความเศร้าในเรื่อง
เป็นห่วงพระราชโอรสที่จะต้องแก่ เจ็บ และตายในที่สุดนั้น ได้เข้ามาบั่นทอนความรู้สึกดีพระทัย
ในการมีพระราชโอรสนั้นเป็นระยะๆ

เมื่อถึงพระตำหนัก ทรงตรงเข้าไปในห้องบรรทมของพระนางยโสธรา ทรงก้มลงจุมพิต
พระโอรสน้อยแต่แผ่วเบา พระนางยโสธราเอื้อมพระหัตถ์มารับสัมผัสพระองค์ของเจ้าชาย
พระเนตรคลอด้วยพระอัสสสุชล พระนางทรงรู้สึกสังหรณ์พระทัยว่าน่าจะทรงสูญเสียอะไรสัก
อย่างหนึ่ง ซึ่งมีความหมายยิ่งใหญ่สำหรับพระนางเอง เจ้าชายทรงเห็นพระอาการแห่งชญา
เช่นนั้นก็ก้มลงจุมพิตเบาๆ ที่พระนลาฏด้วยความสงสาร

อนิจจา ! ความสุขทั้งปวง ย่อมลงท้ายด้วยความทุกข์

ความเพลิดเพลนทั้งปวง ย่อมลงท้ายด้วยความชื่นชม

ความหวังทั้งปวง ย่อมลงท้ายด้วยความผิดหวัง

ความงามทั้งปวง ย่อมลงท้ายด้วยความไม่งาม

ไม่น่าปรารถนา

อะไรเล่า ที่จะเที่ยงแท้แน่นอนในโลกนี้ นอกจากความไม่แน่นอน

เจ้าชายโอรสแห่งพระนางมหามายา ทรงปลอมโยนพระนางยโสธราด้วยมธุรพจน์ อันรินหอยู่พักหนึ่ง แล้วเสด็จเข้าห้องส่วนพระองค์ ทรงจินตนาการอย่างลึกซึ้ง สายพระเนตร แห่งพระชายาเมื่อครุ่นนี้ได้ติดพระเนตร สะเทือนพระองค์ไม่น้อย ภาพแห่งพระโอรส ทำให้ พระองค์ทรงตระหนักเห็นว่า บ่วงเกิดขึ้นแล้ว โชทองเครื่องผูกพันพระทัย คือความรักในลูกเกิดขึ้นแล้ว รับผิดชอบจะยอมอยู่ในเครื่องพันธนาการอันนี้ หรือจะตัดเครื่องผูกพันออกไปโดยเร็ว

เครื่องผูกนี้มีใช้หรือ ที่เคยผูกคนเป็นอันมากมาแล้ว กำลังผูกอยู่และผูกต่อไปในภายหน้า มันผูกหย่อนๆ แต่แก้ได้ยาก และส่วนใหญ่เป็นความสมยอมของคนทั้งหลายที่จะให้สิ่งนี้ผูกมัดตน มีความสุขเล็กๆ น้อยๆ เป็นเครื่องชดเชย แต่ภาระความรับผิดชอบที่ตามมานั้น มากมายนัก ตนเองต้องรับภาระเรื่อง แก่ เจ็บ และตายของตนอยู่แล้ว ยังจะต้องรับภาระความแก่ เจ็บ และตายของคนอื่น ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องพัวพันกับตนเข้าอีก ลองคิดดูเกิดว่าจะเป็นภาระหนัก ลึกปานใด มันเป็นเรื่องซ้ำๆ ซากๆ วนไปเวียนมาอยู่ไม่มีที่สิ้นสุด ตายกันไปแล้ว เกิดใหม่ แล้ว เจ็บ แก่ และตายอีก อา ! โลก ! และชีวิต ! โลกและชีวิต มีเพียงเท่านี้แหละหรือ ? มีอะไรอีก บ้างไหม ที่ดีกว่านี้ สูงกว่านี้ ที่ไม่ต้องวนเวียนอีกต่อไป

เจ้าชายทรงดำริมาถึงเพียงนี้ ก็ได้สดับเสียงดนตรีกระหึ่มขึ้น ณ ห้องโถง หน้าห้อง บรรทมของพระองค์

“มาอีกแล้ว” ทรงอุทานด้วยทรงรู้สึกรำคาญเล็กน้อย “มาอีกแล้วพวกนักดนตรี นักระบำรำฟ้อน เขาคงคิดว่าเรามีความสุขเหลือเกินแหละนะที่ได้ดูเขาร่ายรำ และฟังดนตรี ที่บรรจงดีดและบรรเลงอย่างสุดฝีมือ เขาหาว่าไม่รู้ ว่า ความรู้สึกของเราเวลานี้เป็นอย่างไร เรามองดูพวกฟ้อนรำ เหมือนมองดูคนบ้า เห็นพวกร้องเพลงเหมือนพวกร้องไห้ และ ฟังเสียงเพลง เหมือนเสียงคร่ำครวญโหยให้เพราะความทุกข์ทรมาน อะไรเล่า จะเป็นความ รื่นรมย์สำหรับเรา ผู้มีความคิดอยู่เช่นนี้”

“แต่...” พระองค์ทรงดำริต่อไป “เขามาตามหน้าที่ ตามที่สมเด็จพระราชบิดาทรงกำชับ และเลือกสรรไว้ เขาทำหน้าที่ของเขาเท่านั้น เราก็ควรทำหน้าที่ของเราบ้าง เราดูและฟังไป ตามหน้าที่ อาจได้ความรู้อะไรเพิ่มขึ้นบ้าง”

ทรงดำริเช่นนี้แล้ว จึงเสด็จออกมาประทับ ณ ห้องโถงใหญ่ อันเป็นที่ประทับฟังดนตรี และการร่ายรำเป็นประจำเสมอมา

สู่ความเป็นอนาคาริกมุนี

เจ้า

ชายทอดพระเนตรนักระบำรำฟ้อน และทรงสดับดนตรีด้วยพระเนตรและพระทัยเพียงครั้งเดียว เพราะพระทัยของพระองค์มัวหมกมุ่นอยู่ในปัญหาบางอย่าง พระองค์ทรงรู้สึกว่สิ่งนั้นค้ำค่าแก่การคิด คือปัญหาว่าทำอย่างไร พระองค์และคนทั้งหลายจึงจะล่วงพ้นจากความแก่ เจ็บ ตาย ความโศกเศร้าเสียใจ พิโรธำพ่น และความทุกข์ทรมานต่างๆ โดยสิ้นเชิง ทำอย่างไรจึงจะถอนหนามแห่งชีวิตออกเสียได้ มันคอยเสียดแทงกายและใจให้ระกำซ้ำชอกอยู่มิวาย ทำอย่างไร จึงจะดับเพลิงกิเลสอันระอุอยู่ในหัวใจของคนทั้งหลายให้มอดลง เพลิงกิเลส กล่าวคือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง ความกำหนัดย้อมใจในรัชนียมารมณต่างๆ และเพลิงทุกข์ คือความแก่ ความเจ็บ และความตาย ซึ่งห้าหั้นย่ำยีไม่เลือกใครเลย

เนื่องจากการคิดมากในเรื่องนี้ พระองค์จึงทรงอ่อนเพลีย และหลับไปท่ามกลางความครื้นเครงแห่งเสียงดนตรีและระบำรำฟ้อน ทั้งสองอย่างนั้นมีอาจครอบงำพระทัยให้พระองค์ทรงเพลิดเพลินได้

หญิงนักฟ้อนทั้งหลายสังเกตเห็นว่า เจ้าชายบรรทมหลับไปแล้ว จึงหยุดร้องรำทำเพลง ตั้งใจว่าเมื่อเจ้าชายตื่นบรรทม พวกเขาก็จะบรรเลงดนตรีกล่อมพระทัยกันต่อไป แล้วต่างนางก็เอนกายลงนอนพักผ่อน แต่เนื่องจากเหนื่อยมาก พอเอนกายลงนอนก็หลับผล็อยไป

บัดนี้ขอ
ถึงขนาด

จากมุม
ลึวน่า
ในคนที่

ความมั่ง
แล้วที่จ
แก้โรค

กกพระโ
จะยกพ
จะเป็นล

ด้วยอัล
เมตตา

และพร
กันมา

ในการจ
ทางอัน
เดินต่อไ

ชีวิตที่
พระแท

ทรงรำพึงจะนี่แล้ว ทรงหมุนกลับดำเนินออกไป แต่...แต่ทำไมทรงรู้สึกพระบาทของพระองค์หนักอึ้งเหมือนมีอากยขึ้นดำเนินต่อไปได้ ช่างหนักและก้าวออกยากเสียเหลือเกิน ! เจ้าชายจึงดำเนิกลับมาสู่พระแท่นบรรทมอีกครั้งหนึ่ง ความอาลัยอาวรณ์ในพระโอรสและพระชายาท่วมท้นขึ้นมาอีก พระองค์ก้มลงเพื่อจะจุมพิตพระชายาเป็นครั้งสุดท้ายเป็นการลาเมื่อพระนาสิกจวนจะจรดพระปรางอยู่แล้ว ก็ทรงชะงักเสียเพราะเกรงพระชายาจะตื่น และนั่นคืออุปสรรคแห่งการจากไปของพระองค์ ภาพแห่งคนแก่ เจ็บและตาย รวมทั้งภาพอันน่าแขยงภาพสุดท้าย คืออากัปกริยาของนางระบำรำฟ้อนได้โผล่ขึ้นในพระทัยอีก คราที่นั่น พระองค์จึงหันหลังให้พระแท่นบรรทม แล้วก้าวดำเนินห่างออกไป แต่แล้ว ความอาลัยอาวรณ์ก็เหนียวรั้งพระองค์ไว้อีก ทรงกระทำอยู่เช่นนี้ถึงสามครั้ง

ในครั้งที่สามพระองค์ต้องเฝ้าฉลองพระองค์คลุมพระเศียร เปิดม่านแล้วเสด็จออกไปด้วยพระทัยที่แน่วแน่ว่าจะไม่กลับมาอีกเลย

เจ้าชายเสด็จผ่านกลุ่มสตรีนักระบำรำฟ้อนที่นอนระเกระระกะอยู่เสมือนซากศพไร้ญาติที่เขานำไปทิ้ง ณ ป่าช้า นางเหล่านี้เมื่อตื่นอยู่ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ พุดจายิ้มหัว และมีอากัปกริยาต่างๆ ที่แต่งขึ้น เพื่อยั่ววนบุรุษให้หลงใหล แต่เมื่อนางนอนหลับปราศจากการควบคุมตน ช่างดูน่าเกลียดน่าชยะแขยงเสียนี้กระไร ! นางที่ทรนอยู่ถอนหายใจแรงเหมือนหมูนางที่นอนน้ำลายไหล และกัดฟันดังกรอดๆ ก็คงทำอยู่เช่นเดิม ความรังเกียจสตรีและความเบื่อหน่ายได้เอ่อท้นขึ้นในพระทัยของเจ้าชายอย่างไม่เคยเป็นมาก่อนเลย ทรงยืนทอดพระอรุณดูนางพวกนั้นอยู่พักหนึ่ง แล้วเปื้อนพระพักตร์เสด็จดำเนินออกไปภายนอก เป็นสถานที่โล่งแจ้งใกล้ปราสาทคือสนามที่มีหญ้าอ่อนเขียวสดขึ้นอยู่ราบเรียบประจุไปด้วยพรมสีเขียว แต่ในราตรีเช่นนี้สีเขียวนั้นก็กลายเป็นสีดำลึกลับหรือภูมยพิศ

ตะเกียงฟ้ายังคงส่องแสงนวลลงสู่พื้นเมทนี ยอดปราสาทเป็นประกายวาววับ เมื่อกระทบแสงโสมนั้น พระสิริตฤทระทรงเพ่งมองไปเบื้องหน้า สายพระเนตรจรดอยู่ที่พื้นสนามทรงถอนพระทัยอย่างหนักหน่วง

ขณะนั้น พระพายโชยเฉื่อยฉิวมาต้องชายฉลองพระองค์ให้สะบัดอยู่ไหวๆ ไกลรัชนีกรกลมโตนั้นมีดวงเนตรแห่งราตรี คือดาราลายดวงกะพริบถี่เสมือนต้องการความแนพระทัยของพระโพธิสัตว์ จ้องดูพระองค์ด้วยความรักและความหวังว่า บุคคลผู้นี้แหละคือผู้ช่วยโลกผู้ยังโลกให้ข้ามฝั่งอันกันดารสู่แดนเกษม หากพระองค์ทรงท้อพระทัยทอดทิ้งสัตว์โลกเสียมุ่งแต่ความสุขสำราญส่วนพระองค์แล้ว สัตว์โลกจะไร้ที่พึ่ง ประหนึ่งควายเปลี่ยวตาบอดสนิทสองข้างซมซานอยู่ในป่ารก รังแต่จะซุกซ่อนเข้าไปในสุมทุมพุ่มหนาม

เจ้าชายทรงรู้สึกปลอดโปร่งพระทัย พระวรกายเล่าก็ชุ่มเย็นด้วยลมดีกและแสงจันทร์ รวมทั้งกลิ่นปวงบุปผชาติซึ่งจีบกลีบอยู่ในยามทิวากาล แยมกลีบนั้นออกเพื่อส่งกลิ่นอันหอมระรื่นชื่นใจในยามราตรี

ขณะนั้น ณ ท้องทุ่ง ตั้งแต่หิมาลัยบรรพตจนถึงทะเลแห่งภารตประเทศก็บังเกิด ความสะเทือนเหมือนหนึ่งว่า วิญญาณของพระแม่ธรณีพื้นผิวดินโดยหวังในสิ่งหนึ่งซึ่งปรากฏ ให้เห็นเพียงรางๆ นั่นคือการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมของพระโพธิสัตว์ เพื่อช่วยสัตว์โลก ให้พ้นภัย

ท่ามกลางดอกไม้อันขยายกลีบส่งกลิ่นรยระเร็น ท่ามกลางกระแสลมอันโชยเนือยฉิว ท่ามกลางแสงจันทร์นวลส่อง และท่ามกลางดวงดาราดังกล่าวมานั้นเอง เจ้าชายสิทธัตถะ โอรสแห่งพระนางมหายาก็ตกลงพระทัยแน่วแน่ที่จะออกแสวงหาสัจจะแห่งชีวิต พระองค์ ทรงอุทานเบาๆ ว่า

“ลาก่อนปราสาทราชวังอันแวววาวโอ้อ่า ประหนึ่งทิพย์วิมาน ลาก่อนสมเด็จพระราชบิดา และพระนางผู้เสมือนมารดาบังเกิดเกล้า พระชายาผู้อ่อนหวานยิ่ง งามยิ่ง และมีความอาลัย ยิ่งในเรา โอรสผู้เพิ่งบังเกิดขึ้นในโลกเพียงยังไม่ข้ามวัน นางผู้เลอโฉมทั้งหลายที่ตั้งใจบำเรอเรา ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส ซึ่งทำให้เรารู้สึกหลงอยู่เป็นเวลานาน อำมาตย์มนตรีผู้เป็นที่คุ้นเคยแห่งเรา ตลอดถึงทวยราชภรรยาก็จงรัก ลาก่อน เราขอลาทุกสิ่งทุกอย่าง ที่ให้ความสุข ความอบอุ่นแก่เรา มาเป็นเวลาถึง ๒๙ ปี เราจะไม่มีสิ่งเหล่านั้น และบุคคลเหล่านั้น เราจะ กลับมาด้วยผลสำเร็จ เพื่อแก้ปัญหาที่ไม่มีใครแก้ได้เป็นเวลานานมาแล้ว”

เจ้าชายเสด็จไปปลุกนายฉันทะผู้เป็นสารทิประจําพระองค์ นายฉันทะลุกขึ้นอย่างจ้วเจีย พลังกล่าวว่า

“จะทรงทำอะไร และจะเสด็จไปไหนยามคําคืนดึกดื่นเช่นนี้ ?”

“ไปเถอะฉันทะ ฉันทะออกไปนอกวัง ฉันทะไปเตรียมผูกม้าจัดแจงเครื่องม้าให้เรียบร้อย”

“ไปทำอะไร พะยะคะ ดึกดื่นปานนี้ คนเขานอนหลับกันหมดแล้ว” นายฉันทะทูลอย่าง ขำขวงใช้ที่สนิทที่สุด ย่อมมีความเป็นกันเองกับนายพอสสมควร

“ฉันทะไป ฉันทะ และไม่กลับมาอีก” เจ้าชายตรัสพลางลูบไหล่ของนายฉันทะเพียง แผ่วเบา

“จะเสด็จออกบวชอย่างที่เคยทรงเปรยนั้นหรือ ?” นายฉันทะถามอย่างร้อร่นตื่นเต้น

“นั่นสิ ฉันทะจะครองเพศเป็นบรรพชิต และจะไม่กลับมาอีกจนกว่าจะได้พบสิ่งที่ฉันทะ ต้องการ”

“พระองค์ผู้ประเสริฐ !” นายฉันทะทูลเสียงละห้อย “อย่าเลย อย่าทรงกระทำเช่นนั้น เลย พระองค์เป็นสุขุมลชาติ ชาติ - ละเอียดอ่อน, ละเอียดอ่อนยิ่งนัก จะทนต่อภาวะบรรพชิต ได้อย่างไร ความเป็นบรรพชิตต้องอดมื้อเสวยมื้อ ต้องอยู่ตามป่าเขา โคนไม้ และต้องถ้ำ ต้องขออาหารจากมือคนอื่น ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาเห็นพระองค์ในภาวะอย่างนั้น !”

เจ้าชายมิได้ตรัสอะไร คงประทับยืนเฉย นายฉันทะจึงกล่าวต่อไปว่า

“อึ่งเงา เมื่อพระองค์อยู่ครองแคว้นแคว้นก็เป็นที่อุ้มใจของทวยราษฎร์ โอกาสที่จะทรงเป็นราชาแห่งราชาทั้งหลายก็รออยู่เบื้องหน้า สิ่งนี้เป็นที่ปรารถนายิ่งนักของสมเด็จพระบรมชนกนาถและพระประยูรญาติทั้งปวง ไฉนพระองค์จะทรงละทิ้งสิ่งอันเป็นมงคลเช่นนี้ไปหาสิ่งอันหามงคลมิได้ กลับพระทัยเสียเถิดเจ้าชายผู้ประเสริฐ !”

“ฉันทะได้คิดดีแล้วฉันทะ !” เจ้าชายตรัสอย่างหนักแน่นมั่นคง “ฉันทะได้คิดดีแล้ว คิดมาหลายปีแล้ว ฉันทะจะสละสิ่งที่คนอื่นสละได้ยาก ฉันทะจะเลิกยึดสิ่งที่คนอื่นเป็นอันมากยิ่งแย่งกันเร็วเข้าเถิดฉันทะ เวลาใกล้เข้ามาเต็มทีแล้ว เร็วเข้าเถิด ถ้าฉันทะไม่ไป ฉันทะก็จะไปของฉันทะเอง และฉันทะจะไปคนเดียว”

เมื่อไม่อาจจะทัดทานได้ นายฉันทะ ข้าผู้ซื่อสัตย์ ก็รีบออกไปสู่โรงม้า จัดเตรียมเครื่องต่างๆ ดวงใจของเขาเต็มไปด้วยความสลดหดหู่ เขาหยิบเอาขลุ่ยเงินบังเหียน สายรัดทึบ สายคาง จากที่เก็บแล้วจัดแจงรัดสายรัด ติดห่วงแปรงและผูกเครื่อง พลองลูบไล้กายอันขาวเหลืองดุจไหมของกัณฐกะอัครราช เอาพรมสีเหลืองปูหลังและวางอาสน์เพริศพราყลง รัดสายรัดทึบประดับนิลจินดา สวมซองหางข้างท้ายผ้า รัดหลังเอาโกลนทองคำเกาะเป็นลวดลายลงทั้งสองข้าง ครั้นแล้วคลุมกายทั้งมวลด้วยผ้าร่างแห ไหมสีเหลืองประดับไข่มุก แล้วพาอัครราชอาชาไนยอันงามนั้นมาสู่ทวารพระราชวัง ซึ่งพระสิทธัตถะประทับรออยู่

ม้าแสนรู้ได้เห็นเจ้าชายอันเป็นที่รักอย่างยิ่งแห่งมันแล้ว ก็ทำเสียงร่าเริงแจ่มกบ่งเคลียกายเข้าไปหาเจ้าชาย พระโพธิสัตว์ลูบไล้หน้าและสีข้างของอัครราชอาชาไนยด้วยความปราณี พลองตรัสปลอบประโลมด้วยคำหวาน

“กัณฐกะพาฉันทะไปนะ พาฉันทะไปให้ไกลที่สุด อย่าได้มีอะไรกีดขวาง ฉันทะรักเธอกัณฐกะ แต่ฉันทะต้องจากไปเพื่องานของโลก งานอันสำคัญยิ่ง”

เหมือนรู้ภาษาของนาย กัณฐกะทำเสียงเหมือนยอมรับคำสั่งทุกอย่าง ขยับย่ำเท้าเบาๆ แกว่งตัวไปมา หางนั้นวิวัฒแสดงควมร่าเริงสักครู่หนึ่งจึงยืนสงบนิ่งเหมือนมีอะไรแวบหนึ่งเข้าไปสู่หัวใจมัน ให้มันสังหรณ์ว่าครั้งนี้เป็นครั้งสุดท้ายแล้วที่มันจะได้อยู่ร่วมกัน ไปไหนมาไหนด้วยกัน

เจ้าชายค่อยๆ เสด็จขึ้นประทับบนหลังอันอ่อนนุ่มของกัณฐกะ พลองตรัส

“เบาๆ นะ กัณฐกะ เดี่ยวคนจะตื่น”

ม้าแสนรู้ค่อยๆ เหยะย่างอย่างแผ่วเบา ออกจากพระราชวังกบิลพัสดุ์ ท่ามกลางความเงียบสงัดแห่งราตรีกาล เสียงไก่ขันแว่วเคล้ามากับสายลมในยามดึก รัศมีแห่งจันทร์ยังคงสว่างนวลไปทั่วภูมิภาคพุกผาลดาวัลย์ มหานทีและสิงขรทั้งปวงแจ่มจรัส, ข่างแจ่มจรัสอะไรอย่างนี้ !

ม้าก็ณฐกัณฐราชพุ่งตัวอย่างรวดเร็วไปท่ามกลางแสงเดือนแจ่มกระจ่าง เมื่อพ้นเขตกำแพงเมืองไปได้หน่อยหนึ่ง เจ้าชายก็ทรงชักม้าให้เลี้ยวกลับ ประทับนั่งจ้องมองยอดปราสาทที่พระองค์เคยประทับ และเวลานี้พระชายาและพระโอรสอันเป็นที่รักกำลังบรรทมหลับสนิทอยู่ ณ ตรงนี้เองในกาลต่อมาเรียกชื่อสถานที่นั้นว่า กัณฐกนิวัตติ

พระลิตถะทรงจ้องมองปราสาทนั้นนิ่งและนาน พลังทรงรำพึงว่า “ปราสาททั้งสามหลัง อันเราเคยอยู่สุขสบายทั้งสามฤดู คัมภีร์ของเราให้พ้นความเดือดร้อนจากฝน ลม และแดด ให้ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อยคลานและเหือบ ยุง บั๊ก รื่น บัดนี้ถึงเวลาที่เรจะต้องจากไปแล้ว”

ต่อจากนั้นพระองค์ทรงกวาดสายพระเนตรไปทั่วทั้งนครกบิลพัสดุ์แล้วรำพึงต่อไปว่า

“ดูก่อนกบิลพัสดุ์ ! เราขอฝากสมเด็จพระราชบิดา ชายาและโอรสของเราด้วย ขอให้ให้อยู่ในอ้อมกอดของกบิลพัสดุ์โดยความปลอดภัย การจากไปของเราครั้งนี้ เพื่อศักดิ์ศรีของกบิลพัสดุ์และชาวกบิลพัสดุ์ทั้งหลาย หากโชคดีอาจเป็นประโยชน์แก่โลกด้วย”

แล้วพระองค์ก็ชักม้าให้หมุนกลับอีกครั้งหนึ่ง ทิ้งกบิลพัสดุ์ไว้เบื้องหลัง กัณฐกัณฐะโจนไปเบื้องหน้าอย่างรวดเร็วจนอรุณทัยเยี่ยมฟ้าจึงถึงริมฝั่งแม่น้ำอนาโณมา อันมีหาดทรายขาวสะอาด

เจ้าชายลิตถะเสด็จลงจากหลังม้า เปลื้องเครื่องประดับของกษัตริย์ออกมอบให้นายฉันทะ แล้วใช้พระขรรค์ตัดพระเมาฬีให้เหลือเพียง ๒ นิ้ว ทรงส่นานพระกายในแม่น้ำอนาโณมาเสร็จแล้วทรงนุ่งห่มด้วยผ้ากาสายะ (ย้อมฝาดสีเหลืองหม่น) สำเร็จเป็นเพศนักพรตผู้จาริกแสวงธรรม และความจริงแห่งชีวิต พระองค์ตรัสกับนายฉันทะว่า

“ฉันทะ เอนำเครื่องประดับนี้และพากัณฐกะไปสู่นคร ทูลสมเด็จพระราชบิดาและญาติของฉันทะให้ทราบว่า บัดนี้ฉันทะได้สละโลก มุ่งแสวงหาธรรม ประพฤติตนเป็นอนาคาริกมุนี ผู้ไม่มีเรือนแล้ว ไปเกิดฉันทะ”

นายฉันทะได้ฟังพระกระแสนับสั่งดังนั้น จึงจำให้ด้วยความอาลัยแล้วทูลว่า “ข้าแต่พระราชบุตร ! ข้าพระองค์ได้ติดตามพระองค์มาตั้งแต่เยาว์ เหมือนเงาตามตัว ครั้นเมื่อพระองค์ประพฤติตนเป็นอนาคาริกมุนี (ผู้ไม่มีเรือน) ข้าพระองค์ก็ใคร่จะตามเสด็จประพาสเช่นนั้นบ้าง เพื่อรับใช้พระองค์ต่อไป”

“อย่าเลย จันนะ ขอให้ฉันไปคนเดียวเถิด ยังไม่ถึงเวลาที่เธอจะประพาศเช่นนั้น เธอกลับไปก่อน ไปทูลสมเด็จพระราชาบิดาและชายาของฉันว่าฉันยังอยู่อย่างปลอดภัยเพื่อท่านจักได้เบาใจในการจากมาของฉัน ไปเถิดจันนะ พากัณฐกะกลับไปด้วย” ตรัสดังนี้แล้วพระสิทธัตถโคตมะก็ลูบหน้าของกัณฐกะและสีข้างของมันด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม “กลับเถะนะกัณฐกะ”

นายจันนะไม่อาจฝืนคำสั่งแห่งนายตนได้ จึงกราบลาเจ้าชาย ด้วยความอาลัยอาวรณ์ มีดวงตาชุ่มด้วยน้ำตา เดินคุ่มงมำกัณฐกะมุ่งสู่นครกบิลพัสดุ์

ฝ่ายพระสิทธัตถโภธิสัตว์ บัดนี้ได้มีเพศเป็นบรรพชิตแล้ว อากาศในยามเช้าเริ่มฟุ้งแม่น้ำอโนมาทำให้พระองค์ชุ่มชื้นแจ่มใสและปลอดโปร่ง ไม่เคยเลย - ไม่เคยเลยในชีวิตที่ผ่านมาที่พระองค์จะพบอิสระปลอดโปร่งถึงปานนี้

เจ้าชายแห่งศากยวงศ์อันทรงศักดิ์ได้เริ่มชีวิตใหม่แล้ว ชีวิตที่เกี่ยวไปแต่เพียงผู้เดียว ชีวิตที่จะอำนวยประโยชน์สุขแก่โลกสุดพรรณนาได้ในกาลต่อมา

พระมหากรุณา

ขณะ

นั่น พระองค์มีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา ยังหนุ่มแน่น มีเกศาดำสนิท พระจวีพรรณยังเปล่งปลั่ง พระวรกายยังแข็งแรง กล้ามเนื้อยังรวมตัวกันแน่น อันแสดงถึงว่ายังทรงสามารถแสวงหาความสุขอย่างโลกๆ ไปได้อีกนาน แต่พระองค์ได้ทรงสละโลกียารมณ์สิ้นแล้ว ทรงสละโลกียารมณ์เพื่อสัตว์โลกทั้งมวล ทรงสละโลกเพื่อโลก

พระองค์ประทับ ณ ใต้พุ่มไม้แนวป่า ริมแม่น้ำเนรัญชราทอดพระเนตรการไหลแห่งกระแสน้ำ แล้วน้อมนำเข้ามาเทียบกับกระแสชีวิตของพระองค์เอง และสัตว์ทั้งหลาย มันเหมือนกัน เหมือนกันตรงที่ไหลไปแล้วมิได้ไหลกลับมา ชีวิตนี้ไหลไป ไหลไปสู่ความแก่ ความแตกดับในที่สุด เรื่องจะให้กลายเป็นเด็กและเป็นหนุ่มอีก ในชั่วชีวิตเดิวนั้นใครๆ จะหวังมิได้เลย

บัดนี้ พระองค์ได้มีเพศเป็นนักพรต นุ่งห่มผ้าสีเหลืองหม่น ออกจากเรือน ประพฤติตนเป็นผู้ไม่มีเรือนแล้ว เมื่อได้พักอยู่ริมฝั่งแม่น้ำอนาปอสมนครแล้ว ก็ได้เสด็จไปสู่สวนมะม่วงอันร่มรื่น นามอนูปิยะ ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั่นเป็นเวลา ๗ วัน แล้วมุ่งหน้าสู่ทิศใต้ อันเป็นที่ตั้งแห่งแคว้นมคธ เสด็จถึงราชธานีแห่งแคว้นนั้น อันมีนามขจรว่า “ราชคฤห์” หรือ “เบญจคีรีนคร”

ณ ที่นั่น พระสิทธัตถะเสด็จออกภิกขาจารเยี่ยงนักพรตทั้งหลาย ทรงมีบาตรในพระหัตถ์ ดำเนินทอดพระเนตรลงต่ำด้วยพระอาการสำรวม แสดงพระลักษณะสูงส่งด้วยมารยาท

ชาวเมืองราชคฤห์ได้เห็นนักพรตใหม่ ซึ่งพวกตนไม่เคยเห็นหน้ามาก่อนเลย และนักพรตนั้นถึงพร้อมด้วยอาภัพะอันงาม ลักษณะสง่าผ่าเผย ผิวพรรณแสดงวรรณะสูง มีอาจารย์เรียบร้อย จะทอดน่องเยื้องย่าง หรือเหลียวซ้าย แลขวาดูสง่า และพระรูปโฉมที่งดงามสมสกุลกษัตริย์อยู่แล้ว ก็ยังเป็นสิ่งยั่วใจให้ชาวพระนครราชคฤห์มีความทึ่งในนักพรตใหม่นี้มากขึ้น พระองค์ปรากฏแก่สายตาประชาชนว่า มิได้เป็นเช่นนักบวชธรรมดาเลย เพราะมีลักษณะหลายประการที่ผิดจากนักบวชทั้งหลายอื่น จึงพากันถวายอาหารที่ตนเข้าใจว่าดีที่สุดแก่นักบวชลัทธิตถะนั้น เจ้าชายทรงรับด้วยความเคารพเรียบร้อยแล้ววยพรด้วยเสียงที่อ่อนหวาน นุ่มนวล ประชาชนที่ถวายอาหารนั้น รู้สึกมีปิติสุขไปทั้งวัน ทั้งนี้มิใช่เพียงเพราะอาณิสสแห่งทานที่เขาถวายอย่างเดียวเท่านั้น แต่เป็นเพราะพระลักษณะอันงดงามมารยาทเข้มช้อย เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใส และปิติปราโมทย์ อีกประการหนึ่งด้วย

นักบวชใหม่ - ลัทธิตถะ สุทโธทมนบุตร เมื่อได้รับอาหารพอสมควรแล้ว ก็หาที่นั่งอันเป็นพุ่มไม้ใกล้ลำธารแห่งหนึ่ง ทรงเปิดบาตรออกดู ขณะนั้นพระหฤทัยพระองค์ก็พลันเหี่ยวแห่งเศร้าหมอง อาหารในบาตรนั้น เป็นของที่ชาวบ้านทั่วไปบริโภค เป็นของธรรมดาเหลือเกิน ไม่ประณีตเหมือนที่เคยเสวยมาตลอดเวลา ๒๙ ปี เพียงนั้นก็พอทำเนา ยิ่งกว่านั้น มันยังคลุกรวมกันอยู่ จนไม่รู้อะไรเป็นอะไร ลำไยของพระองค์เริ่มขยักขยอนเหมือนจะอาเจียนออกมา อนิจจา ! ลัทธิตถะ ผู้กำเนิดภายใต้เศวตฉัตร เป็นที่รักยิ่งหฤทัยของจอมคนแคว้นสักกะ ต้องมาเสียชีวิตอยู่ ด้วยอาหารที่ขอได้จากประตูเรือนคนอื่นเช่นนี้ ช่างน่าสังเวชอะไรเช่นนั้น ! พระองค์อยากจะเหวี่ยงอาหารทั้งหมดนี้ทิ้งเสีย แล้วยอมอดไปตลอดวัน

แต่แล้วทันใดนั้น ความสำรวมอันถูกต้องของพระองค์ก็เกิดขึ้นในห้วงหทัย บัดนี้พระองค์มิได้เป็นเจ้าชายแห่งกบิลพัสดุ์แล้ว พระองค์เป็นนักบวช จึงควรปรับตนให้เข้ากับภavnนักบวชเช่นเดียวกับนักบวชทั้งหลายอื่น เมื่อทรงระลึกได้ดังนี้ จึงทรงโอวาทพระองค์เองว่า

“ลัทธิตถะเจ้ายอมสละได้แม้แต่ราชบัลลังก์อันมีเกียรติยศยิ่ง สละบุตรและชายาตลอดถึงเสื้อผ้าแพรพรรณที่สวยงาม รวมทั้งอาหารที่ประณีตเอร็ดอร่อยไม่ซ้ำรสภายในราชสำนัก มาประพฤติดนเป็นนักบวช ต้องการครองชีวิตอย่างนักบวช หากต้องการบริโภคอาหารอันประณีตแล้วไหนจึงสละอาหารเช่นนั้นเสีย ซึ่งหาได้โดยง่ายในวังของตน บัดนี้เจ้าก็ยังยืนยันว่าพอใจในเพศนักพรต เพื่อแสวงหาสัจธรรม ทำไมเล่า จึงรังเกียจอาหารเพียงนักพรตทั้งหลาย เจ้าจะบริโภคอาหารเพื่อความอร่อย หรือเพื่อพอดำรงชีพอยู่ได้ อาหารที่ได้มาจากมือของผู้มีศรัทธานี้เป็นของบริสุทธิ์ ควรที่ผู้มีผู้แสวงหาความจริงจะบริโภค เจ้าลืมความตั้งใจเดิมของเจ้าเสียแล้วหรือ ความตั้งใจที่ยอมสละทุกอย่างออกจากวังเพื่ออะไร ?”

เมื่อพระองค์ทรงโอวาทตนเองเช่นนี้แล้ว จึงลงมือเสวยพระกระยาหารนั้นด้วยพระทัยเข้มแข็ง มันมีรสแปลกอย่างมากตามความรู้สึกของพระองค์ การต่อสู้กันระหว่างอำนาจสองฝ่าย

คือความรังเกียจอาหารนั้นและความยินยอมบริโภค ก็เป็นอันสิ้นสุดลงเพียงเท่านี้ ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา พระองค์ก็เสวยอาหารที่ได้จากประตูเรือนของชาวบ้านโดยมิได้ตะขิดตะขวงพระทัยอีกเลย

ประชาชนนครราชคฤห์ต่างโจษจันกันถึงนักบวชหน้าใหม่ลักษณะดีผู้นี้อยู่ทั่วไป ยิ่งนานวัน ขาวนั้นก็แพร่สะพัดออกไปทุกที่ถึงราชาแห่งแคว้นมคธทรงทราบ และทรงสนพระทัยเช่นเดียวกัน จึงรับสั่งให้ราชบุรุษออกติดตามความเคลื่อนไหว ไม่นานนัก ราชบุรุษก็นำความมาราบบังคมทูลว่า นักบวชหน้าใหม่ผู้นั้นคือเจ้าชายสิทธัตถะแห่งศากยวงศ์ พระโอรสพระองค์ใหญ่แห่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายาผู้ล่วงลับ

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับดังนั้นตื่นตื่นมาก ไม่เคยทรงนึกเลยว่า จะมีรัชทายาทแห่งแคว้นโคกกล้าถึงเพียงนี้ เสียสละถึงเพียงนี้ ยิ่งทรงทราบเหตุผลที่เจ้าชายเสด็จออกบรรพชาด้วยแล้ว ยิ่งทรงเห็นเป็นเรื่องแปลกประหลาดมากขึ้น จึงเสด็จออกไปเฝ้าด้วยพระองค์เอง ณ ภูเขาปัทมะ อันเป็นที่อาศัยแห่งพระสิทธัตถะ พระองค์เสด็จไปพร้อมด้วยข้าราชการบริพารเพียงเล็กน้อย

“ท่านผู้ทรงพรต !” พระเจ้าพิมพิสารทูล “ข้าพเจ้าทราบมาว่า ท่านคือพระโอรสพระองค์ใหญ่แห่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายา เสด็จออกผนวชเพื่อแสวงหาธรรมเครื่องพ้นทุกข์ คือความแก่ เจ็บ และตาย ข้อนี้เป็นความจริงอยู่หรือ ?”

“ขอถวายพระพร ! ราชบุรุษของพระองค์ได้ทูลรายงานแล้วอย่างนั้น มหาบพิตรมีอะไรสงสัยหรือ ?” พระกระแสนเสียงนุ่มนวล เปี่ยมด้วยเมตตาของพระสิทธัตถะ

“ข้าพเจ้าไม่มีอะไรสงสัยดอก ท่านผู้ทรงพรต !” พระเจ้าพิมพิสารตรัสตอบ “แต่แปลกเหลือเกินเรื่องไม่เคยมีได้มีขึ้นแล้ว ตามประวัติแห่งมนุษยชาติเท่าที่ข้าพเจ้าได้ศึกษาไม่มีเลยที่รัชทายาทแห่งแคว้นใด จะยอมสละราชบัลลังก์มาจาริกแสวงบุญ ถือเอาท้องถ้ำ โคนไม้ และแนวป่าเป็นที่อาศัย เลี้ยงชีพด้วยอาหารจากประตูบ้านของศาสนิกผู้มีศรัทธา ท่านผู้ทรงพรตกล้าหาญเด็ดเดี่ยวมาก”

“แต่ขออภัยเถิด อย่าหาว่าข้าพเจ้าละลาบละล้วงแต่ประการใดเลย ท่านผู้ทรงพรตมีเรื่องคับอกคับใจเกี่ยวกับราชสมบัติอยู่บ้างหรือ จึงได้เสด็จออกผนวชเสีย เพื่อเลี่ยงการบางอย่างอันอาจเป็นภัยแก่ชีวิตของท่าน ถ้าเป็นจริงอย่างนั้น ข้าพเจ้ายินดีแบ่งแคว้นมคธนี้ให้ท่านครองครึ่งหนึ่ง ท่านพอพระทัยหรือไม่ ?”

พระสิทธัตถะทรงตอบขอบพระทัยในความหวังดีของพระเจ้าพิมพิสาร แล้วตรัสต่อไปว่า

“มหาบพิตร ! อาตมภาพมีความตั้งใจอันแน่วแน่ในการแสวงหาโมกขธรรม ทำตนให้หลุดพ้นจากเครื่องร้อยรัดทั้งปวงและช่วยปลดปล่อยผู้อื่นให้พ้นทุกข์ด้วย อาตมภาพมิได้หวังราชสมบัติ ไม่ว่าในอาณาจักรใดๆ อาตมภาพได้มองเห็นว่า สัตว์โลกทรงมอยู่ด้วยพิษไข้เรื้อรังมาเป็นเวลานาน ยังไม่มียาขนานใด รักษาบำบัดให้หายขาดได้ ความยากจน ความแร้นแค้น ความโศกเศร้า ปริเวทนาการ และความแค้น ความเจ็บ ความตายเป็นภัยเผชิญหน้าของคนทุกคนอยู่ ทำอย่างไร อาตมภาพและเขาเหล่านั้น จะพ้นจากภัยอันน่ากลัวดังกล่าวแต่ก่อนจะแก้ปัญหานั้นได้ จะต้องหาทางขจัดความเขลาในชีวิตให้ได้ เข้าใจในชีวิตอย่างแจ่มแจ้งเสียก่อนว่า เราเกิดมาอย่างไร มีชีวิตอยู่อย่างไร และจะดับชีวิตอย่างไร อะไรเป็นเชื้อแห่งชีวิตอันสำคัญ อะไรเป็นสาเหตุชั้นมูลฐานแห่งความทุกข์ทั้งปวงของชาวโลก การใช้ผ้าปิดแผล เพียงแต่ไม่ให้เห็นแผลเท่านั้น แต่ไม่อาจกำจัดแผลที่มีเชื้อให้หายได้ ต้องใช้ยาชนิดทำลายเชื้อให้หมดสิ้น แผลนั้นจึงจะหายสนิท ฉันทใด การกำจัดความทุกข์ก็ฉันทนั้น ไม่อาจให้สิ้นสุดเมื่อไม่ทราบสาเหตุชั้นมูลฐาน การบำบัดทุกข์โดยการย้อมใจให้ผลิตเพลินหลงไหลในสิ่งต่างๆ ก็เหมือนการนำผ้ามาปิดแผลไว้ ยิ่งถ้าผ้านั้นสกปรก แผลก็จะกำเริบมากขึ้น อาตมภาพมีความตั้งใจมั่นคงแล้ว ที่จะแสวงหาธรรมสมบัติ มีใช้โลกียสมบัติ จึงไม่อาจสนองเจตนาดีของมหาบพิตร เรื่องจะแบ่งสมบัติครึ่งหนึ่งให้ครองได้”

พระเจ้าพิมพิสารทรงพอพระทัย ในพระอัธยาศัยอันหนักแน่นมั่นคงของพระมหาบุรุษยิ่งนัก จึงทูลว่า

“ท่านผู้ทรงพรต ! เมื่อใด พระองค์ได้ตรัสรู้ธรรมสมความมุ่งหมายในการออกจากเรือนบำเพ็ญพระองค์เป็นอนาคาริกมุนีแล้ว ขอได้อาศัยความกรุณา เสด็จมาโปรดข้าพเจ้าด้วย”

พระมหาบุรุษพุทธานุททองรับปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสารว่า หากพระองค์ทรงค้นพบทางแห่งความพ้นทุกข์ จนเป็นที่พอพระทัยแล้ว ก็จะเสด็จมาโปรดพระเจ้าพิมพิสารและชาวนครราชคฤห์ พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริพารส่วนน้อย ก็เสด็จกลับสู่พระราชนิเวศน์

ส่วนพระมหาบุรุษก็เที่ยวสัญจรไป - มาอยู่แถบนั้น อาศัยภูเขาบ้าง ท้องถ้ำบ้าง โคนไม้บ้าง เป็นที่พักผ่อน ตรีกตรองหาทางที่พระองค์ควรดำเนินต่อไป เนื่องจากทรงเป็นนักพรตใหม่ เสด็จออกผนวชโดยลำพังพระองค์เดียว จึงต้องใช้เวลาตรีกตรองมากและใช้เวลาสนทนากับพวกฤๅษีและนักบวชลัทธิต่างๆ แถบภูเขานั้น

บ่ายวันหนึ่ง ขณะพระองค์เสด็จไปตามทาง ทอดพระเนตรไปเบื้องหน้า เห็นฝุ่นฟุ้งตลบมาแต่ไกล พร้อมทั้งเสียงกึกก้องสัตว์เป็นอันมากกระทบกับพื้นดิน เมื่อเสด็จเข้าไปใกล้ได้ทอดพระเนตรเห็นแพะและแกะฝูงใหญ่ ออกมาจากกลุ่มฝุ่นอันฟุ้งขึ้นดุจเมฆนั้น

พระมหาบุรุษได้ทราบจากคนเลี้ยงแกะ ซึ่งกำลังต้อนฝูงแกะอยู่ว่า แพะและแกะอย่างละร้อยตัวนี้ พระราชารับสั่งให้ต้อนไปในเมือง เพื่อทำพิธีบูชายัญในเย็นวันนี้

“บูชายัญ” พระสิทธัตถะทรงอุทานเบาๆ “ทำไมหนอ การบูชายัญจึงเต็มไปด้วยความโหดร้ายทารุณถึงปานนี้ เทพเจ้าใดหนอ ที่ชอบเลือดในลำคอของสัตว์ผู้นำสังสารผู้ไม่มีทางสู้ หรือพวกมนุษย์ผู้เห็นแก่ตัว คิดกันขึ้นเองโดยเทพเจ้ามิได้รับรู้เลย”

“เราจะไปกับท่านด้วย” พระองค์ตรัสกับคนเลี้ยงแกะ

“ท่านจะ去做ไหม ?” คนเลี้ยงแกะถาม พลังจ้องมองพระพักตร์ของพระสิทธัตถะด้วยความพิศวง เขาไม่เคยเห็นนักบวชที่สง่างามมีกิริยาอ่อนโยน และวาจาอ่อนหวานคนนี้มาก่อนเลย

“เราจะไปดูแลบูชายัญ” พระองค์ตรัสตอบ

“ท่านมิใช่นักบวชประเภททำพิธีบูชายัญ จะมีประโยชน์อะไรกับท่าน”

“ไปเถิด” พระองค์ตรัส “ท่านไปของท่าน เราไปของเรา บางทีแกะของท่าน อาจรอดชีวิตก็ได้”

“ไม่มีทางเสียละ” คนเลี้ยงแกะพูดอย่างขัดเคือง “พระราชาทรงประสงค์สิ่งใด ไม่เคยมีใครจะขัดได้” เขามองพระมหาบุรุษด้วยสายตาแห่งความดูหมิ่น แล้วเดินตามฝูงแกะไป

พระสิทธัตถะก็เสด็จตามไป พระองค์สังเกตเห็นลูกแกะตัวหนึ่งขาเจ็บ เป็นแผลเลือดไหลซึม ต้องพยายามโยกเขยักเดินตามฝูงไปด้วยความเจ็บปวดทรมาน พระองค์ทรงสังเกตเห็นแกะตัวที่เป็นแม่ กำลังเดินควาน พะวงหน้าพะวงหลัง เพราะมีลูกที่ต้องห่วงหลายตัว

เมื่อได้เห็นดังนี้ พระทัยอันเต็มเปี่ยมอยู่ด้วยความกรุณาที่แรงกล้าให้พระองค์ต้องช่วยเหลือ พระมหาบุรุษทรงยกลูกแกะตัวนั้นขึ้นอุ้ม ดำเนินตามฝูงแกะนั้นไป พลังลูบลูกแกะตัวนั้นเป็นเชิงปลอบโยนว่า “สัตว์ผู้นำสังสารเอ๋ย ข้าจะช่วยเจ้าเท่าที่กำลังกายและกำลังความคิดของข้าจะอำนวย การสนทนากับพวกฤๅษีบนภูเขา และการภาวนาในที่สงัดเป็นสิ่งสมควรทำ แต่การช่วยเหลือชีวิตเจ้า เป็นความจำเป็นเร่งด่วนที่ข้าต้องทำก่อน”

พระสิทธัตถะและคนเลี้ยงแกะ ได้มาถึงภายในนคร ในเวลาสายฝนกาล ภาพอันประหลาดคือ นักพรตหนุ่มอุ้มลูกแกะผ่านมาในตลาดนั้น ทำให้คนทั้งหลายตะลึงมองพิศวงทั้งในการกระทำ และความสง่างามของพระมหาบุรุษ ปวงชนซึ่งชุมนุมกันอยู่ที่ตลาดก็เรียงรายรอรถของตน เพื่อมองดูพระพักตร์อันสง่างามของพระโพธิสัตว์ ผู้ซื้อและผู้ขายของก็หยุดต่อล้อต่อเถียงกัน ช่างเหล็กยกค้อนขึ้นแล้วต้องชะงัก ช่างทอผ้าปล่อยพืมของตน น่านมกจากหม้อทองแดงเพราะเจ้าของมัวเพลินไปชมพระอาการดำเนินของพระสิทธัตถะ

ฝ่ายกลุ่มสตรีต่างก็ตะลึงมองเป็นตาเดียว พลังพึมพำว่า “บุรุษผู้อุ้มลูกแกะนั้นเป็นใครหนอ ช่างมีความกรุณาเหลือเกิน ทำไมดวงตาจึงงามยิ่งเช่นนั้น” พระสิทธัตถะ

เสด็จดำเนินตามฝูงแกะไป จนกระทั่งถึงหน้าพระลานหลวง ขณะนั้นพระราชอาประทับอยู่ ณ ที่สำหรับกระทำพิธี พวกพราหมณ์แต่งกายสีขาวกำลังสวดมนต์ พลังโหมเพลิงเหนือแท่น ซึ่งอยู่กลางท้องพระโรง เปลวไฟจากกองไม้หอมกำลังสาดและแลบเลียเครื่องบูชาที่เป็นไข เป็นมัน เครื่องหอมและเชื้อโสม^๑ ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็นที่พอพระทัยของเทพเจ้า

โดยรอบกองอัคคีนั้น ธารโลหิตแห่งสัตว์ผู้ฆ่าสังสารไหลอยู่ไม่ขาดสาย โลหิตนั้นแดง เข้มหนา ไหลหายเข้าไปในทราย แสดงว่า ได้มีการฆ่าสัตว์บางตัว ล่วงหน้าไปก่อนแล้วก่อนที่จะ ฝูงแกะใหม่จะมาถึง

แพะและแกะฝูงใหม่มาถึงแล้ว พิธีกรกำลังจับแพะตัวหนึ่งมัดเข้ากับหลัก ให้นอนหงาย เจือมิดอันคมกริบขึ้น เพื่อตัดศีรษะแพะนั้น พระสิทธิธัตถะได้เสด็จดำเนินเข้าไปอย่างสง่าผ่าเผย และห้ามมิให้เขาฆ่าแพะตัวนั้น พระอาการที่สง่าของพระองค์ ทำให้เขาเกรงขาม ไม่กล้าขัดขืน

แล้ว พระองค์หันพระพักตร์มาตรัสกับพระเจ้าพิมพิสารว่า “มหาบพิตร ! อย่าเลย อย่าได้บูชาบุญโดยการคร่าชีวิตสัตว์ทั้งหลายเลย ชีวิตทุกชีวิต ไม่ว่าเล็กน้อยปานใด ย่อมมีค่า ควรแก่การถนอม และมีความหมายอย่างยิ่งแก่เจ้าของชีวิตนั้น พระองค์จึงดูเถิด สัตว์ทุกตัว เมื่อถูกมัด ก็ดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด และสัตว์ที่มองเห็นเพื่อนของมันกำลังจะถูกฆ่า มันรู้ว่า อะไรจะเกิดขึ้นแก่มันต่อไป ดูอาการของมันเถิด มันเต็มไปด้วยความหวาดกลัว ทุรนทุราย ไร้ความสุข มีน้ำตานองหน้า ยืนซึมเซาเศร้าโศก” ตรัสดังนี้แล้วพระองค์ผู้เปี่ยมไปด้วย พระมหากรุณา จึงแก้เชือกที่มัดแพะตัวนั้นออก ปลอมันไป ไม่มีใครเลยในที่นั้น แม้แต่ พระราชาเองจะกล้าตัดทอนขัดขวางการกระทำของพระองค์ ทั้งนี้เพราะทำทางอันเยือกเย็นสง่า พระวาจาที่มนวลจะฉานเปี่ยมไปด้วยความหวังดีต่อสัตว์ทั้งหลายของพระองค์นั้น ก่อให้เกิด ตบะอำนาจและความคร้ามเกรงแก่ผู้ใดมองเห็น จริตที่เดียวผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรม มีความกรุณาประจักษ์ย่อมมีอาการสง่า ก่อให้เกิดความเลื่อมใสแลความเกรงใจแก่ผู้พบเห็น และสนทนากับด้วย ทำทางอันสง่างามของพระสิทธิธัตถะได้ครอบงำความรู้สึกของคนทั้งหลาย ในขณะนั้นเสียสิ้น

ผู้แสวงบุญสิทธิธัตถะได้ตรัสแก่พระราชานักบวช พราหมณ์ และประชาชนที่มาประชุม กันอยู่ในที่นั้นอย่างอาภายว่า

“การทำลายชีวิตนั้นเป็นของง่าย แต่การสร้างชีวิตนั้นยากและโดยเฉพาะ ชีวิตที่ถูก ทำลายแล้ว ใครๆ ไม่อาจสร้างขึ้นได้อีก บุคคลผู้มีใจเป็นธรรม จึงไม่ควรทำลายสิ่ง (ชีวิต) ซึ่ง ตนไม่สามารถนำคืนได้ดังเดิม สัตว์มีชีวิตทั้งปวงย่อมสะดุ้งหวาดกลัวต่อความตาย ย่อมรักชีวิต ของมัน จะเป็นแพะ แกะ สุนัข ไก่ หรือโดยที่สุด แม้แต่แมลงตัวเล็กๆ ก็ย่อมดิ้นรนขวนขวาย

^๑ โสมคือต้นเอื้องเถา เอายางหรือน้ำจากลำต้นมาปนกับข้าวชนิดหนึ่งและเนยใสแล้วทำเป็นเหล้าสำหรับถวายพระเจ้า

เพื่อปลอดภัย และเพื่อดำรงชีพอยู่ ฉันท่ียวกันกับมนุษย์ เมื่อเป็นเช่นนี้เหตุไฉนมนุษย์ผู้รักตน รักชีวิตของตน จึงต้องทำลายสัตว์ ผู้ไม่มีกำลังต่อสู้ เพียงเพื่อบำบัดเคราะห์ของตน”

หากเคราะห์นั้นมียอยู่ การกำจัดเคราะห์ร้ายของตน โดยวิธีปล้นเอาชีวิตของสัตว์อื่น มารับแทนนั้น ไม่มีทางจะหมดเคราะห์ได้ มีแต่จะเพิ่มเคราะห์มากขึ้น เพราะการกระทำนั้น เป็นบาป และบาปย่อมเพิ่มเคราะห์ร้ายแก่บุคคลผู้ทำทุกครั้งไป เสมือนการเสพลิงอันเป็นพิษ สิ่งนั้นย่อมลงไปสะสมอยู่ในร่างกายทุกครั้งที่เสพ”

“สัตว์ทั้งหลายแม้จะต่างกันโดยชื่อว่าเป็น แพะ แกะ วัว ควาย ตลอดถึงมนุษย์ แต่ก็ เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกันทั้งสิ้น อยู่ในโลกเดียวกัน ต้องทรมานด้วยหนาว ร้อน หิวกระหายเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังต้องพลัดพรากจากสิ่งที่รักที่พึงใจ อันแทรกเข้ามา ในช่วงชีวิตเป็นครั้งคราว ท่านทั้งหลาย ลองหันไปดูนั่นเถิด” พระองค์ทรงชี้ไปทางฝูงแกะที่ถูกมัด รวมกันอยู่ คนทั้งหลายก็มองตาม “ท่านทั้งหลายจงดูเถิด แม่แกะตัวนั้นยืนน้ำตาไหลเมื่อเห็น ลูกของมันอยู่ในเครื่องจองจำ ลูกของมันเล่าก็ดิ้นรนมองหาแม่ เหมือนจะร้องขอความช่วยเหลือ จากแม่ ท่านลองนึกเปรียบเทียบดูเถิด ท่านก็มีลูกน้อยและถ้าใครนำลูกของท่านไปพันธนาการไว้ เพื่อรอการประหาร ท่านจะมีความรู้สึกอย่างไร ถ้าท่านมีกำลังช่วยได้ ท่านจะช่วยหรือไม่...”

มีเสียงมาจากมุมหนึ่งว่า “ช่วย...ช่วยແ່นอน ท่านผู้ทรงพรตพุดมคายนั้ก”

พระสิทธิธตเถรทรงเหลือวดู เสียงนั้นมาจากหญิงกลุ่มหนึ่งและในจำนวนนั้นมี ๓ คน อุ่มลูกไว้กับอก พระองค์ตรัสต่อไปอย่างเยือกเย็น แจ่มใส และชัดเจนว่า

“ถ้ามนุษย์ประสงค์ได้รับเมตตาการุณา ไม่ว่าจากสัตว์หรือเทพเจ้า มนุษย์ก็ควรแสดง เมตตาการุณาออกไปก่อน มหาสมุทรให้น้ำแก่ฟ้า ฟ้าให้น้ำแก่ดินและมหาสมุทรกลับคืนมา มหาสมุทรเป็นแหล่งบริจาคน้ำอันใหญ่หลวง และในที่สุดน้ำทุกแห่งไม่ว่าแม่น้ำ ห้วย หนอง คลอง บึง ก็ไหลกลับมาสู่มหาสมุทรทั้งสิ้น บุคคลก็เช่นกัน แสดงอะไรออกไปย่อมได้รับสิ่งนั้น แทนมาเสมอ ไม่เร็วก็ช้า”

“เทพเจ้าทั้งหลายที่มนุษย์ควรเคารพบูชา นั้น ต้องเป็นเทพเจ้าที่มีเมตตาการุณา ไม่ใช่ เทพเจ้ากระหายเลือด ถ้าขาดเมตตาการุณาแล้ว มนุษย์ก็ไม่ได้ เทพเจ้าก็ไม่ได้ เทพเจ้าที่ดี ย่อมมีเมตตาการุณาช่วยเหลือมนุษย์ทั้งหลาย และสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากความทุกข์ การฆ่าสัตว์ บูชาญ เป็นการทำบุญ ย่อมไม่เป็นที่โปรดปรานของเทพเจ้า ทำไปก็ไร้ผล มีแต่เทพเจ้า จะลงโทษผู้ประกอบบุญนั้นเสียอีก เหมือนมารดาบิดาที่มีความกรุณาต่อลูกทุกคนเมื่อเห็น ลูกคนโตรังแกลูกคนเล็ก ผู้ไม่มีกำลังสู้ได้ และโดยที่ลูกคนเล็กมิได้มีความผิด ย่อมจะต้องลงโทษ ลูกคนโตนั้น เป็นการสั่งสอนให้หลาบจำ ด้วยเหตุนี้ผู้มีความคิดจึงไม่ควรแสวงหาความสุขเพื่อตน โดยการมอบความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น ไม่ควรแสวงหาความเพลิดเพลินใส่ตน บนความเดือดร้อน ของผู้อื่น ผู้ที่หว่านเมล็ดพืชแห่งทุกข์ยากเจ็บแค้นให้แก่ผู้อื่น ไม่ต้องสงสัยเลย เมล็ดพืชนั้นจะ

ต้องงอกงามขึ้น และเขาจะต้องเก็บเกี่ยวผลอันเผ็ดร้อนนั้นด้วยตนเอง เข้าลักษณะหว่านพืชชนิดใด ย่อมได้รับผลชนิดนั้น

เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงขอร้องทันททั้งหลายซึ่งประชุมกันอยู่ ณ ที่นี้ว่า จงอย่าได้หว่านพืชอันมีผลเป็นพิษเลย มันจะยอกย้อนมาก่อความเดือดร้อนแก่ท่านทั้งหลายในบั้นปลาย จงประกอบแต่กรรมซึ่งมีเมตตากรุณาเป็นเบื้องหน้า ความสุขสงบจะแผ่ไพศาลออกไป ปกคลุมทั่วราชอาณาจักรมคร”

พระสิทธัตถะได้ตรัสแก่พระราชา นักบวชผู้ประกอบการบูชาัญญ และประชาชนชาวนครราชคฤห์ดังนี้ ด้วยพระอาการอ่อนโยน พระวาจานุ่มนวลชวนฟัง พระกระแสเสียงของพระองค์เต็มไปด้วยเมตตากรุณาอย่างแท้จริง แต่ทรงไว้ซึ่งความสง่าและอำนาจ จึงสามารถเปลี่ยนพระทัยพระราชาและเปลี่ยนจิตใจประชาชนได้

พระเจ้าพิมพิสารจึงรับสั่งให้ปล่อยแพะและแกะทั้งปวง รับสั่งให้เลิกพิธีบูชาัญญ ครั้งนั้น คนที่ดีใจที่สุดอีกคนหนึ่งคือ คนเลี้ยงแกะ ซึ่งเคยดูหมิ่นพระมหาบุรุษอยู่ในใจ เมื่อพระมหาบุรุษตรัสว่า “บางทีแกะของท่านอาจรอดชีวิตก็ได้” เมื่อประจักษ์ชัดถึงอานุภาพของพระสิทธัตถะเช่นนั้น เขาจึงก้มลงกราบพระองค์ด้วยคารวะเลื่อมใสอย่างแท้จริง

ตั้งแต่บัดนั้นมา ทั่วราชอาณาจักรมคร พระเจ้าพิมพิสารมีพระบรมราชโองการให้เลิกการประกอบพิธีบูชาัญญด้วยสัตว์มีชีวิตทั้งมวล ให้ประกอบการบูชาัญญด้วยอาหารที่ไม่ต้องล้างผลาญเปียดเบียนชีวิตสัตว์ เช่น การบูชาัญญด้วยดอกไม้ ผลไม้ ขนมหวาน และอื่นๆ อันไม่ต้องอาศัยการเปียดเบียน

พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงคุ้นเคยกับพระสิทธัตถะอยู่ก่อนแล้ว เมื่อมาประจักษ์น้ำพระทัยเช่นนี้ ก็มีความเลื่อมใสเพิ่มพูนขึ้น จึงทูลอาราธนาให้พระองค์อยู่ในแคว้นมคธต่อไป เพื่อช่วยสั่งสอนบุคคลให้มีเมตตาปรานีต่อกัน พระสิทธัตถะทรงขอบพระทัยพระราชาในความปรารถนาดีนั้น แต่พระองค์ตรัสกับพระเจ้าพิมพิสารว่า กิจที่พระองค์ทรงประสงค์ และคุณธรรมที่ต้องการบรรลุถึง พระองค์ยังมีได้บรรลุตามต้องการ จึงไม่อาจรับสัญญาอันนั้นได้ พระเจ้าพิมพิสารทรงอวยพรให้พระมหาบุรุษสำเร็จสิ่งที่ทรงปรารถนา และขอให้เสด็จกลับมาโปรดพระองค์บ้าง

แลแล้ว พระมหาบุรุษก็เสด็จจากไป ไปตามทางของมุนี ผู้แสวงหาสัจจะแห่งชีวิต

สิ่งที่ทำได้ยาก

ต่อ

จากนั้น นักพรตหนุ่มลัทธิธณะแห่งศากยวงศ์ได้เสด็จเสาะแสวงหาความรู้ อันเป็นเหตุให้พันทุกข์ เมื่อทรงทราบว่ามึ่นักปราชญ์คนใดมีวิชาความรู้ดี พระองค์ก็เสด็จไปสนทนาด้วย แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน ทั้งถกปัญหาด้านปรัชญาและ แนวปฏิบัติอันยิ่งขึ้น

พระองค์ทรงทราบว่า ในหมู่นักปราชญ์ทั้งหลาย มีดาบสอยู่สองท่าน ซึ่งสำเร็จวิชา ทางจิตชั้นสูง คือ อาหารดาบส กาลามโคตร ท่านหนึ่ง และ อีกท่านหนึ่งคือ อุทกดาบส รัมบุตร

พระองค์เสด็จไปสู่สำนักของอาจารย์อาหาระก่อน และขอฝากพระองค์เป็นศิษย์ เรียนวิชาความรู้ด้วย ดาบสอาหาระได้ทราบพฤติเหตุทั้งปวงของพระองค์แล้ว ก็รับไว้ ด้วยความเต็มใจ และพยายามสอน รวมทั้งฝึกหัดวิชาการทั้งปวง ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ แก่พระมหาบุรุษ จนถึงขึ้นฌานที่ ๗ คือ อากิญจัญญายตนฌาน การกระทำจิตให้ขึ้นถึง ขั้นที่สงบเยียบ จนไม่มีความรู้สึกว่ามีสิ่งใดๆ อยู่ในโลกลนี้ หรือในโลกลโน แล้วมีความพอใจ อยู่ในความสงบอันนั้น

พระลัทธิธณะได้เรียนรู้และปฏิบัติ จนสามารถทำได้ เช่นเดียวกับอาจารย์อาหาระ กาลามโคตร เป็นที่พอใจของอาจารย์ยิ่งนัก

“ท่านสิทธัตถะ” วันหนึ่งท่านอาพาธพุดกับพระมหาบุรุษ “ปัญญาของท่านแหลมคมยิ่งนัก จิตใจของท่านเข้มแข็งเป็นสมาธิเร็วยิ่งนัก การถ่ายทอดความรู้ให้แก่ท่านนั้นเสมือนเทน้ำลงในดินทราย ดูดและซึมซาบดียิ่ง ท่านมีปฏิภาณฉับไว เหมาะแก่ความเป็นครู หากบุคคลเสมอเหมือนมิได้ ตั้งแต่ข้าพเจ้ามีศิษย์มามากนักหนาแล้ว ไม่มีใครเหมือนท่านเลย หากท่านอยู่ ณ ที่นี้ สำนักของเราจะเจริญเป็นแม่นมั่น ขอท่านอยู่กับข้าพเจ้า ช่วยสอนศิษย์กันเถิด”

“ข้าแต่ท่านอาจารย์!” พระสิทธัตถะตรัส “ความรู้ที่ข้าพเจ้าจะพึงเรียนกับท่านอาจารย์มีเท่านี้หรือ ? ท่านอาจารย์มีธรรมอันยิ่งใด ที่จะสอนข้าพเจ้า เพื่อรู้อีกหรือไม่ ?”

“ท่านสิทธัตถะ ! หหมดแล้ว, ข้าพเจ้ามีความรู้เพียงเท่านี้ สิ่งที่ข้าพเจ้ารู้และปฏิบัติได้ ท่านเองก็รู้และปฏิบัติได้เองหมดแล้ว”

พระสิทธัตถะได้ทรงทบทวนเรื่องที่พระองค์ได้รู้และได้ปฏิบัติมาแล้ว ก็ทรงแนพระทัยว่า ถ้าเพียงเท่านี้ ก็ไม่อาจจะทำให้พระองค์ล่วงพ้นจากความเกิด แก่ เจ็บ และตายได้ น่าจะมีคุณธรรมอะไรที่สูงส่งกว่านี้ พระองค์จึงตัดสินใจตัดสินพระทัยลาท่านอาจารย์อาพาธ กาลามโคตร ออกจากสำนักเพื่อแสวงหาความรู้ต่อไป

ทรงทราบว่า มีคณาจารย์อีกท่านหนึ่งคือ ดาบสอุทกะ งามบุตร เป็นผู้เชี่ยวชาญในขบวนการทางจิตเช่นเดียวกัน จึงเสด็จไปฝากพระองค์เป็นศิษย์ ได้ทรงศึกษาและปฏิบัติจนได้ฌานที่ ๔ คือเนวสัญญานาสัญญายตนะ การทำจิตให้สงบ ถึงขนาดที่ไม่มีความรู้สึกต่อสิ่งทั้งปวง จนถึงเรียกว่า มีชีวิตอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีชีวิตอยู่ก็ไม่ใช่

ในทำนองเดียวกับอาพาธดาบส ท่านอาจารย์อุทกะได้เชิญพระมหาบุรุษให้ร่วมเป็นอาจารย์สอนศิษย์อยู่กับท่าน แต่พระสิทธัตถะทรงพิจารณาเห็นว่า ความรู้เพียงเท่านั้น ไม่อาจแก้ปัญหาคือข้อยสงสัยในพระทัยในชีวิตแก่พระองค์ได้ พระองค์ยังมิได้พบจุดสว่างอย่างแท้จริงในพระทัย ตราบใดที่จุดสว่างนั้นยังไม่เกิดขึ้นในพระทัยของพระองค์ พระองค์ทรงค้นคว้าต่อไป และต่อไป จนกระทั่งพอพระทัย พระองค์มิได้ออกบวชเพื่อแสวงหาความรู้ไว้เพื่อเป็นอาจารย์ แต่ยอมสละสมบัติบรมจักร เพื่อแสวงหาธรรมเครื่องพ้นทุกข์อันมีมูลเหตุมาจากความเกิด แก่ เจ็บ และตาย บัดนี้ แม้ทรงมีความรู้อย่างนั้นแล้ว ก็ยังมีอาจตอบปัญหาให้แก่พระองค์เองได้ว่า ชีวิตเป็นมาอย่างไร ? จะไปอย่างไร ? อะไรทำให้มนุษย์เกิดมา ? อะไรเป็นสาเหตุชั้นมูลฐานอย่างแท้จริงแห่งความทุกข์ทั้งปวง ที่มวลสัตว์ดิรัจฉานอยู่ในกองทุกข์นั้น ตราบใดที่พระองค์ยังคงแก้ข้อยสงสัยในพระทัยอันนี้ไม่ได้ ตรานั้นพระองค์ก็เชื่อว่าเป็นผู้ไม่รู้และการเสด็จออกผนวชของพระองค์ก็จะพลอยเป็นหมันไปด้วย ความพยายามของพระองค์ก็จะเป็นการเสียแรงเปล่า พระองค์จะต้องหาหนทางตอบปัญหานี้ให้ได้ พิจารณาแล้ว พระสิทธัตถะก็คล้ายหมอมองเห็นโรคเรื้อรังของปวงมนุษย์ เกิดความกรุณา ใครช่วยเหลือ ให้เขาพ้นจากความทรมานอันสืบเนื่องมาจากโรคเรื้อรังนั้น จึงพยายามแสวงหาอย่างขะมักเขม้น

ตั้งแต่ทรงพระเยาว์มาแล้ว พระสิทธัตถะทรงมีพระทัยแน่วแน่ไปในทางธรรม และทรงคิดอะไรสักซึ่งอยู่เสมอ บ่อยครั้งที่พระทัยของพระองค์แทงทะลุถึงไปในบทเรียนยิ่งกว่าที่ครูสอนมา และพระดำรินั้นซ้ำแรกความเพิลิดเพิลินที่พระองค์ได้รับอยู่เป็นประจำออกไป พระองค์มักประทับนั่งคิดอยู่ตามลำพังถึงธรรมชาติของชีวิต และจุดมุ่งหมายของชีวิตนั้น แลแล้วก็ทรงพิศวงในปัญหาอันน่าขบคิดต่างๆ เช่นว่า พระองค์คือใคร ? ชีวิตมีมาได้อย่างไร ? จะดับชีวิตได้อย่างไร ? ที่คนทั้งหลายคิดกันว่าความตายเป็นการดับชีวิตนั้นเป็นคำตอบที่ถูกต้องสมบูรณ์แล้วหรือ ?

แม้สมเด็จพระราชาบิดาจะทรงปรนเปรอความสุข ความเพิลิดเพิลินชนิดต่างๆ ให้แก่พระองค์ แต่พระองค์ก็ยังทรงมีพระทัยอย่างเดียวกันกับที่ทรงตั้งปณิธานไว้ เป็นเวลาหลายพันชาติมาแล้ว (คือพระปณิธานที่จะเป็นพระพุทธเจ้าช่วยชนสัตว์ขึ้นจากการเวียนว่ายในสังสารสาคร) และตั้งแต่บัดนั้นมา พระองค์ก็ทรงชวนชวาย สะสมปัญญาและคุณธรรมอันประเสริฐอื่นๆ ไว้ในพระทัย

บัดนี้พระปัญญาและพระคุณธรรมอื่นๆ อันทรงสะสมไว้ได้ถึงกาล แก่กล้า สุกอรบแล้ว โอกาสอันยิ่งใหญ่ได้มาถึงพระองค์แล้ว ความสำเร็จหรือความล้มเหลวของพระองค์ย่อมมีผลต่อสัตว์โลกทั้งมวลด้วย

เมื่อทรงแน่วพระทัยว่า ความรู้ที่ได้รับมาจากครูอาจารย์ที่พระองค์ขอเป็นศิษย์ศึกษาปฏิบัติด้วยนั้น ไม่สามารถไปถึงจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตที่ทรงประสงค์ได้แล้ว จึงตกลงพระทัยที่จะแสวงหาความรู้ด้วยพระองค์เอง จึงได้จาริกไปโดยลำพังพระองค์เดียวเพื่อแสวงหาสัจธรรมอันสูงส่งต่อไป

พระองค์เสด็จไปตามลำดับหลายตำบลในเขตแคว้นมคธ จนบรรลู่ถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้นพระองค์พบว่าเหมาะอย่างยิ่งในการพักอาศัยอยู่เพื่อบำเพ็ญธรรมเพราะมีภาคพื้นเป็นรมณีสถาน มีชฎาป่าเอือกเย็น มีสายน้ำไหลใสสะอาด จิตสนิท มีทำนน้ำราบเรียบ ขึ้นลงสะดวกเป็นอันดีน่าเพิลินใจ มีบ้านสำหรับภิกษาจารตั้งอยู่โดยรอบ พระองค์จึงพักอยู่ ณ ที่นั้น

แล ณ ที่นั่นเอง เป็นสนามที่พระองค์ใช้ทดลองการทำความเพียรแบบอัตตakilมณญ์คนานาประการ ตามที่นักพรตสมัยนั้นกระทำกันหลายพวก พระองค์ทรงนำมาทดลองทำหมดสิ้น และทรงกระทำเข้มงวดไม่มีใครเสมอเหมือน หรือยิ่งกว่า

ทรงประพฤติ °ตบสีลวัตร (วัตรอย่างกิเลส) กล่าวคือการเปลือยกาย ไม่นำพาต่อมารยาทใดๆ ทั้งสิ้น เชื้อดัจจาระของตนด้วยมือ ไม่รับอาหารที่คนร้องเชิญว่าจงมา หรือบอกให้หยุดก่อน ไม่ยินดีในอาหารที่เขานำมาจำเพาะเจาะจง ไม่รับอาหารจากปากหม้อ

° เรื่องทรงประพฤติวัตรต่างๆ เหล่านี้ ตรัสเล่าแก่พระสารีบุตร บาลีมหาสิหนาทสูตร ม.ม. ๑๒/๑๕๕

จากปากภาษาชะ ไม่รับอาหารคร่อมธรรณีประตุ ไม่รับอาหารคร่อมสาก ไม่รับอาหารของคน
สองคนกำลังบริโภคอยู่ ไม่รับอาหารของหญิงมีครรภ์ ของหญิงที่กำลังให้บุตรตึมนม ไม่รับ
อาหารที่มนุษย์ชักชวนร่วมกันทำ ไม่รับอาหารในที่ที่มีสุนัขเข้าไปยืนเฝ้า ไม่รับอาหารในที่
ที่เห็นแมลงวันบินไปเป็นหมู่ๆ ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่รับสุราเมรัย ไม่ดื่มน้ำที่ดองด้วยแอลกอฮอล์
รับเรือนเดียว เสวยคำเดียวบ้าง รับสองเรือน เสวยสองคำบ้าง ทรงเลี้ยงพระกายด้วยอาหาร
ในภาชนะน้อยๆ สองภาชนะบ้าง ฯลฯ เลี้ยงพระกายด้วยอาหารในภาชนะน้อยๆ เจ็ดภาชนะบ้าง
เสวยอาหารที่เก็บไว้วันเดียวบ้าง ที่เก็บไว้สองวันบ้าง เจ็ดวันบ้าง ทรงประกอบความเพียร
ในกัตตและโภชนาหาร มีปริยายอย่างนี้จนถึงครึ่งเดือน

ต่อจากนั้น เสวยผักต่างๆ บ้าง เมล็ดหญ้าบ้าง ลูกเดือยบ้าง เปลือกไม้บ้าง สาหร่ายบ้าง
รำข้าวบ้าง ข้าวด่างบ้าง ข้าวสารหักบ้าง หญ้าบ้าง ชีว (โคมัย) บ้าง ผลไม้และรากไม้บ้าง
บริโภคผลไม้ที่หล่นเองบ้าง ฯลฯ

ทรงห่มห่มด้วยผ้าปานบ้าง ผ้าเจือกันบ้าง ผ้าที่เขาทิ้งไว้กับซากศพบ้าง ผ้าคลุกฝุ่น
เปลือกไม้ หนังสัตว์ หนังสัตว์ทั้งเล็บ แผ่นหญ้าคากรอง แผ่นปอกรอง แผ่นกระดาดกรอง
ผ้ากัมพลที่ทำด้วยผมคน ที่ทำด้วยขนหางสัตว์ ที่ทำด้วยปีกนกเค้า

ทรงตัดพระเกศาและพระมัสสุ ทรงประกอบความเพียรในการตัดพระเกศาและ
พระมัสสุนั้น ทรงยืนกระโหย่ง ไม่นั่ง เดินกระโหย่ง ยืนบนหนาม บรรทมบนที่บรรทมอันทำ
ด้วยหนาม ลงสู่แม่น้ำวันละสามครั้ง ทั้งหมดนี้เรียก ตบสีลวัตร

ทรงประพฤติ ลูขวัตร (วัตรในการเคร้าหมอง) กล่าวคือ ทรงปล่อยให้ธูลีเกรอะกรัง
ทั่วพระกาย เป็นเวลานานเป็นปี จนเกิดสะเก็ดขึ้น เปรียบเหมือนตอตะโกนานปี มีสะเก็ดขึ้น
จะนั้น พระองค์มิได้ทรงดำริที่จะลูบสะเก็ดธูลีนั้น ออกจากพระกายเลย แม้ดำริจะให้คนอื่น
ลูบออกก็ไม่มี

ทรงประพฤติ เชคฺฉฉวัตร (วัตรในความเป็นผู้รังเกียจ) กล่าวคือ จะทรงก้าวไปข้างหน้า
หรือถอยมาข้างหลังอย่างค่อยๆ แผ่วเบา โดยเกรงจะเหยียบสัตว์เล็ก สัตว์น้อยให้ลำบาก
เจ็บหรือตาย

ทรงประพฤติ ปวิวิตตวัตร (วัตรในความเป็นผู้สงัด) กล่าวคือ เมื่อประทับอยู่ในราวป่า
เห็นคนเลี้ยงโค หรือคนเลี้ยงสัตว์ปศุสัตว์ หรือคนเกี่ยวหญ้า คนหาไม้ คนทำงานในป่าเดินมา
พระองค์จะรีบลัดเลาะ จากป่านี้ไปป่าโน้น จากรกชภูนี้สู่รกชภูโน้น จากลุ่มนี้สู่ลุ่มโน้น จากดอนนี้
สู่ดอนโน้น เพราะไม่ทรงประสงค์เห็นใคร หรือให้ใครเห็นพระองค์ เสมือนเนื้ออยู่ในป่าเห็น
มนุษย์แล้วย่อมนลัดเลาะหลีกเลี่ยง

ทรงประพฤติ มหาวิภูโภชนวัตร กล่าวคือ ทรงคลานเข้าหาโคที่ออกจากคอกไม่มี
คนเลี้ยง แล้วถือเอาโคมัย (มูลวัว) ของลูกโคตัวน้อยๆ ที่ยังตึมนมแม่เป็นอาหาร และทรงถือ
เอาอุจจาระและปัสสาวะของพระองค์เองเป็นอาหาร จนกว่าจะหมด

บางครั้งเราเสด็จเข้าไปสู่ป่าชฎอันน่ากลัวแห่งใดแห่งหนึ่ง แล้วอยู่ ณ ที่นั้นที่อันน่าสะพรึงกลัวแก่คนผู้มีธาตุแห่งความเขลา ผู้ยังไม่ปราศจากราคะเมื่อเข้าอาศัย ณ ที่นั้นแล้ว ย่อมมีอาการโหลมชาตึชู้ชันในราตรีที่หนาวจัด หิมะตก เยือกเย็น กลางคืนประทับอยู่ ณ กลางแจ้ง กลางวันประทับอยู่ในชฎแห่งป่า ครั้นถึงเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อน กลางวันประทับในที่แจ้ง กลางคืนเสด็จเข้าสู่ป่า จนกระทั่งทรงรำพึงถึงพระองค์ว่า

“เรานั้นแห้ง (ร้อน) แล้วแต่ผู้เดียว เปียก (หนาวเย็น) แต่ผู้เดียว อยู่ในป่าที่น่าสะพรึงกลัวแต่ผู้เดียว เป็นผู้ที่มีกายอันเปลือยเปล่า ไม่ผิงไฟ เป็นมุนีชวนขวยแสงหาความบริสุทธิ์”

บางครั้งเราประทับในป่าช้า ทับกระดูกแห่งซากศพทั้งหลาย พวกเด็กเลี้ยงโคเข้ามาใกล้ โห่ร้องไล่พระกรรมบ้าง ถ่ายมูตร (ปัสสาวะ) รดบ้าง ชักฝุ่นใส่บ้าง เอาไม้แหลมๆ ทิ่มแทงในหูบ้าง แต่พระองค์ก็ไม่เคยคิดร้ายต่อเด็กเหล่านั้นเลย ทรงวางเฉยอย่างสงบ นี่คือวัตรในการอยู่อย่างอุเบกขา

พระสิทธัตถะปางบำเพ็ญทุกรกิริยา เสวยพระอาหารน้อย บางคราวเพียงพุทราผลเดียว เมื่อเสวยอยู่อย่างนี้ พระกายก็ผ่ายผอมอวายน้อยใหญ่เรียวเล็กลงเหมือนเถาวัลย์

ทรงเล่าให้พระสารีบุตรฟัง เมื่อตรัสรู้แล้วว่า

“ดูก่อนสารีบุตร...เราอมจันตะโปกที่นั่งทับของเราเหมือนรอยเท้าอูฐ กระดูกสันหลังเหมือนเถาวัลย์ ฐานาฬี ซีโครงของเราเหมือนกลอนหรือจันทน์แห่งศาลาที่คร่ำคร่า ดวงตาของเราลึบเหมือนคนเห็นดวงดาวที่อยู่ในบ่อน้ำ หนึ่งศักระเหี่ยวเหมือนน้ำเต้าที่ถูกตัดแต่ยังอ่อนเหี่ยวลงเพราะถูกลมและแดด

ดูก่อนสารีบุตร ! ด้วยประการฉะนี้ เมื่อเราต้องการลูบท้องก็ถูกกระดูกสันหลัง เมื่อตั้งใจลูบกระดูกสันหลังก็ถูกเอาท้อง ด้วยหนังท้องกับกระดูกสันหลังของเราติดกันสนิท เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อย สารีบุตร ! เราเมื่อคิดว่าจักถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะก็ลัมพอยู่ตรงนั้น เราเมื่อจะบรรเทาภายนั้นให้มีความสุขบ้าง จึงลูบตัวด้วยฝ่ามือ ขนที่มีรากเฝ้าแล้วได้หลุดออกจากร่างกายร่วงไป”

ก่อนจะทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอดอาหารนี้ พระมหาบุรุษได้ทรงทดลองทำความเพียรอย่างอื่นมาแล้วเหมือนกันคือ ทรงกตพระทนต์เปื่องล่างด้วยพระทนต์เปื่องบน กตพระดาลู (เพดาน) ด้วยพระชีวหาได้จนแน่น พระเสโทไหลออกจากพระกัจจะ (รักแร้) ขณะนั้นได้เสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง เหมือนคนมีกำลังมากจับคนมีกำลังน้อยที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วบีบจนแน่น แม้พระกายจะกระวนกระวาย ไม่สงบอย่างนี้ ทุกขเวทนานั้นก็ไม่อาจครอบงำพระทัยของพระองค์ให้กระสับกระส่ายได้ พระองค์มีสติตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน ทรงปรารถนาความเพียรไม่ทอดทิ้ง ครั้นทรงเห็นว่าไม่ได้ผลอะไร จึงเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น คือ

ทรงกลืนลมอัสสาสะ ปัสสาสะ (ลมหายใจเข้าหายใจออก) เมื่อลมเดินไม่ได้ ช่องพระนาสิก และช่องพระโอษฐ์ ก็เกิดเสียงดังอุ່ทางช่องพระกรรณทั้งสอง ให้ปวดพระเศียร เสียงพระอุทร ร้อนในพระกายเป็นกำลัง แม้กระนั้นก็ยังทรงทำความเพียรเรื่อยไปไม่ท้อถอย แต่ไม่ได้รับผลสมตามที่มุ่งหมายไว้เลยสักประการเดียว พระกำลังของพระองค์จวนหมดอยู่แล้ว เหมือนตะเกียงที่น้ำมันแห้งขอดเหลือชุ่มอยู่แต่ไส้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น พระองค์ทรงทำความเพียรด้วยกำลังเรี่ยวแรงทั้งสิ้น มันหมดไป หมดไปจริงๆ ดังนั้นพระมุณีสิทธิ์ตะถะจึงสลับแห่งหนึ่งไปด้วยความอ่อนเพลีย

แต่บุคคลผู้มีบุญญาธิการที่เคยสั่งสมไว้แล้วมาก เมื่อมีความปรารถนาสิ่งใดอย่างแรงกล้า หากยังไม่บรรลุถึงจุดหมายอันนั้น ย่อมไม่ตาย ข้อนี้เป็นธรรมดาแห่งผู้มีบุญทั่วไป

พระมุณีสิทธิ์ตะถะก็เช่นกัน เคยทรงบำเพ็ญทานบารมีมาเป็นอเนกชาติ ทรงหลังทักษิณทกลองปฐพีตลให้พระธรรมเป็นพยาน ดังนั้นในขณะที่พระองค์แห่งหนึ่งไปเพราะความอ่อนเพลียนั่นเอง มีเด็กเลี้ยงแพะคนหนึ่งมาพบเข้า เข้าใจว่าพระมุณีองค์นี้สลับไปเพราะขาดอาหาร ทั้งนี้เพราะเป็นที่ทราบกันทั่วไปในแถบนั้นว่า พระสิทธิ์ตะถะได้อดอาหารมาเป็นเวลาหลายวันแล้ว เด็กเลี้ยงแพะจึงรีบวิ่งไปที่ฝูงแพะของตน นำแพะนมตัวหนึ่งมาให้เต้านมตรงกับพระโอษฐ์ของพระมุณี ซึ่งเผยออยู่นิดหนึ่งแล้วรีดนมแพะลงไป เขาไม่กล้าแตะต้องพระกายของพระมุณี แม้จะนำภาชนะอาหารที่เขาถืออยู่ มารองรับนมแพะให้พระสิทธิ์ตะถะดื่ม เขาก็ไม่กล้า เพราะสำนึกอยู่ว่าตนนั้นมีชาติตระกูลต่ำ เป็นเพียงเด็กเลี้ยงแพะเท่านั้น

นมแพะได้หยดลงสู่พระโอษฐ์ของพระมุณีทีละน้อย ไม่นานนักพระองค์ก็ลุกขึ้นประทับนั่งได้ ทอดพระเนตรไปโดยรอบได้เห็นแพะและเด็กเลี้ยงแพะคนนั้น พระองค์ทรงทราบได้ทันทีว่าพระองค์ทรงสลับไปเพราะเหตุใด และทรงฟื้นขึ้นเพราะเหตุใด

ทรงปรารภกับพระองค์เองว่า “สิทธิ์ตะถะเอ๋ย ! เจ้าช่างโง่เสียทีกระไร ! ยอมสละทรัพย์สมบัติอันมากมายอันตกทอดลงมาโดยลำดับ ยอมสละชายาและโอรสอันเป็นที่รักยิ่งเพื่อจะเอาชีวิตมาทิ้งในป่า โดยมีได้อะไรตอบแทนเลย ตายเปล่า ! เมื่อเจ้าจะทำงานใหญ่ งานเพื่อบรรเทาทุกข์ก็ควรมีกำลังกาย กำลังสมองและกำลังปัญญาอันเข้มแข็งเสียบ้าง เมื่อเจ้าอดอาหารทรมาณกายอยู่เช่นนี้ กำลังกายก็หมดไป กำลังสมองก็อ่อนเพลีย ปัญญาจะเกิดขึ้นได้อย่างไร เจ้าควรบำรุงร่างกายให้แข็งแรง เรื่องการอดอาหารและทรมาณกายด้วยวิธีต่างๆ นั้น เจ้าได้ทำมาอย่างเข้มงวดกวดขันที่สุดแล้ว ไม่มีสมณพราหมณ์ผู้มีความเพียรคนใดจะทำได้ยิ่งกว่า แต่ก็ได้ไม่พบแสงสว่างภายในจิตใจแต่ประการใดเลย”

เมื่อทรงปรารภกับพระองค์เองเช่นนี้แล้ว จึงตรัสกับเด็กเลี้ยงแพะว่า

“เด็กน้อยเอ๋ย ! เราขอบใจเจ้าอย่างที่สุดที่ช่วยชีวิตเราไว้ โดยนำแพะมาขึ้นบิบนมให้เราบริโภค แต่ร่างกายของเรายังอ่อนเพลียเหลือเกิน เราขอนมแพะจากเจ้าอีกสักขามเถิด”

เด็กเลี้ยงแพะวรรณศุทร มองพระองค์อย่างตื่นๆ แล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ข้าพเจ้าไม่มีภาระสำหรับน้ำนมให้ท่าน หากท่านต้องการดื่มอีก ข้าพเจ้าก็ต้องทำอย่างก่อน ท่านนอนหงายลงอ้าปากเถิด ข้าพเจ้าจะรีดน้ำนมจากแพะโดยตรงให้ลงสู่โอษฐ์ของท่าน”

“ทำไมเจ้าจะต้องทำอย่างนั้นด้วยนะเด็กน้อย ?”

“ท่านเป็นนักพรตที่มาจากวรรณสูง ส่วนข้าพเจ้าเป็นเพียงเด็กเลี้ยงแพะวรรณศุทร ภาระอันใดที่ข้าพเจ้ามีอยู่ ถูกต้องกายของข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจให้ท่านใช้ภาระนั้นอีก จะเป็นบาปแก่ข้าพเจ้า”

พระสิทธัตถะทรงมองเด็กน้อยนั้นด้วยสายพระเนตรที่เปี่ยมด้วยพระกรุณา พลังทรงดำริว่า ใครหนอช่างบัญญัติคำสอนโง่ๆ ถึงปานนี้ ไม่ให้ความยุติธรรมแก่มนุษย์เสียเลย

พระองค์จึงตรัสกับเด็กเลี้ยงแพะว่า

“เด็กน้อยเอ๋ย ! เรามิได้ขอสิ่งทีเกี่ยวกับชาติตระกูลของเจ้า เราขอแต่นมเท่านั้น เจ้าจะเห็นแล้วว่ามนุษย์เราไม่ว่าจะเกิดในตระกูลใด วรรณะใด เมื่อหิวก็ย่อมต้องการอาหารเหมือนกันหมด เมื่อประสบความเสียใจน้ำตาก็หลั่งออกมา และน้ำตานี้ก็มีรสเค็มเหมือนกันหมด พุดให้แคบเข้ามา ในระหว่างเราสองคน แม้เธอจะเป็นเด็กเลี้ยงแพะวรรณศุทร เราเป็นฤๅษี แต่ในร่างกายของเราทั้งสองก็มีกระแสเลือดไหลอยู่ และเลือดของเราทั้งสองคนก็มีสีแดงเหมือนกัน หากมันไหลออกมาไม่หยุด เราทั้งสองก็ต้องตาย คนเราทุกคนถ้าทำดีก็เป็นคนดีและประเสริฐ ถ้าทำเลวก็เป็นคนเลวและไม่ประเสริฐ นี่คือชาติตระกูลที่แท้จริงของมนุษย์

เธอได้ทำความดีโดยการให้นมแก่เรา เธอมีเมตตากรุณาอยากช่วยคนอดอยากหิวโหย กรรมที่เธอทำนี้เป็นกรรมดี เมื่อเธอทำกรรมดีเธอก็เป็นคนดี เราทั้งสองจึงมีชาติตระกูลและวรรณะเสมอกัน เสมอกันโดยมีความดีด้วยกัน ทำความดีต่อกัน เด็กน้อยเอ๋ย ! ความเมตตากรุณาต่อกัน และความดีในสิ่งคล้ายๆ กันนั่นเอง เป็นบ่อเกิดแห่งความเป็นญาติ อย่างน้อยมนุษย์ทั้งหลายควรสำนึกว่า พวกเราทั้งโลกเป็นญาติกัน เพราะเรื่องอย่างนี้การแบ่งแยกเป็นคนชั้นสูงชั้นต่ำไม่ควรมี เพราะสายธุระที่คล้องอยู่รอบคอ แต่ควรตัดสินที่ความบริสุทธิ์ ไม่บริสุทธิ์ หรือชั้นสูงชั้นต่ำของคนด้วยความประพฤติ ด้วยสิ่งที่เขาทำ ผู้ใดประพฤติบริสุทธิ์ ผู้นั้นย่อมเป็นผู้บริสุทธิ์ ไม่ว่าเกิดในวรรณะใด”

เมื่อได้ฟังดังนี้ เด็กน้อยรู้สึกปลาบปลื้มสุดจะพรรณนาได้ ตั้งแต่เกิดมาเขาไม่เคยได้ยินได้ฟังถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน เต็มไปด้วยการให้เกียรติเพื่อนมนุษย์อย่างนี้เลย เป็นถ้อยคำ

° สายธุระตรงกับภาษาสันสกฤต ยชฺญูปัตตร คือเป็นเส้นด้าย ๓ เกลียวทำด้วยผ้าอย่างดี สำหรับใส่ให้เด็กที่เกิดในวรรณะสูง เมื่อเด็กอายุได้ ๔ ขวบ และทำกันเป็นพิธีใหญ่เป็นเครื่องหมายแห่งความบริสุทธิ์

ที่แปลกประหลาดสำหรับเขา ทำให้เขาขุ่นเคืองใจ มารดาบิดาของเขา ญาติของเขาล้วนแต่พรวดสอนเขาไปอีกแบบหนึ่ง คือสอนให้เจียมตัวเพราะเกิดในวรรณะต่ำ อย่าไปพัวพันด้วยคนวรรณะสูงจะเป็นบาป แต่พระมหาฤๅษีผู้นี้กลับพูดในสิ่งที่ตรงกันข้ามกับที่เขาเคยได้ยิน ได้ฟังได้รับการอบรมมาทุกประการ

เขาจึงรีดนมแพะใส่ขามของเขาจนเต็มขาม แล้วน้อมเข้าไปถวายแก่ท่านมหาฤๅษีนั้นด้วยความเคารพและปลาบปลื้ม แล้วนั่งจ้องมองท่านดื่มด้วยความขุ่นเคืองใจ

เขาปลาบปลื้มใจยิ่งขึ้น เมื่อเห็นท่านดื่มจนเกลี้ยงขาม ถามท่านว่า

“ท่านผู้ประเสริฐ จะรับอีกหรือไม่ ?”

“พอแล้วเล็กน้อย ขอให้เจ้ามีความสุขมีความสุขชุ่มฉ่ำในจิตใจ ขึ้นชื่อว่าความอดอยาก หิวโหยอย่าได้มีแก่เจ้า”

เด็กน้อยรับพรจากพระมหาฤๅษี แล้วก็วิ่งไปสู่ฝูงแพะของตัวเอง วันนั้นเขามีความสุข ความชุ่มฉ่ำในดวงใจไปทั้งวัน สมตามพรของพระสิทธัตถะ

การช่วยเหลือคนที่ควรช่วย ให้มีความสุขความชื่นใจอย่างนี้เอง !

เมื่อเด็กน้อยจากไปแล้ว พระสิทธัตถะลองลุกขึ้นยืนดู รู้สึกว่าพวยกันได้แต่ไม่มั่นคงนักชวนให้เขะจะล้มอยู่เรื่อยไป พระองค์พยายามคลานไปไถลตัวไถลตัวหนึ่ง และนั่งพักอาศัยร่มเงาของมัน

ขณะที่พระองค์ทรงรำพึงถึงเรื่องต่างๆ อยู่นั่นเอง ก็ได้สดับเสียงหวาดแว่วเคล้ามา กับสายลม พระองค์ทรงจำได้ว่าเป็นเสียงพิณ เสียงพิณอย่างแผ่วเบา เป็นเสียงพิณจากหัตถ์อันนุ่มละมุนของสตรี

พวกเธอเป็นสตรีสาวที่สวยงาม แต่งกายอย่างเพริศพร้งหมู่หนึ่ง เธอเป็นนางระบำแห่งวิหารอินทรา^๑ คนหนึ่งดีกลองซึ่งประดับขนนก คนหนึ่งเป่าปี่นวลสี (เครื่องดนตรีมีลักษณะคล้ายปี่ชวา) ซึ่งมีเสียงเล็กแหลม และอีกคนหนึ่งดีดพิณสามสาย นางนักระบำเหล่านั้นก้าวเดินลงเขาโดยแคล่วคล่องมาตามทางอันขรุขระ เพื่อไปในงานรื่นเริงแห่งหนึ่ง ลูกพรวนเงินประสานเสียงเบาๆ อยู่ที่ข้อเท้าอันแน่นของนาง เสียงก่าไลแชนและข้อมือก็ดังตลบประสานรับกัน ฝ่ายผู้ดีดพิณก็ดีดสายลวดให้มีเสียงขึ้น และนางนักเต้นรำที่อยู่ใกล้ตัวผู้ดีดพิณก็ขับร้องขึ้นว่า

^๑ สตรีเหล่านี้เรียกกันว่า บายาแคร์ ซึ่งเป็นผู้ร้องเพลงในโบสถ์ มีหน้าที่ต้องร้องเพลงและเต้นรำต่อหน้าพระเจ้า แต่เมื่อมีงานใหญ่ๆ ก็ไปเต้นรำให้เหมือนกัน - จากประทีปแห่งทวีปอาเซีย โดย เซอร์เอดวิน อาร์โนลด์ ฉบับภาษาไทยโดยประสพศพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (สิริจันทเถระ) หน้า ๑๒๗ คณะศิษย์ของหลวงปู่จาม มหาบุญโญ จัดพิมพ์เป็นหนังสือเฉลิมพระเกียรติ ๒๕๕๓

“เริ่ม” เล่นเล่าน้อง	ต้องทดลองขึ้นสายพิณ
คลอเสียงให้สายกิน	กันดีแล้วจึงบรรเลง
เสียงสูงหรือต่ำนัก	ก็ยอมจักไม่เป็นเพลง
ได้ส่วนฟังวังเวง	รับและร้องต้องใจชน
สายตึงเกินขนาด	ก็ยอมขาดไม่เป็นผล
สายหย่อนทอนเสียงคน-	ตรีไม่ดังไม่กังวาน
จงไขสายให้เหมาะ	จะฟังเพราะเสียงอ่อนหวาน
สูงต่ำมิเป็นการ	ฟังประสานแต่สายกลาง”

แลแล้วนางเหล่านั้นก็เดินผ่านไป

บทจากเสียงพิณที่นางระบำตีदनั้น ปลุกให้พระสิทธัตถะได้รับรู้บทเรียนอีกประการหนึ่ง ปลุกให้พระองค์ตื่นขึ้นจากความงัวเงียงมกแห่งทฤฏิกิริยา พระองค์ทรงอุทานออกมาเบาๆ ว่า “บางทีคนโง่ก็ให้บทเรียนที่ดีแก่คนฉลาดได้เหมือนกัน เราซึ่งสายพิณแห่งชีวิตของเราตึงเกินไปเสียแล้ว การปฏิบัติอย่างทารุณโหดร้ายต่อร่างกายเช่นนี้มีใช้วิธีอันถูกต้องในการค้นหา สัจธรรม การทรมานร่างกายนี้เป็นความพยายามที่ไร้ผล ห่างไกลจากความสำเร็จ เหมือนคนโง่พยายามผูกอากาศให้เป็นปม หรือพยายามฟันทรายให้เป็นเชือก”

เมื่อทรงสำนึกดังนี้แล้ว จึงเลิกบำเพ็ญทฤฏิกิริยาทุกประการตั้งแต่บัดนั้นมา และค่อยๆ ผ่อนเสวยอาหารเพิ่มขึ้นๆ เพื่อให้ร่างกายแข็งแรง เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรทางจิตต่อไป

๑๐

พระผู้พิชิตมาร

เมื่อ

เห็นแนวทางการทำความเพียรของพระสิทธัตถะเปลี่ยนไปละนี้ นักบวช ๕ รูป
ที่เรียกว่า ปัญจวัคคีย์ มีชื่อเรียงลำดับว่า โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหา
นามะ อัสดชิ ผู้เลื่อมใสในการทำทุกกรกิจยา ก็เริ่มคลายความเลื่อมใสลง

นักบวชทั้ง ๕ รูปนี้ เฉพาะโกณฑัญญะ เป็นหนึ่งในแปดคนที่พระเจ้าสุทโธทนะทรงเลือกไว้
ให้ทำนายโชคชะตาของพระสิทธัตถะในวันขนานพระนาม เขาเป็นผู้ยกนิ้วเดียวพยากรณ์ยืนยัน
อย่างแน่นอนว่า พระสิทธัตถะจะไม่ยอมเป็นจักรพรรดิ พระองค์จะต้องออกผนวชและจะต้อง
เป็นพระพุทธเจ้า

เมื่อพระสิทธัตถะออกผนวชแล้ว โกณฑัญญะจึงได้ชักชวนบุตรพราหมณ์อีก ๔ คน
ออกบวชตามเพื่อว่า เมื่อพระมหาบุรุษได้สำเร็จธรรมใดแล้วจักบอกธรรมนั้นแก่ตนด้วย จึง
รอคอยอยู่ด้วยความหวัง รอคอยรับผลจากความพยายามของพระมหาบุรุษ

ท่านทั้ง ๕ นั้นมีความเลื่อมใสอย่างแน่นแฟ้นว่า ผู้บำเพ็ญเพียรจะบรรลุสัจธรรมได้
ก็โดยวิธีเดียวเท่านั้น คือการทรมานร่างกาย เมื่อเลิกทรมานร่างกายเสียแล้วก็ป็นอันหมดหวัง
ในการบรรลุ เขาเบื่อหน่ายพระสิทธัตถะ กล่าวแก่กันและกันว่า

“อา ! พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงเลิกความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก
เสียแล้ว ทำความเพียรอย่างเข้มงวดปานนั้นยังไม่อาจบรรลุได้ เมื่อคลายความเพียรเวียนมา

ใช้ชีวิตอย่างสามัญชน บริโภคอาหารตามปกติ ร่างกายสดใสแข็งแรงจะบรรลุธรรมได้อย่างไร มองไม่เห็น”

แล้ว นักบวชปัญจวัคคีย์ก็ได้ละทิ้งพระองค์ไปสู่อิสิปตนมฤคทายะ แขวงเมือง พาราณสี

การมาอยู่และจากไปของนักบวชทั้ง ๕ นั้นพิจารณาแล้วก็ยังเป็นประโยชน์แก่พระ สิทธัตถะถึง ๒ ประการ คือเมื่อพระองค์ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างเข้มงวด นักบวชเหล่านั้น ได้ดูได้เห็นอยู่ จักเป็นพยานให้พระองค์ได้ในภายหลังว่า ทรงทำความเพียรถึงขนาดอย่างไร เมื่อพระองค์ต้องการความสงบเงียบเพื่อบำเพ็ญเพียรทางจิตพวกเขาก็จากไป พระองค์ประทับ อยู่อย่างโดดเดี่ยวเหมาะแก่การทำสมาธิจิต รวมความว่าทั้งการมาเฝ้าอยู่และการจากไปของ ปัญจวัคคีย์ เป็นประโยชน์แก่พระสิทธัตถะทั้งสิ้น

ตลอดเวลาที่ปัญจวัคคีย์มาคอยเฝ้าปรนนิบัติพระพุทธานุการ คือพระสิทธัตถะนั้น พวกเขามีได้ลงมือปฏิบัติอะไรด้วยตนเอง เพื่อบรรลุธรรมที่เขาต้องการ เขามีความมุ่งหมาย เพียงเพื่อพลอยได้รับผลจากการปฏิบัติอย่างเอาจริงเอาจังของพระสิทธัตถะ เขาคิดอย่างไร เขารู้สึกอย่างไร จึงไม่ลองพยายามอย่างที่พระสิทธัตถะพยายามบ้าง ข้อนี้ไม่มีใครทราบ คงปล่อยให้เป็นเรื่องของเขาโดยเฉพาะ เขาทุ่มเทความหวังทั้งหมดไว้ให้แก่ความพยายามของ พระสิทธัตถะ เมื่อเห็นว่าความหวังนั้น ไม่มีทางสมหวังอย่างแน่นอนแล้ว พวกเขาก็ชวนกัน ละทิ้งพระองค์ไป

เมื่อได้อยู่อย่างสงบ มีผลกำลังกายสมบูรณ์อย่างเต็มแล้ว พระสิทธัตถะก็เริ่มทำ ความเพียรในทางใหม่ คือการบำเพ็ญเพียรทางจิตอยู่หลายวัน พระองค์จะต้องทรงทดลอง เดินทางนี้อีกครั้งหนึ่ง ลำดับนั้นสถานุสาธินาถก็เกิดขึ้นแก่พระองค์ ทำให้พระองค์ทรงแน่ว พระทัยขึ้นอีกเล็กน้อยว่า เดินในทางนี้อาจบรรลุผลสำเร็จ

สถานุสาธินาถ คืออะไร ? คืออาการที่พระองค์ทรงระลึกถึงเรื่องเก่าๆ ในชีวิตที่ผ่านมา ตั้งแต่เป็นพระราชกุมารน้อยๆ เคยทรงทำอะไรและอย่างไร พระองค์ทรงระลึกถึงเหตุการณ์ วันแรกนาขวัญ พระองค์ประทับนั่งใต้ต้นหว่าใหญ่ มีพระเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวงพระหฤทัย สงบ ทรงรู้สึกปลอดโปร่งอย่างไร มีความสุขอย่างไร รอยแห่งความสงบ ความปลอดโปร่ง และความสุขนั้นยังเหลืออยู่

ต่อมาได้ทรงศึกษาและปฏิบัติเรื่องฌาน ๗ - ๘ ในสำนักของดาบสทั้งสอง ฌานนั้น ก็เป็นเรื่องของความสงบ พระองค์ได้ประสบความสุขจากฌานนั้นอย่างยิ่งเหมือนกัน รอยนั้น ก็ยังเหลืออยู่เช่นกัน

ลำดับนั้นอุปมา ๓ ข้อได้ปรากฏแจ่มแจ้งขึ้นในพระทัยของพระองค์ เป็นอุปมาที่ทำให้ พระองค์แน่วพระทัยยิ่งขึ้น ว่าการบำเพ็ญเพียรทางจิตหลังจากพระองค์ปลีกตนออกจากกามแล้ว จะนำผลสำเร็จมาสู่พระองค์อย่างแน่นอน อุปมา ๓ ข้อนั้นคือ

๑. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายมิได้หลีกออกจากกาม คืออยู่ในสิ่งแวดล้อมอันคลุกคลีอยู่ด้วยกาม มีหน้าซำยังมีใจรักใคร่พัวพันอยู่ในกามอีกเล่า สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนากลับแล้งเพราะความทรมาณกาย ก็ไม่อาจตรัสรู้ได้ เหมือนไม้สดที่ชุ่มด้วยยาง บุคคลแช่ไว้ในน้ำ ผู้มีความต้องการไฟ นำไม้ชิ้นขึ้นมาสีไฟก็ไม่อาจจะให้เกิดไฟได้ ความพยายามของเขาอย่ามั่วผล เหน็ดเหนื่อยเปล่า เพราะไม้นั้นยังสด มียางอยู่ ทั้งยังแช่อยู่ในน้ำ

๒. สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้กายหลีกออกจากกามแล้ว อยู่ในสิ่งแวดล้อมอันไม่ระคนด้วยกาม แต่ใจของเขายังพัวพันรักใคร่อยู่ในกาม ยังให้สังขารจับมิได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้น แม้ได้เสวยทุกขเวทนากลับแล้งแสบเผ็ดอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี มิได้เสวยทุกขเวทนาก็ดี ก็ไม่อาจตรัสรู้ได้ เหมือนไม้สดชุ่มด้วยยาง แม้วางอยู่ห่างไกลจากน้ำ อยู่บนบก บุคคลนำไม้ชนิดนั้นมาสีกันเพื่อให้เกิดไฟ ก็ไม่อาจเกิดได้ ความพยายามของเขาอย่ามั่วผล เหน็ดเหนื่อยเปล่า เพราะไม้นั้นยังชุ่มอยู่ด้วยยาง

๓. สมณพราหมณ์เหล่านั้น กายหลีกออกจากกามแล้ว และใจของเขาไม่พัวพันรักใคร่ในกาม สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้เสวยทุกขเวทนาเพราะการทำความเพียรที่ดี มิได้เสวยทุกขเวทนาเช่นนั้นเลยก็ดี ย่อมสามารถตรัสรู้ได้ เหมือนไม้แห้งที่ไกลจากน้ำ บุคคลวางไว้บนบก ผู้ต้องการไฟนำไม้เช่นนั้นมาสีกัน ย่อมก่อให้เกิดไฟได้

ก็เราแล บัดนี้เป็นผู้มีกายปลีกออกจากกามแล้ว จิตใจของเราก็มิได้มีอาลัยพัวพันอยู่ในกามนั้น เราย่อมมีโอกาสตรัสรู้ได้อย่างแน่นอน

หนึ่งคืนก่อนที่พระพุทธเจ้าเป็นดวงตาของโลกจะได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันประเสริฐนั้น พระองค์ทรงสุบินนิมิตประหลาด ๕ ประการ คือ

๑. ทรงสุบินว่า พระองค์ทรงบรรทมเหยียดยาวพระเศียรพาดภูเขาหิมาลัย พระบาททั้งสองจรดฝั่งมหาสมุทร พระพาหาเบื้องขวาจรดมหาสมุทรข้างหนึ่ง พระพาหาเบื้องซ้ายจรดมหาสมุทรอีกข้างหนึ่ง

ในข้อนี้พระองค์ทรงเห็นว่า ต่อไปภายหน้าพระองค์จะได้ตรัสรู้แน่นอน

๒. ทรงสุบินว่า มีนกหลายสีบินมาจากจตุรทิศ เมื่อมาหมอบลงแทบพระยุคลบาทของพระองค์ นกเหล่านั้นก็เปลี่ยนเป็นสีเดียวกันหมด คือ สีขาว

ในข้อนี้พระองค์ทรงทำนายว่า ต่อไปภายหน้าวาระทั้ง ๔ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ ไชยยะ และศูทรจะเลื่อมใสในพระธรรมคำสอนของพระองค์ จนถึงออกบวชตามพระองค์เป็นอันมาก คนในวาระเหล่านั้น เมื่อบวชแล้วก็สละวาระของตน กลายเป็นสมณศากยบุตรเสมอกันหมด

๓. ทรงสุบินว่า พระองค์เสด็จขึ้นไปบนยอดภูเขาสูงหนึ่งสูงมาก พื้นที่ที่พระองค์ทรงเหยียบย่ำขึ้นไปนั้น เปื้อนด้วยอุจจาระทั้งสิ้น แต่พระบาทของพระองค์หาได้เปื้อนอุจจาระไม่

ในข้อนี้พระองค์ทรงทำนายว่า ต่อไปภายหน้าลาภสักการะจะบังเกิดขึ้นแก่พระองค์มากมาย แต่พระองค์หาติดในลาภสักการะนั้นไม่

๔. ทรงสุบินว่า มีหนอนตัวขาวหัวดำมากมายเหลือคณานับคลานขึ้นมาบนพระชงฆ์ทั้งสองข้างของพระองค์

ในข้อนี้พระองค์ทรงทำนายว่า จะมีพุทธบริษัทที่เป็นคฤหัสถ์มากมาย เกิดขึ้นในธรรมวินัยของพระองค์

๕. ทรงสุบินว่า มีหญ้าคางอกขึ้นที่นาถิของพระองค์ และสูงขึ้นไปเทียมเมฆ

ในข้อนี้พระองค์ทรงทำนายว่า ต่อไปภายหน้าพระธรรมวินัยของพระองค์ จักเป็นประโยชน์แก่เทพยตามนุษย์มากมาย

ในที่สุดวันสำคัญยิ่งอันก่อประโยชน์สุขให้แก่โลกก็มาถึง วันนั้นคือวันวิสาขปุณณมีเพ็ญเดือนวิสาขะ พระสิทธัตถะทรงรู้สึกพระทัยเบิกบานแจ่มใสแต่เช้า พระองค์ลงทรงสนานชำระพระกายในแม่น้ำเนรัญชรา เมื่อเสวยพระกระยาหารเช้าจนพอแก่ความต้องการแล้วก็ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละ ยังเวลาให้ล่วงไปด้วยการทำพระทัยให้สบาย ถอยห่างออกมาจากโลกจนถึงเวลาบ่าย จึงเสด็จจากป่าไม้สาละมาสู่โพธิมณฑลบริเวณต้นโพธิ์ ในระหว่างทางได้พบกับคนหาบหญ้า ชื่อโสตถิยะ เขาได้เห็นพระอาการละมุนละไมสูงส่งของพระองค์แล้วเกิดความเลื่อมใส ใครจะถวายอะไรสักอย่างหนึ่งพอเป็นเครื่องปลื้มใจแก่ตน แต่เนื่องจากเขาไม่มีอะไรอื่นเลย นอกจากหญ้าคา จึงน้อมหญ้านั้นเข้าไปถวายพร้อมกล่าวว่า

“พระคุณเจ้าโปรดรับเถิด เพื่ออนุเคราะห์ให้ความปรารถนาของข้าพเจ้าเพิ่มพูนขึ้น”

พระโพธิสัตว์ทรงรับหญ้านั้นเท่าที่พอจะรับได้ พลังกล่าวอวยพรให้นายโสตถิยะเจริญในกุศลธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป แล้วเสด็จประทับ ณ โคนโพธิ์ใหญ่ใบหนามีร่มเงาสนิทติ ทรงใช้หญ้านั้นที่รับมานั้นปูลาดเป็นอาสนะ ผ้นพระพักตร์สู่บูรพทิศ ณ เบื้องพระพักตร์ของพระองค์นั้นเป็นสายธารแห่งเนรัญชราทันที

เวลานั้นบ่ายมากแล้ว พระองค์ทรงตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ว่า “วันนี้จะเป็นวันสุดท้ายแห่งความเป็นความตายของเรา หากสำเร็จผลสมความมุ่งหมายแห่งการออกบวช ก็จะมีชีวิตอยู่ต่อไป เพื่อประโยชน์แก่โลก หากไม่สำเร็จก็ขอทอดทิ้งร่างกายไว้ที่นี่”

แล้วทรงอธิษฐานพระทัย ตั้งจิตตรงคมหาปธานความเพียรซึ่งประกอบด้วยองค์ ๔ ว่า

“เลือดและเนื้อในร่างกายของเราจะเหือดแห้งไปเหลือแต่ ‘หนัง’ ‘เอ็น’ และ ‘กระดูก’ ก็ตามเกิด สิ่งใดอันบุคคลพึงบรรลุได้ด้วยกำลังเรี่ยวแรงและความพยายามของบุรุษ หากเรายังมิได้บรรลุคุณวิเศษอันนั้นแล้ว เรื่องจะหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มีอย่างเด็ดขาด”

เมื่อทรงตั้งพระทัยดังนั้นแล้ว ก็ทรงสำรวมจิตเพื่อให้สงบแน่วแน่ ให้มีกำลังแรงกล้า เพื่อทำลายความมืด คืออวิชชาต่อไป

แต่จิตใจของมนุษย์ที่ยังมิได้บรรลุธรรมชั้นสูงสุดนั้น มักกลับกลอกหลอกหลอน จนเจ้าของเองต้องเบื่อหน่าย ระอา และเจ็บใจตัวเองอยู่เนืองๆ พระลัทธิธุดงค์ก็เช่นเดียวกัน เมื่อทรงเอาจริงเอาจังเช่นนั้น พระทัยอันกลับกลอกอยู่ก็หวนระลึกถึงความสุขในอดีตอีก ความสุขจากที่นั่งที่นอนอันอ่อนนุ่ม จากการบำเรอของสาวสรภังค์ใน อาหารที่มีรสอร่อย เสื้อผ้าแพรพรรณอันล้วนแต่สวยงามจากแคว้นกาสิ เป็นเสียงกระซิบแห่งอำนาจโลกีย์ที่แทรกอยู่ในห้วงพระทัย เมื่อทราบว่าจะพำนักด้วยดาบคือพระญาณอันคมกริบ จึงอยากแสดงฤทธิ์เป็นครั้งสุดท้ายเช่นเดียวกัน มันจะต้องพยายามจนสุดความสามารถ ที่หน่วงเหนี่ยวพระลัทธิธุดงค์ไว้เยี่ยงโลกียชนทั้งหลาย มารคือกิเลส^๑ นี้มีความภูมิใจมานานแล้วว่าคนทั้งโลกยอมอยู่ใต้อำนาจของมัน ยอมให้มันปกครอง ผู้มันจะยิ่งใหญ่อย่างไรก็ไม่พ้นจากการครอบครองของมันได้ ก็พระลัทธิธุดงค์วิเศษอย่างไร จึงคิดจะพำนัก อยู่เหนืออำนาจของมัน มารที่กล่าวถึงนี่คือความปั่นป่วนรวนเรในพระหทัย ทรงหวนระลึกถึงความสุขอันเคยได้รับมาในอดีต และอยากจะหมุนกลับไปแสวงสุขารมณ์เช่นนั้นอีก

พระลัทธิธุดงค์ต้องคอยเหนี่ยวรั้งพระทัยของพระองค์ให้กลับมาสู่อารมณ์อันประณีต ให้มาสู่ความชนะ ความดับกิเลส เพื่อไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ทรงโอวาทพระองค์เอง อยู่ในพระทัยว่า

“ลัทธิธุดงค์ ! เจ้ามันได้สะสมสมบัติบุตรภรรยาทั้งปวง ออกมาแสวงหาสิ่งอันไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บ และตาย ความขี้เซาขี้ชาบิลพัสดุ์และชาวราชคฤห์รู้กันทั่วแล้ว เจ้าจะเป็นคนกลับกลอก หมุนกลับไปสู่สภาวะเดิมอีกหรือ มันมีเหมือนคนต้องกลืนกินก้อนเขพะที่ตัวถ่มลงแล้วสู่พื้นดิน อีกหรือ ? เป็นไปไม่ได้ลัทธิธุดงค์ เจ้าจะทำอย่างนั้นไม่ได้”

แล้วพระองค์ก็ทรงทำความเพียรต่อไป ระวังพระทัยจากความฟุ้งซ่านนั้น ความสงบ จึงก้าวหน้าไปอีกหน่อยหนึ่ง แต่แล้วก็หมุนกลับไปอีกโดยการยั่วเย้าของกิเลสมารอันคอยฉุดคร่า เหนี่ยวรั้งพระทัยของพระองค์ให้ตกต่ำลง

^๑ ในคัมภีร์แสดงกิเลสสารไว้เป็นบุคลาธิษฐาน (Personification) ว่าพระยามารได้ขี่ช้างครีเมขละ มีมือตั้งพัน มีอาวุธครบมือ มีเสนามหาใหญ่ห้อมล้อมก็กองมาเพื่อทำลายพระมหาบุรุษ แต่พระองค์ทรงชนะได้ด้วยเรียกร้องเอาบาปมีทั้ง ๑๐ มีทาน เป็นต้น มาช่วยรบมาร อ้างเอาพระนางธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญพระบารมีของพระองค์ พระนางธรณีนิ่งอยู่ไม่ได้ จึงขึ้นมา ปิบบวยผมให้น้ำท่วมพวกมารเหล่านั้น บางพวกหนีไป บางพวกจมน้ำตาย ช้างเมขละนั้นสูงใหญ่ เท้าหน้าจรดบัลลังก์ของพระมหาบุรุษ เท้าหลังจรดจักรวาลและสูงเทียมเมฆ

“ดูก่อนลัทธิธัตถะ ! ท่านนั้นยังหนุ่มมีเกศาดำสนิท ดวงตาของท่านยังแจ่มแวว เนื้อของท่านยังแน่น ผิวหน้ายังสดใส ควรเสวยสุขราชมณเฑียรให้สมความเป็นหนุ่ม ทรมณ์สมบัติและบริวารของท่านมีอยู่พร้อม นารีอันสวยงามในวังของท่าน ล้วนแต่คัดสรรแล้ว เพื่อบำรุงท่านให้สุขในกามวิสัย เช่นเดียวกับเจ้าชายทั้งหลาย

ลัทธิธัตถะเอ๋ย ! ทุกคนต้องตายในไม่ช้า ท่านเองก็เช่นกัน ชีวิตนี้สั้นนิดเดียว เมื่อเป็นดังนี้ ใจของท่านไม่ใช้เวลาอันมีอยู่น้อยนั้น แสวงหาความสุขความสำราญจากสิ่งอันลุ่มหลงได้ ให้แก่ตัวท่าน ทำไมท่านจึงมัวจมอยู่ในสิ่งอันไม่มีใครคาดหวัง และแม้ท่านเองก็ไม่แน่ว่าจะได้พบ ถ้าเป็นอย่างนั้นจริง ชีวิตของท่านก็สูญเปล่าแล้วเสียตาย พระราชบิดาของท่าน ก็หวังให้ท่านครองอาณาจักรแทนพระองค์ บัดนี้พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงชรามากแล้ว พระทัยของพระองค์ เต็มไปด้วยความว่าเหว ไร้หวัง โยโสธราและราหุลเล่าก็ตั้งตาคอย เหตุไรท่านจึงมายินดีประพฤตินในสิ่งที่คนทั้งหลายเขาไม่ได้ดี สมมติว่าท่านประสบผลสำเร็จจะมีประโยชน์อะไรที่มากนักน้อย จะมีใครเหลียวแลยินดีฟัง หรือปฏิบัติตามทางของท่าน มันเป็นทางที่แห้งแล้ง ปราศจากความสนุกสนานรื่นเริงใดๆ สิ่งที่ท่านแสวงหาหา นั้น เป็นเพียงมายาและภาพฝัน เสมือนการสร้างวิมานในอากาศ วิสัยมนุษย์จะหมดกิเลสไปไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ ท่านควรเฝ้าหาความสุขและความเอร็ดอร่อยเท่าที่คนมีกิเลสจะพึงแสวงหาได้ เรื่องอะไรจะมายอมตกระกำลำบาก อยู่ในป่าเพียงโดดเดียว ไม่มีใครเหลียวแลหากท่านต้องตายไป ในกรณีท่านก็ต้องตายอย่างปราศจากคนเห็นใจ ท่านกลับไปเสวยความสุขสำราญเสียให้เต็มที่เถิด หากความตายมาถึง เข้าในระยะเวลาหนึ่งของชีวิต ท่านก็จะได้ไม่ต้องเสียใจภายหลัง หากท่านอยู่ครองมรवास โอกาสที่ท่านจะเป็นใหญ่เป็นโตนั้น มีอยู่มากเหลือเกิน

พระลัทธิธัตถะทรงรู้ทันว่า นั่นคือมาร (กิเลส) ที่คอยล้างผลาญคุณความดีทุกอย่างของบุคคลผู้มีความตั้งใจ พระองค์ทรงหวงระลึกถึงอุปการะของนางสุชาดา ที่นำข้าวมธุปายาส (ข้าวที่หุงด้วยน้ำนมโค) มาถวายพระองค์ ให้ทรงมีกำลังในยามเช้า เขาจะถวายพระองค์ด้วยจุดมุ่งหมายอะไรก็ตามเถิด แต่อาหารนั้นย่อมมีผลช่วยส่งเสริมกำลังของพระองค์ให้แรงกล้า ในการกำจัดสิ่งชั่วร้ายในจิตใจให้หมดสิ้น หน้าที่ของพระองค์คือต้องพยายามให้ถึงที่สุด เพื่อเป็นปฏิการแก่อาหารที่นางนำมาถวายนั้นบ้าง เพื่อทานของนางจะได้ไม่เสียเปล่า

ແລแล้วพระองค์จึงตรัสแก่มารว่า “มารเอ๋ย ! เราได้รู้จักท่านแล้ว ท่านมีใจบาป ต้องการให้เราหมกกลับไปสู่โลกียารมณ์ ผงมต่อความสุขอันจอมปลอม คลุกอยู่ในรัชฌิยามณเฑียรอันจะก่อให้เกิดแล้วเกิดเล่า แก่แล้วแก่เล่า เจ็บแล้วเจ็บเล่า ไม่มีที่สิ้นสุด ต้องได้รับความทุกข์ทรมานนานาประการในโลกอันทารุณโหดร้าย เราไม่ต้องการหมกกลับไปอีกแล้ว จิตใจของเรามุ่งไปข้างหน้าไม่ถอยหลัง

ความเป็นใหญ่เป็นโตที่ท่านกล่าวถึงนั้นเล่า ก็ล้วนแต่เป็นมายาไม่มีอะไรเป็นสาระแก่นสาร มีแต่จะเผาผลาญตนเองให้เดือดร้อน ต้องคอยรับบาปแทนคนอื่น มนุษย์ในโลกนี้ถ้ายังไม่พอ จะหมิ่นอะไรเข้าไปให้ ก็ไม่ทำให้เกิดความพ้อได้เลย ความเป็นใหญ่เป็นโตจะต้องแลกได้มาด้วยคมหอกคมดาบ ราชรถต้องหมุนไปบนกองกระดูกและเลือดเนื้อของคนเป็นอันมาก เราไม่ยินดีต่อความสำเร็จทำนองนั้น แต่เราต้องการความอิสระอันเป็นความยิ่งใหญ่ในตนเอง ซึ่งไม่ต้องเบียดเบียนใคร เราไม่ต้องการความยิ่งใหญ่ในโลก แต่เราต้องการความยิ่งใหญ่เหนือโลก (โลกุตระ) ท่านกลับไปเสียเถิดมาร คำยุยงของท่านไม่มีผลแก่เราเสียแล้ว”

พระสิทธัตถะทรงสำรวจจิตต่อไป เพื่อแทงทะลุธรรมที่พระองค์ทรงประสงค์ แต่แล้วพระทัยของพระองค์ก็หมุนกลับมาสู่กาม สิ่งน่ารักใคร่ยั่ววนอีก ทรงระลึกถึงความสุขความเพลินใจอันเป็นอดีตารมณ์สมัยเป็นเจ้าชายผู้ฟั่งฟ่อ อภิเษมอยู่ด้วยกามคุณอันครุฑีทั้งหลาย^๑ พรนเปโรให้ นางเหล่านั้นล้วนแต่พริ้งเพริศเจิดฉาย เร้าตัณหาราคะให้กำเริบ แต่แล้วพระมหาบุรุษพุทธานุภาพก็ทรงขับไล่ความรู้สึกนั้นออกจากพระทัย โดยการพิจารณาถึงรสแห่งกามารมณ์ว่ามีรสน้อย แต่มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก พระองค์ได้เคยผ่านมาแล้ว สมจริงดังที่พระองค์ทรงเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ตรัสรู้แล้วว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ! ก่อนแต่เราจะได้ตรัสรู้ ยังเป็นโฬิสต์ได้เกิดความคิดขึ้นว่า อะไรหนอเป็นรสอร่อยในโลก ? อะไรเป็นโทษในโลก ? อะไรเป็นอุปายเครื่องออกไปจากโลก ?

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้รู้สึกขึ้นว่า สุขโสมนัสที่ปรารถนาแล้วเกิดขึ้นนี้เอง เป็นรสอร่อยในโลก แต่โลกเป็นของไม่เที่ยงทรมาณ มีการเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา นี่เป็นโทษในโลก การกระหากความกำหนดย่อมใจออกเสียโดยสิ้นเชิง กำจัดความเพลิดเพลินออกเสียโดยสิ้นเชิง นี่เองเป็นอุปายเครื่องออกไปจากโลก

ภิกษุทั้งหลาย ! ตราบใดที่เรายังไม่รู้จักรสอร่อยในโลกว่าเป็นรสอร่อย ไม่รู้จักโทษในโลกว่าเป็นโทษ ไม่รู้จักอุปายเครื่องออกไปจากโลก ตามความเป็นจริง ตรานั้นเราก็เชื่อว่ายังไม่ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ เมื่อใดเรารู้เมื่อนั้นเราจึงชื่อว่าได้ตรัสรู้พร้อมแล้วซึ่งอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ

ภิกษุทั้งหลาย^๒ ! เราได้เที่ยวไปเพื่อแสวงหารสอร่อยในโลก เราได้พบรสอร่อยนั้นในโลก รสอร่อยในโลกนั้นมีเท่าใด เราเห็นมันอย่างดีด้วยปัญญาของเราเท่านั้น

^๑ ตอนนี้เป็นคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเล่าไว้เป็นบุคลาธิษฐาน (Personification) ว่าธิดาทั้งสามของพญามาร คือนางตัณหา นางราคะ นางอรดี ได้รับการขอร้องจากบิดาให้มาเล้าโลมพระมหาบุรุษสิทธัตถะ แต่นางทั้งสามก็ต้องกลับไป เพราะพระองค์ไม่ทรงไยดีด้วย

^๒ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย บาลีปฐมสูตร สัมโพธิวรรค ดิก.อ. ๒๐/๓๓๒

^๓ พุติยสูตร สัมโพธิวรรค ดิก.อ. ๒๐/๓๓๓

ภิกษุทั้งหลาย ! เราได้เที่ยวไปเพื่อแสวงหาโทษของโลกและอุบายเครื่องพ้นจากโลก (อารมณ์อย่างโลก) เราได้พบโทษและอุบายเครื่องพ้นจากโลกนั้นแล้วด้วยปัญญาของเรา เราจึงได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอันยอดเยี่ยม”

ถึงกระนั้น อิตามารทั้งสาม (กิเลสมาร - ตัณหาและราคะ) คือ นางตัณหา ราคะ และ อรดีก็คงประเล้าประโลมพระองค์ต่อไป ด้วยเสียงพินอันไพเราะและการร้ายรำด้วยท่าทาง ที่ยั่วยวน มีข้อความว่า

“มนุษย์ผู้เวียนววงวิฏสงสาร

ต้องการเห็นแต่ความงามนัยน์ตา

กลืนกลูหลาบซาบซ่านมานประสาท

เป็นกลืนซึ่งพึงหวังดวงดวงหทัย

ความสำราญบานใจไม่มีค่า

เพราะได้เห็นรูปโฉมหน้าโลมชม

ความกลมกล่อมย่อมนำความกำหนด

เร้าโลहितเร้ากระสันให้รัญจวน

ฤทธิ์เร้าเตือนเหมือนได้ไปสวรรค์

ก็เหตุใดโคตมบรมครู

กลับมานั่งทรงกรรมทนลำบาก

หรือสุขกามารมณ์ไม่สมกัน

ใครเตือนร้อนเพราะกรณารีกอด

สุขเช่นนี้ควรไฝหาไล่ตน

จะต้องการอะไรยิ่งไปกว่า

ต้องการกลิ่นสุคนธาทียวนใจ

กลิ่นใดอาจเทียมเทียบเปรียบเท่าได้

ให้ไฝในเสน่ห์หากามารมณ์

เท่าเห็นกายาหญิงไร้สิ่งหม

ด้วยความกลมกล่อมสะออย่างยียวน

เร้ามนัสเร้าตัณหาพบบันปวน

ทั้งสิ้นล้วนเร้าให้ใจเฟื่องฟู

คือภพชั้นที่พระเจ้าอยากเข้าสู่

จึงไม่รู้ทางไปที่คล้ายกัน

เว้นเสียจากเร้าใจให้กระสัน

กับสวรรค์สุขซึ่งจะพึงดล

สำออยยอดให้สุขทุกขุมชน

ทั่วสากลภพล้ำหาง่ายเอย

^๑ จากประทีปแห่งทวีปเอเชีย หน้า ๑๔๓-๑๔๔

^๒ อทฺธสํ กาม เต มุลํ สงฺกปฺปา กาม ขายสิ น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ เอวํ กาม น เหนฺสิ ขุททกนิกาย ๒๙/๒

แต่พระหฤทัยของพระมหาบุรุษหาทรงหวั่นไหวไปตามคำประเล้าประโลมของนางทั้งสามไม่ ทรงพิจารณาถึงเหตุเกิดแห่งกามและโทษของกามแล้ว ทรงทักออกไปว่า

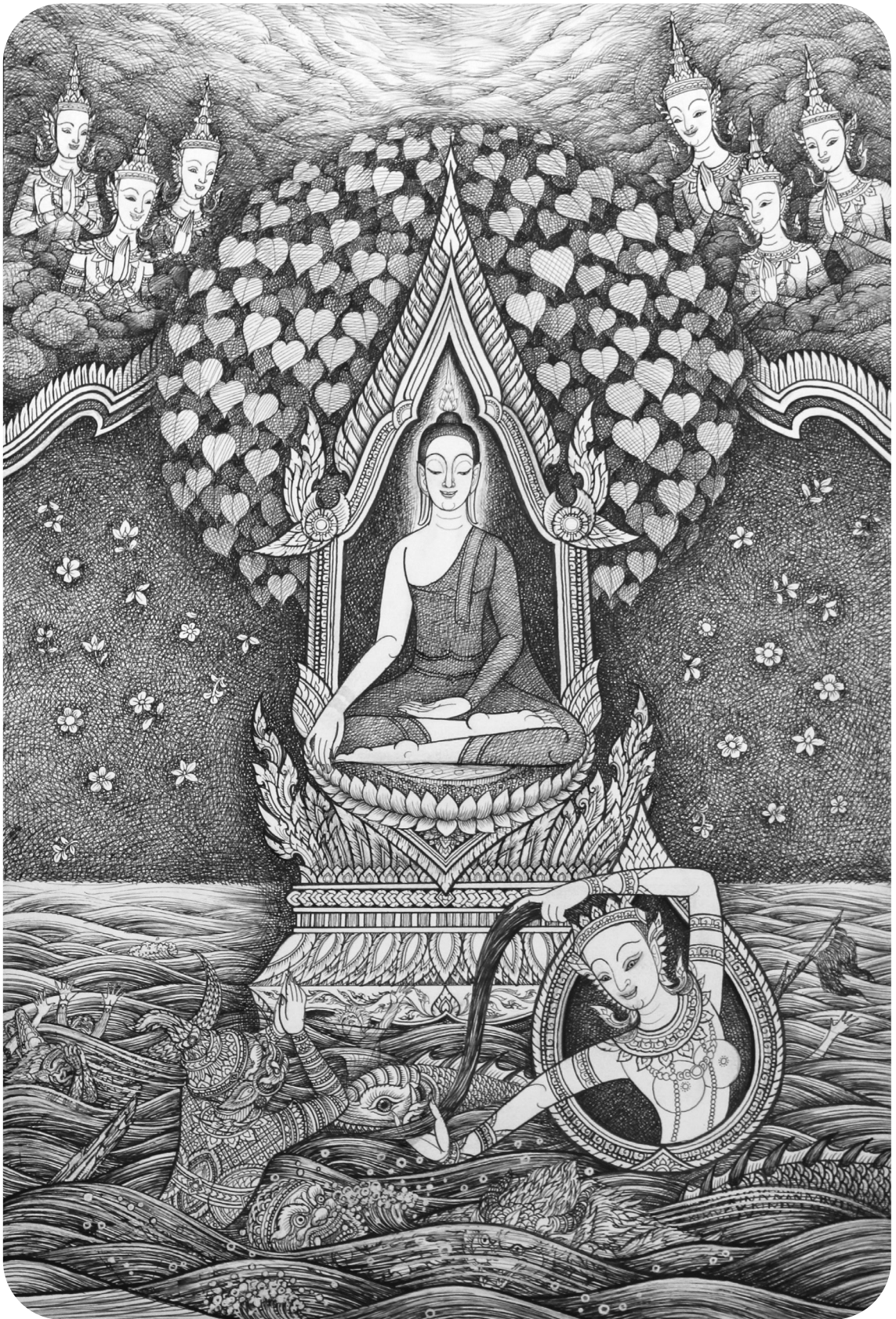
“กามเอ๋ย ! เรารู้ต้นเค้าของเจ้าแล้ว เจ้าเกิดจากความดำรินี้เอง เราจะไม่ดำริถึงเจ้าอีกด้วยอาการอย่างนี้เจ้าจะมีอีกไม่ได้เป็นอันขาด”^๓

“ตัณหา ราคะ และอหังการ !” พระองค์ตรัสต่อไป “กลับไปเสียเถิด พ่อของเจ้าพ่ายแพ้เราไปแล้ว จิงยุให้พวกเจ้ามาอีก เราจะไม่ยอมแพ้เจ้าเป็นอันขาด ไม่ยอมหวั่นไหวไปตามคำยั่วยวนเป็นอันขาด”

แลแล้วเมื่อพระอาทิตย์ยังไม่ทันอัสดงคตเทียว พระมหาบุรุษก็ทรงชนะมารพร้อมทั้งบริวารของมารโดยเด็ดขาด ได้พระนามว่า “พระผู้พิชิตมาร”

เมื่อมาร (คือกิเลสอันปรารถนาอารมณ์ในอดีต) ปลาสนาการไปแล้ว พระองค์ก็มีพระทัยแน่วแน่เพื่อบรรลुพระโพธิญาณต่อไป

๑๑

ทรงประสบความสำเร็จ

ณ

ที่นั่น^๑ พระสิทธัตถะได้ประทับนั่งและทรงดำเนินการต่อสู้และพยายามบากบั่น ด้วยกำลังพระหฤทัยทั้งหมดเพื่อให้ทรงพบสิ่งซึ่งสามารถขจัดความทุกข์โศกของสรรพสัตว์และทรงพยายามแสวงสิ่งซึ่งตัดรากเหง้าและสิ่งร้ายทั้งปวงในโลกนี้ ให้สูญสิ้นเด็ดขาดไป แล้วนำมาซึ่งสิ่งซึ่งตั้งงามเป็นความสงบสุขอันไม่รู้จักสิ้นสูญ หรือไม่เปลี่ยนแปลงเป็นอนันตกาล ตั้งอยู่เหนือความแปรปรวนโดยสิ้นเชิง การพิจารณาคิดค้นให้ทราบถึงการเกิดขึ้นของความทุกข์และความดับลงของความทุกข์ตามลำดับทั้งขึ้นและลงเช่นนั้น โดยละเอียดเช่นนี้ เรียกว่าการพิจารณาปัจจุสมุปบาท (ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อมกัน)

พระองค์ทรงประสบความสำเร็จ เมื่อทรงแน่วแน่อยู่ในสมาธิจิต ทรงปิดปากความคิดอันชั่วร้ายทั้งหลายที่เข้ามารบกวนพระทัยและหลอกล่อพระองค์ให้ไหลหลงออกไปโดยสิ้นเชิงแล้ว พระหฤทัยของพระองค์ก็สงบระงับเหมือนน้ำในสระในเวลาคลื่นลมสงบ ท่ามกลางความเงียบสงัด ความชั่วร้ายที่รบกวนพระองค์ ด้วยการระลึกถึงความสุขในหนหลังได้สูญสิ้นไปแล้วโดยสิ้นเชิง ความสงสัยลังเลในสิ่งซึ่งพระองค์ทรงแสวงหา และวิธีซึ่งพระองค์ทรงกระทำการแสวงหา ก็มีได้เกิดขึ้นอีกต่อไป

^๑ จากพุทธประวัติสำหรับนักศึกษา โดย พุทธทาสภิกขุ หน้า ๑๒๒ - ๑๒๖ ซึ่งผู้เรียบเรียงได้กล่าวไว้ในคำนำว่าได้แปลและเรียบเรียงจากบทประพันธ์ของท่านภิกขุสีลาจาเร ข้าพเจ้าอ่านแล้วรู้สึกว้าเหวและมีความสมบูรณ์ ซึ่งข้อความตอนนี้อหากข้าพเจ้าจะเขียนขึ้นเอง โดยสำนวนของตัวเองก็คงไม่ได้ความสมบูรณ์และไพเราะเท่านี้ จึงขอขอบพระคุณท่านผู้ประพันธ์และท่านผู้แปลไว้เป็นอย่างสูง ณ ที่นี้

ในท่ามกลางความเป็นสมาธิอันแน่วแน่สงบเงียบแห่งพระหฤทัยของพระองค์ ซึ่งบัดนี้ ได้รวมกำลังพุ่งไปสู่สิ่งที่มีจุดหมายแต่ประการเดียว และมีอานุภาพแห่งจิต ซึ่งประกอบด้วย กำลังมหาศาล บัดนี้ได้รวมกำลังพุ่งไปเพื่อทำลายอวิชชาอย่างเดียวนั้นแล้ว ณ ที่นั่น ซึ่งพระองค์ ไปประทับนั่ง คือ โคนต้นโพธิ์ต้นนั้นเอง พระสิทธัตถโคตมะผู้สมณศากยบุตรได้ตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า พระโคตมพุทธะ ผู้ซึ่งได้นำแสงสว่างแห่งสัจธรรมมา สู่ชาวโลกทั้งปวงแห่งยุคนี้ ซึ่งกำลังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ณ บัดนี้ทุกถ้วนหน้า

ณ บัดนี้ ทรงมีความสว่างไสวแจ่มแจ้ง ตรงกันข้ามจากชนทั้งหลายอื่น ซึ่งความแจ่มแจ้ง ของเขาก็คือความมอมอยู่ในที่มีดชนิดใดชนิดหนึ่ง บัดนี้พระองค์ทรงตื่นจากหลับ ตรงกันข้าม จากความตื่นของคนเหล่าอื่น ซึ่งความตื่นของเขาเป็นเพียงอาการของการละเมอเพื่อฝัน บัดนี้ พระองค์ทรงประกอบไปด้วยความรู้ต่างจากความรู้ของชนเหล่าอื่น ซึ่งที่แท้ความรู้ของชน เหล่านั้นเป็นเพียงความมอมงายชนิดใดชนิดหนึ่งเท่านั้น

นับแต่กาลนี้ พระองค์ได้ทรงรู้แจ้งแทงตลอดในความหมายอันแท้จริงของชีวิต อย่างทั่วถึง ตั้งแต่มูลฐานขึ้นไปทีเดียว บัดนี้พระองค์ได้ทรงทราบวาทาไมมนุษย์เราจึงต้อง เกิดแล้วเกิดเล่า ตายแล้วตายเล่าอยู่รำไป และทรงทราบว่าทำอย่างไรมนุษย์เหล่านั้นจักทำ ความทนทานเพราะการเกิดและการตายนี้ให้สิ้นสุดลงได้

สิ่งแรกที่สุดซึ่งพระองค์ได้ทรงเห็นอย่างชัดเจนด้วยญาณอันคมกล้าของพระองค์ ณ ที่ประทับภายใต้ต้นโพธิ์ในคืนนี้ นั่นก็คือ ลำดับอันยาวยืดแห่งการเกิดและการตายของ พระองค์ตลอดไปเป็นอันมากกว่าได้เคยทรงเกิดเป็นสัตว์มีรูปกายต่างๆ กันมาแล้วทุกชนิด ได้เคยมีชีวิตต่างๆ กันมาแล้วครบทุกแบบทั้งอย่างต่ำและอย่างสูง ทั้งอย่างเลวและอย่าง ประเสริฐ ทั้งอย่างหยาบและอย่างประณีต จนกระทั่งการเกิดครั้งสุดท้าย ได้ทรงมีกำเนิด เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายานี ความเห็นแจ้งในข้อนี้เรียกชื่อว่า ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ

พระองค์ได้ทรงเพ่งพิจารณาด้วยญาณอันแรงกล้าต่อไปอีก ก็ได้ทราบข้อที่สัตว์ ทั้งหลายได้เกิดมาแล้วตายไปและไปเกิดในที่อื่นอีก ตามแต่กรรมที่ตนได้กระทำไว้ โดยลักษณะ ใดๆ พระองค์ได้ทรงเห็นชัด ซึ่งคนบางจำพวกได้เกิดเป็นคนมีความสุข เพราะกรรมที่ตน ทำไว้นั้นเป็นกรรมดี และคนบางจำพวกเกิดมาด้วยความทุกข์ เพราะกรรมที่ตนทำไว้นั้นเป็นกรรมชั่ว พระองค์ได้ทรงเห็นชัดว่า ทั้งหมดนี้เป็นเพราะกรรมของสัตว์นั้นๆ เอง หาใช่สิ่งอื่นใดไม่ที่ทำให้ เกิดเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ในโลกนี้และโลกอื่นๆ โลก ความเห็นแจ้งในลักษณะเช่นนี้เรียกว่า จุตูปปาตญาณ

และในที่สุด สิ่งสุดท้ายและใหญ่ยิ่งที่พระองค์ได้ทรงประสบในคืนอันสำคัญนั้น คือ พระองค์ได้ทรงทราบและได้ทรงเห็นอย่างชัดแจ้ง ปราศจากความสงสัยอย่างสิ้นเชิงว่า

มันไม่เป็นการถูกต้อง ปลอดภัยแต่อย่างใด ในการที่มนุษย์เราจักปล่อยชีวิตนี้ให้เป็นไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และว่าไม่เป็นความดีแต่อย่างใด ในการที่มนุษย์เราจำเป็นต้องเป็นผู้ซึ่งประเดี๋ยวสุขประเดี๋ยวทุกข์ ขึ้นๆ ลงๆ เหมือนเรือลำน้อยลอยไปในทะเลอันมีคลื่นลม

พระองค์ได้ทรงทราบว่า เหตุที่ทำให้คนเราเกิดมาเพื่อกระโจนขึ้นกระโจนลงไปตามคลื่นแห่งความเปลี่ยนแปลงในโลกนี้นั้น เป็นเพราะคนเรานั้นหลงรักและหลงติดในความสุขอันเป็นมายา ซึ่งเกิดขึ้นเล็กๆ น้อยๆ เป็นครั้งคราวในโลกนี้ พระองค์ได้ทรงเห็นว่าสรรพสัตว์ติดอยู่ในบ่วงของการเวียนเกิดในโลกนี้เหมือนเนื้อติดบ่วง เพราะมันละโมภในเหยื่อเล็กๆ น้อยๆ ที่เขาวางไว้ล่อมัน

แลพระองค์ได้ทรงทราบอีกว่า ถ้าคนเราไม่ประสงค์จะติดอยู่ในบ่วงของการเกิดเช่นนี้แล้วก็มีหนทาง ทางเดียวเท่านั้น กล่าวคือการดับเสียซึ่งความตะกลามต่อความเพลิดเพลินทุกอย่างที่เราได้พบได้เห็น และไม่ปล่อยตัวให้ตกจมลงไปในสิ่งซึ่งชั่วร้าย และไม่ปล่อยใจให้ทะเยอทะยานไปตามสิ่งที่โลกนี้มีไว้ยั่วยวนมนุษย์

และต่อจากนั้น พระองค์ได้ทรงทราบถึงหนทาง ซึ่งเมื่อบุคคลใดได้ปฏิบัติตามถึงที่สุดแล้ว จะสามารถทำตนให้หลีกห่างจากความทะเยอทะยานและความหมกจมอยู่ในอารมณ์แห่งความยั่วยวนเหล่านั้นได้ เพราะเขาจะได้พบและพอใจในสิ่งซึ่งดีกว่าและสูงกว่า หลังจากนั้นแล้วเขาจะไม่หมกกลับมาพอใจในโลกที่มีแต่เพียงสิ่งยั่วยวนและเป็นโลกแห่งความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ทรมาน และความทุกข์ที่เป็นมายาเช่นนั้นอีก แต่จะสามารถถึงความสุขอันแท้จริงและถาวรกล่าวคือพระนิพพาน มรรคหรือหนทางอันนี้พระองค์ทรงเรียกว่า “ทางอันประเสริฐประกอบด้วยองค์ ๘” เพราะเป็นหนทางที่ดำเนินโดยบุคคลผู้มีความมุ่งหมายและความปรารถนาต่อสิ่งที่ประเสริฐและเป็นหนทางที่ประกอบอยู่ด้วยส่วนประกอบ ๘ ประการ (ความเห็นในสิ่งทั้งสี่คือ ความทุกข์ มูลเหตุของความทุกข์ การดับมูลเหตุของความทุกข์ และวิธีดับมีองค์ ๘ เหล่านี้ รวมเรียกว่า **อัสวัคขยญาณ**)

ส่วนประกอบประการที่หนึ่งของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการ ซึ่งจักดำเนินไปให้พ้นจากสิ่งชั่วร้ายทุกชนิดตามที่พระองค์ทรงสอนนั้นเรียกว่า “**สัมมาทิฐิ**” คือความเห็นหรือความเข้าใจอันถูกต้อง ความเห็นอันถูกต้องนี้ หมายถึงเห็นทุกๆ สิ่งในโลกนี้ แม้กระทั่งความเป็นอยู่ของผู้นั้นเอง ว่าเป็นสิ่งเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่มีความเป็นแก่นสารและความถาวรที่แท้จริง มีแต่จะนำไปสู่ความทุกข์ทรมานอย่างเดียว ถ้าหากเราไปหลงติดพันมันอย่างใกล้ชิด ความเห็นอันถูกต้องนี้ ยังหมายความว่าไปถึงการเห็นว่า การทำความดีย่อมนำไปสู่ความสุข และการทำความชั่วย่อมนำไปสู่ความทุกข์เสมอไป ทั้งในโลกนี้และโลกอื่น

ส่วนประกอบประการที่สองของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น เรียกว่า “สัมมาสักกัมปะ” คือความมุ่งหมายอันถูกต้อง ความมุ่งหมายอันถูกต้องนี้ หมายถึง เมื่อได้เห็นสิ่งต่างๆ ทุกสิ่งในโลกนี้ว่าเป็นอย่างไร โดยแท้จริงแล้ว ก็ถอย^๑ ห่างออกมาเสียจากการเข้าไปมัวเมาคลุกคลีอย่างหลงใหล ในสิ่งเหล่านั้น ความมุ่งหมายอันถูกต้องนี้ยังหมายถึง ความไม่มุ่งร้าย^๒ เปียดเบียนสัตว์ทั้งหลายซึ่งล้วนแต่กำลังหลงใหลอยู่ในโลกนี้จึงได้รับความทุกข์อยู่ทั้งทางกายและทางใจ แต่มุ่งหมายในอันที่จะรักใคร่และสงสาร แล้วช่วยเหลือเพื่อนสัตว์เหล่านั้นให้พ้นจากทุกข์ซึ่งเขากำลังได้รับอยู่ให้สุดความสามารถที่จะช่วยได้

ส่วนประกอบประการที่สามของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น คือ “สัมมาวาจา” ได้แก่การพูดจาที่ถูกต้อง หมายถึงการพูดจริงพูดไพเราะ พูดให้เกิดความรักใคร่สามัคคีและพูดแต่สิ่งที่มีประโยชน์ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง หมายถึงการเว้นจากการพูดเท็จ พูดหยาบ พูดยุยงให้แตกร้าง และพูดอย่างเขลาๆ ไร้สาระ

ส่วนประกอบประการที่สี่ของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น เรียกว่า “สัมมากัมมันตะ” คือการกระทำที่ถูกต้อง หมายถึงการเว้นเสียจากการฆ่า การลักขโมย การลวงเกินของรักของผู้อื่นและการดื่มเมา ซึ่งทำให้ผู้ดื่มไร้สติจนถึงกับทำสิ่งต่างๆ ซึ่งใครๆ ไม่ปรารถนาให้ทำ

ส่วนประกอบประการที่ห้าของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น คือการเลี้ยงชีวิตด้วยวิธีที่ถูกต้อง อันเรียกว่า “สัมมาอาชีวะ” หมายถึงการประกอบอาชีพเลี้ยงชีวิตโดยวิธีที่ไม่ทำอันตรายให้เกิดขึ้นแก่บุคคลใดๆ หรือสัตว์ใดๆ

ส่วนประกอบประการที่หกของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น คือความพากเพียรอันถูกต้อง อันเรียกว่า “สัมมาวายามะ”^๓ หมายถึงการพยายามบังคับความนึกคิดและความรู้สึกไม่ให้เกิดความคิดชั่วทำชั่วขึ้นในตน การพากเพียรทำให้เกิดความคิดชั่วและการทำชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว ให้สิ้นไป และยังหมายถึงการพากเพียรทำให้เกิดความคิดที่ดี และการกระทำที่ดีขึ้นในตน และการพากเพียรรักษาความดีเหล่านั้นให้คงอยู่หรือให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

ส่วนประกอบประการที่เจ็ดของหนทางอันประเสริฐประกอบไปด้วยองค์ ๘ ประการนั้น ได้แก่การระลึกร่างกายถูกต้องอันเรียกว่า “สัมมาสติ”^๔ หมายถึงการสำนึกหรือระลึกไว้อย่างไม่มีลืมนึกว่า ร่างกายของเรานี้โดยแท้จริงแล้วคืออะไรเป็นอย่างไร และเพียงใด เพื่อไม่หลงลำคัญผิด

^๑ เนกขัมมสักกัมปะ

^๒ อภัยปาหังสากับปะ และอวิหิงสาสักกัมปะ ตามนัยพระบาลี-ว.ศ.

^๓ ในบาสิมมรรควิภังคสูตร ได้อธิบายสัมมาวายามะ ซึ่งตรงกันกับที่กล่าวในที่นี้ คือ

๑) เพียรระวังบาปที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น (สังวรปธาน)

๒) เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน)

๓) เพียรให้กุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น (ภาวนาปธาน)

๔) เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ให้คงอยู่และเจริญยิ่งๆ ขึ้นไป (อนุรักษนาปธาน)

^๔ ในบาสิปเทศแห่งเดียวกันตรัสถึงการเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต ธรรม ซึ่งในหนังสือนี้ได้นำมาอธิบายให้เข้าใจง่ายขึ้น-ว.ศ.

ให้ดีกว่าหรือเกินกว่าความเป็นจริงของมัน และหมายถึงความระลึกไว้อย่างถูกต้องว่าการเคลื่อนไหวการกระทำหน้าที่ของมัน ซึ่งจะต้องเป็นไปตามธรรมชาติอย่างนั้น เมื่อเกิดผลอันใดขึ้นอย่าได้หลงสำคัญผิด หลงรัก หลงชังให้มากไปกว่านั้น ความระลึกอย่างถูกต้องนี้ยังหมายถึงความระลึกว่า จิตของเรานั้นเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งความคิดและความรู้สึก รุดหน้าเรื่อยไป ไม่มีหยุดหรือไม่ช้ากันแม้เพียงอย่างเดียวและในขั้นสุดท้าย ยังหมายถึงการระลึกไว้โดยไม่มีการหลงลืมในข้อปฏิบัติอันมีอันดับต่างๆ กัน ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้แก่เราเพื่อปฏิบัติและกระทำจิตให้หลุดพ้นจากสิ่งที่ผูกมัดและห่อหุ้มจนกระทั่งถึงความเอตวรอตได้อย่างสมบูรณ์ อันเรียกว่า “พระนิพพาน”

ส่วนประกอบประการที่แปดอันเป็นประการสุดท้ายของมรรคมรรค ๘ นั้น หมายถึงการดำรงจิตไว้อย่างถูกต้อง อันเรียกว่า “สัมมาสมาธิ” ได้แก่การไม่ปล่อยใจของเราให้พุ่งไปตามมันอยากจะพุ่ง แต่จักควบคุมมันไว้ให้มันคงในสิ่งที่เราเห็นว่า มันควรจะดำรงอยู่ในสิ่งนั้น จนกระทั่งเกิดผลเป็นความรู้หรือความเข้าใจอันถูกต้อง ในสิ่งซึ่งเราประสงค์จะรู้หรือจะเข้าใจ หรือเพื่อกระทำให้เป็นผลสำเร็จในสิ่งที่เราประสงค์จะทำ

ทั้งหมดนี้คือส่วนประกอบ ๘ ประการของหนทางอันประเสริฐ ซึ่งเจ้าชายสิทธัตถโคตมะ ผู้ซึ่งบัดนี้ได้กลายเป็นพระพุทธเจ้าไปแล้วนั้นได้ทรงค้นพบที่โคนต้นโพธิ์ ในตำบลลุมพินี เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีที่ผ่านมาแล้ว

ส่วนประกอบ ๓ ประการในเบื้องต้น คือความ پاکเพียรอย่างถูกต้อง (สัมมาวายามะ) ความระลึกอย่างถูกต้อง (สัมมาสติ) และความดำรงจิตไว้อย่างถูกต้อง (สัมมาสมาธิ) นั้น มีความหมายกว้างไปถึงกับว่าผู้ที่ปฏิบัติตามพระพุทธเจ้าอย่างใกล้ชิด จึงต้องกระทำอย่างสุดกำลังความสามารถของตน จนถึงกับสละเหย้าเรือนออกบวชเป็นภิกษุ จึงจะมีโอกาสกระทำได้อย่างสมบูรณ์ แต่อย่างไรก็ตามคนทุกคนไม่ว่าจะเป็นภิกษุหรือไม่ ล้วนแต่สามารถประพฤติในหลักธรรม ๓ ข้อนี้ ในอัตราที่พอเหมาะแก่ความเป็นอยู่ของตนได้ทุกๆ คน จะมากจะน้อยตามความหมายแห่งข้อธรรมนั้นๆ ดังที่กล่าวแล้ว

สำหรับหลักธรรม ๒ ข้อข้างต้น คือความเห็นอันถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) และความมุ่งหมายอันถูกต้อง (สัมมาสังกัปปะ) นั้นก็เหมือนกัน จะทำให้ดีถึงที่สุดได้ก็เฉพาะบุคคลผู้ซึ่งได้พยายามเป็นปีๆ ในการฝึกและการเจริญสมาธิภาวนาจนกระทั่งเข้าใจและเห็นแจ้งในความจริงของสิ่งทั้งปวง โดยทำนองเดียวกับที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเห็น ถึงกระนั้นคนทุกคนล้วนแต่ควรประพฤติในหลักธรรม ๒ ข้อนี้ ตามมากตามน้อยเท่าที่ตนจะพึงกระทำได้เช่นเดียวกัน ในบางครั้งเราจะเห็นว่า สิ่งทุกสิ่งรอบตัวเรามีได้สวยงามน่ารัก ดังที่มันปรากฏแก่เขา และในบางคราวเขาจะเกิดความแน่ใจว่า วันหนึ่งเขาจะละทิ้งสิ่งที่เป็นมายาต่างๆ ในโลกนี้และหันไปสนใจกับสิ่งซึ่งดีกว่าจริงกว่า และถาวรกว่านั้นได้เป็นแน่แท้

สำหรับหลักธรรม ๓ ประการในตอนกลางของมรรคมีองค์ ๘ ประการนั้น เป็นหลักธรรมที่บุคคลทุกประเภทสามารถประพฤติปฏิบัติได้เต็มตามความสามารถของตน ทุกคนควรพยายามประกอบอาชีพที่ไม่เป็นอันตรายต่อบุคคลผู้ใด ทั้งโดยทางกายและทางวาจา (สัมมาวาจา) ทุกๆ คน ควรพยายามเพื่อจะหลีกเลี่ยงเสียจากการพูดชั่ว (สัมมากัมมันตะ) ทำชั่ว (สัมมาอาชีวะ) และเขาจะได้รับผลตอบแทนอย่างเพียงพอเพราะเท่ากับเป็นการแผ้วถางหนทางของตนเอง เพื่อในวันหนึ่งเขาจะสามารถควบคุมความคิดและการฝึกจิตของตน จนกระทั่งถึงวิชาและความเห็นแจ้งอันแท้จริง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบและทรงสอนไว้ ซึ่งทรงเรียกว่า “ปัญญา” (ญาณ)

เมื่อเขาได้รู้ถึงปัญญาอันแท้จริงเช่นนี้แล้ว จิตก็จะไม่ยึดถือพัวพันหลงใหลในสิ่งใดในโลกใหนๆ อีกต่อไป และเพราะไม่ยึดถือเช่นนี้ จิตก็จะไม่ก่อให้เกิดนามและรูป (ใจและกาย) ขึ้นในโลกใหนๆ ข้อนี้หมายความว่าเมื่อไม่มีการเกิดมาในโลกแล้ว ก็ไม่มีความทุกข์ทรมานใดชนิดที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้เกิดมาในโลก ปรากฏขึ้นอีกต่อไป และความทุกข์ทั้งปวงก็ถึงที่สุดดับหมดไปไม่มีเหลือ

สิ่งนั้นแหละพระพุทธองค์ทรงค้นพบที่โคนแห่งต้นโพธิ์ คือ หนทางอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มีความเห็นอันถูกต้อง เป็นต้น ซึ่งทั้งหมดนี้ยังสรุปเรียกโดยชื่ออื่นได้อีกว่า “แนวทางปฏิบัติ ๓ ประการ” คือ การประพฤติทางกาย วาจา และการอบรมจิต จนเกิดความรู้แจ้ง หรือที่เรียกโดยภาษาบาลีว่า “ศีล สมาธิ ปัญญา” ดังนี้

บัดนี้ สิทธัตถราชกุมาร โอรสแห่งพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายาเยอออกมาจากศากยวงศ์ กรุงกบิลพัสดุ์ ได้ประสบผลสำเร็จอันสูงส่งแล้ว บัดนี้พระองค์มิใช่สิทธัตถะอีกต่อไป แต่พระองค์คือ “พระพุทธเจ้า” ในฐานะทรงรู้วิyakการอันสูงส่งในโลก คือวิชาอันทำให้บุคคลพ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง ในฐานะทรงบริสุทธิ์จากกิเลสโดยสิ้นเชิง ไม่มีกิเลสชั่วร้ายใดๆ รบกวนพระทัยอีกแล้ว และในฐานะทรงมีความกรุณาต่อสรรพสัตว์ทุกถ้วนหน้าทั่วสากลโลก ไม่มีขอบเขตจำกัด พระหฤทัยที่ประกอบด้วยพระมหากรุณานี้มาจากการได้มองเห็นสัตว์ทั้งหลายดิ้นรนอยู่อย่างทุกข์ทรมานโดยรอบด้าน เสมือนบุคคลยืนอยู่บนยอดเขา มองลงมาเห็นสัตว์ทั้งหลายโดยรอบจะนั้น

บัดนี้ พระหฤทัยของพระตถาคตเจ้าปลอดโปร่งแจ่มใสเต็มที่ เปิกบานประหนึ่งอุบลในสระที่มีน้ำใสเย็น คลี่กลีบขยายเกสรเมื่อได้แสงระวียามรุ่งอรุณ พระองค์ทรงรู้สึกเหมือนคนว่ายน้ำข้ามทะเลใหญ่มีคลื่นลมบ้าระห่ำ มีสัตว์ร้ายนานาชนิด และเต็มไปด้วยอันตรายได้ แล้วนอนลงพักผ่อนริมฝั่งเหลียวดูชลมารคที่ว่ายน้ำผ่านมาก็เกิดปราโมทย์ และอยากพักผ่อนริมฝั่งนั้นนานๆ เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งความสำเร็จ หรือมีจะนั้นก็เหมือนบุคคลพยายามพายปืนภูเขาสูงตระหง่าน ยอดเสียดเมฆ เส้นทางระดะไปด้วยอันตรายจากเงี่ยงหินและสัตว์ร้าย

เมื่อปีนป่ายจนถึงยอดเขาแล้วได้รับอากาศดี เกิดความรื่นรมย์ใจ ช้ามองลงมายังเชิงเขา เห็นฝุ่นตลบฟุ้ง เห็นสัตว์ทั้งหลายกระเลื้อยกระสออยู่ คลุกคลีอยู่ เปียดเปียนกันอยู่ท่ามกลาง ฝุ่นนั้นแล้วเกิดความกรุณา

พระองค์รู้สึกเหมือนคนป่วยเป็นโรคเรื้อรังมานานปีแล้วหายจากโรคนั้นด้วยความ พยายามของตนเอง และรู้ว่าโรคนี้จะไม่เกิดขึ้นอีกเลย ความปรารถนาก็เกิดขึ้นใหญ่หลวง

อันว่าบุคคลที่ถูกจองจำอยู่ในที่คุมขัง ได้รับความทรมานเพราะเหตุนานาประการ เพราะการต้องทำงานหนัก เพราะเรือดและยุง เพราะความหิวโหย เพราะถูกทำโทษ เพราะ ขาดอิสรภาพ ฯลฯ เมื่อออกจากที่คุมขังได้ย่อมมีจิตใจปลอดโปร่ง แจ่มใส ไม่อยากเข้าไปสู่ ที่คุมขังอีกฉันใด

พระตถาคตเจ้าก็ฉันนั้น พระองค์ถูกขังอยู่ในที่จองจำ คือวัฏสงสารนี้มาเป็นเวลา เนิ่นนานสุดจะนับได้ ได้รับอันตรายนานาประการ เคยเจ็บป่วยด้วยโรคแทบทุกชนิด เคยประสบ ความผิดหวัง เคยตกกระกำลำบาก เคยระหกระเหินชอกช้ำ เคยมาแทบทุกอย่างเท่าที่มนุษย์ ผู้เวียนว้ายอยู่ในวงวัฏจักรนี้จะพึงได้รับ บัดนี้พระองค์หลุดพ้นจากวัฏสงสารนั้นแล้ว เสด็จออกจาก วัฏจักรนั้นแล้ว โดยไม่ต้องหวนกลับเข้าไปอีกเลย หนามแห่งสังสารวัฏนี้ไม่อาจทิ่มแทง พระองค์ได้อีกต่อไปแล้ว ลองคิดดูเถิดว่าจะปรารถนาเพียงใด

อนึ่ง บุคคลผู้ตกลงไปในกองถ่านเพลิงอันร้อนแรงโชนด้วยเปลวสีแดงและสีเขียว ได้รับความทรมานสุดจะพรรณนาจากความร้อนแห่งเพลิงนั้นเมื่อหลุดออกมาจากกองเพลิง แล้ว ย่อมไม่ปรารถนาลงไปกองเพลิงอีกฉันใด

พระตถาคตเจ้าก็ฉันนั้น ได้หลุดพ้นจากเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ซึ่งรวมเป็น “เพลิง แห่งวัฏฏะ” แล้วหลุดพ้นจากไฟคือราคะ ไฟคือโทสะ และไฟคือโมหะแล้ว ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย แล้วที่พระองค์จะต้องแก่ เจ็บ และตาย วิบากชั้นตรีคือพระกายของพระองค์เป็นเสมือนซาก แห่งไฟที่มอดแล้ว คือถ่านอันเหลืออยู่ มีแต่จะเย็นสนิท จดให้ติดไม้ได้อีกแล้วเพราะปราศจากเชื้อ ไม่ต้องระหกระเหินไปในพงหนามคือสังสารวัฏนี้อีกแล้ว พระองค์เสด็จออกจากป่าใหญ่คือ ตัณหาได้แล้ว ป่าที่เต็มไปด้วยสัตว์ร้าย คือทุกข์ โศก ภัย และความวิบัติอันติดมากับชาติ (ความเกิด) เสด็จเข้าสู่แดนอันเกษมคือพระนิพพานอันปราศจากความเร่าร้อน ปราศจาก กลุ่มควันและฝุ่นธุลี คือความวิตกกังวล และความร่ำใจในรัชนียามธรรม์ต่างๆ

พระตถาคตเจ้าได้เสด็จออกจากความมืดคืออวิชชาแล้ว ดวงพระทัยของพระองค์ เจิดจ้าแจ่มใส ประดุจดวงจันทร์ที่ไร้เมฆหมอก ทรงทำลายกำแพงคือตัณหาและอุปาทานได้แล้ว ทรงยืนอยู่ในที่โล่งแจ้งปราศจากความมืดและความร้อน ได้รับแต่ลมเย็นแห่งธรรม อันเกิดขึ้นเต็มทีในพระทัยของพระองค์จนกิเลสเครื่องเศร้าหมองใดๆ แทกรกขังมิได้เลย

ทรงรู้สึกว่าได้ทรงพบอิสระ อิสระอย่างยิ่ง ทรงรู้สึกว่าได้ก้าวขึ้นสู่ฐานะสูงส่ง สูงส่งอย่างยิ่ง อิสระอย่างไม่มีขอบเขต สูงส่งอย่างไม่มีอะไรเทียมถึง อา ! ช่างน่าภูมิใจอะไรเช่นนี้ !

นี่คือความหมายอันถูกต้อง นี่คือความหมายอันแท้จริงแห่งพระดำรัสของเจ้าหญิง กิสาโคตมีที่ว่า “ใครเป็นมารดาบิดา บุตรและชายาของท่านลัทธิตถะนี้ ผู้นั้นย่อมประสพกับความเย็นใจ”

พระองค์ได้พบแล้วซึ่งความเย็นอันเกิดจากอานุภาพแห่งธรรม ได้ประสบศานติธรรมอย่างแท้จริง ช่างเป็นความเขลาของมนุษย์ทั้งหลายเสียทีกระไร ที่มัวแสวงหาสิ่งอื่น อันมีผลเป็นความเร่าร้อน ธรรมต่างหากเล่าที่ช่วยขโลมใจให้เย็นสนิทและไม่เป็นพิษแก่ดวงใจในภายหลัง ความสุขและความเพลิดเพลินใดๆ ที่ทรงเคยได้รับมาเมื่อสมัยเป็นราชกุมาร เมื่อนำมาเทียบกับความสุขอันเกิดจากความสงบที่พระองค์รับอยู่ ณ บัดนี้แล้ว เหมือนนำเอาแสงแห่งหิ่งห้อยไปเทียบกับแสงจันทร์ในราตรีเพ็ญ ความสุขเมื่อก่อนโน้นระคนอยู่ด้วยความเร่าร้อน หลอกลวง ระคนอยู่ด้วยความทุกข์และความหวั่นใจ เหมือนความสุขของคนไข้ที่บริโภคของแสลง แต่ความสุขของพระองค์ ณ บัดนี้เป็นความสุขที่บริสุทธิ์ ไม่เจือด้วยอำมิสคือเหยื่อใดๆ เลย ช่างเยือกเย็นอะไรเช่นนี้ ช่างสงบอะไรเช่นนี้ ช่างสุขอะไรเช่นนี้

ด้วยความปราโมทย์ในธรรมนั่นเอง พระตถาคตเจ้าจึงทรงเปล่งอุทานออกมา เพราะความเบิกบานพระทัยว่า

“ความวิเวกของผู้มีความพอใจ ผู้มีธรรมได้เห็นธรรม ช่างเป็นสุขเหลือเกิน ความไม่เบียดเบียน ความเอ็นดูสัตว์ทั้งหลายเป็นความสุขเหลือเกิน การก้าวล่วง ล่วงพ้นกามทั้งหลายเสียได้ ปราศจากราคะกำหนดในสิ่งใดๆ เป็นความสุขเหลือเกิน การไม่มีความยึดมั่น ถือมั่นว่าเป็นตัวเรา เป็นของเรา ช่างมีความสุขเกินเปรียบ”

สิ่งใดที่พระตถาคตเจ้าได้เสาะแสวงหามาเป็นเวลานาน พระองค์ทรงยอมสละชีวิตเลือดเนื้อ ทรัพย์สมบัติและบุตรภรรยามาเป็นเวลานานเพื่อสิ่งใด บัดนี้พระองค์ได้พบสิ่งนั้นแล้ว พระองค์ผู้ทรงเป็นเสมือนลูกไก่ตัวแรกที่ไขจงอยปากอันแหลมคม เจาะกระเปาะฟองไข่คืออวิชชาออกมา แล้วพระองค์ทรงเป็นประทีปของทวีปเอเชีย ประทีปของโลก เชื้อแห่งประทีปที่ทรงส่องไว้เมื่อ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้ว ยังส่องสว่างแผ่กระจายไปทั่วทุกมุมโลก อา ! พระตถาคตเจ้าพระองค์ทรงอุบัติขึ้นเพื่อเป็นนาถะของโลก เพื่อประโยชน์แก่โลกอย่างแท้จริง

รางวัลแห่งความหลุดพ้น

เป็น

เวลา ๖ ปีเต็ม ที่พระตถาคตเจ้าทรมานเพื่อแสวงหาสัจธรรม ยาสำหรั
บำบัดโรคเรื้อรังของโลก คือความแก่ ความเจ็บ ความตาย ความเศร้าโศก
เสียใจ พิโรธพินต่างๆ เพราะประสบด้วยสิ่งอันไม่เป็นที่รักบ้าง เพราะพลัดพรากจากสิ่งอัน
เป็นที่รักบ้าง

บัดนี้ พระองค์ได้ประสบผลสำเร็จและต้องการพักผ่อน การพักผ่อนของพระองค์นั้น
เรียกกันว่า “เสวยวิมุตติสุข ความสุข อันเกิดจากการหลุดพ้นจากบ่วงทั้งปวง” เป็นเวลา
๗ สัปดาห์ (๔๙ วัน)

ในสัปดาห์แรกประทับอยู่ ณ โพธิมณฑล บริเวณต้นโพธิ์ที่ได้อาศัยตรัสรู้พระองค์ ทรง
พิจารณาปัจจุสมุปบาท คือธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อมกัน กล่าวคือ

๑. อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง
๒. สังขาร^๑ สภาพที่ปรุงแต่งให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้
๓. วิญญาณ ความรู้อารมณ์ทางอายตนะ ๖
๔. นามรูป^๒ นามและรูป

^๑ ในนิเทศแห่งปัจจุสมุปบาท สังขาร บ่งถึง กายสังขาร สิ่งปรุงแต่งกาย วจีสังขาร สิ่งปรุงแต่งวาจา และโนสังขาร สิ่งปรุงแต่งจิต

^๒ นาม คือ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ รูปคือ มหาภูตรูป ๔ และอุปาทานรูป-รูปที่อาศัยมหาภูตรูปนั้น

๕. อายุตนะ ๖ มีตาเป็นต้น

๖. ผัสสะ ๖ มีสัมผัสทางตา เรียกจักขุสัมผัสเป็นต้น

๗. เวทนา ๖ มีความเสวยอารมณ์ เพราะสัมผัสด้วยอายตนะ

๘. ตัณหา ๖ คือตัณหาใน รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ

๙. อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น

๑๐. ภพ ที่เกิดของสัตว์ในภพนั้นๆ และเจตจำนงในการเกิดใหม่

๑๑. ขาติ ความเกิด

พระตถาคตเจ้าได้ทรงประกาศชัดว่า สิ่งเหล่านี้ท่องเที่ยวอยู่ในตัวคน มีอยู่ในตัวคน เกิดอยู่ในตัวคนแต่ละคน อาศัยกัน เกิดขึ้นพร้อมกันเหมือนสายโซ่มี ๑๑ ห่วง ห่วงที่ควรกำจัด และตัดให้ขาดก่อน คือ ตัณหาและอุปาทาน เมื่อกำแพงตัณหาอุปาทานถูกผลักให้ล้มลง ด้วยเครื่องมือ กล่าวคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการ แสงสว่างคือวิชชาก็ลอดเข้ามา ความมืดคืออวิชชาก็พลันหายไป คราที่นั่น ปฏิจจสมุปบาทที่เหลือมีสังขารและชาติภพทั้งปวงก็พลอยสลายตัวไปด้วย เสมือนเรือนประกอบกันอยู่ทั้งหลังเพราะมีเสาค้ำ เมื่อดึงเสาออกไปหมดแล้ว เรือนก็พลันยุบลง ไม่เป็นเรือนอีกต่อไป

อีกอุปมาหนึ่ง เสมือนไม้ทั้งต้นยืนอยู่ เพราะรากยึดไว้กับแผ่นดิน เมื่อเราทำลายรากเสียแล้ว ขุดเอารากออกให้หมดแล้ว ลำต้น กิ่ง และใบ ก็เป็นอันถูกทำลายไปด้วย ต้นไม้นั้นก็พลันล้มลง กิ่งและใบก็ค่อยๆ เหยี่ยวแห้งไป สมตามที่พระองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

“เมื่อรากไม้มันคง ไม่มีอุปัทวใดๆ ต้นไม้นั้น แม้ถูกตัดแล้วก็อาจงอกงามขึ้นฉันใด เมื่อตัณหาสูญ^๑ ยังไม่ถูกรื้อถอน ความทุกข์ก็เกิดขึ้นบ่อยๆ ฉันนั้น”

แม้การสกัดกันเพียงแค่ผัสสะ เมื่ออารมณ์ใดๆ มากระทบก็สักแต่ว่ากระทบ ไม่ให้เกิดความยินดียินร้าย ไม่ให้ตัณหาอุปาทานไปจับเกาะในอารมณ์นั้น ก็เป็นทางให้แสงสว่างเกิดขึ้นและอวิชชาหายไป ตามนัยที่พระองค์ตรัสแก่ท่านพาหิยะ ทารุจิริยะว่า ดูก่อนพาหิยะ เธอจงสักแต่เห็นว่าเห็นในสิ่งที่ได้เห็น จงสักแต่ว่าฟังในสิ่งที่ได้ฟัง ฯลฯ

พระผู้มีพระภาคทรงพิจารณาธรรม คือปฏิจจสมุปบาทนี้ทั้งโดยอนุโลมและปฏิโลม (ตามลำดับ ทวนลำดับ) ทั้งฝ่ายสมุทยวาร (สายเกิด) และนิโรธวาร (สายดับ) ว่าเพราะอะไรเกิดขึ้น อะไรจึงเกิดขึ้น เพราะอะไรดับไป อะไรจึงจะดับไป ทรงทบทวนอยู่แล้วๆ เล่าๆ จนเกิดความชำนาญในปฏิจจสมุปบาทอันเป็นกฎแห่งเหตุผลเนื่องถึงกัน

^๑ ตัณหาสูญ หมายถึงตัณหาส่วนลึกอันเปรียบเหมือนรากไม้ ตัณหาอันเป็นมูลแห่งวัฏฏะ ท่านเรียกตัณหาสูญนี้ว่า วัฏฏมูล กาคตัณหา ส่วนตัณหาอีกชั้นหนึ่งที่ขานออกมารับอารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณนั้น ท่านเรียกว่า วิสตัดิกาคตัณหา ท่านปาสาโทโกภิกขุ-พุทธสาวกฝ่ายเถรวาทที่ สำนักวัดราชบพิธ เรียกตัณหาประเภทแรกว่า ตัณหาภาคบัญชาการ เรียกตัณหาประเภทหลังว่า ตัณหาภาคใช้งาน-ว.ศ.

บัดนี้ พระองค์ทราบอย่างแจ่มแจ้งบริบูรณ์แล้วว่า ชีวิตเกิดขึ้นได้อย่างไร ความทุกข์เกิดขึ้นอย่างไร จะดับชีวิตและดับทุกข์ได้โดยวิธีใด ความรู้อย่างกระจ่างแจ้งของพระองค์นี้ ครอบคลุมไปถึงความรู้ในสิ่งที่มีเหตุมีผลทุกประการ เพราะทรงจับจุดใหญ่ได้แล้ว จึงสาวไปหาจุดหรือสายย่อยๆ ได้ทุกสาย เหมือนบุรุษผู้ฉลาดจับเถาวัลย์ที่โคนได้แล้ว มีสายของเถาวัลย์ไปทางใดบ้าง ก็ไต่ไปตามสายนั้น แล้วกลับมาที่โคนเถาวัลย์โดยสายเดิม เมื่อประสงค์จะทราบสายอื่นอีก ก็คลำสายนั้นไปจนสุดสาย มันไปจบลงตรงไหนก็กำหนดหมายไว้แล้วกลับมาที่เดิม ในที่สุดก็ทราบได้โดยตลอดว่า สายใดไปทางใด และไปจบลงที่ตรงไหน

โดยปฏิจจสมุปบาทนี้ พระตถาคตเจ้าสามารถทรงทราบสายชีวิตของมนุษย์โดยตลอดว่า ผู้ดำเนินชีวิตอย่างไร จะไปจบลงอย่างไร อะไรเป็นเหตุแห่งสุข อะไรเป็นเหตุแห่งทุกข์ อะไรจะนำไปสู่สวรรค์ นรก และนิพพาน พระองค์สามารถตรัสบอกแก่ผู้ถามได้อย่างแคล่วคล่องและแม่นยำ หมดความสงสัยในเหตุและผลทั้งปวง

ดังนั้น พระองค์จึงทรงเปล่งอุทานในปฐมยามแห่งราตรีนั้นว่า

“เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลผู้มีความเพียรเพ่งพินิจอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของเขาย่อมสิ้นไป ทั้งนี้เพราะรู้แจ้งว่า สิ่งทั้งปวงย่อมเกิดแต่เหตุ”

ในมัชฌิมยาม พระองค์ทรงเปล่งอุทานว่า

“เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลผู้มีความเพียรเพ่งพินิจอยู่ เมื่อนั้นความสงสัยทั้งปวงของเขาย่อมสิ้นไป ทั้งนี้ เพราะรู้ความสิ้นแห่งปัจจัยว่าเป็นเหตุให้สิ้นผลทั้งหลาย”

พระองค์ทรงเปล่งอุทานในปัจฉิมยามว่า

“เมื่อใด ธรรมทั้งหลายปรากฏแก่บุคคลผู้มีความเพียรเพ่งพินิจอยู่ เมื่อนั้น เขาย่อมกำจัดมารและพวกของมารเสียได้ ดุจพระอาทิตย์อุทัยกำจัดมิดทำให้อากาศสว่างฉะนั้น”

พระผู้มีพระภาคประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ โพธิมณฑลเป็นเวลา ๗ วัน แล้วเสด็จไปสู่ต้นไทรใหญ่อันอยู่ทางทิศตะวันออกแห่งต้นโพธิ์ ต้นไทรนี้ได้นามว่า “อชปาลนิโครธ” เพราะพวกเด็กเลี้ยงแพะชอบมาพักอาศัย ทรงเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ที่นั้นอีก ๗ วัน ขณะที่ประทับอยู่ ณ ที่นั้นมีพราหมณ์ผู้หนึ่งเดินทางผ่านมา เขามีปกติชอบตวาดผู้อื่นว่า หี หี^๑ เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคเป็นสมณะที่สงบ จึงเข้าไปสนทนาด้วย เขาทูลถามพระพุทธองค์ว่า “บุคคลจะเป็นพราหมณ์ได้ด้วยอะไร ? ธรรมอะไรที่ทำให้คนให้เป็นพราหมณ์ ?”

^๑ คำนี้จะมีความหมายว่าอะไร ? ในบาลีใช้คำว่า หุกขาติโก พราหมโณ ถ้าแปลตามตัวก็แปลว่า พราหมณ์ หุกขาติ จะเป็นเผ่าหนึ่ง ตระกูลหนึ่งของพราหมณ์ซึ่งมีอยู่หลายตระกูล หรืออย่างไร ? ที่เขียนไว้ในที่นี้ โดยเสด็จ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส-ว.ศ.

พระผู้มีพระภาคผู้มีญาณพิเศษอันแหลมคมประจักษ์หลักเพชรทรงบรรลุมาแล้ว ซึ่งเจโตปริยญาณสามารถกำหนดรู้จิตใจและอัธยาศัยของคนทั้งหลายได้ เพื่อทรงตอบให้เหมาะแก่อัธยาศัยแห่งพราหมณ์นั้นจึงตรัสว่า

“พราหมณ์เอ๋ย ! ผู้ใดลอยบาปได้ แล้วชำระบาปออกจากจิตใจเสียได้ ไม่มีกิเลสทำนอง ถือตัวทะนงตน ชอบแต่ตวาดผู้อื่นว่า หี หี อันเป็นคำหยาบ ไม่มีกิเลสเครื่องย้อมจิตให้ติดแน่น ดุจน้ำฝาด ส่ำรวมตนดี จบพระเวทแล้ว ประพฤติพรหมจรรย์จนเสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีกิเลสทำให้เฟื่องฟู ผู้เช่นนั้นแลคือพราหมณ์ โดยความหมายในทางธรรม”

พราหมณ์นั้นทูลถามพระผู้มีพระภาคด้วยประสงค์จะได้รับคำตอบอีกอย่างหนึ่ง แต่พระพุทธองค์ผู้ทรงฉลาดในพระธรรมเทศนาเพื่อโน้มน้าวจิตใจของพราหมณ์ให้มองเห็น ความเป็นพราหมณ์ในอีกแง่หนึ่งคือพราหมณ์โดยคุณธรรม ใครๆ ก็สามารถเป็นได้เมื่อ มีคุณธรรมดังกล่าวนี้

พวกพราหมณ์ในครั้งนั้น ถือว่าเป็นเหล่ากอสืบเนื่องมาแต่พรหม จึงได้นามว่า “พราหมณ์” แปลว่าเป็นวงศ์พรหม พวกนี้มีความถือตัวจัด ระวังวรรณะของตนไม่ให้ระคน ด้วยวรรณะอื่น แม้จะหาสามีภรรยากี่หาแต่ในพวกตนเท่านั้น ถือว่าพวกของเขาเป็นอุกโตสุชาติ เกิดมาดีแล้วทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา วรรณะอื่นๆ ต่ำกว่าวรรณะพราหมณ์สิ้น

พวกพราหมณ์มีวิธีลอยบาป^๑ คือตั้งพิธีอย่างหนึ่งเป็นประจำปีที่เรียกว่า ศิวาราตรี ในพิธีนั้นเขาลงอาบน้ำในแม่น้ำ สระเกล้า ชำระกายให้หมดจดแล้วถือว่าได้ลอยบาปไปตาม กระแสน้ำแล้วเป็นลั่นบาปกันคราวหนึ่ง ถึงปีก็ทำใหม่ เขามีเวทคือตำรับแสดงคำสวดอันวอน เทวดาและการบูชาญักษ์กับทั้งมนต์สำหรับเสน่ห์ และกิจที่จะต้องทำในศาสนาของเขา ๓ อย่าง ชื่ออิรุพเพท (ตำรับแสดงพิธีสวดมนต์เวลาทำพิธีกรรม) ยชุพเพท (ตำรับแสดงพิธีทำกิจ บูชาญักษ์) สามเพท (ตำรับแสดงพิธีสวดเป็นทำนองในเวลาทำพิธีต่างๆ) ถ้าเติมอถัพพนเพท เข้าด้วยก็เป็น ๔ (อถัพพนเพท ตำรับแสดงวิธีรักษาโรคและไล่ผีที่เข้าสิงในกายมนุษย์) พราหมณ์ ผู้กำลังเรียนเพททั้ง ๓ หรือ ทั้ง ๔ นั้นชื่อ “พรหมจารี” คือผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เรียนจบ แล้วชื่อว่าถึงที่สุดเพทหรืออยู่จบพรหมจรรย์แล้ว คือเสร็จกิจเป็นเหตุอยู่ในสำนักครู พราหมณ์ ก็คือคนชาตินั้น ธรรมที่ทำให้บุคคลให้เป็นพราหมณ์ก็คือไตรเพท

พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยคำที่พราหมณ์คุ้นเคยอยู่นั้นเองมาแสดงโดยปริยายใหม่ เป็นการตีความหมายใหม่เพื่อเปลี่ยนแปลงจิตใจของพราหมณ์ให้ไปสู่ทรรศนะใหม่ คือ ทรงแสดงความเป็นพราหมณ์โดยคุณธรรมว่า บุคคลย่อมเป็นพราหมณ์ (ผู้ประเสริฐ) ก็โดยการ กระทำของเขาเอง มิใช่ชาติกำเนิดอย่างที่พวกพราหมณ์เข้าใจกัน และนำสืบช่วงกันมาเป็น เวลานาน

^๑ จากพุทธประวัติเล่ม ๑ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๕๒

พระผู้มีพระภาคตรัสกับพราหมณ์ว่า “เป็นผู้สำรวมตนดี ผู้ที่จะเป็นพราหมณ์ควรเป็นผู้สำรวมตนดี - จริ่งทีเดียวคนที่ควรเรียกว่าเป็นผู้ประเสริฐนำเคารพกราบไหว้ ควรเป็นผู้สำรวมตน มีความระมัดระวังกิริยาวาจาด้วยดี มีความรู้สึทางใจสูง เพื่อผู้อื่นจักไม่หนักศีรษะจนเกินไปเมื่อโค้งให้ และเมื่อไหว้แล้วไม่ต้องกลับไปล้างมือที่บ้านอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะผู้ที่มิคนต้องเคารพนบอบเพราะยศศักดิ์และตำแหน่งหน้าที่อันสูงส่งของตน ก็ควรมีคุณธรรมอันสูงส่งตามขึ้นมาด้วย เพื่อผู้น้อยจะได้เคารพนบอบด้วยสุจริตใจและสบายใจ พึงระวังตนและสำนึกตนอยู่เสมอว่า ยศและฐานะตำแหน่งอันสูงนั้น มิได้หมายความว่าท่านจะมีคุณธรรมสูงกว่าผู้มียศน้อย มีฐานะต่ำต้อยกว่าเสมอไป ผู้น้อยบางคนอาจมีคุณธรรมสูงส่งกว่า มีมันสมองเฉียบแหลมกว่า และมีความคิดดีกว่า เป็นเพียงว่าเขามีโอกาสน้อยกว่าเท่านั้น จึงยังเป็นผู้น้อยอยู่ หากผู้ใหญ่ซึ่งสูงกว่าด้วยยศ ด้วยตำแหน่งฐานะ เป็นผู้สูงด้วยคุณธรรมด้วยแล้ว นอกจากจะนำเคารพกราบไหว้แล้วยังจะเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้น้อยอีกด้วย”

พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคไม่ได้ผลอะไรเลย พราหมณ์ผู้นั้นฟังแล้วบ่นพึมพำว่า “พระสมณโคตมรู้ความในใจของเรา พระสมณโคตมรู้ความในใจของเรา” แล้วหลีกไป

ก็จะไปได้ผลอะไรเล่า ในเมื่อจิตใจของเขาหนาแน่นอยู่ด้วยความถือตัวทะนงตน เหมือนศิลาอันหนาแน่น แม้จะราดรดน้ำลงไปก็ไม้อาจซึมซาบได้

พระตถาคตเจ้าประทับอยู่ ณ ใต้ต้นอชปาลนิโครธเป็นเวลา ๗ วัน แล้วเสด็จไปยังไม้จิกซึ่งเรียกว่ามุจลินท์ อันตั้งอยู่ทางทิศอาคเนย์แห่งพระมหาโพธิ์ ทรงนั่งเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ที่นั้นเป็นเวลา ๗ วัน และทรงเปล่งพระอุทานในที่นั้นว่า

“ความวิเวกของผู้สันโดษ ผู้รู้ธรรม เห็นธรรม เป็นความสุข ความไม่เบียดเบียน และความเอ็นดูสัตว์ทั้งหลายเป็นความสุข การก้าวล่วงกามทั้งหลายเสียได้เป็นความสุขอย่างยิ่ง”

กล่าวกันว่า ครั้นนั้นฝนตกพรำตลอด ๗ วันและลมหนาวก็พัดมามิได้ขาด^๑ พญานาคชื่อมุจลินท์ได้มาวงขนด ๗ รอบเป็นพระพุทธรอาสน์และแผ่พังพานปกพระเศียรพระผู้มีพระภาคเพื่อมิให้ฝนและลมต้องพระกาย เมื่อฝนหายแล้วจึงคลายขนด จำแลงเพศเป็นมานพยืนเฝ้าพระผู้มีพระภาคเฉพาะพระพักตร์

สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นมนุษย์เผ่าหาคซึ่งบุชางูมาเห็นพระพุทธรองค์เข้าเกิดความเลื่อมใส จึงช่วยกันทำที่อยู่ถาวร ยิ่งพระคันถรจนาคารยพรรณนาว่า เมื่อฝนหายแล้วพญานาคนั้นจำแลงเป็นมานพยืนเฝ้าอยู่ ความยิ่งส่อให้เห็นว่าเป็นมนุษย์เผ่าหนึ่งยิ่งขึ้น

^๑ เรื่องพญานาคชื่อมุจลินท์นี้ ปรากฏส่วนใหญ่มีได้เชื่อว่าเป็นพญานาค (งูใหญ่) จริงๆ ท่านคงกล่าวเป็นเชิงบุคลาธิษฐานไว้ หากเป็นงูใหญ่จริง พระผู้มีพระภาคจะประทับนั่งบนงูอยู่ตั้ง ๗ วัน ดูกระไรอยู่ และแม้ใหญ่อย่างไรพังพานก็คงไม่พอกันลมและฝนได้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงสันนิษฐานว่า น่าจะเป็นมนุษย์พวกนับถือเทวรูปนาคปรก อย่างไรก็ตามตำนานตอนนี้เป็นมูลเหตุแห่งพระพุทธรูปนาคปรกซึ่งเป็นที่ยอมรับกันอยู่เวลานี้

ต่อจากนั้น พระตถาคตเจ้าเสด็จไปประทับ ณ ภายใต้ไม้เกด หรือเรียกว่า ราชายตนะ อันอยู่ทางทิศใต้แห่งต้นโพธิ์ เสวยวิมุตติสุขอยู่ ๗ วัน ครั้นนั้นมีพาดิษสองพี่น้องชื่อตปัสสะ และภัลลิกะเดินทางมาเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระอาการอย่างผู้ประสบแล้วซึ่งชัยชนะอันใหญ่หลวง จึงเข้าไปเฝ้าทูลถวายอาหารที่เขานำติดตัวมาแก่พระองค์ พระผู้มีพระภาคทรงอนุโมทนาในกุศลเจตนาของเขาด้วยพระทัยอันเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณา หลังจากได้สนทนากันพอสมควรแล้ว พาดิษทั้งสองเกิดความเลื่อมใสในพระองค์ ขอแสดงตนเป็นอุบาสกนับถือพระองค์และพระธรรม นับได้ว่าพาดิษสองพี่น้องนี้เป็นอุบาสกคู่แรกที่ถึงพระรัตนตรัยสองคือพระพุทธเจ้าและพระธรรมเจ้า ต่อแต่นั้นเสด็จกลับไปประทับ ณ ภายใต้ต้นไทรอันเป็นที่พักผ่อนของเด็กเลี้ยงแพะอีก ทรงพิจารณาธรรมที่พระองค์ทรงบรรลุแล้ว แท่งตลอดแล้ว ได้ตรัสรู้แล้ว ว่าเป็นธรรมที่ละเอียด ประณีต ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก ไม่ใช่วิสัยแห่งตรรก คือการนึกเดาเอา

พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้วนี้ อันบุคคลผู้เพียบแปล้ไปด้วยราคะและโทสะ จะรู้มิได้เลย หากพระองค์จะแสดงธรรมก็จะฟังเหนียวเปล่า ไม่ได้ประโยชน์ เมื่อทรงดำริเช่นนี้แล้ว จึงท้อพระทัยไม่น้อมพระทัยไปเพื่อแสดงธรรม

แต่พระมหากรุณาที่พระองค์ทรงสั่งสมมาเป็นอเนกชาติ ก็ผุดขึ้นในพระทัย บัดนี้พระองค์ได้ทรงรู้แจ้งตลอดไปถึงอดีตและอนาคตอย่างปลอดโปร่งเสมือนบุคคลผู้มีนัยน์ตาดิมองวัตถุในกระจกใส

พระองค์ทรงหยั่งพระญาณถอยหลังไป - ถอยหลังไป และได้ทรงเห็นแจ่มแจ้งว่าพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมามากล้นก็ด้วยเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะช่วยเหลือพระองค์เองและเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายให้พ้นจากกองกรรมแห่งสังสารวัฏ เพื่อช่วยเยียวเขาเหล่านั้นให้หายจากโรค เกิด แก่ เจ็บ และตาย ก็บัดนี้พระองค์เองได้บรรลุจุดมุ่งหมายอันนั้นแล้ว เหตุไฉนจะทรงละเลยปฏิกุญญาซึ่งได้ทรงให้ไว้แก่พระองค์เองมาเป็นเวลานาน เหตุไฉนจะทอดทิ้งเพื่อนมนุษย์ทั้งหลายให้กระเลื่อกระสนและงมอยู่ในความมืดต่อไป หากพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว มีความขวนขวาย แสวงหาความอยู่เป็นสุขส่วนพระองค์ไปตลอดพระชนม์ชีพแล้ว พระบารมีที่ทรงบำเพ็ญมาเพื่ออนุตรสัมมาสัมโพธิญาณจะมีประโยชน์อันใด อนึ่งหากพระองค์ประสงค์เพียงสิ้นกิเลสและนิพพานไปแล้ว พระองค์ก็ทรงมีโอกาสดั่งแต่สมัยแห่งพระที่ปึงกรพุทธเจ้า แต่พระองค์ทรงละเลยโอกาสนั้นเสียเพื่อสั่งสมพระบารมีให้แก่กล้าเพื่อลุถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอกอัครบุรุษรัตนโนโลก

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายจมอยู่ในห้วงแห่งความมืดบอดมานานนักแล้ว ธรรมอันไม่บริสุทธิ์ เจือด้วยมลทิน อันบุคคลผู้มีมลทินประจำสันดานประกาศให้คนหลงผิดกันมานานนักแล้ว ถึงเวลาแล้วที่พระองค์จะทรงย้าธรรมเถรีประกาศธรรมอันบริสุทธิ์ เสมือนตีกลองให้คนมีสติได้ยืน ล่องประทับในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็นรูป

พระองค์ทรงพิจารณาต่อไปว่า ในโลกนี้คนมีธุลีคือกิเลสน้อย พอจะสอนให้รู้ตามได้ ก็น่าจะมีอยู่ คนพวกนี้จะพลาดโอกาสอันงาม หากพระองค์ไม่ทรงประกาศธรรม เพราะบุคคลบางพวกจะได้ฟังธรรมพระตถาคตหรือไม่ได้ฟังก็ตาม ย่อมเดินออกจากคลองแห่งอกุศลธรรมมาสู่คลองแห่งกุศลธรรมได้ คนบางพวกจะได้เห็นพระตถาคต ฟังธรรมของพระตถาคตหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่ออกจากคลองแห่งอกุศลธรรมมาสู่คลองแห่งกุศลธรรม แต่คนบางพวกเมื่อไม่ได้ฟังธรรมของพระตถาคตก็ไม่สามารถเข้าสู่ทางแห่งกุศลธรรมได้ ต่อเมื่อได้ฟังธรรมของพระตถาคต จึงสามารถเข้าสู่คลองแห่งกุศลธรรม

หากพระองค์ทรงชวนขวายน้อย งดเว้นการแสดงธรรมเสีย บุคคลพวกสุดท้ายก็จะพลาดโอกาสอย่างน่าเสียดาย !

ระหว่างเวลาอีก ๒ - ๓ สัปดาห์ต่อมา พระพุทธองค์ได้ทรงวนเวียนอยู่แถบโพธิมณฑล และอชปาลนิโครธ เมื่อทรงพักผ่อนเสวยวิมุตติสุขและพิจารณาธรรมซึ่งพระองค์ทรงบรรลุแล้ว มีปฏิจาสัมปทาและอริยสัจ ๔ เป็นต้น รวมทั้งฌานต่างๆ ทั้ง ๘ ระดับ รวมเป็น ๙ ทั้งสัญญาเวทิตินิโรธ คือการดับสัญญาและเวทนา

มีบางครั้งเหมือนกันที่พระองค์เสด็จแวะเวียนไปสนทนากับเพื่อนมุณีหรือนักบวช แถบนั้นอันธรรมานตนอยู่ด้วยวิธีต่างๆ

บางคนเหยียดแขนทั้งคู่ขึ้นป้องฟ้า ทั้งกลางคืนและกลางวันจนกระทั่งร่างกายปราศจากเลือดเนื้อชุปซิดด้วยพยาธิ ข้อกระดูกและอวัยวะงอแงทุพพลภาพ สิ่งให้เห็นเด่นชัดคือบ่าอันเหี่ยวแห้งเหมือนกิ่งไม้ตายติดอยู่บนต้นไม้

บางคนกำมือของตนไว้จนแน่น ด้วยกิริยาอาการแห่งผู้มีทิฐิมีมานะพึงสยอ จนเล็บอันแหลมคมทะลุไปตามฝ่ามือซึ่งเปื่อยเน่า บ้างก็เดินด้วยรองเท้าที่มีตะปุดอกให้ปลายสัมผัสกับหนังเท้า บ้างก็กรีดอกกรีดหน้าผาก กรีดซี่โครงกับหีนคม หรือบางคนก็ลนลาวตัวเองด้วยเพลิงที่มโหฬารด้วยหนามป่าและปลายเหล็กแหลม อุทากายด้วยโคลนและขี้เถา นอนบนสิ่งโสโครก พันสะเอวตนด้วยเศษผ้าซึ่งเก็บมาจากซากศพ บ้างอาศัยอยู่ในที่สกปรก อันใช้เป็นที่พักพิงและดำรงตนอยู่เป็นเพื่อนกับซากศพแห่งป่าช้า บ้างก็ร้องออกมาพระคิวัณละ ๕๐๐ ครั้ง มีงูขุฟอพันรอบคออันหอมและสีข้างซึ่งมีแต่ซี่โครงล่อออกมา

บางคนบ่นศีรษะมีรอยแผลที่พุขึ้น เพราะความร้อน ตาโป้เป็นหลุมลึก เส้นเอ็นและกล้ามเนื้อหดเหี่ยว หน้าเหี่ยวแห้งซีดเหมือนคนที่ตายมาแล้ว ๕ วัน บางคนนอนหมกอยู่กับฝุ่นละอองทุกๆ เวลาบ่าย พยายามตวงเมล็ดหญ้าพันธุ์เมล็ด และกินทีละเมล็ด ในที่สุดก็ถึงความตายเพราะขาดอาหารและหิวโหย บางคนกินถั่วกับใบไม้ขม โดยเกรงว่าปากตนจะได้รับรสโอชา บางคนกำลังทำลายอวัยวะของตนจนกระทั่งตาบอด หูหนวก ลิ้นขาด และไม่มีอวัยวะเพศแล้วก็กลายเป็นคนง่อยเปลี้ยพิการ

นี่แหละคือภาพอันน่าอนาถใจที่มีอยู่เกลื่อนกล่นในดินแดนชมพูทวีป เขาเหล่านั้นเชื่อตามคัมภีร์ว่าการประพาศิตนทรมานร่างกายอย่างนี้ เป็นทางที่จะให้เทพเจ้าโปรดปราน และจะประทานพรลงมาให้ และเป็นทางที่จะให้เขาเข้าถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเทพเจ้าบนสวรรค์

อหิฉา ! ช่างน่าสงสารเสียนี้กระไร ! ใครเล่าเป็นผู้หลอกเขาเหล่านั้นให้นำตนเข้าไปสู่ที่ทรมาน และใครเล่าจักปลดปล่อยเขาเหล่านั้นให้พ้นจากความทรมาน ซึ่งเขากระทำไปด้วยความโง่เขลา

๑๓

กับนักพรตผู้ทรمانกาย

พระ

มหากรรณาได้เกิดขึ้นในพระทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างท่วมท้น พระองค์มีพระประสงค์จะช่วยเหลือเขาเหล่านั้นให้ออกจากที่มีดสูแสงสว่าง เช่นเดียวกับที่พระองค์ได้ทรงพบมาแล้ว ทรงประสงค์จะปลดปล่อยพวกเขาให้พ้นจากความทุกข์ทรมานอันไร้ประโยชน์ เพื่อเขาเหล่านั้นจักได้บำเพ็ญประโยชน์ตนเองอย่างเต็มที่ และถูกต้อง แลแล้วจักแผ่ประโยชน์นั้นให้แก่ผู้อื่นต่อไป

พระตถาคตเจ้าได้เข้าไปหาผู้บำเพ็ญตบะทรมานตนผู้หนึ่งซึ่งประพติเอามือเหนียวกิ่งไม้ จนมือเหี่ยวแห้ง เล็บยาวออกมาทะลุฝ่ามือที่เนาเปื่อย สติปัญญาของเขาเลอะเลือนจนไม่อาจจำได้ว่า เขาได้ประพติเช่นนี้มานานเท่าใดแล้ว

“ดูก่อนผู้บำเพ็ญตบะ” พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส, พระกระแสนเสียงนุ่มนวลเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาคุณ “ท่านบำเพ็ญตบะทรมานตนเยี่ยงนี้ เพราะประสงค์สิ่งใดเป็นเครื่องตอบแทน?”

เขามองพระพุทธรองค์ด้วยสายตาที่แสดงความเหยียดหยามในฐานะที่พระองค์ทรงอยู่ในลักษณะแห่งนักพรต แต่ทรงมีผิวพรรณผ่องใส สะอาด ดูมีรัศมี มิได้บำเพ็ญตบะเยี่ยงเขา

“อาวุโส!” เขาตอบด้วยเสียงแผ่ว “ท่านคิดว่าตบะไม่ควรแก่นักพรตหรือ? ข้าพเจ้าปฏิบัติตนเป็นนักพรตหาเรือนมิได้ จึงควรบำเพ็ญตบะที่เข้มงวดให้สมกับที่สละบ้านเรือนมา ความประสงค์ของข้าพเจ้าก็เพื่อให้ร่างกายนี้หมดความดิ้นรนร่าในตัณหา ให้มันเหี่ยวแห้ง

เนาเปื่อยไปเช่นเดียวกับกายนี้โดยมรรคานี้จักไปถึงเทพเจ้า และเทพเจ้าย่อมโปรดปรานผู้ทน
 ทรमानุทิสกายเป็นพลีแก่พระองค์”

“ท่านทำอย่างนี้มานานเท่าไรแล้ว ?” พระศาสดาตรัสถาม

เขาสั่นศีรษะ เป็นทำนองว่าจำไม่ได้ พระพุทธองค์จึงตรัสถามต่อไปว่า “ท่านได้อะไร
 บ้างจากการทำเช่นนี้ ?”

เขาไม่ตอบ อาจเพราะเหนื่อย หรือไม่ทราบจะตอบประการใด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“ดูก่อนผู้บำเพ็ญตบะ ! ความทุกข์ทั้งหลายย่อมเกิดจากการเหนียวรั้งภายใน คือจิตใจ
 ของท่านไปเหนียวรั้งเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเข้ามาด้วยตัณหาอุปาทานว่าเป็นเราเป็นของเรา นั่นคือ
 การหลังไหลมาแห่งทุกข์ หากท่านสามารถปล่อยวางภายในได้ โดยไม่เหนียวรั้งเอา รูป เสียง
 และแม้เทพเจ้า หรือการเข้าถึงเทพเจ้าเข้ามาพัวพันแล้ว ท่านจะหลุดพ้นจากความทุกข์ได้
 โดยไม่ต้องเสียเวลามาเหนียวรั้งไม่จนมือเปื่อยอยู่อย่างนี้ เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชสดจิดของ
 ผู้ได้พบเห็นยิ่งนัก จงปล่อยเสียเถิด เพื่อนผู้บำเพ็ญตบะ จงปล่อยอารมณ์ที่ท่านเหนียวรั้งไว้
 ทั้งในอดีตปัจจุบันและอนาคต แล้วท่านจักรู้เองว่า การเหนียวรั้งไม่อยู่นี้ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

หากท่านจะเหนียวสิ่งใด, ในเบื้องต้น, ข้าพเจ้าขอเสนอให้ท่านเหนียวรั้งการสำรวมตน
 เว้นจากการเบียดเบียนตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน (ศีล) พยายามทำจิตใจให้สงบโดยการเหนียว
 อารมณ์บริสุทธิ์ เช่น นั่งภาวนาว่า ‘ดินฯ’ จนใจท่านสงบลง (สมาธิ) อาศัยความสงบนั้นเป็น
 รากฐาน แสงสว่างก็จะโพล่งขึ้นในจิตใจของท่าน (ปัญญา) นี่คือมรรคชอบอันท่านควรเดิน”

เขามองพระผู้มีพระภาคด้วยสายตาที่ไม่พอใจพลางกล่าวว่า “ท่านอาคันตุกะ ! ข้าพเจ้า
 ขอบใจท่านที่หวังดี แต่ขอให้ท่านเดินไปคนเดียวเถิด มรรคเช่นนั้นข้าพเจ้าไม่ประสงค์เดิน”

พระผู้มีพระภาคจากผู้บำเพ็ญตบะคนนั้นไป พลังทรงเอ็นดูพระโอรสผู้เบาๆ ว่า “อเนยโย”
 แนะนำไม่ได้

พระองค์เสด็จไปสู่ที่อยู่ของนักพรตอีกท่านหนึ่ง ซึ่งกำลังเดินด้วยรองเท้าที่ตอกตะปู
 แหลมไว้ หรือบำเพ็ญตบะด้วยการเดินบนหนามแหลม เมื่อเห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จมา เขาก็
 หยุดเดิน แสดงอาการปฏิเสธถนอม พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้เปี่ยมล้นด้วยพระกรุณา ได้สนทนา
 กับเขา เมื่อสัมโมทณียกถาล่วงไปแล้ว พระองค์จึงตรัสถามว่า

“ดูก่อนผู้บำเพ็ญตบะ ! ท่านประพฤติเช่นนี้เพื่อสิ่งใด ท่านต้องการอะไรเป็นผลสูงสุด
 แห่งการประพฤติตนบนหนามเช่นนี้ ?”

“อาวุโส ! ข้าพเจ้าทราบว่า การบำเพ็ญตบะทรมาณกายนั้น เป็นที่พอใจของเทพเจ้า
 การที่เทพเจ้าโปรดปรานนั้น เป็นความสุขประการสำคัญของมนุษย์ เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึง
 บำเพ็ญตบะเพื่อการโปรดปรานแห่งเทพเจ้านั้น ข้าพเจ้าทรมาณกายอย่างเข้มงวด เทพเจ้า

คงโปรดปรานข้าพเจ้าอย่างแน่นอน และหลังจากข้าพเจ้าดับชีพแล้ว เทพเจ้าจะต้องต้อนรับข้าพเจ้าด้วยความยินดี”

“ท่านผู้บำเพ็ญตบะ !” พระผู้มีพระภาคตรัส “ท่านเชื่อแน่หรือว่าเทพเจ้าตามความหมายของท่านนั้น มีอยู่จริง และสามารถอำนวยประโยชน์สุขตามที่ท่านต้องการได้”

“อาวุโส ! ถ้าข้าพเจ้าไม่เชื่ออย่างแน่นแฟ้น ข้าพเจ้าจะทำอย่างนั้นได้อย่างไร ? ท่านเล่า มีพระศนะอย่างไรเกี่ยวกับเรื่องนี้ ?”

“ดูก่อนผู้บำเพ็ญตบะ ! เรื่องการทรมานกายด้วยวิธีต่างๆ ที่นักพรตทั้งหลายนิยมกระทำกันทั้งในปัจจุบันและอดีต ข้าพเจ้าก็ได้ทำมาแล้ว แต่จากการทำทุกกริยานั้น ข้าพเจ้าไม่ได้อะไรอันเป็นความเข้มแข็งใจเลย ข้าพเจ้าจึงเลิกละการกระทำเช่นนั้นเสีย

พระศนะของข้าพเจ้ามีว่า จิตใจและร่างกายนั้นอาศัยซึ่งกันและกัน ผู้ประสงค์เดินทางไปสู่ความสำเร็จอันสูงส่ง จะต้องประคับประคองกายให้อยู่ในสภาพแข็งแรง พอที่จะต้านทานลมแดดและโรคภัยไข้เจ็บ ในเวลาเดียวกันก็ควรฝึกกำลังใจให้เข้มแข็ง เพื่อต่อสู้กับอารมณ์ร้าย อันจักรบกวณจิตใจให้ไขว่เขว

ท่านผู้บำเพ็ญตบะ ! ข้าพเจ้าเห็นว่าแทนที่ท่านจะย่อเยื้องบนหนามนี้ ถ้าท่านจะพยายามข้ามและย่ำยี่หนาม คือกามเสียได้ ก็จะเป็นประโยชน์กับท่านมาก อหิงงี ชีวิตมนุษย์นี้ โดยธรรมชาติก็ย่อเยื้อง เกลือกกลิ้งอยู่บนหนามแห่งชีวิตนานาประการ นั่นคือความทุกข์อันเข้ามาในรูปแบบต่างๆ ที่คอยเสียบแทงร่างกายและจิตใจให้บอบช้ำอยู่เสมอมานานแล้ว เราควรคิดว่าทำอย่างไรจึงจะถอนหนามแห่งชีวิตนี้เสียได้”

“อาวุโส ! หนามแห่งชีวิตที่ท่านกล่าวถึงนั้น คืออะไรกันเล่า ?”

“ท่านผู้บำเพ็ญตบะ ! หนามที่เสียบแทงกาย ข้าพเจ้าหมายถึงความทุกข์ทางกาย แม้ท่านจะไม่ต้องเพิ่มให้มัน โดยการเดินบนรองเท้าที่มีหนาม หรือนอนบนหนาม มันก็มีมากอยู่แล้ว เกิดขึ้นเพราะความเจ็บโดยโรคภัยเบียดเบียน เพราะอันตรายอันเกิดจากสัตว์ร้าย บ้างจากลมแดดบ้าง และจากอื่นๆ บ้าง อันเป็นอันตรายทางกาย ส่วนหนามซึ่งเสียบใจอยู่นั้น คือกิเลสประการต่างๆ มีความใคร่บ้าง ความโลภ ความโกรธ และความหลงบ้าง เป็นต้น ยากที่บุคคลจะถอนได้”

ผู้บำเพ็ญตบะคนนั้น มองดูพระผู้มีพระภาคอย่างหมิ่นๆ แล้วกล่าวว่า

“อาวุโส ! ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่เข้าใจภาษาของท่าน หลักธรรมและพระศนะของท่านนั้น ไม่มีอะไรเกี่ยวข้องด้วยเทพเจ้า จะเป็นสิ่งประเสริฐมิได้เลย เชิญท่านตามสบายของท่านเถิด”

พระผู้มีพระภาคจากที่นั่น แล้วเสด็จไปสู่สำนักของนักพรตผู้บำเพ็ญตบะคนหนึ่ง ซึ่งนิยมเผาลนตนเองด้วยไฟ เขาทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ทรงมีพระศนะอย่างไรเกี่ยวกับ

การบำเพ็ญตบะของเขา พระพุทธองค์ตรัสว่า “ข้าพเจ้าเห็นว่า การเผาตนเองด้วยไฟนั้น รังแต่จะทำให้ร่างกายเราร้อนเปล่า โดยไม่ได้รับประโยชน์คุ้มกับการลงทุนแต่ประการใด อนึ่ง มนุษย์เรา ถูกเพลิงสองกอง คือเพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ เผาจนอยู่แล้วโดยปกติ ควรหาทาง กำจัดเพลิงทั้งสองนั้นเสียโดยพลัน แล้วประสพความสุขสงบเย็นโดยไม่ต้องคอยรับพรจาก เทพเจ้าแต่ประการใด เทพเจ้าไม่เคยช่วยเหลือใครที่ไม่ช่วยเหลือตัวเอง”

นักพรตผู้นั้นคงเมื่อก่อนกับพระดำรัสของพระพุทธองค์เหมือนนักพรตอื่นๆ

พระตถาคตเจ้าอาศัยพระทัยอันเปี่ยมด้วยความกรุณา เสด็จไปสู่สำนักของพรตอื่นๆ อีก ทรงสนทนากับเขา ทรงแสดงทรรศนะของพระองค์ ที่มีต่อการบำเพ็ญตบะนั้นๆ นักพรต เหล่านั้นก็คงเหมือนกับนักพรตอื่นๆ ในแถบนั้น คือม่งมายอยู่กับความเชื่อเก่าๆ ไม่สนใจใยดี ต่อพระทรรศนะของพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย

เมื่อทรงพิจารณาเห็นว่า การจะไปโปรดนักพรตผู้ม่งมาย และเต็มไปด้วยทิฏฐิมานะ อันผิดเหล่านั้น ไม่ได้ผลแล้ว พระตถาคตเจ้าก็ทรงพิจารณาถึงบุคคลที่พระองค์ควรจะโปรด ต่อไป

แต่แล้ว ทรงหวนคำนึงว่า ขนาดนักพรตผู้แสวงหาทางพ้นทุกข์อยู่แล้ว ยังไม่ไยดี ฟังพระดำรัสของพระองค์ ก็คนทั้งหลายอื่น ซึ่งเพียบแปล้อยู่ด้วยราคะ โทสะ และโมหะ หมกมุ่น อยู่ในลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข อันเคล้าอยู่ด้วยโลภีๆ จะสนใจฟังพระดำรัสของพระองค์ หรือ จะปฏิบัติตามคำแนะนำของพระองค์ ได้อย่างไร

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคก็ทรงท้อพระทัยในการที่จะแสดงพระธรรมเทศนาอีกครั้ง หนึ่ง ทรงห่อมพระทัยไปในความเป็นผู้ขวนขวายน้อย ปรารถนาความอยู่เป็นสุขโดยลำพัง พระองค์ในปัจจุบัน

ขณะที่ทรงดำริเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคประทับนั่งอยู่ริมสระแห่งหนึ่ง ณ ตำบลอรุเวลา นั้นเอง ในเวลาเช้าตรู่ทรงมองดูดอกบัวซึ่งชูดอกส้างอยู่เต็มสระ บางดอกโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำ มากแล้ว บางดอกตั้งอยู่เสมอน้ำ และบางดอกยังจมอยู่ในน้ำ^๑

ดอกที่โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำมากแล้ว พร้อมทั้งจะบานเมื่อต้องแสงสุริยในยามเช้า ย่อมบาน โดยพลัน ดอกที่ตั้งอยู่เสมอน้ำ ย่อมบานในวันรุ่งขึ้น ส่วนดอกที่ยังอยู่ใต้น้ำ ย่อมโผล่ขึ้นมาพ้นน้ำ และจะบานในวันต่อไป

พระองค์ทรงคำนึงว่า บุคคลในโลกนี้ก็ทำนองเดียวกัน บางพวกมีปัญญาแก่กล้า มีริส คือมีกิเลสน้อย พร้อมทั้งจะดำเนินตามคำสอนของพระองค์ และบรรลุมรรคผลได้โดยพลัน

^๑ ในบาลีบทส คือ มัชฌิมนิกาย มัชฌิมนิพนธสํก ๑๓/๔๖๓ ว่าทรงพิจารณาเห็นสัตว์ทั้งหลายดูดอกบัว ๓ เหล่า ไม่ใช่ ๔ เหล่า สำหรับบุคคล ๔ จำพวกมีอุคคฆฏิตัญญู เป็นต้น มีในพระบาลีแห่งอื่น-ว.ศ.

พระองค์ไม่ต้องทรงเหน็ดเหนื่อยมาก เพียงยกหัวข้อขึ้นแสดง ก็อาจแทงตลอดได้ หรือพวกอุคมภูติบุญ เหมือนดอกบัวที่โผล่ขึ้นพ้นน้ำ แล้วรอรับแสงพระอาทิตย์ พร้อมทั้งจะบาน

บางพวกมีปัญญาปานกลาง เมื่อทรงแสดงธรรม ต้องแยกแยะรายละเอียดอธิบายให้เข้าใจ เพียงครั้งเดียวหรือสองครั้ง ก็อาจบรรลุธรรมที่พระองค์ทรงแสดงได้ เปรียบเหมือนดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ จักบานในวันรุ่งขึ้น เปรียบพวกวิปจิตัญญ

บางพวกมีปัญญาน้อย พระองค์ก็จะแนะนำพร่ำสอนในธรรมเบื้องต้นๆ ไปก่อน เพื่อบำรุงอุปนิสัย และต้องแนะนำครั้งแล้วครั้งเล่า พร่ำสอนอยู่เสมอ เมื่อมีอุปนิสัยแก่กล้า ก็สามารถบรรลุธรรมวิเศษได้เช่นเดียวกัน เหมือนดอกบัวอยู่ใต้น้ำ จะบานในวันต่อไป เรียกพวกเนยยะ

ด้วยประการฉะนี้ พระธรรมเทศนาของพระองค์คงไม่ไร้ผล จักสำเร็จประโยชน์แก่คนทุกหมู่เหล่า

ส่วนบุคคลบางพวกอาจเป็นปทปรมะ คือ เหลือที่จะฝึกฝนอบรมพร่ำสอนได้ ก็ต้องปล่อยไปตามยถากรรม เปรียบเหมือนดอกบัวที่ติดอยู่กับโคลนตมเบื้องล่าง อาจเป็นรักษาของปลาและเต่า

เมื่อทรงพิจารณาดังนี้แล้ว จึงตกลงพระทัยจะแสดงธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว แก่สัตว์ทั้งหลาย เพื่อประโยชน์และความสุขของบุคคลผู้ต้องการธรรม มีใจน้อมไปในธรรม พระองค์ทรงประสงค์เป็นที่พึ่งของโลก เป็นแสงสว่างของโลก

ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหวนมาระลึกถึงพระองค์เองว่า สำหรับพระองค์จะมีอะไรเป็นที่พึ่ง จะพึ่งอะไร น่าจะต้องมีอะไรเป็นที่พึ่งของพระองค์สักอย่างหนึ่ง เพราะคนไม่มีที่พึ่งอยู่ลำบาก ดังนี้แล้ว จึงทรงคำนึงแสวงหาที่พึ่งที่เคารพให้แก่พระองค์เอง แต่ทรงมองไม่เห็นใครอื่นที่ไหนในโลกนี้ และในโลกไหนๆ ที่สมบูรณ์ด้วยศีล สมာธิ ปัญญา และวิมุตติ คือความหลุดพ้น ยิ่งกว่าพระองค์ที่ควรจะทรงเคารพสักการะ พระตถาคตเจ้า จึงตกลงพระทัย ถือเอาธรรม^๑ ที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้นแล เป็นที่พึ่ง เป็นที่เคารพสักการะสำหรับพระองค์

ด้วยอติดังสัญญา (ญาณรู้ดี) พระผู้มีพระภาคได้ทรงมองเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ในอดีต ล้วนแต่เคารพสักการะธรรมทั้งสิ้นและแม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่จะอุบัติขึ้นในกาลภายหน้าก็เช่นกัน ย่อมเคารพสักการะธรรม (ทรงรู้ด้วยอนาคตสัญญา) ข้อที่พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ทรงมีธรรมเป็นที่พึ่ง เคารพสักการะธรรมนั้น เป็นพุทธประเพณี

เมื่อพระองค์ทรงมีที่พึ่งสำหรับพระองค์แล้วและทรงประสงค์จะทำพระองค์ให้เป็น ที่พึ่งของปวงสัตว์ต่อไป พระองค์จึงทรงแสวงหาผู้ที่พึงรับพระธรรมเทศนาเป็นคนแรก

^๑ นัย จตุกกนิบาต อังคุตตรนิกาย ๒๑/๒๕ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่เขตนาราม

“ถือเอาธรรมเป็นที่พึ่ง” คำนี้มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้พระธรรมก็ยังปฏิญาณพระองค์เป็นผู้เคารพธรรม ถือธรรมเป็นที่พึ่ง จะป่วยกล่าวไปถึง คนทั้งหลายซึ่งยังต้องอาศัยธรรมอยู่เป็นอันมาก เสมือนคนที่ยังต้องอาศัยเรือเพื่อข้ามฝั่ง ตลอดเวลาที่ยังอยู่ในสาคร เขาก็ควรยึดเรือไว้เป็นที่พึ่งก่อน เพื่อความปลอดภัย เพื่อความ อบอุ่นใจในท้องทะเล ก็โลกนี้จะมีใช้ทะเลใหญ่ที่เต็มไปด้วยคลื่นลมอันบ้าระห่ำดอกหรือ ! ใช่แล้ว ทะเลใหญ่

- ❁ ทะเลแห่งชีวิตซึ่งเกลื่อนกล่นไปด้วยสัตว์ร้ายนานาประการ
- ❁ การคดโกงทุจริต
- ❁ การประหัตประหารกัน เพราะแย่งผลประโยชน์กัน
- ❁ อุบัติวาทเหตุ
- ❁ โรคภัยไข้เจ็บ
- ❁ ความเศร้าโศกเสียใจ พิลาปราพัน เพราะวิบโยคต่างๆ มีปุตตวิบโยค เป็นต้น
- ❁ ความไม่สมหวังในสิ่งที่หวังเหลือเกิน
- ❁ ความเหน็ดเหนื่อย บอบช้ำในการประกอบอาชีพ แสวงหาปัจจัย ๔ มาเลี้ยงปาก เลี้ยงท้อง ประคบประหงมชีวิต
- ❁ ความทะยานใจในสิ่งยั่ววนมีประการต่างๆ
- ❁ ฯลฯ

เหล่านี้ ล้วนเป็นสัตว์ร้ายที่เกลื่อนกล่นอยู่ในทะเลชีวิต สิ่งที่เป็นริบดวนที่สุด เพื่อทำลายสัตว์ร้ายเหล่านี้ก็คือธรรม ธรรมได้ช่วยคุ้มครองโลก คุ้มครองคนที่อยู่ในโลกมานาน นักหนาแล้ว

แต่คนจำนวนไม่น้อย ที่มีได้เห็นคุณค่าของธรรม เพิกเฉยต่อธรรม เมื่อเขาไม่พึ่งธรรม ธรรมก็เป็นที่พึ่งของเขาไม่ได้ เหมือนเมื่อฝนตกหนัก คนใดไม่ใช้ร่มกาง ร่มก็ช่วยกันฝนให้ คนนั้นไม่ได้ คนใดใช้ร่มกาง ร่มนั้นก็ช่วยเขาไม่ให้เปียก

เพราะฉะนั้นท่านจึงกล่าวว่า ธรรมย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม เหมือนร่มคันใหญ่ในฤดูฝน ช่วยคุ้มครองผู้กางกันไม่ให้เปียก พระพุทธองค์ทรงย้ำอยู่เสมอว่า “จงมีธรรมเป็นที่พึ่งเถิด อย่ามีอย่างอื่นเป็นที่พึ่งเลย” ธรรมเป็นสิ่งที่ดำรงอยู่ชั่วนันตการ จึงเป็นที่พึ่งได้ตลอดไป ความสุขใดๆ อันบุคคลได้รับเพราะสืบเนื่องมาจากธรรม เพราะการประพฤติธรรมแล้วความสุขนั้นไม่มีโทษ แต่ความเพลิดเพลินในอารมณ์ต่างๆ อันก่อให้เกิดสุขเวทนาที่เจือด้วยอาโมส (เครื่องล่อใจเหยื่อ) นั้น มักมีผลเป็นความเสียใจในภายหลัง เพราะมีความทุกข์ความระทมใจ แอบแฝงซ่อนเร้นมาในความสุขเช่นนั้นด้วย

ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น มีความหมายอย่างยิ่งต่อชีวิต สิ่ง
ที่บุคคลควรจะต้องการมากที่สุด และควรต้องการเป็นเบื้องต้นในชีวิตก็คือธรรม ทุกครั้งที่
บุคคลละเมิดกฎของธรรมย่อมได้รับโทษไม่ทางตรงก็ทางอ้อม ในทำนองเดียวกันผู้ประพฤติ
ตามกฎของธรรมย่อมได้รับรางวัลไม่โดยทางตรงก็ทางอ้อมเช่นกัน พิจารณาโดยรอบคอบ
ถี่ถ้วนถี่แล้วจะเห็นด้วยตนเอง

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงใคร่ครวญถึงบุคคลที่ควรรับพระธรรมเทศนาของพระองค์
เป็นปฐม ก็ทรงหวนระลึกถึงดาบสทั้งสองคือ อาหาระและอุททกะผู้เคยเป็นครูของพระองค์
มา แต่ได้ทรงทราบว่ “ดาบสทั้งสองนั้นถึงแก่กรรมเสียแล้ว

พระองค์ถึงกับอุทานออกมาว่า “น่าเสียดายจริง, น่าเสียดายจริง ดาบสทั้งสองเป็น
ผู้มีปัญญา มีกิเลสบางอยู่แล้ว หากได้ฟังธรรมเพียงครั้งเดียว ก็จะบรรลุดุคคุณธรรมพิเศษได้
แต่มารคือความตาย มาแย่งชิงโชคอันใหญ่หลวงของทั้งสองไปเสียก่อน เขาได้พลาดโอกาส
งามเสียแล้ว”

ต่อแต่นั้น พระองค์ทรงพิจารณาถึงผู้ควรรับพระธรรมเทศนาอื่นอีก ก็ทรงเห็น
ปัญจวัคคีย์ซึ่งเคยอุปฐากพระองค์ เคยทำอุปการะให้พระองค์ เมื่อทรงบำเพ็ญทุกรกิริยา
พระองค์ควรเสด็จไปโปรดเขา เพื่อปฏิการแก้ความภักดีและหวังดีของเขา

ดังนั้น พระตถาคตเจ้าจึงเสด็จออกจากภายใต้ต้นอชปาลนิโครธ มุ่งหน้าสู่อิสิปตนมิต
ทายะ อันเป็นที่อาศัยอยู่ของปัญจวัคคีย์

ในระหว่างทาง ระหว่างแม่น้ำคยาและแดนมหาโพธิ์ต่อกัน ทรงพบอาชีวกผู้หนึ่งชื่ออุปะ
เคนสวนทางมา เขาเห็นสีพระฉวีของพระองค์ผุดผ่องเป็นรัศมีเกิดความแคลงใจสงสัยว่า
นักพรตผู้นี้คือใครกันหนอ ผิดจากนักพรตที่เคยเห็นมา เขาบวชในสำนักของใคร มีใครเป็นครู
ดูท่าทางยังหนุ่ม คงเป็นศิษย์ในสำนักใดสำนักหนึ่ง อาการที่เยื้องย่างของเขาเล่าดูงามสง่า
น่าสนใจจริงจึงกล่าวถามออกไปว่า

“ท่านนักพรต ! จวัตรของท่านหมดจด ขาวผ่อง อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก ท่าน
บวชในสำนักใคร ใครเป็นครูของท่าน หรือว่าท่านชอบใจธรรมของใคร?”

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

“เราเป็นผู้ครอบงำได้หมดทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นใหญ่ในตนเองเต็มที่ เราเป็นผู้รู้จบหมด
ไม่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย ละได้แล้วซึ่งสิ่งทั้งปวง หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นตัณหา เราหัก
กรรมแห่งสังสารจักรอันเป็นเหตุให้เวียนว่ายตายเกิดได้แล้วด้วยตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ จะพึง

๑ ในคัมภีร์ ม.ม. ๑๓/๔๖๔ ซึ่งตรัสเล่าโพธิราชกุมารว่า มีเทวดามาทูลพระองค์ว่าดาบสชื่ออาหาระสิ้นชีพมา ๗ วันแล้ว
ส่วนอุททกะเพิ่งสิ้นชีพเมื่อคืนนี้เอง ความจริงมาถึงกาลภายหลังตรัสรู้พระองค์ทราบอะไรได้ไม่ยากเลย อาจทราบด้วย
ทิพย์จักขุก็ได้-ว.ศ.

อ้างใครเล่าว่าเป็นศาสดาอาจารย์ของเราไม่มี ผู้ที่เป็นเหมือนเราไม่มี ผู้จะเปรียบกับเราก็มไม่มี เราเป็นอรหันต์ในโลก เราเป็นครูไม่มีใครยิ่งกว่า เราผู้เดียวเป็นสัมมาสัมพุทธะ เป็นผู้ดับแล้ว เย็นสนิท จะไปสู่เมืองแห่งชาวกาลิเพื่อแผ่ธรรมจักร จะไปดีกลองแห่งอมตธรรมให้กึกก้องขึ้น”

อุปกะมองพระผู้มีพระภาคด้วยสายตาที่มีได้แสดงความยกย่องอะไรเลย และถามอย่าง เยาะๆ ว่า

“อาวุโส ! ท่านเป็นผู้ชนะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด และใหญ่โตปานนั้นเชียวหรือ ?”

“เราพูดตามความเป็นจริง” พระพุทธองค์ตรัส

“คงเป็นไปได้นะ อาวุโส ! คนที่รู้อะไรได้เองไม่มีครูอาจารย์ท่านวิเศษเกินไป” เขาเยาะเย้ย แล้วแลบลิ้น ล่ายศิระชะ แล้วเดินหลีกไป

พระผู้มีพระภาคก็เสด็จดำเนินต่อไป และเสด็จถึงอิสิปตนะในเย็นวัน^๑หนึ่ง ซึ่งเป็น วันขึ้น ๑๔ ค่ำ แห่งเดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘)

พวกปัญจวัคคีย์ได้เห็นพระองค์แต่ไกล จำได้ นัดหมายกันว่าอย่าลุกขึ้นยืนรับ อย่ารับ บาตรและจีวร บุแต่อาสนะไว้ เมื่อพระสมณโคดมปรารณาจะนั่งก็จงนั่ง ไม่ปรารณาจะนั่ง ก็จงเลยไป

แต่เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จมาใกล้ นักบวชทั้ง ๕ นั้นได้เห็นอะไรบางอย่าง อันแสดง ลักษณะสูงส่งของพระองค์ เช่น พระลักษณะอันสง่างาม พระจวีรรณมุดผ่อง พระอาการอัน แสดงความเชื่อมั่นในพระองค์เองอย่างมากและอื่นๆ อีก อันส่อไปในทางว่าพระองค์ทรงเป็น ผู้สูงส่ง ประเสริฐ และครอบงำสิ่งทั้งปวงได้ด้วยพระเดชและพระบารมี

ปัญจวัคคีย์เมื่อเห็นพระอาการดั่งนั้น ก็มีความตื่นเต้นในใจ มีอาการละล้าละลังอยู่ครู่ หนึ่ง ลืมข้อนัดหมายที่พวกตนสัญญากันว่าจะไม่ลุกรับ ไม่รับบาตรและจีวร ไม่เชิญให้นั่ง หากประสงค์ก็จงนั่ง ไม่ประสงค์ก็จงยืนอยู่อย่างนั้น เสียสิ้น

บางคนงุกงอขอรับบาตร บางคนขอรับจีวร บางคนรีบหาน้ำมาชำระพระบาท และ บางคนรีบจัดแจงปูอาสนะใหม่ ให้สมกับพระเกียรติยศในความหมายว่าเป็นผู้สูงส่ง เพราะขณะ ตนเองได้อย่างเด็ดขาดแล้ว เขาเหล่านั้นก็มีอาการเคารพนบถนอบต่อพระพุทธองค์ตามควร แก่ฐานะ

^๑ เรื่องอาชีวักขีอุปกะ ข้าพเจ้าได้เขียนไว้โดยพิสดารแล้ว ในเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา บทที่ ๒๕, ๒๖, ๒๗ -ว.ศ.

^๒ ระยะทางระหว่างพระศรีมหาโพธิ์ถึงอิสิปตนะ ปัจจุบันรถไฟวิ่งใช้เวลา ๗-๘ ชั่วโมงและรถไฟในอินเดียนั้นวิ่งเร็วกว่ารถไฟ ในเมืองไทย พระพุทธองค์คงใช้เวลาเดินทางอยู่ในราว ๑๐-๑๑ วัน คิดคำนวณจากตรัสรู้ กลางเดือน ๖ เสดยวิมุตติสุข ๗ สัปดาห์ ๔๙ วัน เหลือเวลา ๑๐ วัน จะถึงวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือน ๘, ๑๐ วันนั้นน่าจะเป็นวันเดินทางของพระองค์

เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับนั่งเรียบร้อยแล้ว และตรัสถามถึงผาสุวิหาร (ความอยู่สบาย) แห่งเขาเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า บัดนี้พระองค์ได้บรรลุถึงธรรมพิเศษ อันพระองค์แสวงหามาเป็นเวลานานแล้ว บัดนี้พระองค์สำเร็จเป็นพระพุทธานุเจ้าแล้ว

ภิกษุปัญจวัคคีย์ยืมหันแล้วกล่าวว่า “อาวุโสโคดมะเมื่อท่านทำความเพียรอย่างเข้มงวดที่สุด ท่านยังไม่บรรลุธรรมอะไรได้เลย บัดนี้ท่านเลิกละความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากแล้ว ท่านจะรู้หนุตตริยธรรมโดยทางที่ย่อหย่อนนั้นได้อย่างไร อย่าเลยพระโคดม ท่านอย่าโอ้อวดให้เกินจริงเลยพวกเราไม่อาจเชื่อท่านได้”

“ฟังก่อน ภิกษุทั้งหลาย” พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างอ่อนโยน มีพระอาการราบเรียบปกติ ซึ่งเป็นลักษณะของผู้มีความเชื่อมั่นในตนเองอย่างแท้จริง “คำพูดเช่นนี้ เราเคยพูดกับท่านทั้งหลายมาบ้างหรือในกาลก่อนแต่กาลนี้ ?”

“ไม่เคยเลย - พระโคดม” ภิกษุปัญจวัคคีย์ตอบ

“ถ้าอย่างนั้น ท่านมีอะไรพิสูจน์ว่า เรากล่าวโอ้อวด หรือกล่าวเท็จ ?”

“พวกเราเชื่อว่า การบรรลุหนุตตริยธรรมนั้นย่อมมีได้ด้วยการบำเพ็ญเพียรอย่างเข้มงวดอย่างที่เราเคยทำมา แต่เมื่อพระโคดมละความเพียรเช่นนั้นเสียแล้ว ก็เป็นอันหมดหวัง”

“ฟังก่อน ภิกษุ ! การตั้งหลักการอย่างใดอย่างหนึ่งไว้แล้วดำเนินให้บรรลุจุดหมายตามหลักการนั้น ย่อมมีวิธีการอยู่หลายอย่าง เมื่อไม่อาจประสบผลสำเร็จด้วยวิธีการอย่างหนึ่ง ก็ควรลองทำโดยวิธีการอีกอย่างหนึ่ง เราอาจเปลี่ยนวิธีการ แต่หลักการของเราไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย จุดมุ่งหมายของเราคงเดิม

ฟังก่อนภิกษุ ! อุปมาเหมือนมีบุรุษผู้หนึ่งต้องการน้ำดื่มเพราะกระหาย เขาพยายามค้นน้ำจากเมล็ดทรายบ้าง จากเขาโคบัง จากก้อนศิลาบ้าง ได้รับความลำบาก เหน็ดเหนื่อยแสนสาหัส เมื่อเห็นว่าไม่อาจได้น้ำจากสิ่งเหล่านั้นแล้ว เขาจึงเลิกเสีย มานั่งพักผ่อนเพื่อสะสมกำลังกายเพียงเล็กน้อยแล้วเริ่มหาวิธีการต่อไป เขาเห็นกอหญ้ากอหนึ่งงอกอยู่ในดิน คิดว่าน่าจะพบน้ำจากตรงนั้นได้ แล้วถือจอบและเสียมแฉะและขุดลงไปตรงนั้นด้วยเรียวแรงทั้งหมดเท่าที่เหลืออยู่ ขุดลงไปๆ จึงพบตาน้ำ มีน้ำพุ่งขึ้นมาใสสะอาดและเย็น เขาอาบและดื่มตามต้องการ อาบและดื่มอย่างมีความสุข ให้คุ้มกับความเหน็ดเหนื่อยจากการขุด เขาประสพสุขจากการนั้นแล้ว จึงนึกถึงคนที่เคยให้กำลังใจเขาคราวคั่นเมล็ดทราย ศิลา และเขาโคอยู่ จึงไปบอกเพื่อเขาเหล่านั้นจักได้ดื่มน้ำบ้าง และบอกวิธีว่า วิธีหาน้ำในที่แห้งแล้งนั้นควรทำอย่างไร ท่านทั้งหลายเข้าใจว่าบุรุษผู้นั้นโง่ หรือฉลาด น่าสรรเสริญ หรือน่าติเตียน ?”

ปัญจวัคคีย์ตอบว่า “บุรุษผู้นั้นฉลาดมากและน่าสรรเสริญอย่างยิ่งพระโคตม”

“ดูก่อนภิกษุ ! บุรุษผู้นั้นเป็นฉันใด เราก็ฉันนั้น เคยลำบาก ยากเข็ญจากการทรมานกาย มาด้วยวิธีต่างๆ แต่ไม่อาจบรรลุถึงภาวะอันเย็นสนิทคือนิพพานได้ เหมือนบุรุษพยายามคั้นน้ำ จากเมล็ดทราย เราจึงเลิกทฤกรกิจยานั้นเสียแล้วหาวิธีการใหม่ คือการทำความเพียรทางจิต เหมือนบุรุษนำจอบและเสียมไปขุดดินเพื่อแสวงหาน้ำ ในที่สุด บัดนี้เราได้บรรลุผลแล้ว เรา ได้ตม้น้ำอมฤตคือพระนิพพานแล้ว ภิกษุทั้งหลาย ! เราเป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบแล้ว ท่านจงตั้งใจฟังเถิด เราจักแสดงธรรมให้ฟัง จักเป็นประโยชน์และความสุขแก่พวกท่านตลอดกาลนาน ธรรมที่เราจะแสดงนี้ เราได้ประสบมาเอง ผ่านมาเอง รู้มาด้วยตนเอง”

เมื่อพระปัญจวัคคีย์ได้ฟังดังนั้น พิจารณาตามก็มองเห็นเหตุผลตามที่พระองค์ตรัส จึงมีอาการคารวะขึ้นและตั้งใจฟังพระพุทธดำรัสจากพระพุทธองค์ต่อไป

ทรงย้าธรรมเกรี

พระ

ผู้ทรงเป็นนาถะแห่งโลกจึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ! ทางสองสาย สายหนึ่งตึงเกินไป อีกสายหนึ่งหย่อนเกินไป อันบรรพชิต ผู้บวชแล้วควรหลีกเลี่ยงเสีย ไม่ควรข้องแวะด้วย ทางสายตึงนั้นเราเรียกว่า **อัตตกิลมถานุโยค** การทำตนให้ลำบากเกินไป ก่อให้เกิดแต่ทุกข์แก่ตนฝ่ายเดียว ไร้ประโยชน์ หากทางสายนี้ มีประโยชน์เกินไปเพื่อทางหลุดพ้นจริง เหตุไฉนนักพรตทั้งหลายที่บำเพ็ญตบะ อยู่อย่างเข้มงวด ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส จึงไม่อาจบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณได้ มีแต่ ลำบากกายกันจนตายจากไป และไม่ประสบผลสำเร็จอะไรเลย เพราะฉะนั้น เธอทั้งหลายจึงควร หลีกเลี่ยงเสีย เราเองเคยมาแล้วได้ประจักษ์มาแล้วด้วยตนเองว่า เป็นการปฏิบัติที่ไร้ประโยชน์

ส่วนทางสายหย่อนนั้นเราเรียกว่า **กามสุขัลลิกานุโยค** การประกอบตนให้หมกมุ่น พัวพันอยู่ในกาม ชุ่มอยู่ด้วยกาม หมกอยู่ในกาม พอใจแต่สิ่งอันให้เกิดอยู่ในความใคร่ ทางนี้ เป็นทางไม่ประณีต เป็นเรื่องของชาวบ้าน เป็นเรื่องของปุถุชน ไม่ประเสริฐ และไร้ประโยชน์ เช่นเดียวกัน อย่าว่าแต่ชาวบ้านเลย แม้ภิกษุบางพวก^๑ ก็หมกมุ่นพัวพันอยู่ในกาม รื่นเริง อยู่ในกาม เพราะเข้าใจผิดว่ากามจะทำให้ตนหลุดพ้นได้ หากกามทำให้บุคคลหลุดพ้นจากทุกข์ ได้จริงแล้ว โลกนี้จะไม่มีการมีทุกข์ และความพยายามเพื่อให้พ้นทุกข์ก็ไม่มีความจำเป็น

^๑ มีนักบวชบางลัทธิในสมัยก่อนพุทธกาล และแม้ในสมัยพุทธกาลเองก็ยังมี เชื่อว่าบุคคลจะถึงนิพพานได้ด้วยการเสพเมถุน และดื่มสุราเมรัย ปรัชญาสายนี้เรียกว่าปรัชญา “จารวาก”

แต่ประการใด ภิกษุทั้งหลายเราเองก็เคยหมกมุ่นพัวพันในกามมาแล้ว สมัยเมื่อเรายังหนุ่ม มีเกศายังดำนสนิท แต่เราพิจารณาเห็นว่า เป็นสิ่งไร้ประโยชน์ มีแต่โทษอันดำทราวม เราจึงสลัดตน ออกจากกาม บัดนี้เราหลุดพ้นแล้วจากกามทั้งปวง

ภิกษุทั้งหลาย ! ทางสองสายดังที่กล่าวมานี้ ผู้บวชแล้วไม่ควรเข้าไปข้องแวะด้วย

ภิกษุทั้งหลาย ! เมื่อเราปฏิเสธทางทั้งสองสายนั้นแล้ว เราจักเสนอทางใหม่อัน ทุกคนควรดำเนิน นั่นคือทางสายกลาง อันเราเรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา เป็นมรรคาประเสริฐ อันมีองค์ประกอบ ๘ ประการ คือ

- ๑. ความเห็นชอบ (สัมมาทิฐิ)
- ๒. ความดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ)
- ๓. การพูดชอบ (สัมมาวาจา)
- ๔. การกระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ)
- ๕. การมีอาชีพสุจริต (สัมมาอาชีวะ)
- ๖. ความพยายามชอบ (สัมมาวายามะ)
- ๗. การมีสติชอบ (สัมมาสติ)
- ๘. การมีสมาธิชอบ (สัมมาสมาธิ)

ภิกษุทั้งหลาย ! นี่แลคือมรรคาอันประเสริฐประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ พวกเธอ ดำเนินไปตามทางนี้แล้ว ย่อมทำให้มารหลง ติดตามเธอไม่ได้ เป็นทางเดียวที่เราจะอย่าเฝ้า มารเฝ้าอย่างที่เราเฝ้ามาแล้ว เป็นทางนำไปสู่การรู้สัจจะแห่งชีวิต ไปสู่มตธรรมและ สัจธรรม

ภิกษุทั้งหลาย ! มีสัจจะอันประเสริฐอยู่ ๔ ประการ ที่ทำให้บุคคลผู้รู้ทั่วถึงแล้วหลุด พ้นจากความทุกข์ ดับสนิท เย็นดี สัจจะทั้ง ๔ ประการนี้ อันเราตถาคตรู้แจ้งแทงตลอดแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ! ความทุกข์เป็นสัจจะประการหนึ่ง ทุกชีวิตย่อมมีความทุกข์เจือปน คลุกเคล้าอยู่ด้วยไม่มากก็น้อย ก็ความทุกข์นั้นมีอะไรบ้าง ภิกษุทั้งหลาย ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความพิลาปรำพัน ความทุกข์กาย ทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ การพลัดพราก จากสิ่งเป็นที่รัก การต้องประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่ได้สิ่งนั้น ตามปรารถนา เมื่อกล่าวโดยสรุป การเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในขั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นความทุกข์โดยรวบยอดทั้งหลายเหล่านี้คือ ทุกข์ เป็นเพลิง ทุกข์ที่เผาผลาญร่างกายและจิตใจสัตว์ทั้งหลายอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ! ความทุกข์ย่อมมีเหตุ เรากล่าวแล้วว่าเราได้ค้นพบแล้วว่า ตัณหาคือความดิ้นรนทางใจนั่นเองเป็นสาเหตุแห่งทุกข์ชั้นมูลฐาน ตัณหานี้มี ๓ ลักษณะ คือ

๑. ดิ้นรนอยากได้ อารมณ์น่าใคร่ น่าพอใจ กล่าวคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และความรู้สึกทางใจอันเอียงไปทางใคร นี่เราเรียกว่า กามตัณหา

๒. ดิ้นรนอยากเป็นนั่น อยากเป็นนี่ เราเรียกว่า ภวตัณหา

๓. ดิ้นรนอยากพลักสิ่งที่ได้แล้วเป็นแล้ว แต่เกิดความเบื่อหน่ายระอิดระอา เราเรียกว่า วิภวตัณหา

นี่แล คือสาเหตุแห่งทุกข์ชั้นมูลฐาน สาเหตุนอกนี้เป็นเพียงปลายเหตุอันแตกแขนงออกไป

ความทุกข์เกิดขึ้นได้ก็ย่อมดับได้เช่นกัน ความทุกข์เกิดขึ้นเพราะมีเหตุ เมื่อจะดับทุกข์ก็ควรดับที่มูลเหตุ การดับมูลเหตุแห่งทุกข์คือตัณหาได้ ความทุกข์ย่อมดับลงไปเอง การดับทุกข์นี้เรียกว่า ทุกขนิโรธ

และทางที่จะดำเนินไปเพื่อความดับโดยไม่เหลือเหตุแห่งทุกข์นั้นคือ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา กล่าวคือมรรคอันประเสริฐ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ มีสัมมาทิฐิ เป็นต้น

ภิกษุทั้งหลาย ! ความทุกข์นั้นเป็นสิ่งที่บุคคลควรกำหนดรู้และยอมรับว่าความทุกข์นั้นมีอยู่จริง เมื่อมันเกิดขึ้นก็ควรกำหนดรู้ให้ได้ว่า บัดนี้ความทุกข์เกิดขึ้นแล้ว

สมุทัย คือเหตุแห่งทุกข์ กล่าวคือ ตัณหานี้มีอยู่จริง สมุทัยเป็นสิ่งที่ควรละ เมื่อเกิดขึ้นก็ควรละให้ได้

นิโรธ คือความดับทุกข์นั้นมิได้จริง นิโรธเป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง และควรทำให้แห่งตลอดได้

มรรค คือทางให้ถึงความดับทุกข์มีอยู่จริง มรรคนั้นควรอบรมให้เกิดมีขึ้นให้ได้

ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งใดควรกำหนดรู้ (ทุกข์) เราได้กำหนดรู้แล้ว สิ่งใดควรละ (สมุทัย) เราละได้แล้ว สิ่งใดควรทำให้แจ้ง (นิโรธ) เราได้ทำให้แจ้งแล้ว สิ่งใดควรอบรมให้มี (มรรค) เราได้อบรมให้มีแล้ว

ภิกษุทั้งหลาย ! ด้วยประการฉะนี้ ญาณ ปัญญา วิชชา และแสงสว่างจึงเกิดขึ้นแก่เราอย่างหาขอบเขตมิได้ สิ่งทีกล่าวนี เรารู้เองเห็นเอง ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาจากสมณพราหมณ์ใดๆ เลย

สังจะทั้ง ๔ ประการนี้ เราได้รู้แจ้งแห่งตลอดแล้วด้วยปัญญายัง トラบใดที่เรายังไม่รู้แจ้งแห่งตลอดอริยสัง ๔ ประการนี้ トラบนั้นเราไม่กล้าบัญญัติตนว่าเป็น “พุทโธ - ผู้รู้แล้ว

ตื่นแล้ว เบิกบานแล้ว” แต่เพราะเรารู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งมีรายละเอียดต่าง ๆ กล่าวคือ มี ๓ รอบ^๑ และ “อาการดังกล่าวมา เราจึงกล้าปฏิญาณตนว่าเป็นพุทธโ

ภิกษุทั้งหลาย ! ธรรมจักร - ล้อ คือ ธรรมที่เราหมุนไปแล้วนี้ ไม่มีใครในโลก พร้อมทั้ง เทวโลก ตลอดมาร พรหม และสมณพราหมณ์ใดๆ จะหมุนกลับได้ เพราะเป็นล้อแห่งธรรม ที่หมุนไปในทางถูกแล้ว - หมุนไปเพื่อความเปื้อนหนายในภพ เพื่อคลายกำหนด เพื่อระงับดับทุกข์ เพื่อให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธัมมจักรกับปวัตตสูตร จบลงด้วยลักษณะการ ที่งามพร้อมเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด พระโกณฑัญญะ หนึ่งในหมู่ปัญจวัคคีย์ก็ได้ดวงตา เห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้น สิ่งนั้นย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา” เป็น พระโสดาบันแล้ว เป็นพยานได้อย่างดีเลิศ ในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระพุทธองค์ทรงทราบความข้อนี้ ด้วยเจโตปริยญาณ จึงทรงเปล่งอุทานด้วยความเบิกบานพระทัยว่า “โกณฑัญญะรู้แล้ว โกณฑัญญะรู้แล้ว” นามแห่งพระโกณฑัญญะ จึงเพิ่มขึ้นข้างหน้าอีกว่า “อัญญาโกณฑัญญะ” ด้วยประการฉะนี้

ส่วนนักพรตทั้ง ๔ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ยังมิได้เห็นธรรมเหมือน พระอัญญาโกณฑัญญะ แต่ท่านทั้ง ๔ นั้นก็มีจิตชื่นชมโสมนัสต่อธรรมกถาของพระผู้มี พระภาคเจ้าพร้อมที่จะเป็นสาวก รับฟังพระโอวาทของพระองค์ต่อไป

ขณะที่พระผู้มีพระภาคแสดงธัมมจักรกับปวัตตสูตรจบลงนั่นเอง มีเหตุอัศจรรย์บังเกิด มากมาย มีแผ่นดินไหว เป็นต้น สมจริงดังที่พระองค์ตรัสเล่าไว้ว่า

“ดูก่อนอานนท์ ! เมื่อใดที่ศาสดาแสดงธรรมจักร อันไม่มีจักรอื่นยิ่งกว่า เมื่อนั้นแผ่นดิน ย่อมหวั่นไหวสั่นสะเทือน” ^๓

แลตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “เมื่อใดที่ศาสดาประกาศอนุตรธรรมจักร เมื่อนั้นย่อมเกิดแสง สว่างขึ้นทั้งในโลกนี้และโลกอื่นๆ ทั้งในหมู่สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ฯลฯ แสงสว่างนั้น หาประมาณมิได้ แสงสว่างนั้นส่องไปถึงแม้ในโลกันตริกนรกอันมืดม่น สัตว์ที่เกิดอยู่ในที่นั้น จะร้องขึ้นว่า ‘ท่านทั้งหลาย คนอื่นๆ ที่เกิดในที่นี้ นอกจากเราก็มียู’ ทั้งนี้เพราะอานุภาพแห่ง แสงสว่าง อันเกิดจากการประกาศธรรมจักรนั่นเอง ในสัตว์เหล่านั้นซึ่งไม่เคยเห็นกันได้เห็นกัน” ^๔

^๑ ได้แก่ญาณ ๓ คือ สัจญาณ กิจจญาณ กตญาณ เรียกว่า ไตรปริวัฏฏ์

^๒ ญาณทั้ง ๓ นี้ เป็นไปในอริยสัจ ๔ ๓๙ = ๑๒ เรียกว่า ทวาทสาการ ยกตัวอย่างเรื่องสมุทัย

ยอมรับว่าเหตุแห่งทุกข์มีอยู่จริง เป็นสัจจญาณ

ยอมรับว่าเหตุแห่งทุกข์ควรละ เป็นกิจจญาณ

รู้เหตุแห่งทุกข์นั้นอันตนละได้แล้ว เป็นกตญาณ

^๓ อังคุดตรนิกาย ๒๓/๓๒๓ ตรัสแก่พระอานนท์ที่ป่าवालเจตีย์ เขตเวสาลี

^๔ นัย จตุกกนิบาต อังคุดตรนิกาย ๒๑/๑๗๗

เมื่อพระโกณฑัญญะสำเร็จเป็นพระโสดาบัน มีคติแน่นอนไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาแล้ว มีความเลื่อมใสในพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างไม่คลอนแคลน ไม่ต้องมีผู้อื่นเป็นปัจจัยอีกแล้ว ได้ประสบปีติปราโมทย์อย่างใหญ่หลวง มีธรรมอัมเอบไปทั้งกายและจิต จึงทูลขออุปสมบทต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อเป็นการยืนยันว่า ต่อแต่นี้ไปขอถือพระองค์เป็นที่พึ่ง และเป็นสาวกของพระองค์อย่างแท้จริง แม้เดิมที่จะเป็นนักพรตในเพศภิกษุอยู่ก่อนแล้ว แต่ยังมีได้ปฏิญาณตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

พระผู้มีพระภาคทรงประทานอุปสมบทแก่พระอัญญาโกณฑัญญะ โดยเอหิภิกขุอุปสมบทว่า “เธอจงเป็นภิกษุ มาประพาสพรหมจรรย์ในสำนักของเรา เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์เกิด” เพียงเท่านี้ พระโกณฑัญญะก็เป็นภิกษุสาวกของพระองค์เป็นรูปแรก

พระตถาคตเจ้าจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายะในพรรษานั้น ได้ทรงประทานธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ดแก่พระปัญจวัคคีย์ เพื่ออบรมบ่มนิสัยให้แก่กล้า สะดวงแก่การรับพระธรรมเทศนาเบื้องต้นต่อไป

ข้อความในอรรถกถา “ปัญจสุทธานิ และ “สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยกล่าวว่า ท่านทั้ง ๕ คือ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ได้สำเร็จเป็นโสดาบันเรียงไปตามลำดับคนละวัน และได้ขออุปสมบทต่อพระศาสดา พระพุทธองค์ทรงประทานอุปสมบทให้ท่านองเดียวกับพระโกณฑัญญะ

เมื่อภิกษุทั้ง ๕ รูปนั้น มีอินทรีย์ กล่าวคือศรัทธา เป็นต้น แก่กล้าควรแก่การรับพระธรรมเทศนาอันละเอียดลึกซึ้งได้แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงแสดง อนัตตลักขณสูตร ว่าด้วยเรื่องอนัตตา ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ! ชันธทั้ง ๕ กล่าวคือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ นี่เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตน หากชันธทั้ง ๕ นี้พึงใช้ตัวตนไซ้ บุคคลผู้ยึดมั่นในชันธ ๕ โดยความเป็นเจ้าของ ก็พึงบัญชาได้ว่า

‘จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย’

แต่เพราะเหตุที่ชันธ ๕ เป็นอนัตตา จึงบังคับไม่ได้ว่า ‘จงเป็นอย่างนี้เกิด อย่าเป็นอย่างนั้นเลย’ และชันธ ๕ นั้นเป็นไปเพื่อความลำบาก เป็นไปเพื่อความเดือดร้อน

ภิกษุทั้งหลาย ! รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เทียงหรือไม่เทียง ?”

“ไม่เทียง พระเจ้าข้า”

“สิ่งใดที่ไม่เทียง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า ?”

^๑ ทุติยภาค หน้า ๒๕๙

^๒ สมันตปาสาทิกา ตติยภาค หน้า ๑๙

“เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า”

“สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอัตตา หรืออนัตตาเล่า ?”

“เป็นอนัตตา พระเจ้าข้า”

“สิ่งใดเป็นอนัตตา ควรหรือที่จะยึดถือสิ่งนั้นว่า ‘นั่นเป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา’”

“ไม่ควรเลย พระเจ้าข้า”

ภิกษุทั้งหลาย ! ไม่ควรเลยที่ใครๆ ทั้งหลายจะพึงยึดมั่นถือมั่นขั้น ๕ ว่าเป็นของตน เพราะความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งทุกข์

เมื่อภิกษุผู้เป็นสาวกของพระอริยะเห็นอย่างนี้ย่อมเบื่อหน่ายในรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เปื่อหน่ายย่อมคลายกำหนด หลุดพ้น และญาณรู้เห็นว่าหลุดพ้นแล้ว ย่อมเกิดขึ้น”

ภิกษุปัญจวัคคีย์ส่งกระแสดิจิตไปตามพระธรรมเทศนาอันลึกซึ้งละเอียดอ่อนนั้น จิตของท่านก็หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่นสำเร็จเป็นพระอรหันต์ ห่างไกลจากกิเลส ไม่มีกิเลสเป็นข้าศึกอีกต่อไป

บัดนี้ท่านทั้ง ๕ นั้นได้ทราบด้วยตนเองแล้วว่า พระธรรมที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสรู้นั้นมีคุณค่าแก่ชีวิตเพียงใด ท่านได้ประสบสุขอันเป็นนิรามิสเข้าแล้ว สุขนี้เป็นความสุขอันบริสุทธิ์ไม่เจือด้วยทุกข์ใดๆ เลย อา ! นิรามิสสุข ช่างเป็นสุขที่ชุ่มเย็นเสียทีกระไร !

ในพรรษานั้นเอง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ มีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อ ยสะ เป็นบุตรเศรษฐีเมืองพาราณสี เขาพรั่งพร้อมไปด้วยเบญจกามคุณ มีปราสาทอยู่ ๓ หลัง และแวดล้อมไปด้วยนางบำเรอล้วนแต่สวยงาม ทำนองเดียวกับพระผู้มีพระภาคสมัยเมื่อทรงเป็นสิทธัตถะ

คืนหนึ่งไฟยังสว่างอยู่ ยสะหนุ่มนอนหลับไปตื่นหนึ่งเห็นอาการวิปการต่างๆ ของนางบำเรอที่นอนอยู่ บางนางนอนน้ำลายไหล บางนางนอนกรน บางนางวางมือและเท้าอย่างน่าเกลียด ยสกุลบุตรได้เห็นอาการเช่นนั้น เนื่องด้วยคลุกคลีอยู่กับสตรีเพศเป็นเวลานานปี จึงเกิดความเบื่อหน่ายเหมือนเห็นซากศพในป่าช้าผิติดิบ

“อา ! กามารมณ์ที่เราเคยพะวง หลงใหล เมื่อเห็นว่าเบื่อหน่ายเช่นนี้เองหรือ ?” เขาอุทานออกมา “ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง เป็นเรื่องที่แล้วๆ แล้วๆ ไม่มีอะไรเป็นแก่นสารแห่งชีวิตเลย เกิดมาแล้วตายไปเปล่า”

ยสะอุทานเช่นนี้แล้ว จึงสวมรองเท้าเดินลงจากปราสาท ปากก็พิมพ์ำเรื่อยไปว่า “ที่นี้
ขัดข้องหนอ ที่นี้วุ่นวายหนอ” เขาเดินเรื่อยไป โดยไม่รู้เหมือนกันว่าจะไปไหน

จนกระทั่งปัจจุสมัย ฟ่ำsangแล้ว จึงเดินเข้าสู่ป่าอิสิปตน อากาศกำลังสดชื่น เขารู้สึก
ปลอดโปร่งแจ่มใส เพราะปลีกห่างจากอารมณ์ที่เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมาและลุ่มหลง เขา
รู้สึกว่าธรรมชาติให้ความสุขสงบเย็นกว่าความสุขทางกามารมณ์มาก

แลเวลาเดียวกันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ซึ่งเป็นที่พึ่งของโลก กำลังจงกรมอยู่ ได้ยิน
เสียงว่า “ที่นี้ขัดข้องหนอ ที่นี้วุ่นวายหนอ” จึงหยุดจงกรม ประทับนั่งบนพุทธอาสน์ แล้วตรัส
ออกไปว่า

“ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง มาเถิดมานั่งที่นี้”

ยสกุลบุตรได้ยินดังนั้น มีความปลื้มใจ เพราะกำลังได้พบสิ่งที่ตนกำลังแสวงหา คือ
ที่อันปราศจากความขัดข้องวุ่นวาย จึงถอดรองเท้า (เป็นการแสดงคารวะ) เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาค ซึ่งเวลานั้นเขาไม่รู้เหมือนกันว่าเป็นใคร แต่ดูลักษณะอาการน่าเลื่อมใส
พระพักตร์เอิบอิ่ม ฉายแสงแห่งเมตตากรุณาส่องคุณธรรมภายในอันสูงส่ง

เมื่อเขานั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสถามถึงสาเหตุที่เขาเดินบ่นมาว่า
ที่นี้ขัดข้องหนอ ที่นี้วุ่นวายหนอ เขาได้กราบทูลพระพุทธรองค์ตามความเป็นจริงทุกประการ
พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“ดีแล้ว ยสะ เป็นลาภของเธอแล้ว ที่มีความรู้สึกอย่างนี้ มีน้อยคนนักที่จะเบื่อหน่าย
ในกาม มันไม่มีประโยชน์อันยังยืนถาวรอะไรเลย มีแต่ความวุ่นวายเป็นผล”

แลแล้วพระพุทธรองค์ทรงแสดงอนุปพุททิภาพรรณนาถึงการเสียสละ, การเว้นจาก
เบียดเบียน, ความสุขอันเจิดด้วยกาม, โทษของกาม และอันสงส์ของการปลีกตนออกจากกาม

ทรงย้ำหนักใน ๒ ประการสุดท้าย คือโทษของกาม และการปลีกตนออกจากกาม
โดยนัยว่า

“ดูก่อน ยสะ ! กามทั้งหลายมีรสอร่อยน้อย น่าพอใจน้อย แต่มีโทษมาก มีทุกข์เป็น
ผลมาก โลกที่เดือดร้อน วุ่นวาย ประชาชนที่กระเสือกกระสนกันอยู่อย่างน่าอนาถใจนั้น
ก็เพราะดิ้นรนหากามบำรุงบำเรอร่างกายและจิตใจอันไม่รู้จักอัม เพราะกามนี้เองคนจึงต้องเกิด
เมื่อเกิดแล้วก็มิแก่ เจ็บ และตายไปในที่สุด ระหว่างที่มีชีวิตอยู่นั้น ก็เต็มไปด้วยความทรมาน
นานาประการ เพราะการแสวงหาอาหารบ้าง ที่อยู่อาศัยบ้าง เพราะโรคภัยไข้เจ็บ เพราะทะเลาะ
วิวาทกันบ้าง เพราะถูกกิเลสรุมเผาบ้าง ร่างกายนี้จึงเป็นก้อนทุกข์ก้อนหนึ่ง ที่เดินไปเดินมา
กันขวักไขว่ ร่างกายอันเป็นที่ตั้งแห่งกาม ก่อให้เกิดกาม เร้ากามให้กำเริบนี้ มองให้ลึกซึ้งแล้ว
ก็เหมือนถุนหนังอันบรรจุก่อด้วยอุจจาระและอสุจิปฏิกุลนานาชนิด สุดท้ายจะพรรณนาได้ มีทวาร

ทั้ง ๙ อันเป็นที่ล่งไหลออกแห่งสิ่งโสโครก มีกลิ่นเหม็นตามขุมขนเล่า เมื่อเหงื่อออกมาผสมด้วยฝุ่นธุลีเล็กๆ ที่จับอยู่ตามผิวหนัง ทำให้เหนียวเหนอะหนะ มีกลิ่นสาบ รวมความว่าทั่วกายมนุษย์เต็มไปด้วยสิ่งปฏิกูล ดังนั้นเสื้อผ้าอาภรณ์ที่สะอาด เมื่อมาถูกต้องกายนี้เข้าจึงต้องซักต้องฟอก เหมือนนำผ้าไปห่มห่อคลุมอุจจาระซึ่งซึ่มอยู่ตลอด

ดูก่อน ยสะ ! การเปื้อน่ายไม่หลงรักในกาย และการปลื้ยนอกห่างจากกามนั้น ทำให้ประสบความสำเร็จไปรุ่งเรืองเยือกเย็น มีภาระน้อย มีความกังวลน้อย เรื่องกามและเรื่องเกียรติยศเป็นสิ่งที่ทำลายมนุษย์มากกว่าส่งเสริมให้มนุษย์หลุดพ้นจากวงเวียนแห่งความทุกข์ มันเป็นเหยื่อล่อให้คนเกี่ยวข้อพัวพันแล้วสับโยกให้เจ็บช้ำในภายหลังเหมือนเหยื่อที่ติดอยู่กับเบ็ด ยสะเอ๋ย ! ไม่เคยมีพราหมณ์เปิดคนใดในโลกนี้ที่ให้เหยื่อซึ่งติดอยู่กับเบ็ดนั้นแก่ปลาด้วยความปราณีฉันใด ไม่มีกามและเกียรติยศที่จะให้ความสงบร่มเย็นแก่มนุษย์ได้อย่างปลอดภัย มันเป็นเพียงโลกามิส เหยื่อล่อของโลกเท่านั้น”

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฟอกจิตยสกุลบုตรให้ห่างไกลจากความยินดีในกาม ควรรับธรรมเทศนาชั้นสูงให้ได้ดวงตาเห็นธรรมเหมือนผ้าที่ปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อมได้แล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาอันเป็นหัวใจสำคัญคือ อริยสัจ ๔ อันได้แก่ ธรรมชาติแห่งความทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์คือต้นหาความดิ้นรนมีประการต่างๆ ความดับทุกข์ และทางให้ถึงความดับทุกข์

เมื่อจบสามกัณฑ์สิกธรรมเทศนา (อริยสัจ) ยสกุลบุตรก็ได้ดวงตาเห็นธรรม มีแสงสว่างพลุ่งพล่งขึ้นในดวงใจ ประคบบุคคลไขประทีปให้สว่างโรจน์ในที่มืดฉะนั้น ต่อมาได้ฟังพระธรรมเทศนาทำนองเดียวกันที่พระศาสดาทรงแสดงแก่บิดาของตนซ้ำอีก จึงได้สำเร็จอรหัตตผล

ฝ่ายมารดา ยสกุลบุตร เวลาเข้าขึ้นไปบนเรือนไม่เห็นลูกจึงบอกให้สามีทราบ นางมีดวงหน้าอาบน้ำตาเพราะเป็นห่วงลูก เศรษฐีทราบความนั้นก็ตกใจและมีอาการทวนทวนยริบให้คนใช้ออกตามหาทั้ง ๔ ทิศ ส่วนตนเองก็ออกเที่ยวตามหาด้วย เขาเดินไปตามทางที่ไปสู่ป่าอิสิปตนะ ได้เห็นร่องเท้าของลูกวางอยู่ริมทางแห่งหนึ่งจึงเดินตามเข้าไปจึงเห็นลูกนั่งอยู่ ณ ที่ใกล้สำนักพรตอันมีลักษณะสง่างาม ผิวพรรณมีรัศมี จึงเกิดความเลื่อมใสตั้งแต่แรกเห็น ถวายบังคมแล้วกล่าวกับยสะลูกของตนว่า

“ลูกรัก ! สมณะผู้นี้เคยสนิทชิดเชื้อกับเจ้าหรือ เจ้าจึงออกมา มาสนทนาด้วยแต่เช้า ?”

ยสกุลบุตรเหลียวดูพระผู้มีพระภาคเหมือนให้ทรงตอบแทนเพราะตนไม่ทราบจะตอบ
ประการใด พระผู้มีพระภาคทรงทราบอาการนั้นจึงมีกระแสพระพุทธานุญาตว่า

“เศรษฐี ! เราและยสะได้เป็นญาติกันแล้วโดยทางธรรม”

“ท่านหมายความว่ากระไรนะ ท่านสมณะ” เศรษฐีทูลถาม

“ดูก่อนเศรษฐี ! เราหมายความว่า เราและยสะเป็นญาติกันโดยคุณธรรม ความเป็น
ญาตินั้นมีอยู่ ๒ ประการ คือเป็นญาติโดยสายเลือด นั่นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งเป็นญาติ
กันโดยคุณธรรม หรือมีความดีต่อกัน เอื้อเฟื้อกัน ช่วยเหลือกันและกันให้พ้นทุกข์ เราตถาคต
เป็นญาติกับบุตรของท่านในประการหลังนี้”

แสวงหาตน

เศรษฐี

บิดาของยสกุลบุดรได้ฟังแล้ว มีความเลื่อมใสยิ่งขึ้นและตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา พระศาสดาจึงทรงแสดงอนุปพพิกขาและอริยสัจ ทำนองเดียวกับที่ทรงแสดงแล้วแก่ยสกุลบุดรให้เศรษฐีเลื่อมใสพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งในชีวิตตน และแสดงตนเป็นอุบาสกคนแรกในพระพุทธศาสนา

เศรษฐีกล่าวกับลูกชายว่า “ลูกรัก ! แม่ของเจ้าร้องไห้คร่ำครวญเพราะระลึกถึงเจ้าอยู่กลับไปบ้านเรากันเถิด เพื่อให้แม่ของเจ้าคลายโศก”

ยสกุลบุดรมองดูพระผู้มีพระภาคเป็นเชิงปริกษา พระศาสดาจึงตรัสกับเศรษฐีว่า “ยสกุลบุดรได้บรรลุอรหัตตผลแล้ว ไม่ใช่ผู้ควรจะไปครองฆราวาสอีก”

เศรษฐีได้ทราบดังนั้นมี ความพอใจ เกิดปราโมทย์ที่บุตรชายของตนได้บรรลุอรหัตตผลอันสูงสุดที่มนุษย์จะพึงได้รับในชีวิตนี้ จึงกล่าวอนุโมทนาว่า “เป็นลาภอันประเสริฐของพ่อ ยสะแล้ว” และทูลเชิญพระศาสดาพร้อมด้วยยสะลูกชายให้ไปเสวยพระกระยาหารและฉันที่บ้านของตน

เมื่อเศรษฐีผู้เป็นบิดาจากไปแล้ว ยสกุลบุดรจึงทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตการอุปสมบทโดยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา แต่ไม่มีคำว่า “จงทำที่สุดแห่งทุกข์เถิด” เพราะพระยสะเวลานั้นได้ทำทุกข์ให้สูญสิ้นแล้วเพราะสิ้นอาสวะ

เช้าวันนั้น เมื่อเสวยภัตตาหารที่บ้านเศรษฐีบิดาพระยสะแล้ว ก็แสดงธรรมแก่มารดา และภรรยาเก่าของพระยสะ สตรีทั้งสองสรรเสริญเลื่อมใสพระธรรมเทศนาและขอปฏิญาณตนถึงพระรัตนตรัย เป็นอุบาสิกาผู้แรกในธรรมวินัยของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วพระศาสดาเสด็จกลับไปสู่ป่าอิสิปตนะดังเดิม

สหายที่สนิทมากของพระยสะ ๔ คน นามว่า วิมล สุพาหุ ปุณณชิ และควัมปติ และสหายอีก ๕๐ คน ออกบวชตามพระยสะ ได้สำเร็จพระอรหันต์ทั้งหมดในไม่ช้า ขณะที่พระศาสดาประทับอยู่ที่ป่าอิสิปตนะนั้นแล

เวลานั้น พระศาสดาได้พระสาวกรวมทั้งหมด ๖๐ รูป ล้วนเป็นพระอรหันต์ พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า มีจำนวนมากพอที่จะส่งไปประกาศพระศาสนาได้แล้ว จึงให้ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นมาประชุมพร้อมกัน ทรงแจ้งความประสงค์ของพระองค์แล้วตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ! บัดนี้เราและเธอทั้งหลายพ้นแล้วจากบ่วง” ทั้งบ่วง ทั้งที่เป็นทิพย์ และของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลาย ! เธอทั้งหลายจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน เพื่อความเอ็นดูแก่โลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อย่าไปทางเดียวกันสองรูป

ภิกษุทั้งหลาย ! พวกเธอจงแสดงธรรมให้ดังงามทั้งในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด จงประกาศระบอบการครองชีวิตอันถูกต้อง (พรหมจรรย์) ทั้งถ้อยคำและความหมาย ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง สัตว์ทั้งหลายที่มีรูปสี (คือกิเลส) น้อยก็มีอยู่ หากไม่ได้ฟัง พวกเขาย่อมเสื่อมจากคุณที่ควรได้รับ บุคคลผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักมีเป็นแน่ ภิกษุทั้งหลาย ! แม้เราเองก็จักไปสู่ตำบลอรุเวลาเสนาณิคม”

พระสาวกเหล่านั้นรับพุทธานุญาตแล้วก็ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคกระทำประทักษิณ (เวียนขวาแสดงอาการคารวะ) ๓ รอบแล้วแยกย้ายกันไปเพื่อประกาศพรหมจรรย์ (ระบอบการครองชีวิตที่ถูกต้อง) แก่ชาวโลก นับได้ว่าเป็นสาวกรุ่นแรกที่ย่อประกาศพระพุทธธรรมให้เข้าถึงจิตใจของประชาชน เพื่อปฏิบัติชีวิตและจิตใจของชาวภารตะให้เลิกเชื่อถือสิ่งอันไร้สาระ และถือสิ่งที่มิมีประโยชน์แทน

ส่วนพระผู้มีพระภาคเสด็จแต่เพียงพระองค์เดียวสู่ทิศตะวันออกเฉียงใต้ پایพระพักตร์ไปยังตำบลอรุเวลา แคว้นมคธ พระองค์ทรงกำหนดแผนในพระทัยว่าควรจะไปโปรดใครก่อน ทรงดำริเห็นว่าชฎิลสามพี่น้องอันมีนามต่อท้ายว่า กัสสปะ คือ อรุเวลกัสสปะ นทีกัสสปะ และคยกัสสปะ บำเพ็ญพรตบูชาเพลิงอยู่ ณ ตำบลอรุเวลานั้น เป็นที่เคารพนับถือของมหาชน แม้แต่พระเจ้าพิมพิสาร จอมคนแห่งแคว้นมคธเองก็เคารพนับถือ

๑ มหาวรรค วินัยปิฎก ๓/๓๙

๒ บ่วงที่กล่าวถึงในที่นี้ หมายถึงกามคุณกลุ่มกาม มีรูปที่สวयงามเป็นต้น และอาจรวมถึงอาสวะอื่นๆ อีก อันมีลักษณะเป็นบ่วงคล้องมนุษย์ไว้ในภพ

ธรรมดาคนอินเดียสมัยนั้นก็เหมือนนักรบโบราณ คือถ้าหัวหน้ายอมแพ้แล้ว ลูกน้องหรือคนรองๆ ลงมาก็พลอยยอมแพ้ไปด้วย หัวหน้าเคารพนับถือใคร คนนอกนั้นก็พลอยเคารพนับถือตาม ทั้งนี้สาเหตุจากการให้เกียรติในสติปัญญาและความสามารถของหัวหน้านั่นเอง และสมัยนั้นคนที่จะเป็นผู้นำคนไม่ว่าผู้นำทางกำลังหรือทางจิตใจ ย่อมจะมีกำลังความสามารถเหนือกว่าลูกน้องจริงๆ มิฉะนั้นแล้วจะเป็นหัวหน้าไม่ได้

พระผู้มีพระภาคมีพระประสงค์จะประดิษฐานศาสนาลงในแคว้นมคธก่อนแห่งอื่น เพราะทรงพิจารณาเห็นว่าดินแดนแคว้นมคธนั้นมีคณาจารย์เจ้าลัทธิมากมาย หากสามารถชักจูงให้คณาจารย์เหล่านั้นเลื่อมใสได้แล้ว การจะเทศนาสั่งสอนประชาชนต่อไปก็เป็นการง่าย ทำให้ประชาชนไม่ต้องลังเล

อนึ่ง พระองค์ได้ทรงรับปฏิญญาของพระเจ้าพิมพิสารไว้แล้วว่าหากได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณก็จะเสด็จมาโปรด

ด้วยประการฉะนี้ พระจอมมุนีศากยบุตรจึงเสด็จดำเนินด้วยพุทธลีลาอันประเสริฐ สู่ลุ่มแม่น้ำตโปทา อันห่างจากแม่น้ำคงคาประมาณ ๕ โยชน์ นั่นคือที่ตั้งแห่งนครราชคฤห์ พระศาสดาเสด็จไปอย่างไม่รีบร้อน ทรงเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าเมื่อใด หรืออากาศร้อนมากเมื่อใด ไม่สะทกแก่พุทธดำเนินก็เสด็จแวะพักตามพุทธอัธยาศัย

วันหนึ่งเสด็จแวะพัก ณ ไร่ฝ้ายในเวลาเที่ยงวัน มีพวกเด็กหนุ่ม ๓๐ คน เรียกกันว่า “ภัททวัคคีย์” แปลว่า พวกเจริญ นำภรรยาของตนมาพักผ่อนที่ไร่ฝ้าย ในจำนวน ๓๐ คน คนหนึ่งไม่มีภรรยา พวกเพื่อน ๆ จึงนำหญิงแพศยาคนหนึ่งมาให้เป็นเพื่อน เมื่อทุกคนสนุกสนานไม่ได้เอาใจใส่ระวางของมีค่า หญิงแพศยาก็ลักเอาห่อเครื่องประดับแล้วหนีไป คนเหล่านั้นชวกันติดตาม มาพบพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ใต้ร่มไม้ต้นหนึ่งในไร่ฝ้ายนั้น จึงทูลถามว่า

“สมณะ ท่านนั่งอยู่ที่นี้ ได้เห็นหญิงคนใดคนหนึ่งผ่านมาทางนี้บ้างหรือไม่ ?”

“พวกเธอมีธุระอะไรกับหญิงนั้นหรือ ?”

เขาได้เล่าเรื่องที่เกิดขึ้นให้พระพุทธรองค์ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า

“พวกเธอจะแสวงหาตนดี หรือแสวงหาผู้หญิงดีกว่า”

เด็กหนุ่มพวกนั้นและภรรยาจงนในพระพุทธรดำรัส, งง, ไม่อาจเข้าใจความหมายได้ จึงทูลถามอีกว่า

“ท่านสมณะ ! พวกข้าพเจ้าไม่อาจเข้าใจคำพูดของท่านได้ เรื่องแสวงหาหญิงนั้น พวกเราพอรู้เพราะแสวงหาอยู่ แต่การแสวงหาตนนั้น พวกเราไม่อาจเข้าใจได้ และไม่ทราบว่าจะแสวงหาทำไม เพราะเราทุกคนมีตนของตนอยู่แล้วโดยไม่ต้องแสวงหา”

“ฟังก่อน มานพ ! ท่านทั้งหลายรู้จักตัวท่านเองดีแล้วหรือ ?”

“ข้าพเจ้าเข้าใจว่ารู้จักดี พวกข้าพเจ้ามีเพียงรู้จักตัวเองเท่านั้น ยังมีญาติ พี่น้อง พ่อแม่ และมิตรสหายอีกมากที่ข้าพเจ้ารู้จัก”

“ถ้าอย่างนั้นเราขอถามท่านสักข้อหนึ่ง ท่านเห็นอย่างไรจึงตอบอย่างนั้น”

“ได้ ! ท่านผู้เจริญ”

พระผู้มีพระภาคจึงตรัสถามว่า

“มานพ ! ท่านเห็นว่า การชนะอะไรเป็นการชนะที่ประเสริฐที่สุด ?”

เด็กหนุ่มทั้ง ๓๐ และภรรยา, เมื่อถูกถามปัญหานี้ก็นิ่งไปครู่หนึ่ง ต่างมองหน้ากันอย่างงงๆ แล้วตอบตามที่ตนนึกได้ บางคนตอบว่าชนะศัตรูประเสริฐที่สุด แต่ถูกบางคนแย้ง คำตอบนั้นเสีย บางคนก็แพ้ภรรยาตลอดก็ตอบว่า การชนะภรรยาได้ประเสริฐที่สุด แต่ถูกภรรยาแย้งเสียอีก บางคนก็ชอบเล่นการพนันก็บอกว่าการชนะพนันดีที่สุด แต่ถูกเพื่อนบางคนแย้งว่า การพนันเมื่อชนะแล้วก็อาจกลับแพ้ได้อีก

เด็กหนุ่มทั้ง ๓๐ ต่างตอบไปคนละอย่างๆ ไม่เป็นอันยุติลงได้ นิ่งเถียงกันเสียงขรมต่อพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค

พักหนึ่งผ่านไป พระจอมมุนีจึงตรัสว่า

“หยุดก่อน มานพ ! ค่อยๆ พุดทีละคน”

แต่ไม่มีใครพูด เขากลับย้อนถามพระองค์ว่า

“แล้วตามความเห็นของท่าน ท่านเห็นว่าชนะอะไรประเสริฐที่สุด ?”

“ชนะตนเองสิ มานพ” พระองค์ตรัสตอบ

“ชนะตนเอง ! ?” พวกเขากูทาน “ชนะอย่างไรนะสมณะ ชนะตนเองนะ ?”

“พวกท่านรู้สึกว่ พวกท่านมีความอยาก ความปรารถนาในอารมณ์ต่างๆ เป็นต้นว่าอยากได้รูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสอร่อย เป็นต้นหรือไม่ ?”

“ปรารถนามากทีเดียว สมณะ”

“เวลาท่านปรารถนามาก จิตใจของท่านคิดถึงสิ่งนั้นมากหรือคิดถึงตัวท่านเองมาก ?”

“คิดถึงสิ่งนั้นมากกว่า” เขาตอบ

“เวลานั้น ท่านลืมตัวของท่านไปชั่วคราวใช่ไหม ?”

“ใช่ทีเดียว สมณะ”

“ถ้าไม่ได้สิ่งนั้นตามปรารถนา ท่านรู้สึกเดือดร้อนมากไหม ?”

“อันนี้แล้วแต่ความปรารถนารุนแรงหรืออ่อนเพียงใด ถ้าความปรารถนารุนแรงมาก ก็เดือดร้อนมาก ถ้าอ่อนก็เดือดร้อนลดลงมา”

“สมมติว่า ท่านได้สิ่งนั้นมาสมใจอยาก ท่านรู้สึกมีความเพลิดเพลินพัวพันหลงใหล ในสิ่งนั้นใช่ไหม ?”

“แน่นอนทีเดียว ท่านสมณะ”

“ขณะที่ท่านเพลิดเพลินหลงใหลนั้น ท่านลืมตัวอีกใช่ไหม ?”

“ลืมอีก” เขาตอบรับ

“ถ้าท่านชนะสิ่งยั่วยวนได้ ไม่หลงใหลมัวเมาในสิ่งใดๆ สติสัมปชัญญะจะอยู่กับตัวท่าน เสมอ ท่านไม่ลืมตัว มีความรอบคอบอย่างนั้นใช่ไหม ?”

“ใช่แน่นอน ท่านสมณะ”

“การที่ท่านเอาชนะสิ่งยั่วยวนต่างๆ ได้ ไม่ตกอยู่ในอำนาจของสิ่งยั่วยวนต่างๆ อันยั่วยวนให้กำหนด ขัดเคือง ลุ่มหลงและมัวเมา นั้นแหละเรียกว่าท่านเป็นผู้ชนะตนเอง การชนะตนเองนี้เป็นสิ่งชนะยาก ชนะคนอื่นง่ายกว่า คนที่ชนะตนเองจึงมีน้อย แต่ใครสามารถ เอาชนะได้อย่างเด็ดขาดโดยไม่กลับแพ้อีก เราเรียกว่า เป็นยอดนักรบในสงคราม สงครามชีวิต ซึ่งยืดเยื้อยาวนานที่สุดกว่าสงครามใดๆ” พระผู้มีพระภาคหยุดกระแสพระพุทธานุญาตไว้เท่านั้น

“ข้าพเจ้าเข้าใจตามที่ท่านพูดว่า การชนะอารมณ์ยั่วยวนต่างๆ ได้ชื่อว่าชนะตนเอง แต่ข้าพเจ้าอยากทราบ ว่า ทำอย่างไรจึงจะชนะอารมณ์ยั่วยวนได้ ?”

“ระวังใจสิ มานพ !” พระองค์ตรัส “ระวังใจ อย่าให้กำหนดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ระวังใจอย่าให้ขัดเคืองในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ระวังใจไม่ให้หลงในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง และระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา”

“แล้ววิธีระวังเล่า ?” เขาถาม

“พิจารณาโทษของสิ่งนั้น เมื่อเห็นโทษแล้ว บรรเทาความมัวเมาในสิ่งนั้น บรรเทาแล้ว พยายามทำให้สิ้นไป เมื่อสิ้นไปแล้วพยายามไม่ให้เกิดขึ้นอีก

วิธีที่กล่าวมาทั้งหมดนี้เรียกว่าเป็นการแสวงหาตน เมื่อพบตนแล้วเห็นแจ้งด้วย ยถาภูตญาณธรรมะ แล้วจะมองไม่เห็นตน เห็นแต่ความเปลี่ยนแปลง ความทนอยู่ไม่ได้ และความไม่ใช่ตัวตน ความสว่างโรจน์ก็เกิดขึ้นในดวงจิตของคนทุกคนที่เห็นเช่นนี้ ไม่มัวงาย อยู่ในความมืดอีกต่อไป ท่านพอตัดสินใจได้แล้วหรือยังว่า ท่านจะแสวงหาหญิงดีกว่า หรือ จะแสวงหาตนดีกว่า”

“แสงหาตนดีกว่าแน่นอน ท่านสมณะ” เขาตอบ

“เพราะเหตุไร ?” พระองค์ตรัสถาม

“เพราะผู้แสวงหาตน ย่อมไม่ต้องวุ่นวายกับการแสวงหาสิ่งอื่น เป็นการลดความทุกข์ไปทีละน้อยๆ ในที่สุดทุกข์หมดไป”

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงเห็นว่าจิตใจของภิกษุทวัคคีย์อ่อนโยนพอที่จะรับพระธรรมเทศนาอื่นได้แล้ว พระองค์จึงทรงแสดงอนุบุพพิกาพรรณน้าย้ำถึง กามาทินพ (โทษของกาม) และอานิสงส์แห่งการปลีกตนออกจากกาม เพื่อให้จิตใจของเขาละเอียดอ่อนพอที่จะรับพระธรรมเทศนาเบื้องต้นแล้ว จึงทรงประกาศจตุราริยสัง เมื่อจบเทศนาภิกษุทวัคคีย์ทั้ง ๓๐ คน ก็มีจิตหลุดพ้นจากอาสวธรรมบางประการ เป็นโสดาบัน แล้วทรงประทานอุปสมบทแล้วส่งไปประกาศพรหมจรรย์เช่นเดียวกับภิกษุ ๖๐ รูปพวกแรก

พระผู้มีพระภาคเสด็จพุทธดำเนินโดยลำดับจนถึงตำบลอุรุเวลา ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของ ชฎิล ๓ พี่น้องกับบริวารคือ อุรุเวลกัสสปะมีบริวาร ๕๐๐ คน นทีกัสสปะมีบริวาร ๓๐๐ คน คยากัสสปะมีบริวาร ๒๐๐ คน สร้างอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เรียงลำดับกันลงไป พี่ชายใหญ่อยู่ต้นน้ำ น้องชายคนกลางอยู่ท่ามกลาง และน้องชายเล็กอยู่ภายใต้ลงไป

พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่สำนักของอุรุเวลกัสสปะก่อนทรงสนทนาด้วยอย่างนุ่มนวล เมื่อถึงเวลาใกล้ค่ำพระองค์ทรงขออาศัยพักที่นั่นด้วย แต่อุรุเวลกัสสปะปฏิเสธว่า “พระสมณะ โคดม ! ข้าพเจ้าเสียใจที่ไม่มีที่อาศัยเลย อาศรมทุกหลังเต็มหมด พวกเราได้สร้างอาศรมไว้สำหรับอาคันตุกะเลย ขอเชิญท่านไปพักที่อื่นเถิด”

“ท่านกัสสปะ ! ที่โรงบูชาเพลิงของท่านยังพอมีที่ว่าง พอนอนค้างคืนได้สักหนึ่งคืนหรือไม่ ?” พระศาสดาตรัสถาม

“ที่ว่างนั้นมี ท่านสมณะโคดม แต่โรงบูชาเพลิงมีเทวรูปขนาดปรกอันศักดิ์สิทธิ์ มีมหิธานุภาพมาก ใครเข้าไปอาศัยนอนจะเกิดอันตราย ตั้งแต่มีโรงบูชาเพลิงนี้มา ยังไม่เคยมีใครกล้านอนแรมคืนในที่นั่นเลย ข้าพเจ้าเกรงจะเกิดอันตรายแก่ท่านจึงไม่กล้าให้ท่านแรมคืนที่นั่น” อุรุเวลกัสสปะพูดอย่างภาคภูมิ เขาได้ผดุงความศักดิ์สิทธิ์แห่งสถานที่นี้ไว้เป็นเดชของตน

“ช่างเถิด ท่านกัสสปะ ! ถ้าท่านเต็มใจให้ข้าพเจ้าพักในที่บูชาเพลิงนั้นแล้วข้าพเจ้าจะขออาศัยที่นั่น หากมีอันตรายเกิดขึ้นข้าพเจ้าขอรับผิดชอบต่อชีวิตข้าพเจ้าเอง คำพูดที่ข้าพเจ้าขออ้างเอาสาวกทั้งหลายของท่านซึ่งอยู่ที่นี้เป็นพยานว่า ข้าพเจ้าได้ให้สัญญาแก่ท่านไว้อย่างนี้”

“ถ้าอย่างนั้นก็ตามใจท่าน” อุรุเวลกัสสปะกล่าว

ความจริงพวกชฎิลทั้ง ๕๐๐ คน รวมอุรุเวลกัสสปะด้วย เชื่อจริงๆ ว่าที่โรงบูชาเพลิงนั้น ศักดิ์สิทธิ์มาก ใครกล้ากรายมิได้ มีเทวรูปขนาดปรกซึ่งเป็นที่เคารพบูชาของพวกเขา เมื่อ

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงความกล้าหาญไม่มีการสะทกสะท้านเลยที่จะพักแรมคืนที่นั่น พวกเขารู้สึกทั้งมากและจับกลุ่มวิจารณ์กันไปต่างๆ นานา

แต่พระพุทธองค์ทรงอาศัยในสถานบูชาเพลิงนั้นสุขสบายตลอดราตรี และในราตรีนั้นก็ทรงวางแผนที่จะสอนอุรุเวลกัสสปะกับบริวารให้เลิกละลัทธิอันไม่มีสาระนั้นเสีย

เมื่อรุ่งอรุณอุรุเวลกัสสปะและพวกชฎิลบริวารจำนวนมากได้เดินเตร่มาแถวโรงบูชาเพลิง เพื่อให้รู้แน่ว่าพระสมณโคดมยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ เมื่อเห็นพระองค์เสด็จออกจากโรงบูชาเพลิงด้วยอาการผ่องใส ไม่มีริ้วรอยแห่งความหวาดวิตกใดๆ เลย ก็เกิดอัศจรรย์ใจเป็นอันมาก และมีอาการยำเกรงพระผู้มีพระภาคมากขึ้น

พระพุทธองค์ตรัสถามอุรุเวลกัสสปะว่า

“อุรุเวลกัสสปะ ! ท่านและบริวารบำเพ็ญตบะบูชาเพลิงมานานกี่ปีแล้วหรือ ?”

“ท่านสมณโคดม ! พวกข้าพเจ้าทำมานานปีแล้ว”

“ท่านมีความมุ่งหมายอะไรในการบูชาเพลิงนั้น และท่านได้รับผลอะไรเป็นเครื่องตอบแทน ปัญหาของข้าพเจ้ามี ๒ ข้อ”

อุรุเวลกัสสปะนั่งอึ้งไปพักหนึ่ง เพราะตนเองก็ยังไม่แจ่มแจ้งนักว่าการบูชาเพลิงของตนนั้นมีจุดมุ่งหมายอย่างไร ไม่เพียงแต่นักพรตอุรุเวลกัสสปะดอกที่ตกอยู่ในฐานะนี้ มีนักบวชจำนวนไม่น้อยที่บวชไป โดยที่ไม่รู้ว่าการบวชของตนมีจุดมุ่งหมายเพื่ออะไร บางทีจุดมุ่งหมายเดิมก็ต้ออยู่หรอก แต่บวชไป มีหลายสิ่งหลายประการเข้ามาแทรกแซงในชีวิต เช่น ลามลักการะและชื่อเสียง จึงทำให้จุดมุ่งหมายเดิมเสียไป เขวไป ในที่สุดจึงไม่รู้ว่าตนบวชทำไมและอยู่เพื่ออะไร แม้คฤหัสถ์บางคนก็เหมือนกัน สิ่งที่ตนทำอยู่ทุกๆ วันก็ไม่อาจรู้จุดมุ่งหมายได้ว่าตนทำสิ่งนั้นเพื่ออะไร ? พอถูกถามเข้าก็ลงไปพักหนึ่ง บางทีก็รู้เหมือนกันว่า ถ้าเปลี่ยนไปทำอีกอย่างหนึ่งจะมีผลดีกว่ามาก ทั้งทางด้านวัตถุและด้านจิตใจ แต่ไม่รู้จะอะไรเหนียวรั้งไว้ให้ต้องทำในสิ่งที่มีผลน้อยทั้งสองด้าน ในที่สุด อุรุเวลกัสสปะกล่าวว่า

“ท่านสมณโคดม ! เพลิงนั้นมีควันพวยพุ่งขึ้นไปสู่อากาศ ข้าพเจ้าทราบมาว่าสิ่งนั้นเป็นสื่อไปถึงเทพเจ้าแล้วท่านจะโปรดประทานพรสิ่งที่ประสงค์ให้”

“ท่านเคยได้รับอะไรตอบแทนบ้าง จากการที่ท่านเฝ้าบูชาอยู่เป็นเวลานาน ข้าพเจ้าหมายถึงท่านเคยได้เห็นหรือเคยได้รับรางวัลอะไรจากเทพเจ้าที่ท่านบูชาอยู่บ้าง ขอให้ท่านตอบตามความเป็นจริง”

“ไม่เคยเลย พระโคดม” อุรุเวลกัสสปะตอบหลังจากตรึกตรองอย่างดีแล้ว

“ถ้าอย่างนั้นการบูชาของท่านก็ไม่มีเป็นผล ตามที่ท่านต้องการใช้หรือไม่”

“ข้าพเจ้าสงสัยเหมือนกัน พระโคดม”

“อูรเวลกัสสปะเอ๋ย ! ถ้าบุคคลสามารถได้สิ่งที่ตนประสงค์ด้วยกิจง่าย ๆ เพียงแต่บูชาเพลิงถวายเทพเจ้าแล้ว ในโลกนี้ใครเล่าจะเป็นผู้ยากจนแร้นแค้น ใครเล่าจะพลาดจากสิ่งที่ตนประสงค์ ท่านอาจพิสูจน์ด้วยตัวของท่านเองได้ว่า หากใครสักคนหนึ่งกระโจนลงไปในกองเพลิง เพื่อนำตัวเองเป็นเครื่องบูชาเทพเจ้า คนนั้นก็ต้องตายเปล่า เทพเจ้าจะช่วยอะไรไม่ได้เลย เมื่อเป็นเช่นนี้อะไรเล่าจะช่วยให้เราบรรลุจุดประสงค์ได้ นอกจากตัวของเราเอง ตนนั้นแหละเป็นที่พึ่งแห่งตน เมื่อปรารถนาสิ่งใดก็จงเอาตนนั้นแหละเป็นที่พึ่ง พยายามบากบั่นในทางที่ชอบ เพื่อให้บรรลุผลที่ต้องการนั้น”

พระศาสดาทรงแสดงเหตุผลอื่นๆ อีกเป็นอเนกปริยาย โนม่น้ำวจิตใจของอูรเวลกัสสปะจนกระทั่งนักพรตผู้นิยมบูชาเพลิงนั้นเห็นตาม ยอมสละลัทธิเดิมขอบรรพชาอุปสมบทพร้อมทั้งบริวาร ได้ล่อยชฎาบริวารต่างๆ และเครื่องบูชาไฟไปตามลำน้ำเนรัญชรา

ฝ่ายนทีกัสสปะตั้งอาศรมอยู่ภายใต้ เห็นชฎาและบริวารเครื่องพรตเครื่องบูชาเพลิงล่อยไปตามกระแสน้ำ เข้าใจว่าเกิดอันตรายแก่พี่ชายตน จึงชวนบริวาร ๓๐๐ คน มาสู่สำนักของพี่ชาย เมื่อเห็นอูรเวลกัสสปะถือเพศเป็นฤๅษีแล้ว ถามทราบความว่าพรหมจรรย์นี้ประเสริฐนัก จึงล่อยชฎาและบริวารเครื่องพรตเครื่องบูชาเพลิงของตนเสียในแม่น้ำแล้วพร้อมด้วยบริวารเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลขออุปสมบท พระองค์ก็ประทานอุปสมบทแก่เธอทั้งหลาย

ส่วนคยากัสสปะน้องชายน้อย ก็ทำนองเดียวกัน ได้ยอมตนเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยวิธีนั้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ อรุณเวลาเสนาณิคม เพื่ออบรมบ่มนิสัยของภิกษุปรมาณชฎิลทั้ง ๑,๐๐๓ รูป ให้แก่กล้าเหมาะแก่การรับพระธรรมเทศนาชั้นสูงแล้ว จึงพาภิกษุเหล่านั้นไปสู่ตำบลคยาสีสะใกล้แม่น้ำคยา ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร สูตรอันว่าด้วยไฟภายใน โปรดภิกษุเหล่านั้น เพื่อให้บรรลุคุณธรรมอันสูงสุดในพรหมจรรย์ของพระองค์

๑๖

ของร้อนและการปล่อยวาง

พระ

ผู้มีพระภาคเริ่มพระธรรมเทศนาว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน คำว่าสิ่งทั้งปวงในที่นี้ คือ อายุตนะภายใน ๖ อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อายุตนะภายนอก ๖ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์

อายุตนะสัมผัส คือ ความกระทบกระทั่งระหว่าง ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับอารมณ์ ก็ล้วนเป็นของร้อน

ร้อนเพราะอะไร ? อะไรมาทำให้ร้อน ? เรากล่าวว่าร้อนเพราะไฟคือ ราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันจัดเป็นเพลิงกิเลส ร้อนเพราะไฟคือ ความเกิด ความแก่ ความตาย ความโศก ความพิลาปรำพัน ความทุกข์กายทุกข์ใจ ความคับแค้นใจ

เพลิงกิเลสและเพลิงทุกข์ ทั้งสองประการนี้แหละมาเผาให้ร้อน สาวกของพระอริยะ ผู้ได้ฟังแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายในสิ่งทั้งปวง มีตาและรูปเป็นต้น เพราะกลัวร้อน เมื่อเบื่อย่อมคลายความกำหนัด เมื่อคลายกำหนัดจิตก็หลุดพ้นจากความยึดมั่นถือมั่น เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ความรู้ว่าจะหลุดพ้นก็เกิดขึ้น อริยสาวกนั้นทราบชัดว่า ความเกิดสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่จะต้องทำได้ทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอะไรที่จะต้องทำเพื่อจะได้รับผลอย่างนี้อีก”

ข้อความสำคัญในอาทิตตปริยายสูตรมีเพียงเท่านี้ เมื่อพระศาสดาแสดงธรรมนี้จบลง ภิกษุพราหมณ์ทั้งหลายทั้ง ๑,๐๐๓ รูป ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ทั้งหมด

ขยายพระธรรมเทศนาเล็กน้อยว่า โดยปกติ ตาและรูป เป็นต้น ในตัวของมันเองก็ต้องร้อน เพราะความแก่ ความเจ็บ และความเปลี่ยนแปลงโดยธรรมดาแล้ว เมื่อไฟคือ ราคะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ช่วยเผาเข้าอีก ความร้อนรุนแรงก็มากขึ้น เสมือนบุคคลอยู่ท่ามกลางเพลิงสองกอง ที่ชนเพราะอุดมเชื้อ ทุกครั้งที่ถูกราคะรบกวน ย่อมเกิดความกระวนกระวายไม่สงบเย็นเหมือน ขณะที่ปราศจากราคะ ในโทสะและโมหะก็เช่นกัน มนุษย์ทั้งหลายจึงดิ้นรนอยู่ในกองเพลิงนี้ เพราะความจำเป็นบังคับบ้าง เพราะสมยอมบ้าง แต่โดยส่วนมากเป็นเพราะสมยอมมาก่อน ทั้งนี้ เพราะสิ่งที่ให้ทุกข์อันยึดเยื้อ มักมีความสุขเล็กๆ น้อยๆ ฉาบทาและล่อไว้ให้เพลินใจในเบื้องต้น

นี่เอง จากนักบวชปุราณชฎิลเหล่านั้น เคยประพาดิพรตบูชาเพลิงมาก่อน พระผู้มีพระภาคจึงทรงแสดงธรรมอันปฎิสังยุต (เกี่ยวเนื่อง) ด้วยไฟ เพื่อบรรลุรูปแก้บุพพจริยาแห่งเขาเหล่านั้น

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคทรงมีพระสาวกมากแล้ว และภิกษุปุราณชฎิลเหล่านี้มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดในการประดิษฐานศาสนาในแคว้นมคธตามที่กล่าวมาแล้ว

พระพุทธองค์ประทับ ณ ตำบลคยาสี่ตามพระพุทธอัธยาศัยแล้วจึงเสด็จเข้าสู่กรุงราชคฤห์เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร พระจอมมุนีประทับยับยั้งอยู่ ณ สวนตาลหนุ่ม พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับข่าวอันระบือกระฉ่อนเกี่ยวกับพระผู้มีพระภาคว่า

“บัดนี้ พระสิทธิโคตมะ ผู้ออกบวชจากศากยะตระกูลได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ สมบูรณ์ด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปเพื่อความสวัสดิ์ของปวงชน ทรงรู้จักโลกอย่างแจ่มแจ้ง ทรงเป็นสารถิณีที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และทรงเป็นผู้มีโชคในทุกหนทุกแห่ง การได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคนั้น เป็นลาภอันประเสริฐ”

พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยราชบริพาร ๑๒ ส่วน^๑ จึงเสด็จออกไปเฝ้าพระศาสดา ณ สวนตาลหนุ่ม ข้าราชการบริพารบางพวกก็ประกาศนามและโคตรของตน บางพวกเพียงแต่ถวายบังคม บางพวกนั่งเฉยๆ และบางพวกมีเสียงอื้ออึง เป็นที่สงสัยว่าพระสมณโคดมกับท่านอรุเวลกัสสปะ ใครเป็นสาวกใครเป็นศาสดากันแน่

พระผู้มีพระภาคทรงทราบข้อกังขาของราชบริษัทเช่นนั้นแล้ว จึงตรัสถามอรุเวลกัสสปะว่า “ดูก่อนกัสสปะ ! เหตุไรเธอจึงละทิ้งการบูชาไฟเสีย การบูชาไฟเป็นอัญชลีประเสริฐ ที่พวกเธอประพาศกันมานานแล้วมิใช่หรือ ? เธอได้รู้อย่างไร ได้เห็นอย่างไร จึงละทิ้งการบูชาไฟอันเป็นเดชของเธอ ?”

พระอรุเวลกัสสปะกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! อัญชลีทั้งหลายกล่าวสรรเสริญผลคือ รูป เสียง กลิ่น และรสที่สัตว์ปรารถนา มุ่งผลตามทางรูป เสียง เป็นต้น เป็นที่ตั้ง สิ่งเหล่านี้

^๑ในตำรากล่าวว่า ๑๒ นหุต คือ ๑๒ หมื่น

จัดเป็นกาม ข้าพระพุทธเจ้ามารู้ภายหลังว่า ผลคือกามนั้นเป็นมลทิน เครื่องเศร้าหมอง เป็นการตกอยู่ในอำนาจกิเลส การบูชาบุญต้องการผลที่เป็นมลทินทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงมิได้ยินดีในการเซ่นและการบูชาเพลิงที่ได้เคยทำมาแล้วในปางก่อน”

“ดูก่อน อรุเวลกัสสปะ ! เมื่อเธอไม่พอใจในอารมณ์มีรูปเป็นต้นแล้ว ใจของเธอไปพอใจในสิ่งใดเล่า ?”

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! ข้าพระพุทธเจ้าได้มองเห็นทางสงบอันปราศจากกิเลสมลทินทั้งปวงแล้ว จึงพอใจยินดีในความสงบนั้น ไม่ติดอยู่ในกามภพ เรื่องนี้ปรากฏแจ่มแจ้งแก่ใจของข้าพระพุทธเจ้าเอง เพราะฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้าจึงเลิกละการเซ่นสรวงและการบูชาเพลิงที่เคยได้ประพฤตินมา”

กราบทูลดังนี้แล้ว พระอรุเวลกัสสปะจึงลุกจากที่นั่ง ทำผ้าห่มเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ขบศีรชะลงที่พระบาทพระศาสดา ทูลประกาศว่า “พระองค์ทรงเป็นศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวกผู้ฟังคำสอนของพระองค์”

ด้วยประการฉะนี้ ความสงสัยของพระเจ้าพิมพิสารและราชบริษัททั้งปวงก็สิ้นสุดลง พวกนั้นทราบแน่ว่า พระผู้มีพระภาคทรงเป็นศาสดา และอรุเวลกัสสปะ เป็นต้น เป็นสาวกของพระศาสดา จึงตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาด้วยความเคารพ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุพุทธานุสสและอริยสัจ ประกาศจักรคือธรรมอันประเสริฐ เมื่อพระธรรมเทศนาจบลง พระเจ้าพิมพิสารราชาแห่งมคธรัฐ ก็ทรงได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นโสดาบัน ส่วนราชบริพาร ๑๑ ส่วน ก็ได้ดวงตาเห็นธรรมเช่นกัน อีกหนึ่งส่วนปฎิญาณตนนับถือพระรัตนตรัยตลอดชีวิต

พระเจ้าพิมพิสารเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคทูลว่า บัดนี้ มโนปณิธานของพระองค์ได้สำเร็จบริบูรณ์แล้วทั้ง ๕ ประการ คือ เมื่อสมัยเป็นราชกุมารได้ทรงตั้งความปรารถนาไว้ว่า

๑. ขอให้ได้รับอภิเษกเป็นพระเจ้าแผ่นดินมคธ
๒. ขอให้พระอรหันต์ผู้รู้เอง เห็นเองโดยชอบ มายังแคว้น
๓. ขอให้ข้าพระพุทธเจ้า ฟังเข้าไปนั่งใกล้พระอรหันต์นั้น
๔. ขอให้พระอรหันต์นั้น ฟังแสดงธรรมแก่ข้าพระพุทธเจ้า
๕. ขอให้ข้าพระพุทธเจ้า ฟังรู้ทั่วถึงธรรมของพระอรหันต์นั้น

เมื่อพระเจ้าพิมพิสารทูลถึงความปรารถนาของพระองค์เช่นนี้ แล้วจึงทรงสรรเสริญพระธรรมเทศนาว่าแจ่มแจ้ง แจ่มแจ้งเหลือเกิน เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็นรูป แสดงตนเป็นอุบาสกแล้วทูลเชิญพระศาสดาและหมู่สาวกเพื่อเสวยภัตตาหารที่พระราชานิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น พระผู้มีพระภาคทรงรับ

พระอาการดูขณิ พระเจ้าพิมพิสารถวายบังคมและทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับพระราชวัง
ตรัสสั่งเจ้าพนักงานให้ตกแต่งอาหารของเคี้ยวของฉันอันประณีตเสร็จแล้ว รุ่งเช้าจึงตรัสสั่งให้
ราชบุรุษไปกราบทูลมัตตกาล

พระศาสดามีภิกษุสงฆ์เป็นบริวารเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ พระเจ้าพิมพิสารทรง
อังคาสพระศาสดาและภิกษุสงฆ์ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์เอง เมื่อเสร็จมัตตกิจ พระศาสดา
ทรงอนุโมทนาแล้ว พระราชาแห่งแคว้นมคธทรงพระราชดำริถึงสถานที่ประทับแห่งพระศาสดา
ทรงพิจารณาเห็นว่า พระราชอุทยานเวพฺพวัน^๑ สวนไผ่ เป็นที่ไม่ใกล้ไม่ไกลโคจรคาม มีทางไป
มาสะดวก ผู้มีธุระพอไปถึงได้ กลางวันไม่ร้อนกลั่นด้วยหม่อมมนุษย์ กลางคืนเย็นสดดีไม่มีคน
เดินเข้าออก สมควรเป็นที่พำนักแห่งผู้มีวิเวก

เมื่อทรงดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงจับพระเต้าทองเต็มด้วยน้ำลงถวายพระราชอุทยานเวพฺพวัน
นั้นแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธานุภาพเป็นประมุข พลังทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ! ขอพระองค์
และพระสงฆ์จงรับพระราชอุทยานเวพฺพวันไว้เป็นที่พำนัก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ข้า
พระพุทธเจ้า และเพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาวมคธทั่วไปด้วยเถิด”

“เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุข” คำนี้มีความหมายแก่ชีวิตมนุษย์ทุกชีวิต เพราะ
มนุษย์ย่อมต้องการประโยชน์เกื้อกูลและความสุข ผู้ใดหรือสิ่งใดให้ประโยชน์และความสุขแก่เขา
เขาย่อมต้องการและหวงแหนสิ่งนั้น ผู้ใดหรือสิ่งใดไร้ประโยชน์ สิ่งนั้นหรือบุคคลนั้นย่อมไม่
เป็นที่ต้องการของใคร อย่าพูดอื่นไกลเลย แม้มารดาบิดาย่อมต้องการบุตรธิดาที่มีประโยชน์ มีคุณค่า
แก่ครอบครัวและสังคม สังคมย่อมต้องการและโอบอุ้มเชิดชูคนมีประโยชน์ พยายามทำตนให้มี
ประโยชน์เถิด ย่อมไม่ไร้ผู้ต้องการ ค่าของคนจะสูงหรือต่ำก็ตรงที่เขามีประโยชน์มากหรือน้อย
เพียงใด เมื่อตนของตนไม่ทำตนให้มีประโยชน์ และไม่มีผู้ต้องการ จะไว้วางใจอะไรกับใครเล่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นผู้มีประโยชน์อย่างยิ่ง พระองค์เสด็จไปที่ใดก็อำนวยการประโยชน์
สุขแก่ชุมชนชน ณ ที่นั้น พระองค์จึงเป็นที่ต้องการเป็นที่พึ่งประสงค์ของคนทุกหมู่เหล่า จนได้
พระนามว่า “สุคโต” พระผู้เสด็จไปงาม, เสด็จไปดี, เสด็จไปชอบ และทรงเปล่งวาจาชอบ

ข้อแรกที่ว่าเสด็จไปงามนั้น คือทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ไร้มลทิน เสด็จไปตามทางแห่งอริยมรรค
มีองค์ ๘

ที่ว่าเสด็จไปดีนั้น คือเสด็จไปสู่ที่ดีแล้ว เสด็จไปสู่ภาวะอันดีคืออมตมหานิพพาน

ที่ว่าเสด็จไปชอบนั้น คือกิเลสใดที่พระองค์ทรงละได้แล้ว ก็ไม่ทรงแวะเวียนมาสู่กิเลสนั้นอีก
ทรงละได้อย่างเด็ดขาด

ข้อว่าทรงมีพระวาจาชอบนั้น คือทรงมีพระดำรัสอันควรในฐานะที่ควรตรัสพระวาจาที่ดี,
ที่แท้, มีประโยชน์ตามกาลเทศะอันเหมาะสม

^๑ ควรดูประวัติพระราชอุทยานเวพฺพวันในเรื่อง “ชีวิตนี้มีอะไร” หน้า ๒๒๓-๒๒๖ ของผู้เขียน-ว.ศ.

พระศาสดาทรงรับพระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆาราม แล้วตรัสแก่พระเจ้าพิมพิสาร อนุโมทนาในเสนาสนทาน มีอาทิว่า “มหาบพิตร ! สัปายธรรมคือสิ่งอำนวยความสะดวกสบายของบุคคลมีอยู่ ๔ ประการ คือ

๑. อาหารสัปายะ ความบริสุทธิ์ด้วยอาหาร, ไม่ขาดแคลน

๒. บุคคลสัปายะ การมีกัลยาณมิตรเป็นเพื่อนร่วมใจ, การอยู่ในระหว่างบุคคลผู้มีศีลดี มีธรรมงาม

๓. เสนาสนสัปายะ การได้อยู่อาศัยสะดวกสบายเป็นที่รื่นรมย์ ไม่ร้อนเกิน หนาวเกิน เหมาะแก่การประกอบกิจประเภทนั้น

๔. ธรรมสัปายะ กล่าวในฝ่ายบรรพชิตได้แก่ ได้ปฏิบัติธรรมข้อที่เหมาะสมแก่อหังคารแห่งตน เช่น คนมีโทษเป็นเจ้าเรือน ได้เจริญเมตตาภาวนา เป็นต้น กล่าวในฝ่ายคฤหัสถ์ ได้แก่ การได้ทำงานอันตนชอบ ถูกกับอหังคาร

เมื่อบุคคลได้สัปายธรรมทั้ง ๔ ประการ ย่อมมีความรื่นรมย์และความพอใจในการทำสมาธิเพียรเพื่อก้าวหน้าในกุศลธรรม การที่พระองค์ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆารามเพื่อความอยู่เป็นสุขแห่งภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าได้มอบถวายแล้วซึ่งเสนาสนสัปายะแก่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

เสนาสนทานนี้มีผลมาก มีอานิสงส์ไพศาล เป็นทานที่บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้า เป็นต้น สรรเสริญแล้วว่า ‘เลิศ’ บุคคลผู้เข้าอยู่อาศัยในเสนาสนะใดแล้วมีความสุขทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้ให้เสนาสนะนั้นชื่อว่าได้รับบุญทั้งกลางวันและกลางคืน เสนาสนะนั้นยังอำนวยความสะดวกสุขอยู่ตราบไต่ ผู้มอบให้ก็ยังได้รับผลบุญอยู่ตราบนั้น เพราะฉะนั้น เสนาสนทานจึงจัดเป็นทานอันเลิศ บัดนี้มหาบพิตรได้ทรงกระทำทานอันเลิศแล้ว ย่อมได้รับผลอันเลิศเป็นเครื่องตอบแทน”

พระผู้มีพระภาคทรงทำให้พระเจ้าพิมพิสารและข้าราชการบริพารอาภยราเริง มีอุตสาหกรรม จึงเสด็จจากอาสนะไปประทับ ณ เวฬุวันวนาราม สวมไม้ไผ่ที่พระเจ้าพิมพิสารถวายในวันนั้น พระราชอุทยานเวฬุวันเป็นสังฆารามแห่งแรกในพระพุทธศาสนา ก็แลพระผู้มีพระภาคทรงปรารภเหตุนี้ จึงทรงพุทธานุญาตให้ภิกษุรับอารามที่ทายกมีศรัทธาถวายได้

กในเมื่อราชคฤห์นั้นแล มีเด็กหนุ่มในตระกูลพราหมณ์สองคน คนหนึ่งชื่ออุปติสสะ บุตรแห่งนางสาลี อีกคนหนึ่งชื่อโกลิตะ บุตรแห่งนางโมคคัลลี เขาทั้งสองเกิดในตระกูลที่มั่งคั่ง เป็นสหายรักกันมาก กินด้วยกัน เล่นด้วยกัน และดมหรสพด้วยกันเสมอๆ ผู้ใหญ่ทั้งสองตระกูลก็มีความรักใคร่สนิทสนม

วันหนึ่งสองสหายไปดูมหรสพบนยอดเขา ในขณะที่คนดูเป็นอันมากกำลังสนุกสนาน ร่าเริงอย่างเต็มที่นั่นเอง อุปติสสะมิได้หัวเราะยิ้มแย้มอย่างเคย คงมีสีหน้าเฉยเป็นปกติเหมือน มิได้ดูมหรสพ โกลิตะผู้เป็นสหายเมื่อเห็นอาการของอุปติสสะเช่นนั้น ประหลาดใจจึงถามว่า

“อุปติสสะสหายรัก วันก่อนๆ นี่เมื่อดูมหรสพท่านร่าเริงแจ่มใสหัวเราะในเรื่องที่ควรหัวเราะ ตกรางวัลแก่คนแสดงในโอกาสอันควร แต่วันนี้สหายเราเป็นอะไรไปหรือ จึงดูหน้าเฉยเหมือน นักพรตผู้มีตบะกล้า”

“โกลิตะ ! ท่านพูดนั้นถูกแล้ว เวลาที่ร่างกายของข้าพเจ้าจะเป็นทุกข์แต่จิตใจของข้าพเจ้า มีความรู้สึกเหมือนนักพรต”

“อย่างไรละ ?” โกลิตะแปลกใจ “ท่านหมายความว่าอย่างไร ?”

“วันนี้และเวลานี้” อุปติสสะอธิบาย “ข้าพเจ้ารู้สึกสังเวชสลดใจเหลือเกิน ดูๆ ไปแล้ว ชีวิตเราและชีวิตของคนทั้งหลายเหล่านี้รวมทั้งคนดูและคนแสดงละคร ช่างไร้สาระเสียเหลือเกิน มุ่งเอาแต่ความสนุกสำราญ ท่านดูนั่นสิคนตีกลองแก่งอ้มแล้ว เด็กผอมเห็นซีโครงขึ้นเหมือน กลอนเรื่อน ที่นั่งอยู่ใกล้ๆ นั้นคงเป็นหลานของแก แก่ต้องเลี้ยงดู ข้าพเจ้ารู้สึกว่าคนทั้งหมดเหล่านี้ จะต้องเดินแถวกันไปสู่ที่ตายตามลำดับบ้าง ลัดลำดับบ้าง สนุกกันไปอย่างนี้ชีวิตก็เป็นหมันไม่มีสาระ อะไรเลย ดูละครเล่าเมื่อเขาแสดงสนุกก็เห็นคนหัวเราะเฮฮา เมื่อเขาแสดงตอนเศร้าคนก็เศร้าตาม พวกสตรีถึงกับร้องไห้ก็มี ข้าพเจ้ารู้สึกว่า เป็นละครกันไปหมดทั้งพวกดูและพวกแสดง โลกมนุษย์ จึงน่าจะเป็นละครโรงใหญ่ คนทุกคนในโลกล้วนเป็นตัวแสดง จึงต้องหัวเราะบ้าง ร้องไห้บ้าง ดีใจบ้าง เสียใจบ้าง ข้าพเจ้าคิดอย่างนี้แหละสหาย จึงมิได้ร่าเริงเหมือนวันก่อนๆ”

โกลิตะได้ฟังดังนั้นจึงกล่าวว่า “สหาย ! ข้าพเจ้าก็มีความรู้สึกเช่นท่านเหมือนกัน น่าแปลก จจริงนะ ทำไมความรู้สึกอันนี้จึงเกิดขึ้นพร้อมกันได้”

สองสหายกลับจากยอดเขาขณะที่มหรสพยังไม่เลิก เขาเดินปรึกษากันลงมาถึงเชิงเขาว่า จะทำอย่างไรให้ชีวิตมีประโยชน์คุณค่า ไม่ตายไปเปล่า

“เราควรแสวงหาความสงบแห่งชีวิต” อุปติสสะว่า “แสวงหาสิ่งอันมีคุณค่าแก่ชีวิต ข้าพเจ้าและท่านได้พบแล้วว่าความสนุกสนานเพลิดเพลินไปวันๆ นั้นเป็นโจรปล้นความดีในตัว คนที่ละน้อยๆ”

“ข้าพเจ้าคิดว่า เราน่าจะลองเที่ยวไปตามสำนักของคณาจารย์ต่างๆ ที่ตั้งสำนักสอนลัทธิ อยู่ เราอาจได้ความคิดอะไรใหม่ จิตใจของเราอาจสงบพอ ที่จะมองเห็นชีวิตและสาระแห่งชีวิต ที่แท้จริง”

สองสหายมีความคิดตรงกัน และปรึกษากันอยู่นานว่าจะทำอย่างไร ในที่สุดตกลงกันว่า จะเที่ยวจาริกไปสนทนาลัทธิกับนักบวชและเจ้าลัทธิต่างๆ หากชอบใจสำนักใดก็จะยอมตนเป็น ศิษย์ศึกษาธรรมอยู่สำนักนั้น

แลแล้วสองสหายก็เที่ยวออกตระเวนสนทนากับนักบวชลัทธิต่างๆ เวลานั้นมีคณาจารย์เจ้าลัทธิใหญ่อยู่ ๖ คน คือ ปุณณกัสสป, มัคขลิโคศล, อชิตเกสกัมพล, ปกุธกัจจายนะ, สลัญชัย เวลัญฐบุตร และนิครนถนาฏบุตร

อุปติสสะและโกลิตะพอใจในคำสอนของสลัญชัย เวลัญฐบุตร จึงยอมตนเป็นศิษย์ศึกษาธรรมอยู่ในสำนักนั้น ขอบวชเป็นปริพาชกเช่นเดียวกับอาจารย์สลัญชัย ต่อมาเมื่อมีบริวารออกบวชติดตาม อุปติสสะมีบริวาร ๕๐๐ และโกลิตะก็มีบริวาร ๕๐๐ เช่นเดียวกัน

เขาศึกษาลัทธิธรรมในสำนักของอาจารย์สลัญชัยจนหมดสิ้น แล้วทราบบว่าอาจารย์มีความรู้ที่เขาจะเรียนได้เพียงเท่านี้ เขาจึงไม่พอใจแก่ความต้องการเพราะไม่อาจทำให้เขาพ้นทุกข์ได้ จึงลาอาจารย์ท่องเที่ยวไปในชมพูทวีปอีก เพื่อถามปัญหาต่างๆ กับอาจารย์ต่างๆ แต่ไม่อาจได้รับคำตอบเป็นที่พอใจ ส่วนปัญหาใดๆ ที่พวกคณาจารย์เหล่านั้นถาม อุปติสสะและโกลิตะตอบได้สิ้น ในที่สุดเมื่อไม่ได้รับผลสมความมุ่งหมาย สองสหายจึงหวนกลับมาขออาศัยในสำนักอาจารย์เดิมไปก่อน จนกว่าจะแน่ใจว่าจะไปไหนอีก เวลาที่กล่าวนี้ตรงกับเวลาที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เวฬุวัน

วันหนึ่งเวลาเช้า อุปติสสะออกจากสำนักอาจารย์สลัญชัยเพื่อเดินเล่นรับอากาศดี ได้เห็นสมณรูปหนึ่ง คือพระอัสสชิหนึ่งในหมู่ปัญจวัคคีย์ ครองผ้าเหลืองสีหม่น โทนศีระและคิ้วถือบาตรเดินภิกขาจารอยู่ อาการที่ท่านเดินนั้นเรียบร้อย น้าเลื่อมใส จะก้าวไปข้างหน้าถอยหลังหรือเหลียวซ้ายแลขวาก็เต็มไปด้วยความระมัดระวัง ทำได้อย่างสง่างาม บรรพชิตเช่นนี้อุปติสสะไม่เคยเห็นเลย ดูท่านมีอินทรีย์สงบ ล่อความรู้สึกภายในอันสูง อุปติสสะคิดว่าบุคคลผู้มีอาการเช่นนี้น่าจะมีความดีอยู่ภายในเป็นอันมาก จึงเดินตามไปห่างๆ คอยจับตาดูอยู่ตลอดเวลา

เมื่อพระอัสสชิรับภิกษาได้พอสมควรแล้ว จึงไปนั่ง ณ รมไม่ริมลำธารแห่งหนึ่ง ลงมือฉันอาหารด้วยอาการสำรวม ไม่มีความเพลินในรสอาหารเลย เมื่อฉันอาหารเสร็จแล้ว ท่านล้างมือล้างปากและล้างบาตรแล้ว ท่านนั่งสำรวมจิตแผ่เมตตาให้พรแก่ทายกผู้ถวายอาหารแก่ท่าน

โอกาสนั่นเอง อุปติสสะก็เดินเข้าไปใกล้ท่าน นั่งอย่างเรียบร้อยแสดงอาการคารวะ แล้วถามท่านว่า “ท่านผู้เจริญ ! อินทรีย์ของท่านผ่องใสนัก อาการของท่านน้าเลื่อมใส ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นนักพรตอย่างท่านเลยในเมืองราชคฤห์นี้ ท่านผู้เจริญ ! ท่านบวชในสำนักของใคร หรือใครเป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจธรรมของใคร ?”

“ดูก่อนผู้แสวงหาความจริง !” พระอัสสิกกล่าวว่า “ข้าพเจ้าบวชอุทิศพระผู้มีพระภาค ผู้ออกบวชแล้วจากศากยตระกูลโคตมโคตร ข้าพเจ้าเป็นสาวกของพระองค์ท่าน ชอบใจธรรมของท่าน”

“ท่านผู้เจริญ ! กรุณาบอกข้าพเจ้าได้หรือไม่ว่าพระศาสดาพระองค์นั้นสั่งสอนธรรมอย่างไร ?”

“อาวุโส ! ข้าพเจ้าบวชแล้วในธรรมวินัยของพระองค์ไม่นานนัก จึงไม่อาจแสดงธรรมนั้นแก่ท่านโดยพิสดารได้”

“พระคุณเจ้า ! ข้าพเจ้าไม่ต้องการมากมายอะไรดอก จะมากหรือจะน้อยไม่สำคัญ ข้าพเจ้าต้องการแต่ใจความเท่านั้น” อุปติสสะพูดเชิงอ่อนน้อม

“ถ้าอย่างนั้นท่านจงตั้งใจฟังเถิด ข้าพเจ้าจักแสดงแต่โดยย่อ” แลแล้วพระอัสสชิจึงแสดงหัวใจแห่งอริยสัจแก่อุปติสสปริพาชกว่า

“สิ่งทั้งปวง เมื่อจะเกิดย่อมเกิดแต่เหตุคือมีเหตุให้เกิด เมื่อดับก็เพราะเหตุดับ พระตถาคตผู้เป็นศาสดาของข้าพเจ้าตรัสอย่างนี้”

เมื่ออุปติสสะผู้มีปัญญาแหลมคมได้ฟังเพียงเท่านี้ ก็รู้แจ่มแจ้งทั่วถึงว่าในธรรมวินัยของพระศาสดาพระองค์ใหม่นี้ ยึดเหตุผลเป็นหลักในการพิจารณาปัญหาต่างๆ คำสอนของท่านไม่โยนไปให้เทพเจ้าเป็นผู้รับผิดชอบเหมือนศาสนาเจ้าลัทธิอื่นๆ เมื่อพิจารณาไปก็เห็นจริงและแจ่มแจ้งขึ้นว่าผลทั้งปวงย่อมมีเหตุ เหตุทั้งปวงย่อมก่อให้เกิดผล ไม่ลังเลสงสัยในเรื่องเหตุผล อันมีความสัมพันธ์เป็นลูกโซ่อีกต่อไป แสงสว่างแห่งสัจจะได้อุดมเข้าไปในดวงใจของอุปติสสะได้เป็นโสดาบันบุคคลแล้ว จึงถามพระอัสสชิว่า

“ท่านผู้เจริญ ! บัดนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นประทับอยู่ที่ใด ?”

“ดูก่อนผู้แสวงหาสัจจะ ห่างจากนี้ไม่ไกลนัก มีสวนไผ่อันร่มรื่นอยู่แห่งหนึ่ง เดิมเป็นที่พระราชอุทยานของพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาแห่งแคว้นมคธ พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ที่นั้น”

อุปติสสะประคองอัญชลีไปทางทิศที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่แล้วกล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ล่วงหน้าไปก่อนเถิด ข้าพเจ้าจะไปชวนสหายนก่อนแล้วตามไป ณ สวนไผ่ในภายหลัง”

อุปติสสะได้กลับไปบอกโกสิตะ สหายรักถึงธรรมที่ตนบรรลุแล้ว แลได้แสดงธรรมตามที่ตนได้ฟังมาจากพระอัสสชิให้โกสิตะได้ฟัง จนโกสิตะได้สำเร็จเป็นโสดาบันด้วย แลแล้วทั้งสองได้บอกเรื่องราวนั้นให้อาจารย์สัญญาชัยทราบ ชวนอาจารย์ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค อาจารย์สัญญาชัยถามว่า ในโลกนี้มีคนฉลาดมากหรือมีคนโง่มาก อุปติสสะและโกสิตะตอบว่ามีคนโง่มากกว่าคนฉลาด

“ถ้าอย่างนั้นพวกที่ฉลาดๆ จงพากันไปหาสมณโคตมเถิด เราจะอยู่กับคนโง่ๆ” อาจารย์สัญญาชัยพูดแดกดัน “และพวกคนโง่จักมาหาเรา”

เมื่ออุปติสสะและโกสิตะออกจากปริพาชการามนั้น สาวกครึ่งหนึ่งของอาจารย์สัญญาชัยได้ติดตามไปด้วย เมื่อรวมบริวารของสองสหายเข้าด้วยกันก็เป็นหมู่คนจำนวนมาก

พวกเขาไปเฝ้าพระศาสดา ณ สวนเวฬุวนาราม เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว บริวารได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์หมด เหลือแต่อุปติสสะและโกสิตะเท่านั้นได้เพียงโสดาปัตติผลเท่าที่ได้มาจากสำนักของพระอัสสชิ ทั้งหมดขอบรรพชาอุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค เมื่อได้อุปสมบทแล้ว ๗ วัน โกสิตะหรือนามใหม่ที่เพื่อนพรหมจารีเรียกในธรรมวินัยว่า “โมคคัลลานะ” เพราะเป็นบุตรนางโมคคัลลิกาได้สำเร็จจอร์หัตตผล ส่วนอุปติสสะหรือ “พระสารีบุตร” (บุตรแห่งนางสารี)

เมื่ออุปสมบทแล้วได้ ๑๕ วัน พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ถ้ำสุกรขาตา เขาฉิมชฎภู ท่านถวายงานพัดพระพุทธรองค์อยู่

ครั้งนั้นมีปริพาชกผู้หนึ่ง ชื่อทิมขะ^๑ เป็นหลานของพระสารีบุตร ไม่พอใจที่ลุงของตน มาบวชในสำนักของพระผู้มีพระภาค จึงติดตามมาชวนพระพุทธรองค์สนทนาแบบกวนโทสะว่า

“พระโคตม ! ข้าพเจ้าเห็นว่า “สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าไม่พอใจหมด”

พระพุทธรองค์ตรัสว่า “^๒ถ้าอย่างนั้น ความเห็นอย่างนั้นก็น่าจะไม่ควรแก่ท่าน ท่านควรจะไม่พอใจในความเห็นอันนั้นเสียด้วย”

(คือความเห็นที่ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เขา เขาไม่พอใจหมด)

ทิมขบปริพาชก หนึ่งอันไปไม่ทราบจะตอบได้พระพุทธรองค์ประการใดได้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสต่อไปว่า “อัคคิเวสนะ ! (เป็นชื่อโคตรของทิมขบปริพาชก) คนที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ตน ตนไม่พอใจหมดนั้น เอียงไปในทางเกลียดชังสิ่งทั้งหลาย คนที่เห็นว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่ตน ตนพอใจหมดนั้น เอียงไปในทางกำหนดรักใคร่สิ่งทั้งหลาย ส่วนคนที่เห็นว่าบางอย่างควรแก่ตน ตนชอบ, บางอย่างไม่ควรแก่ตน ตนไม่ชอบนั้น ย่อมกำหนดรักใคร่ในบางอย่างและเกลียดบางอย่าง ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นความไม่เหมาะสมไม่ควรทั้งสิ้น

อัคคิเวสนะ ! เราตถาคตกล่าว การปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งทั้งปวงว่าเป็นธรรมอันเลิศ สิ่งใดที่บุคคลเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ก็เข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะเพียงอาศัยและการอยากรู้เท่าทัน โวหารอย่างใดที่เขาพูดกันอยู่ในโลกก็พูดตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยทิวฏฐิต่างๆ อย่างนี้ ก็จะอยู่ในโลกอย่างปลอดโปร่งสบาย ไม่ต้องทะเลาะวิวาทกับใคร เพราะทิวฏฐิตของตน”

พระสารีบุตรถวายงานพัดอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์แห่งพระบรมศาสดา ได้ฟังพระธรรม เทศนาที่ตรัสแก่ทิมขบปริพาชกแล้ว ดำริว่า “พระศาสดาตรัสสอนให้ละการยึดมั่น” เมื่อท่าน พิจารณาด้วยปัญญาอันยิ่งของท่าน จิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งปวงสำเร็จเป็นพระอรหันต์

ส่วนทิมขะเพียงแต่ได้ดวงตาเห็นธรรม ล้นความสงสัยเคลือบแคลงในพระพุทธานุสาสนะ ทูลสรรเสริญพระธรรมเทศนาและแสดงตนเป็นอุบาสก “พระเจ้าข้า ภาชิตที่ตรัสนี้ไพเราะนัก พระองค์ได้ทรงประกาศธรรมให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบด้วยวิธีเป็นอันมาก ดุจบุคคลหงายของที่คิดว่า ปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง และส่องประทีปในที่มืดให้คนมีจักขุได้เห็นรูป ข้าพระพุทธเจ้าขอถึงพระองค์พร้อมทั้งพระธรรมและพระสงฆ์เป็นสรณะ ขอพระองค์ทรงจำ ข้าพระพุทธเจ้าไว้ว่าเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป”

^๑ แปลว่า มีเล็บยาว น่าจะเป็นคนหนึ่งเฝ้าพวกศิษย์ของอาจารย์สัจชัย –ว.ศ.

^๒ พุทธแบบนี้มีมองตามทรรศนะทางตรรกศาสตร์ ก็แปลว่าเขาไม่ชอบใจพระพุทธเจ้าและพระสารีบุตรด้วย เพราะท่านทั้งสอง กักรวมอยู่ในคำว่า “สิ่งทั้งปวง” –ว.ศ.

^๓ เป็นพระพุทธรูปเจียนคมเหลือเกิน เป็นพระพุทธรูปปฏิมาที่เลอเลิศ ท้นต่อเหตุการณ์อย่างน่าอัศจรรย์ –ว.ศ.

๑๗

ความสูญเสียและการได้มา

พระ

พุทธศาสนาได้หยั่งรากลงแล้วในดินแดนมคธเป็นแคว้นแรก พระพุทธจริยาอันประเสริฐของพระบรมศาสดาสั่งความประทับใจแก่ทวยนาครชาวเบญจคีรีอย่างหาที่เปรียบมิได้ เขาเหล่านั้นโน้มเศียรคารวะพระองค์โดยมิได้รู้สึกหนักศีรษะเลย แม้แต่น้อย เมื่อชบเศียรลงแทบพระยุคลบาทก็ได้แนบใจว่าบาทนี้เหยียบย่างไปบนเลือดเนื้อและกองกระดูกของผู้อื่น หรือเมื่อพระองค์ใช้พระหัตถ์ลูบศีรษะของสาวกรูปใด รูปนั้นก็เต็มไปด้วยความปลื้มและดีนตันเพราะพระหัตถ์ของพระองค์มิได้แปดเปื้อนมลทินคือความทุจริตใดเลย พระหัตถ์ของพระองค์สะอาด เป็นพระหัตถ์ที่คอยหยิบยื่นให้แต่สิ่งที่ดีงามแก่คนทั้งหลาย

“มิได้รู้สึกหนักศีรษะเลยแม้แต่น้อย” ก็ใครเล่าจะรู้สึกหนักศีรษะได้เมื่อได้เคารพคนที่ควรเคารพ ก็ใครเล่าจะรู้สึกหนักมือเมื่อได้ไหว้คนที่ควรไหว้ แต่การต้องเคารพคนบางคนซึ่งไม่มีคุณธรรมเพียงพอที่จะให้เคารพกราบไหว้ด้วยความสบายใจนั้น เป็นความลำบาก มีความกระดากใจคอยแทรกแซงอยู่เสมอ รู้สึกมีความทุกข์แม้เขาจำเป็นต้องไหว้ตามประเพณี หรือต้องโค้งให้เพราะระเบียบวินัย เขาก็ทำด้วยความจำใจ มิได้มีความชุ่มชื่นใจเลยแม้แต่น้อย เพราะผู้ที่เขาต้องเคารพนั้นไม่มีคุณธรรม ไม่สะอาด มีความประพฤติน่ารังเกียจ จิตใจสกปรก

แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงเป็นผู้บริสุทธิ์ บริสุทธิ์อย่างยิ่ง ทั้งโดยศีล โดยอาชีวะ และโดยพระธรรมเทศนา ประกอบด้วยพระปัญญาและพระปฏิภาณอันยอดเยี่ยม ซึ่งจัดเป็นอัจฉริยภาพส่วนพระองค์ สิ่งทั้งหลายเหล่านี้ทำให้คำสอนของพระองค์ได้รับความเชื่อถือและแผ่กว้างออกไปอย่างรวดเร็ว

พระองค์ทรงมีพระวิริยะอุตสาหะอย่างยอดเยี่ยมในการเผยแพร่พระธรรม ระบบการครองชีวิตอันถูกต้อง ทรงมีพระทัยอ่อนโยนเปี่ยมด้วยพระมหากรุณา เสด็จจาริกไปโปรดเวไนยสัตว์ ผู้ที่พอทรงสอนให้รู้ตามเห็นตามได้ทุกหนทุกแห่ง และเสด็จโดยพระบาทเปล่าจากแคว้นสู่แคว้น จากราชธานีหนึ่งสู่ราชธานีหนึ่ง จากนิคมสู่นิคม และจากหมู่บ้านนี้สู่หมู่บ้านโน้นท่ามกลางบรรยากาศซึ่งบางครั้งร้อนระอุ บางคราวหนาวเหน็บ ได้ทรงพบบุคคลต่างๆ ทุกชนชั้น ทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย ในเหตุการณ์ต่างๆ และในที่ต่างๆ ดังจะนำมาเล่าต่อไป

สมัยหนึ่ง ขณะที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ เขตวนาราม เมืองสาวัตถี มีหญิงคนหนึ่ง ชื่อเกสสาโคตมีอุ้มลูกซึ่งตายแล้วไปเฝ้าพระองค์ เพื่อให้พระองค์ช่วยเหลือเพื่อให้ลูกของเธอฟื้นคืนชีพขึ้น นางรำไหคร่ำครวญตั้งแต่เช้าจนบ่ายเพราะเสียตายลูก เทียวถามหายาซึ่งจะเรียกคืนชีวิตของลูกน้อยมาได้ แต่ไม่มีใครสามารถบอกได้ จนกระทั่งชายผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่งได้บอกนางว่า มีหมอวิเศษอยู่คนหนึ่งพำนักอยู่ ณ วัดเชตวัน ขอให้นางไปหาหมอคนนั้น เป็นพระผู้ทรงศักดิ์ เป็นที่พึ่งของคนทั่วไป

นางได้วางบุตรน้อยซึ่งปราศจากวิญญาณลง ณ เบื้องพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาค แล้วทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ! โปรดประทานเถิด โปรดประทานชีวิตลูกน้อยของข้า พระพุทธเจ้า มีคนแนะนำมาว่า พระองค์ทรงเป็นหมอผู้สูงศักดิ์จะช่วยเหลือฉันได้อย่างแน่นอน”

“โคตมี ! จะให้เรารักษาลูกของเธอก็ได้ แต่ยาที่จะช่วยชีวิตลูกของเธอ นั้นจะต้องมีเมล็ดพืชอย่างหนึ่งประกอบด้วย” พระผู้มีพระภาคตรัสด้วยน้ำพระทัยที่เปี่ยมด้วยความกรุณา

“เมล็ดอะไร พระเจ้าข้า ?” นางทูลถาม ดวงดาวาโรจน์ด้วยความหวัง

“หายากหน่อยนะ” พระองค์ตรัส

“เมล็ดอะไร พระเจ้าข้า ?” นางทูลถามย้ำ

“เมล็ดผักกาด” พระองค์ตรัสตอบ “เอามาสักหนึ่งกำมือ”

“หาได้ทั่วไป พระเจ้าข้า” ว่าแล้วนางลูกผลุนผลัน จะรีบหาเมล็ดผักกาดตามที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ แต่พระผู้มีพระภาคตรัสห้ามไว้ พนางตรัสว่า

“ข้าก่อนโคตมี ! เมล็ดผักกาดที่เราประสงค์นั้นจะต้องได้จากเรือนที่ไม่เคยมีคนตายเลย เธอเข้าใจไหม ? ต้องได้เมล็ดผักกาดในเรือนที่ไม่เคยมีคนตายเลย”

นางเกสสาโคตมีรับพระพุทธบัญชาแล้ว อุ้มลูกไปเที่ยวแสวงหาเมล็ดผักกาด ทุกคนเต็มใจให้ แต่เมื่อนางรับมาแล้วถามว่า ในบ้านเรือนนี้เคยมีคนตายหรือไม่ เขาจะตอบว่าเคยมีคนตายแล้ว บางเรือนก็หนึ่ง บางเรือนก็สอง บางเรือนก็สาม นางขอบใจเขาแล้วส่งเมล็ดผักกาดคืน พร้อมกล่าวว่า

“ข้าพเจ้าต้องการเมล็ดผักกาดในเรือที่ไม่มีคนตายเลย”

บางคนได้ฟังนางพูดดังนั้นเกิดความเศร้าสลดใจเห็นใจในความพยายามของนางที่จะดึงเอาชีวิตลูกน้อยคืนมา แต่บางคนก็ตำหนินางเป็นหญิงบ้าลูกตายแล้วจะเอายาที่ไหนมาทำให้ฟื้นได้ เมล็ดผักกาดอะไรจะช่วยให้คนฟื้นขึ้นมา หากเป็นได้ดังนั้นจริงใครเล่าจะตายเพราะเมล็ดผักกาดมีอยู่ทั่วไป และการที่นางแสวงหาเมล็ดผักกาดในเรือที่ไม่มีเคยมีใครตายเลยนั้นยิ่งบ้าหนักเข้าไปอีก

“บ้า” คำนี้เป็นคำที่คนทั้งหลายชอบพูดเสมอ พูดถึงใครคนหนึ่ง ซึ่งทำอะไรแปลกกว่าคนทั้งหลายโดยผู้ว่านั้นมิได้คำนึงถึงสิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์เบื้องหลังแห่งชีวิตของบุคคลผู้นั้นเลย บุคคลย่อมมีพฤติกรรมต่างกันบ้างเหมือนกันบ้าง ในขณะที่ได้รับสิ่งเร้าอย่างเดียวกัน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เบื้องหลังแห่งชีวิต การอบรมศึกษา ความเชื่อถือทางศาสนา และโรคประจำกาย สิ่งเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อปฏิกิริยาของบุคคลที่แสดงโต้ตอบต่อสิ่งเร้าหรืออารมณ์ต่างๆ ที่ผ่านเข้ามา

มารดาที่ไม่รักลูก เห็นลูกเป็นเครื่องผูกพันให้รุ่งรัง ไม่สะดวกแก่การเที่ยวเตร่หาความสำราญให้แก่ตนเอง อาจดีใจเมื่อลูกตาย แต่มารดาที่รักลูก ถือเอาลูกเป็นกำลังใจและแสงสว่างแห่งชีวิต เมื่อลูกตายย่อมเศร้าโศกเสียใจมาก นี่คือเหตุการณ์อย่างเดียวกันที่ผ่านเข้ามาในชีวิต แต่ปฏิกิริยาที่แสดงออกอาจผิดตรงกันข้ามกันทีเดียว

เมื่อถูกตำ คนหนึ่งอาจด่าตอบทันที และด่าได้เจ็บแสบกว่าที่เขาด่าตนเสียอีก แต่คนหนึ่งอาจนิ่งเฉยไม่โต้ตอบเลย ความแตกต่างข้อนี้ขึ้นอยู่กับอุปนิสัยอัธยาศัยประจำตน และการอบรมของผู้นั้นว่าได้อบรมมาทางใด

คนที่ไม่เคยรักลูก หรือลูกไม่เคยตาย อาจไม่ซาบซึ้งในความรู้สึกของนางก็สาโคตมีเป็นอย่างนี้ จึงแถมด่าให้นางนำติดตัวไปด้วยว่า “หญิงบ้า”

ใครจะว่าอย่างไร นางผู้นำสงสารก็มีได้โต้ตอบ คงอุ้มบุตรน้อยเที่ยวแสวงหาเมล็ดผักกาดต่อไป จนกระทั่งเย็น ก็ไม่อาจหาเมล็ดผักกาดในบ้านที่ไม่มีเคยมีคนตายได้ ทุกบ้านจะบอกนางว่า บุตรหรือธิดา สามีหรือภรรยา มารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย หรือพี่หญิง น้องหญิงของเขาเคยตายมาแล้ว

นี่คือความรู้ นี่คือประสบการณ์ที่ทำให้นางได้คิด ได้มีความรู้สึกอันถูกต้องต่อสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย นางไม่ว่างเหวเกินไปแล้วเพราะมีเพื่อนร่วมทุกข์ของนางมากมาย เขาเหล่านั้นล้วนได้เคยประสบปัญหาชีวิตแบบเดียวกับนางมาแล้ว ทำไมเขาเหล่านั้นจึงมีชีวิตอยู่ได้ต่อไป ปัญหาชีวิตแบบนี้เป็นของเก่ามาก ใครๆ ยังมีชีวิตอยู่นานก็จะยิ่งพบมาก และในที่สุดมันจะต้องมาถึงตัวเองเพราะทุกคนต้องตาย

“อา ! เราช่างโง่เสียนี่กระไร !” นางอุทาทนกับตนเอง “สำคัญมั่นหมายว่าบุตรของเราเท่านั้นตาย ความจริงบุตรของคนทุกๆ คนต้องตายทั้งสิ้น ที่ตายไปแล้วก็มี ที่กำลังจะตายก็มี ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็ต้องตายต่อไป เหมือนผลไม้ที่ร่วงหล่นอยู่โคนต้นแล้วก็มี ที่กำลังจะหล่นรอคอย แต่ลมพัดเท่านั้นก็มี ที่ขั้วยังแข็งแรงอยู่ก็ต้องสุกและหล่นในวันต่อไปก็มี บุคคลที่เกิดมาแล้ว และจะตายไปมีจำนวนมากมาย ไฉนเล่าเราจึงมาเศร้าโศกถึงบุตรของเราคนเดียว เมื่อเราเศร้าโศก, คร่ำครวญอยู่ บุตรนี้ก็ได้รู้สึกถึงความเศร้าโศกของเราเลย”

นางวางบุตรน้อยลงใต้ต้นไม้ต้นหนึ่ง มองดูบุตรผู้นอนเสมือนท่อนไม้ ความรักบุตรได้ท่วมท้นขึ้นมาอีก นางชบหน้าลงกับชากนั้นแล้วรำพึงอีก มดแดงหลายตัวที่คลานอยู่โคนไม้ไต่ขึ้นมาบนชากศพ นางกิสาโคตมีนั่งดู เธอมิได้ปกป้องให้ แต่เธอนั่งดู ธรรมสังเวชได้เกิดขึ้นแก่นางแล้ว “อา ! ร่างกายที่เรายึดมั่นว่าเป็นของเราที่แท้เรามีได้รับรู้ในความยึดมั่นของเราเลย และเป็นสิ่งสาธารณแก่สัตว์ทั้งหลายโดยแท้”

นางได้คิดดังนี้แล้ว จึงโยนศพบุตรไว้ในป่าแล้วรีบกลับไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคในเวลาเย็น

“ได้เมสึดฝักกาดมาแล้วหรือ โคตมี ?” พระผู้มีพระภาคตรัสถาม

“มิได้ พระเจ้าข้า” นางตอบ “เพราะไม่มีเรือนใด บ้านใดเลยที่คนไม่เคยตาย”

พระศาสดาทรงแย้มพระโอษฐ์น้อยๆ ดวงพระพักตร์และแววพระเนตรสงบนิ่ง เป็นอาการของผู้เจณจบ อาการของผู้รอบรู้อย่างแท้จริง ครู่หนึ่งจึงเผยพระโอษฐ์ตรัสว่า

“แล้วลูกของเธอละ ไว้ที่ไหนเสีย ?”

“โยนทิ้งไปแล้ว พระเจ้าข้า”

“บัดนี้ เธอยังรู้สึกเศร้าโศกมากอยู่หรือ หรือความโศกได้ลดลงบ้างแล้ว ?”

“ลดลงมากแล้ว พระเจ้าข้า เกือบจะไม่เหลืออยู่เลย”

“การที่เธอไปเที่ยวหาเมสึดฝักกาดอยู่ครั้งวันนั้นช่วยอะไรเธอได้บ้าง ?”

“ช่วยให้ข้าพระพุทธเจ้าทราบความจริง พระเจ้าข้า”

“ความจริงอะไร และอย่างไร ?”

“ความจริงเรื่องชีวิต และทราบว่าชีวิตทุกชีวิตต้องตาย ไม่เร็วก็ช้า”

“ก่อนที่ลูกของเธอจะตาย เธอไม่เคยมีความรู้เรื่องนี้เลยหรือ ?”

“เคยเหมือนกัน พระเจ้าข้า แต่เมื่อลูกตาย ความรักลูก หลงลูก ทำให้ลืมความจริงทุกสิ่งทุกอย่าง”

“การที่บุคคลต้องเสียอะไรไป จะเป็นการสูญเสียที่ยิ่งใหญ่หรือสูญเสียเพียงเล็กน้อย
อยู่ที่สิ่งซึ่งสูญเสียไป หรืออยู่ที่ความรู้สึกของบุคคลผู้นั้น ?”

นางกิสาคอติมีคิดอยู่ครู่หนึ่ง แล้วทูลตอบว่า

“อยู่ที่ความรู้สึกของผู้นั้นเอง พระเจ้าข้า”

“จริงทีเดียวโคตมี เธอตอบถูก เข้าใจถูกแล้ว”

พระจอมมุนีทรงนั่งอยู่ขณะหนึ่ง แลพระเนตรฉายแสงแห่งความกรุณา ทรงเป็นที่พึ่งของโลกได้ พระพักตร์นั้นแจ่มใสเอิบอ้อมเป็นที่ตั้งแห่งความบันเทิงใจของผู้ได้เข้าใกล้
นางกิสาคอติมีจ้องมองพระพักตร์นั้น นางรู้สึกถึงความโศกในหัวใจนาง ได้อันตรธานไป
หมดสิ้นแล้ว ครู่หนึ่ง พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“จำไว้เถิด โคตมี ! ความสูญเสียในชีวิตคนจะมากหรือน้อยย่อมขึ้นอยู่กับความรู้สึก
เมื่อบุคคลคนหนึ่งตายลง ผู้ใดเสียใจมาก ผู้นั้นย่อมรู้สึกว่าได้สูญเสียอย่างใหญ่หลวง แต่คน
ที่ไม่เสียใจเลยก็รู้สึกว่าจะไม่สูญเสียอะไร ในเรื่องอื่นๆ นอกจากเรื่องตายก็ทำนองเดียวกันนี้”

พูดถึงความตาย มัจจุราชนั้นไม่เห็นแก่หน้าใคร ย่อมคร่าเอาบุคคลผู้มาอยู่ในเรื่องบุตร
สามี ภรรยา และปศุสัตว์ ผู้มีใจซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ ไปสู่ทางของตน เหมือนห้วงน้ำใหญ่
ท่วมขึ้นมาพัดเอาบ้านของคนทีนอนหลับไปฉะนั้น

โคตมีเอ๋ย ! จงบรรเทาความโศกเสียเถิด ความโศกเป็นที่พึ่งของใครไม่ได้ มีแต่จะทำลาย
บุคคลผู้นั้นให้เสื่อมลงทั้งทางกายและจิตใจ เธอพยายามปลงเสียว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเมื่อมี
เกิดย่อมมีดับ เกิดขึ้นตั้งอยู่ชั่วคราวแล้วดับไป ลักษณะของสิ่งทั้งปวงเป็นอยู่อย่างนี้ จะยึดถือ
เหนียวแน่นไว้เท่าไรก็หาหยุดไม่ หน้าที่ของเราที่ควรรู้ตามความเป็นจริงแล้วมองดูสิ่งต่างๆ ด้วย
อุเบกขาและสิ่งต่างๆ อันบริสุทธิ์ สิ่งทั้งหลายในโลกนี้ก็จะไม่เป็นพิษแก่จิตใจของเรา มีแต่จะ
เพิ่มพูนสติปัญญาและความว่องไวของดวงจิตให้มีมากขึ้น มากจนกระทั่งเต็มเปี่ยมบริบูรณ์
จิตซึ่งเต็มเปี่ยมไปด้วยอุเบกขาและสติอันบริสุทธิ์อยู่นั้น อารมณ์อะไรๆ จะทำให้หวั่นไหวมิได้เลย
อารมณ์อื่นที่เป็นพิษไม่มีช่องว่างที่จะแทรกเข้าไปได้”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง นางกิสาคอติมีผู้ส่งกระแสน้ำจิตไปตามพระพุทธานุสาสน์ ก็ได้
บรรลุโสดาปัตติผลเป็นพระอริยบุคคลเบื้องต้นแล้ว จึงทูลขอบรรพชาต่อพระผู้มีพระภาค

พระศาสดาทรงส่งนางไปสู่สำนักของภิกษุณี ให้ภิกษุณีบรรพชาแล้วได้อุปสมบท
ในสงฆ์สองฝ่าย คือ ในหมู่ภิกษุณีสงฆ์ก่อนแล้วอุปสมบทในหมู่ภิกษุสงฆ์ นี่เป็นธรรมเนียม
ในการอุปสมบทภิกษุณีทั้งปวง

คืนหนึ่งภิกษุณีกิสาคอติมี ถึงวาระอยู่เวรเผ่าอุโบสถ จึงจุดประทีปแล้วนั่งดูประทีปนั้น
แสงไฟบางครั้งก็สว่างมาก บางครั้งก็ดับไป นางได้กำหนดดวงประทีปนั้นเป็นอารมณ์ พลัง

คิดว่า “สัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นและดับเหมือนดวงประทีปที่ดับอยู่ ณ เบื้องหน้านี้ เมื่อถึงนิพพานแล้วอาการเกิดและดับย่อมไม่มี”

พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระคันธกุฎีส่วนพระองค์ ได้ทรงทราบวาระจิตของภิกษุณี กิสาโคตมีแล้ว จึงทรงแผ่พระโอภาสพุทธนิมิตออกไปเสมือนประทับนั่งอยู่ ณ เบื้องหน้าของพระภิกษุณีนั่นเอง แล้วตรัสว่า

“โคตมี ! ถูกแล้ว เธอคิดอย่างนั้นถูกแล้ว ความเป็นอยู่แม้เพียงขณะเดียวของบุคคลผู้ได้เห็นนิพพานประเสริฐกว่าชีวิตของบุคคลผู้มิได้เห็นพระนิพพานแม้เป็นอยู่ตั้งร้อยปี”

พระศาสดาผู้ทรงอนุเคราะห์โลก ได้ตรัสอธิบายพระธรรมแก่นางกิสาโคตมีอีกเป็นอนุปริยาย เมื่อจบลง นางก็ได้บรรลุอรหัตผลด้วยประการฉะนี้

ครั้งหนึ่งพระศาสดาประทับอยู่ ณ เวฬุวนาราม กรุงราชคฤห์ พระองค์ได้ทรงโปรดภิกษุหนุ่มรูปหนึ่งด้วยความปราณีอันเป็นที่ประทับใจ มีความพิสดารดังนี้

ในกรุงราชคฤห์นั่นเอง หญิงสาวสวยคนหนึ่งเป็นธิดาเศรษฐี ได้รับการบำรุงเลี้ยงประคบประหงมจากมารดาบิดาและบริวารชน เช่น คนใช้ เป็นต้น อย่างดียิ่ง อยู่บนปราสาทชั้นที่ ๗ ท่ามกลางบริวารและเครื่องบำเรอความสุขทุกประการเท่าที่เงินของเศรษฐีจะบันดาลให้ได้

เวลานั้นเธอกำลังแตกเนื้อสาวเต็มที่ ในคัมภีร์กล่าวว่ากำลังมีความสนใจในเพศตรงข้ามอย่างมาก (ปฐวีโลลา) ทั้งนี้เพราะราคะอันเกิดขึ้นตามธรรมชาติของหญิงซึ่งอยู่ในวัยนั้น ดวงตาและใจมองเห็นความสุขในกามารมณ์เป็นส่วนใหญ่ เมื่อไม่มีโอกาสได้ใกล้ชิดกับชายอื่น นางก็ลักลอบได้เสียกับคนรับใช้ของตนเอง

เมื่อเหตุการณ์ได้ล่วงเลยไปแล้ว นางจึงปรารภกับคนใช้นั้นว่า หากอยู่ที่นี้ต่อไปคนทั้งหลายโดยเฉพาะมารดาบิดาจะต้องทราบเรื่องนั้น จึงชักชวนกันหนีไปอยู่ที่อื่น ที่ซึ่งไม่มีใครรู้จัก

เขาทั้งสอง นายหญิงและคนรับใช้ชาย ซึ่งเวลานี้เป็นสามีภรรยาแล้วได้อยู่ร่วมกันโดยผาสุกในที่นั้น และต่อมานางตั้งครรภ์จึงปรึกษากับสามีว่า บัดนี้ครรภ์แก่เต็มที่แล้ว การคลอดบุตรซึ่งในที่นี้ไม่มีญาติเลยนั้นเป็นความลำบากควรจะไปคลอดที่บ้านมารดาบิดา แต่ชายผู้เป็นสามีไม่เห็นด้วย อ้างว่าตนได้ทำความผิดไว้มาก หากมารดาบิดาเห็นแล้วจะฆ่าเขาเสีย เมื่อนางอ้อนวอนอยู่บ่อยๆ แต่ไม่อาจให้สามีไปด้วยได้ จึงคิดว่าธรรมตามารดาบิดานั้นมีแต่ให้ประโยชน์แก่บุตรธิดาอย่างเดียว แม้จะโกรธมากเพียงไรก็คงไม่ถึงกับฆ่าแกงเป็นแน่แท้

วันหนึ่งเมื่อสามีไม่อยู่บ้าน นางจึงหนีออกจากบ้าน เพื่อไปสู่ตระกูลเดิมของนางและไม่ลืมบอกเพื่อนบ้านให้ทราบไว้ ฝ่ายสามีกลับมาไม่เห็นภรรยาตนและทราบความจากเพื่อนบ้านว่าภรรยาได้หนีไปสู่ตระกูลเดิม จึงออกติดตาม

ธิดาเศรษฐีได้คลอดในระหว่างทาง เมื่อสามีตามมาทันกันเข้าจึงชวนกันกลับ เพราะความประสงค์อันดีที่นางเดินทางไปสู่ตระกูลแห่งมารดาบิดา ความประสงค์นั้นได้สำเร็จลุล่วงไปแล้วในระหว่างทาง

ต่อมาไม่นานนัก นางได้ตั้งครรภ์อีกเป็นครั้งที่สองและเรื่องก็เป็นอย่างเดียวกันกับครั้งที่หนึ่ง นางมีลูกสองคนล้วนแต่คลอดในระหว่างทางทั้งสิ้น จึงได้ขนานนามลูกคนโตว่า มหาบันถก (แปลว่าทางใหญ่) ลูกคนเล็กว่า จุฬบันถก (แปลว่าทางเล็ก)

เมื่อเด็กทั้งสองโตขึ้นเล่นกับเพื่อนๆ พวกเพื่อนเด็กๆ มีคนชราที่เขาต้องเรียก ตาบ้าง ยายบ้าง ปู่บ้าง ย่าบ้าง แต่จุฬบันถกกับมหาบันถกไม่มีเลย เกิดความสงสัยจึงถามแม่ แม่จึงบอกว่าญาติพี่น้องที่นี่ไม่มี เดิมทีแม่และพ่ออยู่ในกรุงราชคฤห์ ปู่ ย่า ตา ยาย อยู่ที่นั่น ที่กรุงราชคฤห์มีญาติมาก

“ทำไม แม่จึงไม่อยู่ที่กรุงราชคฤห์ซึ่งมีญาติมากล่ะครับ ?” เด็กน้อยทั้งสองถาม

นางไม่อาจบอกเหตุที่นางปลื้มทนออกจากหมู่ญาติ ให้ลูกๆ หายสงสัยได้ เมื่อลูกถามอยู่บ่อยๆ วันหนึ่งนางจึงปรึกษากับสามีว่า

“เห็นจะต้องหาทางให้ลูกไปอยู่เมืองราชคฤห์เสียแล้ว”

“น้องเห็นความจำเป็นอย่างไร ?” สามีถาม

“ความจำเป็นนั้นมีมาก” ฝ่ายภรรยาตอบ “เกรบกวณถามอยู่ไม่วันแต่ละวันว่า พวกเราทำไมจึงไม่อยู่ในหมู่ญาติ แยกอยากเห็น ปู่ ย่า ตา ยายของแก”

“ตายายนั้นพอให้เห็นได้ แต่ปู่และย่าของแกเห็นไม่ได้แน่”

“ทำไม ?”

“เพราะไม่มี” สามีตอบ “แต่พี่ว่าไม่จำเป็น แยกถามไปสักพักหนึ่ง นานๆ ไปก็เลิกถามไปเอง”

“ถ้าแกโตกว่านี้แกอาจสงสัยไปใหญ่โต และอาจรบกวนถามมากกว่านี้อีก เหตุผลที่สำคัญกว่านี้ก็คือเราไม่ควรเอาแกหมกไว้ที่นี่ หากอยู่ในเมืองราชคฤห์แกอาจได้รับการศึกษาดี มีอนาคตต่อไปภายหน้า เราทั้งสองไม่มีอนาคตแล้ว น้องไม่ยากัดตรอนอนาคตของลูกด้วย เราจะต้องรับผิดชอบชีวิตของแก”

“เราก็ไม่มีเจตนาจะตัดรอนอนาคตอะไรของแก” ฝ่ายสามีกล่าว “แต่เหตุการณ์มันเป็นอย่างนี้เสียแล้วก็ต้องปล่อยไป แกอยู่ที่นี้ก็มีความสุขดี สนุกไปกับเพื่อนๆ ไปวันๆ เพราะเรามีปัญญาหาเลี้ยงแกได้”

“แต่น้องอยากให้เกิดิกว่านี้ เราต้องเสี่ยง เราต้องทำอะไรสักอย่างหนึ่งเพื่ออนาคตของลูก” ผู้เป็นแม่ยืนยัน

ทั้งสองนิ่งกันไปครู่หนึ่ง

“เพื่ออนาคตของลูก” จริงทีเดียว เรื่องการขวนขวายเพื่อความเจริญและเพื่ออนาคตของลูกแล้ว ส่วนใหญ่มารดาจะมีความกระตือรือร้นมากกว่าบิดา เธอมีความทะเยอทะยานสำหรับความก้าวหน้าของลูกมากกว่าตัวเอง เธอขวนขวายเพื่อความสุขของลูก ยอมเสี่ยง ยอมทำแม้ในสิ่งที่ไม่เคยเสี่ยงไม่เคยทำเพื่อลูก ฝ่ายผู้เป็นบิดานั้นมีน้อยรายที่จะทะเยอทะยานเพื่อลูกจริงๆ ส่วนใหญ่เขามักทำอะไรตามหน้าที่และเมื่อหมดหน้าที่แล้วก็เลิกกัน แต่หน้าที่ของแม่นั้นไม่รู้จักหมด จนกว่าร่างของเธอจะสูญสิ้นหมดลมหายใจ อนาคตของแม่นั้นอยู่ที่ลูกทั้งสิ้น ตั้งแต่หน้าที่แรกที่ลูกลืมตาขึ้นดูโลก แม่ก็ฝากอนาคตของเธอไว้ที่ลูก ถ้าลูกเธอดีก็หมายความว่าอนาคตของเธอแจ่มใส ถ้าลูกชั่วอนาคตของเธอก็มีดมน

๑๘

ธุลีภายใน

ใน

ที่สุตชายผู้เป็นสามีก็กล่าวขึ้นว่า

“น้องเห็นว่าเราควรจะทำอย่างไร ?”

“น้องคิดว่า เราควรจะทำลูกทั้งสองของเราไปหาคุณพ่อคุณแม่ ท่านเห็นเราแล้ว ถึงกับจะกินเลือดกินเนื้อเทียมหรือ ? อหนึ่ง น้องเคยทราบว่า ตาและยายของเด็กนั้น แม้จะ โกรธเกลียดลูกตัวเองเพียงไร แต่เมื่อได้เห็นหลานก็มักใจอ่อนและยอมรับหลานไว้ในอุปการะ”

“แต่พี่ไม่สามารถไปให้ท่านเห็นได้ สำหรับลูกสองคนน้องจะนำไปหาตายายของแก็ สุดแล้วแต่น้อง และพี่จะช่วยพาไป หากน้องมีความตั้งใจจริง”

“น้องตั้งใจจริง” ฝ่ายภรรยายืนยัน “น้องอยากให้แกได้ศึกษา เหมือนหลานของเศรษฐี คนอื่นๆ แกจะได้ไม่น้อยหน้าใคร”

“เอาเป็นอันตกลง” ฝ่ายสามีรับ

เขาคิดอุบายอยู่นานว่าจะทำอย่างไรจึงจะได้รับผลดีด้วยกันทุกฝ่าย เขาทั้งสองปลอดภัย และลูกจะได้มีความสุขต่อไปในภายหน้า เมื่อคิดอุบายได้แล้ว วันรุ่งขึ้นเขาออกเดินทางแต่เช้า ลูกๆ ของเขาดีใจมากเมื่อทราบว่าพ่อแม่จะนำไปหาคุณตาคุณยาย เขาพูดตลอดทางว่า ต่อไปนี้ เขาจะอวดเพื่อนๆ ได้ว่า เขาก็มีคุณตาคุณยายเหมือนกัน ยิ่งมารดาของเขายกบอกว่าคุณตาคุณยาย มีบ้านหลังใหญ่ มีคนใช้ชายหญิงมาก มีทรัพย์สินสมบัติ ช่าง ม้า วัว ควายมากมายด้วยแล้ว ยิ่งทำให้

เด็กทั้งสองมีความตื่นเต้นมากขึ้น เดินบ้างวิ่งบ้างส่วนมากวิ่งออกหน้าแล้วหยุดยืนคอย เพราะทั้งสองคนไม่เคยไปในเมืองไม่อาจเดินทางให้ถูกต้องได้ พ่อแม่มองดูบุตรทั้งสองด้วยความชื่นชม

เมื่อไปถึงศาลาหน้าเมือง ธิดาเศรษฐีได้ให้สามีหยุดรอคอยอยู่ก่อน ตนเองนำบุตรทั้งสองเข้าไป เมื่อถึงคุณหาสน์ที่ตนเคยอาศัยก็บอกแก่คนเฝ้าประตูว่า ขอให้ให้นำความบอกบิดามารดาว่าตนและลูกทั้งสองมาราบเท้าท่าน

อนิจจา ! ธิดาเศรษฐี บ้านบิดามารดาตนและเป็นบ้านที่ตนเคยอาศัยหลับนอนตั้งแต่คลอดจากครรภ์มารดาจนโตเป็นสาว พ่อแม่ตามใจทุกอย่าง ทรัพย์สินสมบัติทั้งมวลแม้ยังมิได้เป็นของเธอก็เสมือนเป็นของเธอ มาบัดนี้เพียงแต่จะก้าวเข้าไปในบ้านก็เผลอล้าเข้าไปโดยมิได้รับอนุญาต เธอเป็นคนอื่นเสียแล้วหรือ ? บ้านนี้มีใช่บ้านของเธอเสียแล้วหรือ ? อะไรเป็นมูลเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงอันนี้

คนเฝ้าประตูเป็นคนใหม่จึงจำเธอไม่ได้

เมื่อเรื่องไปถึงเศรษฐีและภรรยาทั้งสองปรึกษากัน

“นึกแล้วว่าจะไปได้ไม่กี่น้ำ” เศรษฐีว่า “มันเคยสุขสบายอยู่บนปราสาท มีคนคอยปรนนิบัติรับใช้ทั้งกลางวันกลางคืน จะไปทนลำบากได้สักเท่าไร ผัวดี ๆ มีถมเถไม่ชอบ ไปเลือกเอาทาสในเรือนเป็นผัวสมน้ำหน้ามัน” ว่าแล้วหัวเราะเสียงก้อง

“ผัวดี ๆ ที่ไหนกัน” เศรษฐีนี้ท้วงพลาถร้องให้เพราะสงสารลูก “ตลอดเวลาลูกเราไม่เคยคุ้นกับผู้ชายคนใดเลย ลูกเราไม่มีโอกาสเลือกเลยแม้แต่น้อย เขาว่าผู้หญิงเหมือนแมววัลย์ย่อมนักเกี่ยวพันสิ่งที่อยู่ใกล้ ก็เด็กคนใช้คนนั้นมันเข้านอกออกในอยู่ตั้งแต่ตัวเล็ก ๆ หัวเท่ากำปั้นใครจะนึกว่าโตขึ้นมาช่วยอย่างนั้น”

“อย่าไปโทษเขาดีกว่า” เศรษฐีพูด “ถ้าลูกเราไม่ไปยุ่งกับมัน มันจะกล้าอาจเอื้อมได้อย่างไร”

“พ่อเออะ เศรษฐี” เศรษฐีนี้ตัดบท “เรื่องมันแล้วไปแล้วแก้ไขอะไรไม่ได้อีกแล้ว มาพูดกันถึงปัญหาเฉพาะหน้าดีกว่าว่าจะทำอย่างไร ลูกบากหน้ามาหาแล้วจะไม่ต้อนรับก็ดูผิดวิสัยของพ่อแม่ที่ดี”

“อย่าเลย” เศรษฐีพูดเสียงเครียด “ลูกมันไม่รักดี จันที้กับมันไม่ได้ จันไม่ยอมมองหน้ามัน ถ้าเราเกิดกันคนละหลาย ๆ ชาติดิจจริง เอาไว้ชาติหน้าค่อยเกิดเป็นลูกเป็นพ่อกันอีก ชาตินี้ไม่เอาอีกแล้ว มันทำอับอายขายหน้า มองหน้าใครไม่สนิทเลย ยิ่งไปงานแต่งงานลูกสาวบ้านอื่นที่ไปแล้ว ยอกใจทุกที เห็นลูกสาวคนอื่นเขาแต่งงานอย่างมีเกียรติสมหน้าสมตา ลูกสาวเราคนเดียว พวกมันหนี หนีไปกับคนใช้ของตัวเอง”

“แล้วเราจะทำอะไรคะ ? ลูกของเรา หลานของเรา ?” เศรษฐีนี้พูดเป็นเชิงอ้อนวอนขอความเห็นใจ

“หลานรับไว้ได้” เศรษฐีว่า “ลองเลี้ยงมันไว้ดู แต่ลูกฉันไม่ขอเห็นหน้าอีกแล้วในชาตินี้”

เศรษฐีพูดเท่านั้นแล้วเรียกคนที่พอไวใจได้คนหนึ่ง มอบทรัพย์จำนวนหนึ่งให้

“พี่ เอาไปให้ผู้หญิงคนหนึ่งที่บ้านแล้วพาเด็ก ๒ คนเข้ามา ไปกับคนเฝ้าประตู”

ในสมัยนั้น โดยเฉพาะการตะประเทศเมื่อสามีว่าอย่างไรภรรยาส่วนใหญ่ก็ต้องทำตาม เพราะฉะนั้นเศรษฐีนี้ผู้เป็นมารดาแม้ปรารถนาเห็นลูกสาวเพียงใดก็ไม่อาจขัดขืนคำของสามีได้

พูดของเศรษฐีเห็นธิดาเศรษฐีนายเก่าของตนก็จำได้ เขาบอกเรื่องราวทุกอย่างให้นางทราบ พร้อมด้วยส่งของขวัญให้

“บิดาของท่านฝากมาให้” เขาพูด “และขอให้ท่านนำทรัพย์นี้ไปเลี้ยงชีพในที่ที่ท่านเห็นว่าผาสุก ส่วนเด็กทั้งสองนี้ท่านเศรษฐีบอกว่าจะรับเลี้ยงไว้”

“ขอบใจท่านมาก การินทร์” นางพูด “ข้าพเจ้าพอใจแล้วที่ได้รับข่าวว่ามารดาบิดาของข้าพเจ้าสบายดี และยินดีรับลูกของข้าพเจ้าไว้ ฝากการินทร์ด้วยนะ”

แล้วนางก็ลูบศีรษะของบุตรน้อยทั้งสอง เฝ้าลูบไล้จุ่มพิตอยู่เป็นเวลานาน น้ำตาไหลพรากลงอาบแก้ม ใครจะรู้บ้างว่าความทุกข์โศกในใจของนางมีประการใด

เป็นที่รู้กันโดยทั่วไปแล้วว่า การที่มารดาบิดานำบุตรออกจากอ้อมอกตนไปมอบไว้ในความคุ้มครองของผู้อื่นนั้นมิได้หมายความว่า “ไม่รัก” แต่อาจเพราะรักอย่างยิ่ง มุ่งหวังความเจริญแก่บุตร ซึ่งผู้ที่ตนนำไปมอบให้นั้นจะช่วยเหลือได้ ทั้งๆ ที่การพลัดพรากจากบุตรนั้นเป็นความทรมานอย่างยิ่งยวดสุดจะพรรณนาได้

นางมอบบุตรแก่พูดของมารดาบิดาแล้วก็กลับไปหาสามีซึ่งคอยอยู่ที่ศาลาหน้าเมือง ในระหว่างทางนางได้ตั้งปัญหาถามตนเองหลายครั้งว่า เป็นความผิดจริงๆ หรือ ในการที่นางรักกับคนใช้แล้วพากันหนีไปพำนักอยู่ ณ ที่แห่งหนึ่ง เป็นความผิดที่ให้อภัยกันไม่ได้เลยเทียวหรือ แต่เธอไม่ทราบดอกว่าเธอทำให้มารดาบิดาผิดหวังเพียงไร ควรหรือที่ลูกหญิงจะแต่งงานโดยมิได้ให้พ่อแม่ช่วยดู หรือกลั่นกรองผู้ชายบ้างเลย

ฝ่ายเด็กทั้งสองได้เจริญเติบโตในความอุปการะเลี้ยงดูของตาและยาย ท่านทั้งสองให้ความรักใคร่สนิทสนมเป็นอันดี เวลานั้นจุฬบัณฑกยังเล็กเกินไป ส่วนมหาบัณฑกพี่ชายพอไปไหนมาไหนกับตาได้แล้ว ตาจึงพาเข้าไปฟังธรรมที่วัดเวฬุวันเสมอ

เนื่องจากเป็นเด็กมีอุปนิสัย เมื่อเข้าใกล้สมณะและฟังธรรมบ่อยเข้า จิตใจก็น้อมไปในทางธรรมใคร่บวช จึงบอกความรู้สึกนั้นของตนแก่ตา เศรษฐีดีใจมาก ถึงกับอุทานออกมาว่า

“การบวชของเธอเป็นความสุขใจอย่างยิ่งของฉัน และดีสำหรับฉันว่าการบวชของคนอื่น
ทั้งโลก”

เขานำหลานชายไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาค ทูลความประสงค์ของเด็กให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่งให้ภิกษุ ผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งเป็นอุปัชฌายะให้บรรพชาแก่ มหาบันถก เมื่อบวชแล้วสามเณรใหม่ก็ตั้งใจศึกษาพระพุทธรวณะ มีอาจารย์ เป็นที่รักเคารพ ของเพื่อนพรหมจารีทั่วไป เมื่ออายุครบ ๒๐ ก็ได้อุปสมบท และได้บรรลุอรหัตผลในไม่ช้า ทำปติปราโมทยให้เกิดแก่เศรษฐีผู้เป็นตาอย่างเหลือล้น

พระมหาบันถกได้รับความสุขอันเกิดจากฉานและอริยผลอย่างนั้นแล้วระลึกถึงน้องชาย อยากให้น้องชายได้ความสุขเช่นนั้นบ้าง จึงไปขออนุญาตเศรษฐีผู้เป็นตาเพื่อให้น้องชายบวช เศรษฐีมีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากอยู่แล้วประการหนึ่ง อีกประการหนึ่งได้เห็นผล จากการบวชของพระมหาบันถก และอีกประการหนึ่ง เมื่อจุฬบันถกอยู่มีคนถามเสมอว่า เด็กคนนี้เป็นลูกของธิดาคนไหน ท่านต้องตอบอยู่เสมอว่าเป็นลูกของลูกสาวที่หนีไป รู้สึกละอายที่จะตอบคำถามนี้อยู่บ่อยๆ เมื่อมีเหตุผลสนับสนุนถึง ๓ ประการเช่นนี้ เศรษฐีก็ยินดียิ่ง อนุญาตให้หลานชายคนเล็กบวช

ในการบวชของจุฬบันถกนั้น หากเศรษฐีและพระมหาบันถกจะผิตหวังอยู่บ้างก็ตรงที่ จุฬบันถกง่เหลื่อเกิน พระมหาบันถกให้ท่องบทสรรเสริญพระพุทธคุณเพียงเล็กน้อย ท่องอยู่ ตั้ง ๔ เดือน จำไม่ได้ บทที่กล่าวถึงนี้มีความว่า

ปทุมํ ยถา โภกนุทํ สุกนุธํ

ปาโต ลียา ผลุลมวีตคฺนุธํ

องฺคิรลํ ปสฺส วิโรจมานํ

ตปนฺตมาทิจฺจมิวนฺตลฺเข ฯ

ดอกบัวโกกนุทบานในเวลาเช้ามีกลิ่นหอมหวานฉันใด จงดูเถิด ดูพระอังกิรล (หมายถึง พระพุทธเจ้าพระองค์นี้เอง) ผู้รุ่งโรจน์เปล่งรัศมีประหนึ่งดวงอาทิตย์สว่างอยู่กลางหาว ฉันนั้น

ทำไม พระจุฬบันถกถึงง่ถึงปานนี้? ท่านเล่าไว้ว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากัสส ปะ จุฬบันถกฉลาดมากและได้หัวเราะล้อเลียนภิกษุที่ง่กว่ารูปหนึ่งในขณะกำลังเรียนอุทเทส (อุทเทส=หัวข้อธรรม) ภิกษुरुูปนั้นละอายจนเลิกเรียน

ด้วยวิบากกรรมนี้พระจุฬบันถกจึงง่ ท่องบทสรรเสริญพระพุทธเจ้าเพียงเท่านี้ ๔ เดือน จำไม่ได้ ได้ต้นลิ้มปลายตลอดเวลา

พระมหาบันถกสงสารน้องชายก็สงสาร แต่ท่านรู้สึกละอายใจที่น้องชายไม่เหมาะที่จะบวชอีกต่อไป เห็นจะไม่มีอุปนิสัยทางนี้ วันหนึ่งจึงกล่าวกับน้องชายว่า “จุฬบันถก ! เธอเป็นคนอภัพใน

ศาสนาเสียแล้ว บวชไปก็เสียเปล่า เพียงคาถาเดียวท่องอยู่ถึง ๔ เดือนจำไม่ได้ เมื่อเป็นอย่างนี้ จะทำความเพียรเพื่อมรรคผลนิพพานได้อย่างไร เป็นอันหมดหวัง เธออาจมีทางอื่นที่ดีกว่านี้ เหมาะสมกว่านี้สำหรับเธอ ฉันว่าเธออย่าอยู่ให้เสียเวลาในชีวิตเลย ออกไปทำไร่ไถนา ช่วยคุณ ตาคณยายทำงานยังจะมีประโยชน์กว่า พรุ่งนี้เช้าให้เตรียมสีก อยู่ไปก็ไร้ประโยชน์”

พระมหากษัตริย์ผู้เลื่อมใสพระนิกายให้บอกจากที่อยู่ และบอกว่าไม่ต้องกลับมาอีก แน่نونที่เดียว ท่านทำด้วยความหวังดี ท่านเป็นพระอรหันต์ย่อมไม่ทำด้วยความหวังร้ายอย่าง แน่نون

พระจุพนกนั้นรักที่จะบวชอยู่ แต่ไม่มีเหตุผลอะไรที่จะโต้แย้งพระพี่ชายได้ จะบอก พี่ชายว่าตนสมัครใจจะบวชอยู่ก็พูดไม่ออก ถ้าพี่ชายจะถามว่าบวชไปทำไม ข้อความเพียงเล็กน้อย ๔ เดือนท่องให้จำไม่ได้ จะบวชอยู่ทำไม ตนก็ไม่มีทางตอบได้ เพราะฉะนั้นพระจุพนกจึงนั่งเสีย

คิณนั้น ท่านนอนตรึกตรองอยู่เกือบตลอดคิณว่าจะทำอย่างไรต่อไป

ในเวลาที่เกิดเหตุการณ์เรื่องนี้เกิดขึ้นนั้น พระมหากษัตริย์มีหน้าที่เป็นกัตตุเทศก์^๑ เป็นวัน นั้นหมอชิวโกมารักจ แพทย์หลวงและแพทย์ประจำองค์พระพุทธเจ้าได้ไปฟังพระธรรมเทศนา เมื่อจบแล้วจึงทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์เพื่อรับอาหารที่นิเวศน์ของตนในวันรุ่งขึ้น เมื่อทราบว่พระผู้มีพระภาคทรงรับแล้ว หมอชิวจึงเข้าไปหาพระมหากษัตริย์ถามถึงจำนวน พระสงฆ์ เพื่อตนจักได้เตรียมที่และอาหารไว้ให้ถูกต้อง พระมหากษัตริย์ตอบว่ามีพระอยู่ประมาณ ๕๐๐ รูป แต่มีรูปหนึ่งโง่มาก ชื่อจุพนก ท่านรับให้ไม่ได้นอกจากนั้นรับให้ได้ทั้งหมด

พระจุพนกได้ฟังดังนั้นเสียใจมาก คิดว่าพี่ชายของท่านรับพระให้หมอชิวถึง ประมาณ ๕๐๐ เว้นท่านไว้เพียงรูปเดียว เป็นการบอกอย่างชัดแจ้งว่าพระพี่ชายไม่มีอภัยยิตติ ต่อท่านแล้ว ประโยชน์อะไรที่จะอยู่ในศาสนาต่อไป ลึกไปเป็นคฤหัสถ์ทำบุญให้ท่านไปตามกำลัง ดีกว่า

เช้ามีวันรุ่งขึ้น พระจุพนกจึงเดินทางออกจากที่อยู่ ตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะไปลิก เวลาเดียวกับที่พระจุพนกเดินออกไปนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งตรวจดูสัตว์โลกว่า วันนี้ ควรไปโปรดใคร ทรงเห็นเหตุการณ์นั้นแล้วจึงเสด็จไปดักอยู่หน้าอารามทางที่พระจุพนกมา

พระจุพนกเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเข้าไปไหว้ “จุพนก ! จะไปไหนแต่เช้ามีด ?” พระองค์ตรัสถาม พระกระแสนั้นเปี่ยมด้วยความกรุณา

“พระมหากษัตริย์พี่ชายไล่ให้ลิก พระเจ้าข้า”

“เธอทำผิดอะไรหรือจุพนก ?”

“ข้าพระพุทธเจ้าเป็นคนโง่ ท่องอะไรๆ ก็จำไม่ได้ พระเจ้าข้า”

^๑ กัตตุเทศก์ คือพระเจ้าหน้าหน้าที่ซึ่งสงฆ์ได้ประกาศแต่งตั้งไว้เป็นผู้จัดพระเมื่อมีทักขณิกนิมิตต์

“ความโง่ไม่ใช่ความชั่ว หากความโง่นั้นไม่ชักจูงไปทำความผิด...เออ เธอต้องอะไรบ้าง ที่จำไม่ได้ล่ะ”

“ท่องสรรเสริญพระพุทธคุณ พระเจ้าข้า เป็นทำนองว่าพระองค์รุ่งโรจน์มีรัศมีอะไรทำนองนี้ พระเจ้าข้า แต่ข้าพระพุทธเจ้าจำไม่ได้หมดตั้งแต่ต้นจนจบเลย พี่ชายเห็นว่าข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้อภัพในศาสนา อยู่ไปก็ไม่มีประโยชน์จึงไล่ให้ไปสัก และข้าพระพุทธเจ้าก็กำลังจะไปสัก พระเจ้าข้า”

“จูฬปันถก ! เธอบวชในสำนักของเรา เมื่อพี่ชายไล่ ทำให้จึงไม่ไปหาเรา มาเถิดจูฬปันถก มาอยู่กับเรา อย่าสักเลย” ตรัสพลางลูบศีรษะของพระจูฬปันถกด้วยฝ่าพระหัตถ์อันอ่อนนุ่ม และด้วยพระทัยอันเปี่ยมล้นด้วยความปราณี แล้วพาพระจูฬปันถกไปนั่งที่หน้าพระคันธกุฎี

พระจูฬปันถกนั้นรักการบวช ไม่สมัคใจสักอยู่แล้ว เมื่อได้พระผู้มีพระภาคเป็นที่พึ่งดังนี้ก็ปิติยิ่งนัก

พระผู้มีพระภาคให้พระจูฬปันถกนั่งหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ทรงมอบผ้าขาวบริสุทธิ์ผืนเล็กๆ ให้ผืนหนึ่งแล้วตรัสว่า

“ปันถก ! เธอไม่ต้องท่องหลายคำนะ ท่องคำเดียวว่า ‘**รโซหรณ**’ (แปลว่านำมาซึ่งธุลีนำมาซึ่งความหม่นหมอง) ท่องไปมองดูผ้าไป นั่งท่องอยู่ตรงนี้จะจนกว่าจักได้เวลา ตถาคตจะไปบ้านหมอชีวก”

พระอาการที่แสดงความปราณีนั้นประทับใจพระจูฬปันถกยิ่งนัก

เมื่อได้เวลารัตตกาล พระพุทธองค์มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวารแวดล้อม เสด็จไปสู่เคหะของหมอชีวกประทับนั่งบนพุทธอาสน์

ฝ่ายพระจูฬปันถกมองดูพระอาทิตย์ซึ่งโคจรเปล่งแสงเรืองแรงขึ้นตามลำดับ และมองผ้าชิ้นน้อยพลางท่องว่า “**รโซหรณ รโซหรณ**” เมื่อท่านลูบคลำอยู่บ่อยๆ ผ้าผืนนั้นก็เศร้าหมองลง

พระจูฬปันถกได้สังเกตเห็นความเปลี่ยนแปลงนั้นแล้ว คิดต่อไปว่า “เฮ้ ! ผ้านี้เดิมทีบริสุทธิ์ยิ่งนัก แต่มาคลุกเคล้าด้วยอิตถภาพรางกายนี้ จึงละปกติเดิมกลายเป็นเศร้าหมองแล้วสังขารทั้งปวงไม่เที่ยงหนอ”

ท่านมองเห็นความสิ้นและความเสื่อมไปแห่งสิ่งทั้งปวง แล้วจึงเจริญวิปัสสนาอยู่ พระศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณว่า บัดนี้พระจูฬปันถกยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาแล้ว จึงเปล่งพระโอภาส มีรูปปรากฏประดุจประทับอยู่เบื้องหน้าของพระจูฬปันถกนั้น พลางตรัสว่า “จูฬปันถกเธออย่าคิดเพียงว่า ผ้านี้เปื้อนธุลีเศร้าหมองแล้ว แต่เธอควรคิดถึงธุลีภายใน

มีราคะเป็นต้น และจงนำธูลีนั่นออกเสีย ดูก่อนจุฬบัณฑก ! ราคะนั่นเองคือธูลี ส่วนฝุ่นละอองหาใช้ธูลีไม่ คำว่าธูลีเป็นชื่อพิเศษของราคะ เพราะฉะนั้น ภิกษุละธูลีคือราคะนั้น แล้วอยู่ในศาสนาของตถาคตผู้ปราศจากราคะ ในเรื่องโทสะและโมหะก็ทำนองเดียวกัน โทสะและโมหะนั้นเองคือธูลี ฝุ่นละอองหาชื่อว่าธูลีไม่ จึงควรละโทสะและโมหะภายในจิตใจเสีย ก็จะเป็นสุขในศาสนาของตถาคตผู้ปราศจากโทสะและโมหะนั้น”

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสจบลง พระจุฬบัณฑกเข้าใจแจ่มแจ้งในคำสอนของพระองค์ ทำลายธูลีคือกิเลสกล่าวคือ ราคะ โทสะ และโมหะด้วยเครื่องมือ คือวิปัสสนาปัญญา ได้บรรลุถึงซึ่งอรรถัตถผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ประการ และพร้อมด้วยปฏิสัมภิทานั่นเองพระจุฬบัณฑกสามารถเข้าใจแจ่มแจ้งแทงตลอดในคำสอนทั้งปวงของพระผู้มีพระภาค ทั้งส่วนอาคมและอริคม^๑

อะไรเป็นกุศลปัจจัยให้พระจุฬบัณฑก ผู้ซึ่งไม่สามารถท่องคาถาแม้เพียงคาถาเดียวใน ๔ เดือนให้จำได้นี้ บรรลุอรหัตผลอย่างง่ายดาย

บารมีธรรม ! บารมีธรรมอันท่านเคยสั่งสมมาแต่ปางบรรพนั่นเอง

ท่านกล่าวไว้ในชาดิก่อนโน้น พระจุฬบัณฑกเคยเกิดเป็นพระราชา คราวหนึ่งเสด็จเสียบพระนคร เมื่อพระเสโทไหลลงจากพระนลาฏ ก็เช็ดด้วยผ้าสาฎกสะอาดบริสุทธิ์ ผ่านนั้นเศร้าหมองทันที พระราชาพระองค์นั้นทรงดำริว่า “โอ ! ผ้าบริสุทธิ์เห็นปานนี้ เมื่อมาถูกต้องสรีระก็พลันเศร้าหมอง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ” เมื่อคิดดังนี้ อนิจจสัญญาก็ปรากฏขึ้นอย่างแจ่มแจ้ง

พระผู้มีพระภาคทรงทราบอุปนิสัยของพระจุฬบัณฑก อันท่านเคยสั่งสมมาแต่กาลก่อน ในเรื่องผ้าเปื้อนธูลี จึงได้ทรงมอบผ้าขาวผืนน้อยให้พระจุฬบัณฑกลูบคลำเพื่อกระตุ้นเตือนอุปนิสัยเดิมให้ฟูขึ้น ท่านเคยประสบผลสำเร็จในทางนี้ ด้วยเรื่องนีมาแล้ว จึงเป็นการง่ายที่จะพบความสำเร็จ เมื่อมีสิ่งนั้นมากกระทบเป็นครั้งที่สอง

บารมีธรรมไม่เคยสูญสูญสิ้นเลย ย่อมฝังอยู่ในอุปนิสัยสันดานเสมอ

ฝ่ายทางนิเวศน์ของหมอชีวก เมื่อพระสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าทรงเป็นประมุขพร้อมแล้ว ภัตตาหารทั้งปวงก็พร้อมแล้วเช่นกัน หมอชีวกจึงน้อมน้ำล้างพระหัตถ์เข้าไปถวาย เมื่อพระพุทธรูปเจ้าทรงล้างพระหัตถ์แล้วต่อแต่นั้นจะเริ่มเสวย หากแต่พระพุทธรูปองค์ ทรงปิดบาตรไม่ยอมรับน้ำ พร้อมตรัสว่า “ชีวก ! ในวิหารอัมพวันของเธอยังมีภิกษุอยู่อีกมิใช่หรือ ?”

พระมหาบัณฑกทูลแทนหมอชีวกว่า “ไม่มีแล้ว พระเจ้าข้า”

“มีแน่ๆ นะชีวก” พระผู้มีพระภาคยืนยัน “ลองให้คนไปดูซิ”

^๑ อาคม = ปริยัติ อริคม = การบรรลุ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปฏิเวธ

หมอชีวกจึงให้คนรับใช้ไปดูภิกษุที่อัมพวัน ขณะนั้นพระจูฬปันถกทราบได้ด้วยทิพย์โสตว่า “พระพี่ชายของท่านกล่าวว่า ไม่มีภิกษุอยู่ในอารามเลย” จึง ิเนรมิตกายของท่านให้เป็นภิกษุมากหลายเต็มอารามไปหมด บางพวกย่อมจิวรอยู่ บางพวกสาธยายพุทธพจน์ บางพวกเย็บจีวร

บุรุษผู้นั้นถึงอัมพวันแล้วได้เห็นภิกษุเป็นอันมาก จึงกลับมาเรียนหมอชีวกว่า มีภิกษุเต็มอารามไปหมด พระผู้มีพระภาครับสั่งว่าให้ร้องเรียกชื่อ “จูฬปันถก” เมื่อบุรุษผู้นั้นเรียกชื่อ จูฬปันถก พระทุกรูปพูดเหมือนกันหมดว่า “อาตมาคือจูฬปันถก” บุรุษผู้นั้นกลับมาราบทูล พระองค์รับสั่งว่า รูปใดพูดเป็นรูปแรกจงนำรูปนั้นมา รูปอื่นๆ จะอันตรายกันไปสิ้น

บุรุษผู้นั้นได้ทำอย่างทีพระพุทธร้องคร่ำปล้ำ ได้นำพระจูฬปันถกรูปจริงมาสู่สังฆสมาคม ณ เวศน์ของหมอชีวกแล้วยังความประหลาดใจให้แก่ประชุมสงฆ์ โดยเฉพาะแก่พระมหาปันถกอย่างหาอะไรเปรียบปานมิได้

เมื่อเสร็จจากเสวยแล้ว พระผู้มีพระภาคโดยปกติจะทรงอนุโมทนาเอง แต่ครั้งนี้เพื่อประกาศเกียรติคุณของพระจูฬปันถก จึงทรงมอบหมายให้พระจูฬปันถกกล่าวอนุโมทนา โดยให้หมอชีวกรับบาตรของท่าน

พระจูฬปันถกเถระบันลือสีหนาทประกาศธรรมประมวลคำสอนของพระศาสดามากว่า อนุโมทนาได้สาระสำคัญหมดสิ้น ประดุจสีหราชหนุ่มมีเขี้ยวเล็บกำลังสมบูรณ์แข็งแรง เปล่งสีหนาทเมื่อออกจากถ้ำเพื่ออาหาร ยังความหวาดหวั่นให้เกิดแก่สัตว์จตุบาท ทวิบาท ไนไพรสนท์ก็ปานกัน

เสร็จแล้ว พระตถาคตเจ้าเสด็จลุกจากอาสนะมีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จไปสู่ที่ประทับ ณ อารามอันรื่นรมย์ ทรงประทานโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายแล้วทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้นแล

ไฉนแต่บารมี

พระ

ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระอัจฉริยภาพอันสูงเยี่ยมในการฝึกคน
ที่ควรรับการฝึก จึงได้รับการเฉลิมพระนามว่า “อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ
ทรงเป็นผู้ฝึกคนที่ควรรับการฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม”

ดูแต่พระอุปัชฌาย์นั้นเกิด หากมิใช่พระผู้มีพระภาคแล้วใครเล่าจักสามารถชี้ชุมทรัพย์
อันประเสริฐที่สุดคือพระอรหัตตผลแก่ท่านได้ ทั้งนี้เพราะพระพุทธรองค์ทรงทราบอุปนิสัย
อัธยาศัย และแนวแห่งบารมีธรรมของแต่ละบุคคลได้อย่างแจ่มแจ้ง จึงสามารถแก้ปมแห่งชีวิต
ที่ใครๆ แก้ไม่ได้

“อุปนิสัยและบารมี” แเน่อนที่เดียว สิ่งนี้มีความสำคัญในความสำเร็จแห่งชีวิตมนุษย์
อย่างยิ่ง บุคคลมีอุปนิสัยและบารมีทางใด เมื่อได้ดำเนินชีวิตในทางนั้นย่อมประสบผลสำเร็จ
อย่างรวดเร็ว ตรงกันข้ามหากไม่มีอุปนิสัยและบารมีในทางนั้นแม้จะทำก็ทำไม่ค่อยได้ดี และ
ประสบผลสำเร็จยากเหลือเกิน นายที่ใช้คนให้ถูกกับอุปนิสัยของเขาย่อมได้รับผลงานอันเลิศ
คนที่ทำงานตรงกับสายแห่งความถนัดของตน ตรงกับอุปนิสัยและบารมีอันตนเคยสั่งสมมา
ย่อมมีความสุขและทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปได้อย่างงดงามประณีต

ด้วยอัจฉริยภาพที่สามารถทรงทราบถึงบุรพนิสัยและบารมีแต่ปางบรรพ์ของคน
ทั้งหลายนี้เอง พระผู้มีพระภาคจึงทรงประสบผลสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในการประกาศพระพุทธ
ศาสนา พระธรรมเทศนาของพระองค์ไม่เคยไร้ผล อุปมาเหมือนคนหาปลาเมื่ออยู่ในมือ

มองลงไปใต้น้ำที่ใสแจ่มมองเห็นกระทั่งก้อนกรวดซึ่งอยู่ ณ พื้นดิน มองเห็นปลาทุกตัวที่ว่ายวนอยู่บริเวณนั้นไม่ว่าใหญ่หรือเล็ก เมื่อเป็นดังนี้เขาเหวี่ยงแหลงไปที่ใดเป็นต้องมียาปลาติดแหขึ้นมาเสมอ ฉันใดก็ฉันนั้น

อนึ่งเล่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงฝึกพระองค์ได้อย่างดีเยี่ยมแล้วจึงทรงแสดงธรรมเพื่อฝึกผู้อื่น ทรงสงบพระองค์อย่างดีแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อความสงบทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานเต็มที่แล้ว จึงทรงแสดงธรรมเพื่อความรู้ ความตื่น และความเบิกบาน ทรงข้ามสังสารสาครแล้ว ทรงแสดงธรรมเพื่อการข้ามอย่างนั้นด้วย ทรงปลดเปลื้องพระองค์จากธรรมเครื่องร้อยรัดทั้งปวงแล้ว จึงทรงแสดงธรรมเพื่อปลดเปลื้องผู้อื่น

ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึงสามารถดึงศรัทธาเลื่อมใสจากผู้ฟังได้เต็มที่ ไม่มีใครกลางแครงในปฏิบัติที่พระองค์ทรงแสดง เหมือนคนอ้วนโฆษณาขายยาทำให้อ้วน ถึงอย่างไรก็ไม่น้ำหนักเหมือนคนผอมโฆษณาขายยาอ้วน หรือเสมือนเศรษฐีพูดเรื่องทางนำไปสู่ความร่ำรวย คนทั้งหลายย่อมตั้งใจฟัง

พระจูฬปันถกแม้จะเป็นคนโง่เหลือเกิน แต่พระผู้มีพระภาคก็ทรงฝึกได้ด้วยอัจฉริยภาพต่างๆ ของพระองค์ดังกล่าวมา

เย็นวันนั้นเอง ภิกษุทั้งหลายประชุมกันที่ธรรมสถานึงแวดล้อมเป็นวงมณฑลประหนึ่งล้อมด้วยม่านผ้ากัมพลสีแดง ได้กล่าวพรรณนาพระคุณของพระศาสดาว่า

“อาวุโสทั้งหลาย ! พระมหาปันถก ไม่รู้อัธยาศัยของพระจูฬปันถก ให้เรียนคาถาเพียงคาถาเดียว ๔ เดือน พระจูฬปันถกก็ไม่อาจทำได้ จึงแน่ใจว่าพระจูฬปันถกโง่และโง่ให้เสีย แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประทานอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระจูฬปันถกในช่วงระยะเวลาเล็กน้อยเพราะพระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชาอันยอดเยี่ยม โอ ! อานุภาพของพระพุทธรเจ้า ใหญ่ยิ่งเสียนี้กระไร !”

พระผู้มีพระภาคทรงทราบกัปวัตตินี้ในธรรมสภาแล้วทรงดำริว่า “ควรไปธรรมสภาเพื่อประโยชน์แก่ภิกษุทั้งหลาย” แล้วเสด็จจากพุทธไสยาทรงหุงอันตราวาสกที่ย้อมดีแล้วทรงรัดประคตเอวซึ่งรุ่งเรืองประดุจสายฟ้า ทรงห่มสุดตมมหาบังสกุลจีวรอันเป็นเสมือนผ้ากัมพลสีแดง เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ไปสู่ธรรมสภา ด้วยพุทธลีลาอันประเสริฐหาที่สุดมิได้ ประดุจอาการเอื้องกรายแห่งสิหราชตัวประเสริฐ เสด็จขึ้นสู่บวรพุทธอาสน์ที่บุไว้ดีแล้วท่ามกลางมณฑลมาลอันประดับไว้อย่างวิจิตร ทรงเปล่งพระฉัพพรรณณรังสี ประดุจพาลสุรียาเหนือยุคลธรบรรพต

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมา ภิกษุสงฆ์ทั้งปวงก็เงยบกริบ พระศาสดาทรงทอดพระเนตรบริษัทของพระองค์ ด้วยพระหฤทัยอันอ่อนโยนยิ่ง พลังทรงรำพึงว่า “บริษัทนี้

งามจริงหนอ สมาคมนี้งามจริงหนอ ไม่มีใครคะนองมือคะนองเท้าเลยแม้แต่คนเดียว ไม่มีเสียงโอเสียงจามเลยแม้แต่บ่อย ภิขุทั้งหลายนี้มีความคารวะในพระพุทธเจ้าอย่างยิ่ง เมื่อเราไม่กล่าว แม้จะอยู่นานเพียงใดก็จะมีใครกล่าวขึ้นก่อนเลย” ทรงรำพึงดังนี้แล้วจึงตรัสกับภิขุทั้งหลายด้วยพระกระแสเสียงอันไพเราะยิ่งว่า

“ภิขุทั้งหลาย ! จุฬบัณฑกจะเป็นคนโง่เพียงบัดนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนก็เป็นคนโง่มาแล้ว เราจะเป็นที่พึ่งของเขาเพียงแต่ในบัดนี้ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อนเราก็เคยเป็นที่พึ่งของเขามาแล้วเหมือนกัน

ในกาลก่อนเราได้ทำให้เขาเป็นเจ้าของโลเกียสมบัติ แต่บัดนี้เราได้ทำให้เขาเป็นเจ้าของโลกุตตรสมบัติ”

พระจอมมุนีผู้อันภิขุทั้งหลายใคร่ฟังทูลอ้อนวอน แล้วเพื่อให้ทรงทราบเรื่องแต่เบื้องหลัง จึงนำเรื่องอดีตมาเล่าดังนี้

ในอดีตกาล เด็กหนุ่มคนหนึ่ง ชาวเมืองพาราณสีไปสู่นักดัดศิลาเพื่อเรียนศิลปศาสตร์ เป็น °ธัมมันเตวาลิก ของอาจารย์ทศปาโมกข์ เป็นผู้เอาใจใส่ปฏิบัติอาจารย์อย่างดีเยี่ยม มีการนวดเพนมือและเท้า ต้มน้ำให้อาบเป็นต้น แต่เป็นคนโง่เหลือเกิน เรียนอะไรไม่จำเลย

ฝ่ายอาจารย์ก็ระลึกรถึงความดีของเด็กคนนี้อยู่เสมอ คิดว่า “ศิษย์คนนี้ได้ทำความดีต่อเรามาก เราตั้งใจเต็มทีที่จะให้เขาศึกษาได้วิชาติดตัวไป” อาจารย์จึงพยายามแล้วพยายามอีก บอกแล้วบอกเล่าเรื่องศิลปศาสตร์ แต่เขาจะอะไรไม่ได้เลย เขาอยู่ในสำนักอาจารย์นานแต่เรียนอะไรไม่สำเร็จ จึงเกิดความท้อใจ ระอาใจ จึงกราบลาอาจารย์ว่าจะกลับบ้านขึ้นเรียนต่อไป ก็ไม่ได้ประโยชน์อะไร

อาจารย์มีความหวังดีต่อเขาอยู่มาก ใครครวญว่า “ศิษย์คนนี้มีอุปการะต่อเรามากกว่าศิษย์ใดๆ เราหวังให้เขาเป็นบัณฑิต (ทางวิชาการ) แต่ก็ไร้ผล เราจะต้องหาทางตอบแทนเขาสักอย่างหนึ่งให้ได้”

อาจารย์ผู้สอนศิลปศาสตร์สมัยก่อนโน้น มักมีความรู้ทางจิตศาสตร์เป็นอย่างดี บางท่านถึงกับสามารถมองเห็นเหตุการณ์ในอนาคตชั่วอายุคนหนึ่งได้ตลอด ทั้งนี้เกิดจากดวงจิตที่ผ่องแผ้ว

อาจารย์ได้มองเห็นเหตุการณ์ภายหน้าแล้ว จึงนำศิษย์ไปโน้มน้าวให้เรียนมนต์บทหนึ่งว่า มณฺเฐลี มณฺเฐลี, กิการณา มณฺเฐลี, อหंपิ ตัม ชานามิ ชานามิ (ท่านพยายาม ท่านพยายาม, ท่านพยายาม ท่านพยายาม, ท่านพยายาม ท่านพยายาม)

ท่านให้มานพนั้นท่องกลับไปกลับมาไม่น้อยกว่าร้อยเที่ยว

° ศิษย์ผู้เรียนธรรม หรือเรียนศิลปะศาสตร์อย่างใดอย่างหนึ่ง

“จำได้แน่ะ ?” ท่านถามเพื่อความแน่ใจ

“จำได้แน่ครับ” เด็กหนุ่มตอบ

“ต้องท่องบ่อยๆ” ท่านย้ำ “ทุกๆ โอกาสที่พอท่องได้ ต้องท่องเดี่ยวจะลืม ต้องว่าซ้ำแล้วซ้ำเล่าอยู่เสมอ”

“ครับ กระผมจะทำตามอาจารย์” เขารับอย่างนอบน้อม เป็นคนเคารพอาจารย์อย่างมั่นคงเหลือเกิน

“ถ้าเธอแน่ใจว่าจำมนต์บทนี้ได้แล้วจงกลับไปบ้านเกิด อาศัยมนต์บทนี้เธอจะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข”

เขากลับมาหาอาจารย์ด้วยความอาลัย อาจารย์ก็อาลัยเขาเช่นกัน

เมื่อเขากลับถึงบ้าน มารดาทราบข่าวนั้นวิ่งออกมาต้อนรับอย่างตื่นเต้นยินดี การที่ถูกกลับจากสำนักดักคิลานนั้นเป็นความปลาบปลื้มอย่างใหญ่หลวงของพ่อแม่

“ลูกได้วิชาอะไรมาบ้าง ?”

“ได้มนต์มาบทหนึ่งครับแม่”

“ตายจริง ลูกแม่ไปเรียนตั้งหลายปี ได้มนต์มาบทเดียวแหละ”

“ท่านอาจารย์บอกว่า ด้วยมนต์บทนี้ลูกจะเลี้ยงชีวิตได้โดยผาสุกครับแม่”

“ไหนลองว่าให้แม่ฟังซิ”

เด็กหนุ่มว่าให้แม่ฟัง

“ไม่เห็นน่าจะศักดิ์สิทธิ์จนลูกอาศัยเลี้ยงชีวิตได้เลย ข้อความธรรมดาเหลือเกินนี่ ทำไมลูกไม่เรียนวิชาอื่นๆ ให้มากๆ นะลูก”

“เรียนเท่าไรไม่จำครับแม่ ลูกงงเหลือเกิน แต่อาจารย์สงสารจึงให้มนต์มาบทหนึ่ง อาจารย์บอกว่าจะเลี้ยงตัวได้”

“แล้วลูกเชื่ออาจารย์หรือ ?”

“เชื่อครับแม่ อาจารย์บอกว่า ศิษย์ที่เชื่ออาจารย์ ปฏิบัติตามคำสั่งสอนของอาจารย์ ย่อมเจริญรุ่งเรืองเสมอ”

“โง่แต่น่ารัก” มารดาอุทานเบาๆ ลูบศีรษะบุตรด้วยความปรานีแล้วกล่าวว่า “ดีแล้วแหละลูก เมื่อรู้ตัวว่าโง่ก็ควรทำตัวให้น่ารัก ลูกจะเอาตัวรอดด้วยวิธีนี้ คนโง่น่ารักนะใช้ได้ ถ้าโง่ด้วยหยิ่งด้วยและดื้อด้วยจะเอาตัวไม่รอด การเชื่อฟังบิดามารดา ครูอาจารย์ย่อมมีผลดีเสมอ

แม้มองไม่เห็นเวลานี้ ก็จะมีผลในภายหน้า ให้ลูกตั้งใจทำตามที่อาจารย์สั่ง อาจารย์ทศปาโมกษ์ ท่านมักมีวิธีช่วยศิษย์แปลกๆ แล้วแต่ท่านจะพิจารณาเห็นสมควร”

ครั้งนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสี ทรงพิจารณาพระองค์เองว่าการกระทำทางกายเป็นต้น ของพระองค์ มีอะไรที่เป็นโทษไม่ชอบธรรมอยู่บ้างไหม ก็มองไม่เห็นการกระทำใดๆ ของพระองค์ ที่เป็นโทษไม่น่าพอพระทัยแต่ประการเดียว แต่ทรงดำริต่อไปว่า “ธรรมดาบุคคลย่อมไม่ค่อย มองเห็นโทษของตนเอง แต่คนอื่นอาจมองเห็น เราจะลองสำรวจประชามติที่มีพระศนะต่อตัว เราว่าเป็นประการใด หากเราจะไปด้วยเกียรติยศแห่งพระราชาก็จะทราบข้อเท็จจริงมิได้ เราควร ไปในลักษณะที่ชาวพระนครไม่รู้จัก ธรรมดาชาวเมือง เมื่อนั่งรับประทานอาหารในเวลา เย็นมักนำเรื่องต่างๆ มาสนทนากัน ถ้าเราครองราชย์โดยไม่เป็นธรรม คนทั้งหลายก็จะพูดกัน ในทำนองตำหนิติเตียน แข่งด่าให้ประสบอันตรายต่างๆ หากเราครองราชย์โดยธรรม คนทั้งหลาย ก็จะให้พรให้มีอายุยืนและสรรเสริญคุณของเราต่างๆ”

เมื่อทรงดำริดังนี้แล้ว จึงปลอมพระองค์เที่ยวปะปนไปกับฝูงชนเสมอ และแม้ในชนบท ก็เสด็จไป คำที่ไหนก็แสดงตนเป็นอาคันตุกะ ขอเข้าพักอาศัยและรับประทานอาหารร่วมกับ ประชาชนของพระองค์

คืนหนึ่งเสด็จไปถึงบ้านของนายมาณพคนนั้น ทอดพระเนตรเห็นโจรพวกหนึ่งกำลังย่อง เข้าบ้านของหนุ่มน้อย พระราชาแฝงพระองค์เสียที่ข้างเรือน ในขณะที่พวกโจรกำลังรวบรวม สิ่งของต่างๆ อยู่นั่นเอง มาณพน้อยก็ตื่นขึ้น นึกขึ้นได้ว่าอาจารย์สั่งให้ท่องมนต์ที่เรียนมาทุกๆ โอกาสที่พอจะทำได้ เขาจึงท่องมนต์ขึ้นว่า

“มณฺเฐสิ มณฺเฐสิ, กิการณา มณฺเฐสิ, อหฺปิ ตํ ชานามิ ชานามิ ท่านพยายาม ท่าน พยายาม, ท่านพยายาม ทำไม, เรารู้ เรารู้”

พวกโจรเข้าใจว่าเจ้าของบ้านเห็นการกระทำของตน จึงทิ้งห่อสิ่งของแล้ววิ่งหนีไป

เช้าวันรุ่งขึ้น พระราชาจึงสั่งให้ราชบุรุษไปนำมาณพคนนั้นมาเฝ้า รับสั่งว่า

“พ่อหนุ่ม ! เธอไปเรียนศิลปะมาจากสำนักใดกลาหรือ ?”

“พะยะค่ะ” เขาตอบ

“เรียนอะไรมาบ้าง ?”

เขากราบทูลพระราชาทตามเป็นจริงทุกอย่าง

“เราขอเรียนต่อจากเธอบ้างจะได้ไหม ?”

“ได้พะยะค่ะ แต่ข้าพระพุทธเจ้าจะต้องทูลขอพระบรมราชานุญาตบางอย่าง”

“อะไรล่ะ ?”

“คือขณะที่พระองค์ทรงเรียนมนต์ จะต้องประทับนั่งในที่เสมอกันกับข้าพระพุทธเจ้า”
 “ได้ซิพ่อหนุ่ม ไม่เห็นยากเลย” พระราชาตรัสรับรอง

พระราชาเรียนมนต์จากมาณพนั้นแล้ว พระราชทานทรัพย์ให้เขาพันธหนึ่งเป็นการบูชาครู

ในครั้งนั้นมีเสนาบดีคนหนึ่งของพระราชา มีความทะเยอทะยานสูง อยากจะปลงพระชนม์พระราชาแล้วเป็นพระราชาเสียเอง เขาได้ตรากวางวัลแก่ช่างกลบกระจำพระองค์พันธหนึ่ง และบอกว่าให้ฆ่าพระราชาเสียในขณะโกนพระมัสสุ เมื่อเขาได้เป็นพระราชาแล้ว จะตั้งช่างกลบให้เป็นเสนาบดี

ช่างกลบกรบคำ เพราะกินเหยื่อคือสินจ้างของเสนาบดีเข้าไปแล้ว แกมิได้คำนึงถึงคนอย่างแกจะเป็นเสนาบดีได้หรือไม่ มีคนอยู่เป็นอันมากที่มีลักษณะคล้ายช่างกลบคนนี้ คือเห็นตำแหน่งอะไรที่ดี มีอำนาจบังคับบัญชา เป็นตำแหน่งที่มีเกียรติก็อยากได้อยากเป็น โดยมีได้คำนึงว่า ตนจะรับภาระในตำแหน่งนั้นได้หรือไม่ ตนจะมีความสามารถพอหรือไม่ จะนำตนเองไปผิงเสียในตำแหน่งนั้นหรือไม่ คนโง่มักแย่งตำแหน่งกัน คนฉลาดต้องให้ตำแหน่งมาหา สุนัขหิวเมื่อมีอาหารวางอยู่เบื้องหน้าก็แย่งกัน กัดกัน บางทีอาหารนั้นกระจุยกระจายไปหมด ไม่ได้กินสักตัว พัดกันเจ็บเปล่า อาหารก็ไม่ได้กิน ส่วนพญาคชสารจะกินอ้อยสักลำก็ต้องอ้วนแล้วอ้วนอีก

ความโลภ ความโกรธและความหลงเกิดขึ้นในตน ย่อมเบียดเบียนบุคคลผู้มีใจชั่วให้พินาศไป เหมือนไม้เปลือกแข็งมีผลเพื่อเบียดเบียนตัวมันเอง นี่คือพระพุทธดำรัส

เมื่อได้เวลาโกนพระมัสสุ ช่างกลบนั้นก็ลับมีดอย่างดีมาแล้วกำหนดว่าจะตัดก้านพระคอให้ขาดในฉับเดียว แต่เพราะความไม่เคยมือจึงสั่น หวาดหวั่นอยู่อย่างมาก อนึ่ง พระราชาผู้ทรงธรรม ย่อมมีตบะพิเศษอยู่ในพระองค์ ช่างกลบไม่แน่ใจว่ามีตบะคมพอ จึงขอพระบรมราชานุญาตไปลับมีดอยู่ใกล้ๆ นั้น

เมื่อทรงว่าง พระราชาก็ทรงระลึกถึงมนต์ที่ทรงเรียนมาจากมาณพนักศึกษาดักคิลา จึงทรงสาธยายขึ้น

ช่างกลบผู้คิดร้ายต่อนายตนสะดุ้งสุดตัว เข้าใจว่าพระราชาทรงทราบแผนการของตนตัวสั่น เหงื่อไหลโซม ทั้งมีดลงกับพื้นดิน แล้วหมอบลงแทบพระบาทของพระราชา พลาญทูลว่า

“ขอได้โปรดให้อภัยแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด”

ธรรมดาพระราชาทรงฉลาด มีไหวพริบดีอยู่แล้ว เมื่อเหตุการณ์ทำนองนี้เกิดขึ้น ก็ทรงทราบทันทีว่า ช่างกลบคนนี้จะต้องมีแผนการร้ายอะไรสักอย่างหนึ่งเป็นแม่แผน จึงแสวงตรวจด้วยพระสุรเสียงอันดังว่า

“อ้ายช่างกลบชาติชั่ว แก่คิดว่าเราไม่รู้หรือ ? คอแกจะต้องหล่นจากบ่า ถ้าแกไม่บอกความจริง”

“ขอได้โปรดพระราชทานอภัยเถิด พระพุทธเจ้าข้า” เขาขอร้องวิงวอน

“ข้าพระพุทธเจ้ามิได้มีความคิดร้ายต่อพระองค์เลย แต่เสนาบดีสี่พระเจ้าข้า เสนาบดีจ้างข้าพระพุทธเจ้าด้วยทรัพย์พันหนึ่งให้ปลงพระชนม์พระองค์เสียในขณะที่ปลงพระมัสสุ พระเจ้าข้า”

“ชาติชั่ว ชาติชั่วทั้งสอง” พระราชาตรัสอย่างดั่ง

“นอกจากทรัพย์หนึ่งพันแล้ว เขาจะให้อะไรแกอีก ?”

“เขาจะให้ตำแหน่งเสนาบดีแก่ข้าพระพุทธเจ้า เมื่อเขาเป็นพระราชแล้วพระเจ้าข้า”

“ตำแหน่งเสนาบดี !!” พระราชาทรงอุทาน แล้วทรงพระสรวลก้อง “แกช่างโง่และน่าสงสารเหลือเกิน เขาหลอกใช้แก่ละสิ ถ้าแกทำสำเร็จขึ้นมาจริงๆ เขาก็ต้องฆ่าแกด้วย เขาไม่ไว้ดอก คนที่เป็นหนังร้านจะถูกรื้อทุกคน เมื่อสร้างของใหญ่โตสำเร็จแล้ว เขาจะเอาแกไว้ทวงบุญคุณเขาทำไม ก็กับพระราชที่ซุบเสียงเขามาจนเป็นใหญ่เป็นโตขนาดเสนาบดี คุณกำลังกองทัพลูกทั้งปวง เขายังจ้างให้ฆ่าได้ด้วยเงินเพียงพันเดียว แล้วชีวิตของแกจะมีความหมายอะไรกับเขา เขาอาจฆ่าแกเองหรือใช้พลทหารให้ฆ่าแก ด้วยค่าจ้างเพียงบาทเดียวก็ได้”

“ขอพระราชทานอภัยด้วยเถิด พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าผิดไปแล้ว” เขาอ่อนน้อมมือสั่น ตัวสั่นปากสั่น หน้าซีดเผือด

“อ้ายกลบ แกจะพิสูจน์ไหมล่ะว่า คำพูดของข้าจะเป็นความจริงหรือไม่”

“สุดแล้วแต่จะโปรดเถิด พะยะคะ”

“เอาเป็นตกลง ข้าจะพิสูจน์ให้แกดู แต่แกต้องทำตามข้าสั่งทุกอย่าง แกจำไว้นะ แกต้องทำตามที่ข้าสั่งไว้ทุกอย่าง ข้าอยากให้แกรู้จักคนเสียที”

พระราชาทรงบอกอุปายทั้งปวงแก่ช่างกลบแล้วรับสั่งว่า “แกไปเอาเลือดไก่ที่ห้องเครื่อง ซึ่งเขาฆ่าใหม่ๆ มาถ้วยหนึ่ง แล้วราดให้เประอะไรที่พื้นห้อง อย่าลืมทาที่ด้ามมีดโกนของแก”

ช่างกลบถือมีดวิ่งเล็กลักออกไป ไปไม่ไกลนักก็พบเสนาบดีสวนมา เพราะเขาเฝ้าฟังข่าวนี้ด้วยความกระวนกระวาย เมื่อเห็นช่างกลบวิ่งเล็กลักไปอย่างนั้นก็ปราดเข้ามาจับมือ

“สำเร็จไหม สหาย !” เขาพูดละล่ำละลัก

“สำเร็จแล้ว นอนคอพาดเก้าอี้อยู่ หลับเดียวตายเลย” ช่างกลบแกลังทำหน้าเล็กลักเสียงสั่น

พอได้ฟังดังนั้น เสนาบดีสั่งทหารผู้ติดตามตนมาห่างๆ ให้จับกุมช่างกลบกทันที

“จับข้าพเจ้าทำไม ?” ช่างกลบกถามหน้าตื่น

“อ้ายหน้าโง่ แก่ต้องรับว่าแก่ฆ่าพระเจ้าอยู่หัว ถ้าแกขัดทอมาถึงข้า ข้าจะทรมาน
แกให้ตายไปที่ละน้อย ข้าจะแล่นเนื้อแกเอาเกลือกทาที่ละชิ้นๆ ถ้าแกรับเสียดีกว่า แก่โกรธเคือง
พระเจ้าอยู่หัวเป็นเรื่องส่วนตัวแล้วแกจึงปลงพระชนม์ ข้าจะฆ่าแกโดยไม่ทรมาน พันด้วยดาบ
ฉับเดียว แกจะตายอย่างมีความสุข ไป ไปในที่เกิดเหตุ”

ข่าวเรื่องพระราชอาชฎช่างกลบกลบปลงพระชนม์แพร่สะพัดไปอย่างรวดเร็วภายใน
ราชสำนัก ทหารราชองครักษ์หลายนาย ได้มาถึงสถานที่เกิดเหตุพร้อมกับเสนาบดี แต่ไม่มี
ใครกล้าจับต้องพระบรมศพ อัครมหาอำมาตย์ผู้ทรงธรรมเช่นเดียวกับพระเจ้าอยู่หัวก็มาถึง

ขณะนั้นพระราชอาชฎพระศอพาดเกล้า พระศอตกลงทางเบื้องหลัง มีรอยพระโลหิต
ที่ก้านพระศอ

“ท่านอัครอำมาตย์ ข้าพเจ้าจับคนร้ายได้แล้วนี่คนนี่” เสนาบดีกล่าว “ข้าพเจ้าเข้า
มาเพื่อเฝ้าพระราชฯ เห็นช่างกลบกวังหน้าเล็กล็กออกไปมีพิรุณ ข้าพเจ้าจึงให้ทหารจับตัวไว้
และค้นพบมีดโกนเปื้อนเลือด ข้าพเจ้าเห็นว่าควรฆ่าคนโหดร้ายคนนี้ให้ตายตามไปรับใช้
พระราชฯ ในปรโลกด้วย และควรฆ่าเดี๋ยวนี้”

“ช้าก่อน เสนาบดี” มหาอำมาตย์กล่าว “ข้าพเจ้าอยากซักถามช่างกลบเสียก่อน”
แล้วมหาอำมาตย์จึงถามช่างกลบว่า อะไรรู้เบื้องหลังแห่งการกระทำของเขา

“เสนาบดี” ช่างกลบตอบ “เสนาบดีเป็นคนจ้างข้าพเจ้าให้ปลงพระชนม์พระเจ้าอยู่หัว”

“อ้ายหน้าโง่” เสนาบดีตวาดลั่น “แกจะต้องตายอย่างทรมาน แกจะต้องตายอย่าง
แน่นอน”

๒๐

หักก้านบัวและหล่มชีวิต

พระ

ราชาค่อยๆ ลืมพระเนตรทีละน้อย พระเศียรค่อยๆ ตั้งตรงขึ้น ทุกคนตะลึงพรึงเพริด เว้นแต่ช่างกลบก ซึ่งไม่ตื่นเต้นเพราะเขาทราบล่วงหน้าอยู่แล้วว่าอะไรจะเกิดขึ้น เมื่อพระราชาตั้งพระกายตรง ทุกคนก็มลงถวายบังคม พระองค์ทรงกราตพระเนตรไปทั่ว และมาหยุดอยู่ที่ใบหน้าของเสนาบดี ทรงยกพระองค์ขึ้นองคุลีหนึ่ง ทันใดนั้นทหารรักษาพระองค์จำนวน ๘ นาย เข้าห้อมล้อมเสนาบดี ทหารเหล่านั้นมีอาวุธครบครันพร้อมที่จะทำตามพระกระแสรับสั่งของพระราชา

พระราชอาชรมมิกราชทรงให้ช่างกลบกเล่าเรื่องทั้งปวงอีกครั้งหนึ่ง แล้วตรัสถามเสนาบดีว่า “ตามที่กลบกกล่าวมานั้นจริงหรือไม่ ?” เมื่อเสนาบดีทูลรับว่า จริงแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า

“เสนาบดี ! ท่านไม่ได้อะไรจากเราบ้าง ? ท่านมีความขัดข้องในความเป็นอยู่อย่างไร ? เรามีความผิด ไม่สมควรแก่ความเป็นพระราชาประการใด ท่านจึงคิดฆ่าเราเสีย”

“ไม่มีพระเจ้าข้า” เสนาบดีทูลเสียงสั่น หน้าซีดเผือดด้วยความกลัวพระราชอาญา “พระองค์ทรงสมบูรณ์ด้วยทศพิธราชธรรมทุกประการ ทรงชุบเลี้ยงข้าพระพุทธเจ้าอย่างดี ทั้งทรัพย์สินและเกียรติยศ เป็นความทะเยอทะยานของข้าพระพุทธเจ้าเอง พะยะคะ”

พระราชหันไปทางช่างกลบกแล้วตรัสว่า “อ้ายกลบกแก่รู้แล้วหรือยัง คำที่ข้าพุดเป็นความจริงหรือไม่ ถ้าแก้ฆ่าข้าได้สำเร็จ เสนาบดีจะตั้งแกลเป็นเสนาบดีหรือฆ่าแกล”

ช่างกลับกลมอมบลงแทบพระบาทของพระราชา จุ่มพิตพระบาทของพระองค์ น้ำตาไหลพรากด้วยความตื่นตันในพระมหากรุณาธิคุณของพระเจ้าอยู่หัว แล้วทูลรับว่า “ที่พระองค์ตรัสนั้นเป็นความจริงทุกประการ พระพุทธเจ้าข้า”

“กลับและท่านทั้งหลายที่มาประชุมกันอยู่ที่นี้ ! ท่านทั้งหลาย จงจำไว้เถิดว่า คนที่ร่วมกันประกอบกรรมชั่วนั้น จะเป็นมิตรที่ดีต่อกันไม่ได้ หากได้บ้างก็ยังไม่ยั่งยืน เพราะต่างก็ระแวงกันไม่เชื่อใจกัน มิตรภาพจะตั้งอยู่บนรากฐานแห่งความชั่วไม่ได้นาน ความชั่วเป็นสิ่งมีลักษณะทำลาย ไม่ใช่สิ่งสร้างสรรค์ หากปรารถนาให้มิตรภาพยั่งยืน จะต้องร่วมกันประกอบกรรมดีที่ระลึกถึงแล้วสบายใจด้วยกันทุกฝ่าย

เสนาบดี ! ความผิดของท่านครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก โทษของท่านควรถึงตาย แต่ความดีที่ท่านก็ได้ทำไว้กับแผ่นดินมาก เราจะให้ชีวิตแก่ท่าน แต่ท่านอย่าอยู่ในแคว้นกาลิเลเย ให้ออกจากแคว้นอันเป็นเขตปกครองของเราตั้งแต่พรุ่งนี้เป็นต้นไป”

เมื่อทุกอย่างเรียบร้อยแล้ว

พระราชาทรงนึกถึงอุปการะของมาณพ ผู้บอกมนต์แก่พระองค์ จึงรับสั่งให้เข้าเฝ้าตรัสว่า

“อาจารย์ ! ข้าพเจ้ารอดชีวิตครั้งนี้ เพราะอาจารย์โดยแท้ ข้าพเจ้าขอมอบตำแหน่ง^๑ เสนาบดีแก่อาจารย์” แล้วทรงกระทำสักการะแก่อาจารย์เป็นอันมาก

พระศาสดาเล่าเรื่องนี้จบลงแล้วตรัสว่า “มาณพในกาลครั้งนั้น คือจูฬบันถกในบัดนี้ ส่วนอาจารย์ที่ศาปาโมกข์ คือเรตถาคตนี้เอง ภิกษุทั้งหลาย ! แม้ในกาลก่อนจูฬบันถกที่เคยเป็นคนโง่มาแล้ว แต่ได้เราเป็นที่พึ่ง จึงสามารถดำรงตนอยู่ในโลกียสมบัติได้อย่างดี

อีกครั้งหนึ่งเราเกิดเป็นเศรษฐีชื่อจูฬกะ เป็นผู้ฉลาดในการดูดาวและความแปรปรวนของท้องฟ้า อันบอกเหตุแก่ชาวดิน ครั้งนั้นจูฬบันถกเกิดเป็นคนรับใช้ของเรา เราให้เขาตั้งตัวได้ถึงเป็นเศรษฐี โดยการเริ่มต้นด้วยการขายหนุตายเพียงตัวเดียวแก่คนเลี้ยงแมว

ภิกษุทั้งหลาย ! บุคคลผู้มีปัญญาแหลมคมย่อมตั้งตัวได้แม้ด้วยต้นทุนเพียงเล็กน้อย เหมือนกองไฟใหญ่เริ่มจากกองเล็กๆ ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ! ในทำนองเดียวกัน ภิกษุผู้มีความเพียรสม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้ง ย่อมมีโอกาสได้รับโลกุตระธรรมอันประเสริฐ เป็นการสร้างที่พึ่งให้แก่ตน ที่น้ำคือกิเลสท่วมไม่ถึง ด้วยความขยันหมั่นเพียร ความไม่ประมาท ความสำรวมตนและความข่มใจฝึกฝนตน คุณธรรมเหล่านี้ ย่อมนำผู้ปฏิบัติไปสู่แดนเกษมจากโยคะคือกิเลส มีความสงบเย็นเป็นผลอันยั่งยืน”

^๑ ข้าพเจ้าสงสัยว่าคนโง่ขนาดนั้นจะเป็นเสนาบดีได้อย่างไร แต่เมื่อคำนึงว่าเรื่องนี้ ท่านเล่าเพื่อเน้นถึงคุณธรรมบางประการที่ปลงใจได้ อย่างไม่ถือตาม คนโง่แต่มีความซื่อสัตย์กตัญญู อาจทำประโยชน์ได้มากกว่าคนฉลาดแกมโกง -ว.ศ.

อีกประการหนึ่ง มีเรื่องทำนองเดียวกับพระจูฬปันถก พระศาสดาทรงประทาน
อรหัตตผลแก่ภิกษุหนุ่มรูปหนึ่ง

ภิกษุรูปนั้นเป็นบุตรช่างทอง มีรูปร่างอย่างยิ่ง บวชเป็นศิษย์ของพระสารีบุตร พระเถระ
คิดว่า “ธรรมดาคนหนุ่มย่อมมีราคะแรง” จึงบอกอสุกกรรมฐาน^๑ ให้เพื่อพิฆาตราคะให้สิ้น
พระเถระมิได้รู้ว่า อสุกกรรมฐานไม่เป็นสัปปายะแก่ภิกษุหนุ่มรูปนั้นเลย เพราะฉะนั้นเมื่อท่าน
เข้าสู่ป่า พยายามอยู่สามเดือน ก็ไม่อาจทำจิตให้สงบได้ จึงกลับมาสู่สำนักของพระเถระอีก
ได้เรียนให้พระเถระทราบว่าการรณฐานไม่ปรากฏเลย

พระสารีบุตรได้บอกกรรมฐานให้ใหม่อีก บอกให้อย่างดี ละเอียดลออ พร้อมทั้งเหตุและ
อุปมา ท่านภิกษุรูปนั้นเข้าไปสู่ป่าพยายามใหม่ แต่ก็ไร้ผลเช่นเดิม ทำอยู่อย่างนี้ถึงสามครั้ง

พระเถระจึงคิดว่า “ภิกษุผู้ทำความเพียร เมื่อราคะเป็นต้นมีในตน ก็ย่อมจะรู้ว่า ‘มี’
เมื่อไม่มี ก็ย่อมจะรู้ว่า ‘ไม่มี’ ก็ภิกษุศิษย์ของเราเป็น ผู้มีความเพียร มิใช่ไม่ทำ เป็นผู้ปฏิบัติ
มิใช่ไม่ปฏิบัติ เราอาจไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุรูปนี้ เธอจักต้องเป็นพุทธนายยะ (บุคคลผู้อัน
พระพุทธเจ้าต้องแนะนำสั่งสอนเอง) เป็นแน่แท้”

พระเถระคิดดังนี้แล้ว เย็นวันหนึ่งจึงพาภิกษุรูปนั้นไปเฝ้ากราบพระผู้มีพระภาค
กราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบแล้ว

พระศาสดาตรัสว่า “ชื่อว่า อาสยานุสยญาณ (ความรู้เรื่องอัธยาศัยและอุปนิสัยของสัตว์
ทั้งหลาย) เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า ผู้ทรงบำเพ็ญบารมีมาเป็นอันมาก ยังโลกธาตุจำนวนหมื่น
ให้หวั่นไหวแล้ว ทรงบรรลุสัพพัญญุตญาณอันหาขอบเขตมิได้”

แลแล้วพระพุทธองค์ทรงดำริต่อไปว่า “ภิกษุหนุ่มรูปนี้บวชแล้วจากตระกูลไหนหนอ
ทั้งในชาตินี้และชาติก่อน” ทรงทราบว่าภิกษุนั้นเกิดแล้วในตระกูลช่างทองมานานติดต่อกัน
ถึง ๕๐๐ ชาติ เมื่อหนุ่มชอบทำทองเป็นดอกไม้ มีดอกกรรณิการและดอกบัว เป็นต้น อสุก
กรรมฐานจึงไม่เหมาะแก่ภิกษุรูปนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสกับพระสารีบุตรว่า

“ดูก่อนสารีบุตร เธอและภิกษุรูปนี้ ต้องลำบาก เรื่องกรรมฐานอันไม่ถูกกับอัธยาศัย
มาเป็นเวลานานเดือน เราจะให้ภิกษุรูปนี้บรรลุนิพพานหลังจากฉันอาหารแล้วนี้เอง”

พระบรมศาสดาเป็นเสมือนแพทย์ผู้ฉลาดรอบรู้ในเรื่องโรค เหตุเกิดแห่งโรค ความดับโรค
และยาเป็นเครื่องดับโรค พร้อมทั้งประวัติของคนไข้โดยสมบูรณ์ครบถ้วนทุกประการ จึง
สามารถแก้ไขได้อย่างถูกต้องรวดเร็ว ทรงวางยาถูกทุกครั้งไป ไม่ต้องเสียเวลาลองยาผิดบ้าง
ยาถูกบ้าง อันเป็นเหตุให้เนิ่นช้าและเสียกำลังใจแก่คนไข้

^๑ อสุกกรรมฐาน กำหนดพิจารณาความไม่งามของส่วนประกอบต่างๆ แห่งร่างกาย - ว.ศ.

แล้วพระผู้มีพระภาคทรงประทานดอกบัวดอกหนึ่งแก่ภิกษุนั้น ให้นำไปปักไว้บนกองทรายใกล้วิหาร และให้เธอนั่งมองดูดอกบัว แล้วบรกรรมว่า “โลहितกัม โลहितกัม = สีแดง สีแดง” ดังนี้

ขณะที่ภิกษุรับดอกบัวจากพระผู้มีพระภาค จิตใจของเธอก็เริ่มผ่องใส เธอนำดอกบัวนั้นไปปักไว้บนกองทรายใกล้วิหาร แล้วนั่งมองดูพร้อมบรกรรมว่า “โลहितกัม โลहितกัม”

นิเวธน์ คือกามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในกาม เป็นต้น ค่อยๆ สงบระงับไปที่ละน้อย อุปจารณาณเกิดขึ้น เธอยังปฐมฌานให้เกิดขึ้นแล้ว บรรลุถึงความชำนาญในอาการทั้ง ๕ อย่าง^๑ เธอนั่งอยู่ที่เดียวนั่นเอง ได้ถึงความชำนาญทั้ง ๕ ประการ ในฌานที่ ๔ (จตุตถฌาน)

พระศาสดาทรงทราบว่ ฌานได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้นแล้วทรงใคร่ครวญต่อไปว่า “เธอจักสามารถหรือไม่หนอในการบรรลุคุณวิเศษอันสูงขึ้นไปโดยลำพังตนเอง” ทรงทราบว่า เธอไม่สามารถ จึงอธิษฐานให้ดอกบัวนั้นเหี่ยว ดอกบัวนั้นค่อยๆ เหี่ยวลง มีสีดำเหมือนถูกขยำด้วยมือ ภิกษุนั้นออกจากฌานแล้วมองดูดอกบัว เห็นแล้วอุทานออกมาว่า

“โอ ดอกบัวนี้ มีความคร่ำคร่าปรากฏเสียแล้วหรือหนอในสิ่งอันเป็นอนุปาทินนกะ (ไม่มีใจครอง) ยังเป็นไปได้ถึงปานนี้ สิ่งที่มีใจครองเล่าจะเป็นอย่างไร” ได้เห็นแจ้งแล้วซึ่งอนิจจลักษณะของสิ่งทั้งปวง เมื่อเห็นอนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะก็เป็นอันเห็นด้วย เมื่อเห็นทุกขลักษณะ อนันตลักษณะก็เป็นอันเห็นด้วย

ณ บัดนั้น ภพทั้งสาม คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ก็ปรากฏแก่ท่านเสมือนมีเพลิงไหม้อยู่ทั่ว อัตภาพนี้ ปรากฏเหมือนซากศพแขวนอยู่ที่คอตลอดเวลา

ขณะเดียวกันก็มีเด็กเป็นอันมาก ลงเล่นในสระแล้ว หักดอกบัวขึ้นมา กองไว้เกลือกกล่น เมื่อไม่ได้น้ำ ดอกบัวเหล่านั้นก็เหี่ยวแห้งไป ภาพนั้นปรากฏแก่ท่านชัดขึ้นอีก

พระศาสดาทรงทราบว่ จิตของภิกษุนั้นโดยตลอด ทรงเปล่งพระรัศมีมาประจุประทับยืนอยู่ตรงหน้าของภิกษุนั้นแล้วตรัสว่า

“ภิกษุ ! จงตัดความเสน่หาออกเสีย เหมือนคนหักก้านดอกบัว จงพอกพูนทางแห่งสันติเกิด ความสงบเย็น เราได้แสดงไว้แล้ว ดูก่อนผู้เห็นภัยในสังสารวัฏ ! เพราะความเสน่หาทำให้คนดิ้นรน ความเสน่หาเป็นยางเหนียว รัตรึงสัตว์ไว้ในภพอันโพล่งทั่วด้วยเพลิง ภายใน สิ่งนั้นย่อมดับได้ด้วยการดำเนินตามทางแห่งความสงบ ก็จะถึงความสงบเย็น คือ พระนิพพาน”

พระผู้มีพระภาคทรงสอนอีกโดยอเนกปริยาย เมื่อจบลงภิกษุนั้นก็ได้รับบรรลุหรือตัดผลพระพุทธรองค์ทรงอุบัติมาเพื่ออนุเคราะห์โลกโดยแท้

^๑ วสีภาวะ ๕ ประการ คือ ขำนาญในการเข้า, ในการออก, ในการพิจารณา, ในการอธิษฐาน และในการใคร่ครวญ

ครั้งหนึ่ง มีเด็กหนุ่มตระกูลพราหมณ์ในเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ติดใจหลงใหลในพระรูปโฉมของพระผู้มีพระภาคเป็นนักหนา เมื่อพระองค์เสด็จออกบิณฑบาตในยามเช้า เขาจะเที่ยวติดตามดูทุกหนทุกแห่ง ไม่อึดไม่เบื่อเลย นานเข้า เขาคิดว่าวิธีที่จะได้อยู่ใกล้ชิดพระศาสดาเสมอ ก็คือต้องบวช เขาจึงทูลขอบวชในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธองค์ทรงพระพุทธานุญาตตามประสงค์ เขาบวชเพราะหลงใหลในพระรูปของพระผู้มีพระภาคโดยแท้

ตั้งแต่บวชแล้วก็ไม่เป็นอันบำเพ็ญสมณกิจใดๆ เลย คอยยืนคอยนั่ง ในที่ที่จะเห็นพระศาสดาได้ และเที่ยวติดตามไปทุกหนทุกแห่ง ท่านช่างติดในรูปเสียจริงๆ

“ติดในรูป” ไม่เพียงแต่ภิกษุหนุ่มชื้อวักกลีนี้นะดอก บุคคลทั้งหลายอื่นก็ติดอยู่พัวพันอยู่ในรูปที่ “สมมติ” กันว่าสวยงามนี่ มันเป็นบ่วงอันหนึ่ง ที่คล้องสัตว์ทั้งหลายไว้ในภพ เป็นเหยื่อชิ้นหนึ่งที่หลอกล่อสัตว์ทั้งหลายให้กระหืดกระหอบตาม จบลงด้วยความเหน็ดเหนื่อย ไร้ประโยชน์ ผลได้ไม่คุ้มเสีย มีบุคคลเป็นอันมากได้เสียคนมาแล้วเพราะรูปเป็นเหตุ ต้องถูกจองจำทำโทษ ต้องประกอบกรรมชั่ว อันเป็นผลเผ็ดร้อนเพราะรูปเป็นเหตุ มองดูอย่างลึกซึ้งแล้ว รูปมีความไม่สะอาดอยู่เป็นอันมาก มีผิวหนังเท่านั้นที่ห่อหุ้มความไม่สะอาดทั้งปวงไว้ ถึงกระนั้นมันก็ซึมออกมาให้ดูอยู่เนืองๆ พระศาสดาทรงทราบเหมือนกันว่า พระวักกลีเที่ยวติดตามพระองค์อยู่เพราะความติดในรูป แต่ทรงคอยให้ญาณของพระวักกลีนั่นแก่กล้าเสียก่อน จึงทรงนิ่งเฉยไม่ว่ากล่าวตักเตือนแต่ประการใด เหมือนหมอผ่าตัดโรคบางอย่าง คอยให้โรคนั้นแก่เต็มทีควรแก่การผ่าเสียก่อน จึงลงมือผ่า

ลดความกระหายพอใจในรูปลงเสียบ้าง ความร่าเริงกระหายก็จะลดลง ความดีนรนทุกข์ร้อนก็จะลดตาม

ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า ญาณของพระวักกลีแก่กล้าพอจะรับพระธรรมเทศนาได้แล้ว วันหนึ่งจึงตรัสว่า

“วักกลีเอ๋ย ! ประโยชน์อะไรด้วยการเที่ยวตามดูกายที่มีแต่ความเปื่อยเน่าผุพังนี้ จงดูธรรม ประพฤติธรรมสิ วักกลี ! ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นย่อมชื่อว่าเห็นธรรม”

พระวักกลีแม้อันพระผู้มีพระภาคตรัสอยู่อย่างนี้ ก็มีอาจหยุดท่องเที่ยวตามดูพระศาสดาได้ ท่านมีอาจไปที่ใดอันห่างจากพระศาสดาได้เลย มีบางครั้งเหมือนกันที่ท่านอยากจะหลีกห่างจากพระผู้มีพระภาคเพื่ออยู่ในที่สงัดวิเวกอันเหมาะแก่เพศสมณะ ท่านรู้สึกเหมือนกันว่า เป็นความเหน็ดเหนื่อยวุ่นวายมิใช่น้อยในการที่ท่านต้องตามดูพระศาสดาไปทุกหนทุกแห่ง ท่านอยากจะปลีกตนออก แต่มีบางสิ่งบางอย่างที่ท่านเองก็ไม่ว่าเป็นอะไรคอยเหนี่ยวรั้งท่านไว้

ก็จะอะไรเสียอีกเล่า นอกจากความรักความเสนาหา พระวักกลีจะรู้หรือไม่รู้ก็ตาม สิ่งนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วในจิตใจของบุคคลใด มันย่อมเหนี่ยวรั้งบุคคลนั้นให้วนเวียนอยู่ ไม่อาจผลไปได้

จนกว่าจะตัดมันได้อย่างเด็ดขาด มันเป็นสายใยที่เหนียวแน่น มันคง บางทีก็กลายเป็นแฉ่เส้น หัวใจของคนให้ยับเยิน บางทีก็เป็นเสมือนน้ำทิพย์ชโลมใจให้ชื่นบาน

หลังจากที่ทรงโอวาทพระวัคกลีเป็นครั้งแรกแล้ว พระผู้มีพระภาคก็ทรงตั้งข้อสังเกตต่อไป พระองค์ทรงเห็นว่าพระโอวาทที่นุ่มนวลนั้น ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์เลย ไม่ทำให้พระวัคกลีสังเวชสลดใจแต่ประการใดเลย เธอเป็นผ้าที่จะต้องลงแฉ่อย่างเดียว

พอดีจวนถึงวันเข้าพรรษา พระผู้มีพระภาคเสด็จสู่นครราชคฤห์ ไม่ต้องสงสัยเลย พระวัคกลีต้องตามเสด็จด้วย แลในวันเข้าพรรษานั้นเอง พระพุทธองค์ได้ตรัสไล่พระวัคกลีว่า

“วัคกลี ! หลีกไปเสียเถิด ตั้งแต่วันนี้ไป เธออย่าได้เห็นเราและเราอย่าได้เห็นเธอ”

พระพุทธดำรัสนี้รุนแรงมากสำหรับพระวัคกลีซึ่งมีใจผูกพันอยู่กับพระศาสดา มีความหมายเท่ากับหรือยิ่งกว่าชายหนุ่มผู้หลงรักหญิงสาวอย่างหมดเนื้อหมดตัว แล้วถูกไล่ให้พบอย่างไม่มีเชื้อใย

น้ำตาแห่งความผิดหวังไหลพรากลงอาบแก้มของพระวัคกลี ท่านถวายเป็นบังคมพระผู้มีพระภาคแล้วถอยห่างออกไป โดยมีได้ทุลอะไรเลยแม้แต่คำเดียว อัสนุชลหยดลงสู่จีวรผืนบาง ซึ่งสั้นน้อยๆ ท่านเงยขึ้นสบพระเนตรพระผู้มีพระภาคครั้งหนึ่ง นัยน์ตานั้นฉายแววแห่งความช็อกและจงรัก ตลอดชีวิตที่ผ่านมา ท่านรู้สึกว่าจะไม่เคยประสบทุกข์โศกนักสักครั้งหนึ่งเลย ใจของท่านนั้นเต็มตื่นด้วยความผิดหวัง ท่านรู้สึกว่าจะชีวิตของท่านไม่มีประโยชน์อะไรอีกแล้ว

ตลอดเวลา ๓ เดือนในพรรษา พระวัคกลีมิได้เฝ้าพระศาสดาเลย จิตใจของท่านเลื่อนลอยดวงหน้าเศร้าหมอง นัยน์ตาร่วงโรยและแห้ง บางคืนท่านนอนไม่หลับ พลิกไปมา กระสับกระส่าย ด้วยความคำนึงถึงพระศาสดา คราที่นั้นอัสนุชลก็ไหลลงอาบแก้มอีก วันเวลาล่วงไป ความซบผอมร่วงโรยก็ติดตามท่านไปอย่างกระชั้นชิด ในที่สุดท่านปรารภกับตนเองว่า

“วัคกลี ! เจ้านั้นบวชอุทิศองค์พระบรมศาสดา แต่พระองค์มิได้ไยดีเลย ไม่ยอมตรัสด้วย ไม่ยอมให้เข้าเฝ้า เมื่อเป็นดังนี้การบวชของเจ้าจะมีประโยชน์อันใด เจ้าจะมีชีวิตอยู่เพื่อประโยชน์อันใด ความตายนั้นแหละประเสริฐที่สุดสำหรับเจ้า”

ท่านตัดสินใจแน่วนอนว่า จะขอตาย วันหนึ่งจึงขึ้นสู่ภูเขาคิชฌกูฏ เพื่อกระโดดลงจากเงื้อมผา เลี้ยววินาที่ที่พระวัคกลีกำลังตัดสินใจนั่นเอง พระผู้มีพระภาคผู้ทรงอนุเคราะห์โลกเป็นที่พึ่งของโลก ทรงรู้เหตุการณ์ทั้งปวงโดยตลอด จึงทรงเปล่งพระรัศมีประดุจประทับยืนอยู่เบื้องหน้าของพระวัคกลี พลังตรัสว่า

“วัคกลี ! อย่าเลย กรรมนี้หาควรแก่เธอไม่ วัคกลีเอ๋ย ! ชีวิตนี้จะมีประโยชน์แก่เธอหาหน่อยไม่ หากเธอรู้จักใช้ให้มีประโยชน์ ดูก่อนวัคกลี ความผิดหวังและความพลัดพรากนั่นเอง

ทำให้เธอได้ทราบว่าชีวิตคลุกเคล้าอยู่ด้วยอะไร ควรดำเนินชีวิตอย่างไร”

ลำดับนั้น ความโศกอันยิ่งใหญ่ของพระวักกิลี้ได้หายไปสิ้น เพียงแต่ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเท่านั้น

เพื่อยังปิตุปราโมทย์ของพระวักกิลี้ให้เต็มบริบูรณ์ประหนึ่งอุทกธาราหลังจากนภาศยังสระแห่งให้เต็มด้วยน้ำ พระผู้มีพระภาคทรงตรัสว่า

“ภิกษุผู้มากไปด้วยปราโมทย์ เลื่อมใสยิ่งแล้วในพระพุทธศาสนาพึงบรรลุถึงทางสงบ เข้าไปประทับสังขารทั้งปวงและเป็นสุขอย่างยิ่ง”

ตรัสดังนี้แล้ว ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกเพื่อพระวักกิลี พลางตรัสว่า

“มาเถิด ! วักกิลี ! อย่ากลัวเลย จงมองดูตถาคตเถิด เราจะยกเธอขึ้นจากหล่มคือกามเหมือนช้างที่จุ่มในโคลนแล้วถอนตนขึ้นได้โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง

มาเถิด ! วักกิลี ! อย่ากลัวเลย จงมองดูตถาคตเถิด เราจะยกเธอขึ้นจากเหมมหมอกคือกาม เหมือนดวงจันทร์พ้นจากเหมในราตรีเพ็ญ”

ช่างชื่นใจอะไรเช่นนั้น เสมือนพีชที่เหี่ยวเฉาจนจะล้มราบลงทาบดินอยู่แล้ว ได้รับน้ำและปุ๋ย มีแสงอาทิตย์สาดส่องก็ค่อยเผยอลำต้น พร้อมทั้งจะดำรงชีวิตต่อไป พระวักกิลีก็ฉันทัน ท่านรำพึงว่า “เราได้เห็นพระทศพลแล้ว เราได้เห็นพระทศพลแล้ว โอ ! ช่างโชคดีอะไรเช่นนี้ ข้าพระองค์ยังตรัสว่า ‘มานี้เถิด วักกิลี ! อย่ากลัวเลย’ ชีวิตเรามีความหมายแล้ว”

ด้วยอาการอย่างนี้แล ปราโมทย์ได้เกิดขึ้นอย่างใหญ่หลวงแก่พระวักกิลีนั่น ท่านข่มปิตุปราโมทย์แล้วพิจารณาพระดำรัสของพระศาสดา ได้บรรลุอรหัตตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ถวายบังคมพระตถาคตเจ้า แล้วยืนอยู่ใกล้พระพุทธองค์นั่นเอง

บัดนี้ท่านได้ลิ้มรสอมตธรรมแล้ว รสที่พระผู้มีพระภาคทรงเคยลิ้มมาแล้ว และทรงยกย่องนักหนาว่าเป็นรสเลิศ ท่านได้เห็นด้วยตนเองแล้วว่า การเห็นธรรมประเสริฐและสงบประณีตกว่าการเห็นพระรูปกายของพระผู้มีพระภาคเจ้ามากมายนัก เพราะการเห็นธรรมนี้ การดื่มรสแห่งธรรมนี้ได้เข้าไปดับความร่าเริงทั้งปวง โสจรสรงดวงจิตให้สงบเยือกเย็น เย็นอย่างยิ่ง ไม่ปรารถนาความเป็นอย่างอื่นอีกแล้วไม่ว่าในโลกไหนๆ ที่จะประเสริฐเท่านี้

หนามบ่งหนาม

พระ

ผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนทั่วไปทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทั้งบุรุษและสตรี ทั้งคนหนุ่มและคนชรา

พระวัคคลิเถระ เริ่มต้นด้วยการหลงใหลในพระรูปโฉมแห่งพระศาสดา พระองค์ทรงโปรดให้หลุดพ้นจากบ่วงนั้นจนบรรลุธรรมอันสงบเย็น มีสุภาพสตรีบางท่านอยู่ในตำแหน่งอันสูงศักดิ์ มีความงามเป็นเลิศ หลงใหลในรูปรกายแห่งตน แต่พระศพลก็ทรงโปรดประทานแสงสว่าง ให้เห็นความจริงแห่งชีวิตได้ เช่น พระนางเขมา อัครชายาของพระเจ้าพิมพิสารจอมเสนาแห่งแคว้นมคธ

พระนางเขมา มีรูปงามยิ่ง เป็นที่ดั่งแห่งความชื่นบานของผู้ได้ดูได้เห็น ทรงหลงรูปของพระนางเอง จนวันหนึ่งๆ มีเรื่องต้องทำ เกี่ยวกับการบำรุงความงามเป็นส่วนใหญ่

แม้พระเจ้าพิมพิสาร พระราชสวามีได้บรรลุโสดาปัตติผลถวายเวฬุวนารามเป็นที่ประทับประจำแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้าและภิกษุสาวกแล้ว แม้ประชาชนชาวนครราชคฤห์ทั้งกษัตริย์พราหมณ์ ไวศยะ ศูทร และรวมทั้งจัณฑาลต่างเลื่อมใสในพระธรรมของพระพุทธองค์แล้ว ทุกๆ เวลาเย็น ขวนกันมีดอกไม้และปานะชนิดต่างๆ ในมือ มุ่งสู่วิหารเวฬุวัน เพื่อสดับพระธรรมเทศนา บางคนเพียงได้เห็นพระผู้มีพระภาคเท่านั้น ก็ปลื้มใจไปทั้งวัน

แต่พระนางเขมามิได้เคยเสด็จไปเวฬุวัน เพื่อสดับพระธรรมเทศนาเลย ทั้งนี้เพราะพระนางทราบว่ พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิรูป ทรงพรรณนาความไม่งามของรูป ชี้ให้เห็น

ความสกปรกโสโครกของอัฐภาพร่างกายอันน่าเบื่อหน่าย รังเกียจ ไม่ควรจิตใจหลงไหล
ในกายนั้น

ด้วยประการฉะนี้ พระนางจึงไม่ปรารถนาที่จะเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบเหมือนกันว่าพระมหีสิทรงมัวเมาในพระรูปของพระนางเอง
มีพระราชประสงค์จะให้พระนางคลายความมัวเมาในรูปสมบัตินั้น จึงทรงวางอุบายให้นักดนตรี
และนักร้องประจำราชสำนัก ร้องเพลงคลอด้วยเสียงดนตรี พรรณนาถึงความงามและ
ความรื่นรมย์แห่งเวฬุวนาราม เนื้อร้องและดนตรีนั้น ไพเราะยิ่งนัก แ้วมาตามกระแสลมสู่
ห้องบรรทมของพระนางเขมา พระนางทรงรู้สึกว่ สถานที่น่านรื่นรมย์เช่นที่กล่าวถึงใน
เนื้อเพลงนั้น พระนางไม่เคยได้เห็นและไม่เคยได้ฟังมาก่อนเลย จึงตรัสถามนางสนองพระโอรสว่า

“เพลงขับและดนตรีพรรณนาถึงความงามความรื่นรมย์แห่งอุทยาน เขาหมายถึง
อุทยานไหนกัน ?”

“หมายถึงเวฬุวัน พระเจ้าข้า” นางสนองพระโอรสทูล

“เวฬุวัน !” พระนางทรงอุทาน “เราก็เคยเที่ยวเล่นที่นี่มา ไม่เห็นสวยงามเหมือนที่เข
กล่าวถึงในเนื้อเพลงนี้”

“เวลานี้ พระเจ้าข้า และสวยกว่าที่กล่าวถึงในเนื้อเพลงเสียอีก ร่มรื่น และรื่นรมย์มาก
นอกจากกอไม้ที่ได้รับการตกแต่งอย่างสวยงาม ใบและกิ่งไม้เล่นลมอยู่ตลอดเวลาแล้ว ยังมี
ไม้ดอก ไม้ผลชนิดอื่นๆ อีกมาก ที่ควรเป็นสรวักก็รับสั่งให้ขุดสระปลูกบัวเบญจพรรณ
หลากหลาย พรรณนาไม่จบสิ้นพระเจ้าข้า”

พระนางทรงหลงไหลในความงาม เมื่อทรงทราบว่าสิ่งใดงาม ก็อยากดู วันหนึ่งจึง
เสด็จสู่พระราชอุทยานเวฬุวัน ตั้งแต่พอเริ่มบ่ายเล็กน้อย และทรงเพลินชมพระอุทยานนั้น
อย่างชื่นบานพระทัย จนกระทั่งบ่ายมาก

ถึงเวลาแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัท ประชาชนมาประชุมกันพร้อม ณ ธรรมสภา
พระนางเขมาอัศรมหีเสด็จมาถึงที่นั่นแล้ว และในเวลาเช่นนั้นจะเสด็จกลับโดยไม่สดับ
พระธรรมเทศนา ก็เป็นการเสียพระจริยาเกินไป ในฐานะที่ทรงเป็นจอมนาารีแห่งมคธรัฐ
จึงเสด็จไปประทับฟังอยู่ห่างๆ

พระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พระนางเขมาเสด็จมาฟังด้วย ทรงทราบอัธยาศัยของ
พระนางอยู่แล้ว มีพระพุทธรูปประสงค์จะบ่งหนามด้วยหนาม จึงเนรมิตรูปหญิงงามคนหนึ่ง
งามกว่าพระนางเขมา มาก ให้ยืนถือพัดก้านตาลพัดพระองค์อยู่ใกล้ๆ

พระนางเขมาได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงเนรมิตนั้นแล้ว ทรงตะลึงและดำริว่า “ไหนว่า
พระผู้มีพระภาคทรงดำหนิรูป ตรัสโทษแห่งรูป นีโชนจึงมีหญิงงามยืนพัดอยู่ใกล้ๆ ในขณะที่

ทรงแสดงธรรม งามเหลือเกิน ทุกส่วนเท่าที่มองเห็นอะไรมิได้เลย ความงามของเราเทียบไม่ได้ เพียงครึ่งหนึ่งของหญิงผู้นี้ ใครหนอช่างงามเหลือเกิน เราไม่เคยเห็นใครงามเท่านี้เลย ที่ว่า พระศาสดาทรงดำหนิรูป รังเกียจกายแห่งสตรีนั้นเห็นจะกล่าวกันผิดๆ เสียแล้ว”

พระนางทรงดำริเช่นนี้แล้ว มิได้สนพระทัยฟังกระแสพระพุทธานุญาตเลย ยืนจ้องมอง แต่รูปหญิงนั้นเท่านั้น

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทราบวาระจิตของพระนางแล้ว เพื่อให้สังเวชสดพระทัย จึงเนรมิตให้นางนั้นค่อยๆ แก่งที่ละน้อยๆ จนพินหัก แก้มตอบ ผมหงอก หนังหดเหี่ยว ทั่วกายสพรั่งไปด้วยเส้นเอ็นและกระดูก หลังโก่ง ซี่โครงล่อออกมาเหมือนกลอนเรือน

พระนางเขมาได้ทอดพระเนตรเห็นความเปลี่ยนแปลงไปต่อหน้าต่อตาเช่นนั้นก็รู้สึก สังเวชพระทัย ระลึกถึงพระรูปกายของพระนางเองว่าน่าจะต้องจบลงอย่างนี้เหมือนกัน พระหฤทัยอ่อนลง ความหลงเริ่มจางไปแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงทราบวาระจิตนั้น จึงทรงเนรมิตให้พระนางเขมาเห็นหญิงนั้น เจ็บหนักล้มลงร้องครวญคราง ทับமுตรและกรีสของตนเอง อีกครู่หนึ่งก็สิ้นใจ ทรงเนรมิต ให้เห็นร่างกายนั้นขึ้นพองมีน้ำเหลือง และน้ำเน่าเขียวข้นไหลจากร่างกาย มีหนอนคลานเข้า คลานออกยั้วเยี้ยเป็นฝูงๆ ในที่สุดเนื้อนั้นเน่าเฟะ เห็นกระดูกขาว

พระนางเขมาเห็นรูปร่างนั้นแล้ว ทรงอุทานเบาๆ ว่า “รูปที่งามถึงปานนี้ ยังไม่นานเลย ต้องถึงความสิ้นความเสื่อมไปต่อหน้าต่อตา ในรูปกายนี้ไม่มีสาระจริงๆ ไม่มีอะไรที่จะยึดได้เลย อา! ช่างน่าระอิดระอาเสียนี้กระไร! ทำไมหนอ เราจึงหลงอยู่ในป่าแห่งความเขลาเป็นเวลานาน โอ! พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระคุณเป็นอัศจรรย์แท้”

พระจอมมุนีทรงทราบความคำนึงของพระนางแล้ว จึงตรัสว่า “ท่านเคยคิดว่าในรูปนี้ มีสาระอยู่เป็นอันมาก ท่านจึงหวนแหน หลงใหลมัน แต่บัดนี้ ท่านจงดูเถิด ดูความไร้สาระแห่ง รูปนี้” แล้วตรัสย้ำต่อไปว่า

“เขมาเอ๋ย ! จงดูรูปที่อาดูร ไม่สะอาดเน่าเปื่อย อันกระดูกช่วยกันผสานขึ้น มีเนื้อ และเลือดเป็นเครื่องฉาบทา มีสิ่งปฏิกูลโสโครก ไหลขึ้นไหลลงไหลเข้าไหลออกอยู่เสมอ ที่คนเขลาพากันต้องการยิ่งนัก”

พระนางได้สดับพระพุทธานุญาตอันจับพระทัย พร้อมด้วยได้เห็นร่างเนรมิต เป็นตัวอย่าง อันชัดแจ้ง ทรงพิจารณาตาม ทรงสังเวชสดพระทัย ได้สำเร็จโสดาปัตติผลแล้ว ณ ที่นั้น

พระผู้ทรงเป็นนาถะของโลกตรัสย้ำต่อไปว่า “ดูก่อนเขมา ! สัตว์ทั้งหลายมีอาจล่อง กระแสความทะยานอยาก และความดีนรณไปได้ ก็เพราะความพอใจ ในสิ่งอันน่ากำหนดย้อมใจ เพราะความโกรธ และเพราะความหลงข้องอยู่ พัวพันอยู่ ติดอยู่ในราคะ โทสะ และโมหะนั้น

ผู้กำหนดในราคะ ย่อมตกไปในกระแสแห่งราคะนั้นเหมือนแมงมุมชักใยไว้ดักสัตว์และตกไปในสายใยที่มันชักไว้เอง นักปราชญ์ตัดใยแห่งราคะนั้นได้แล้ว เว้นการเกี่ยวข้อด้วยราคะอย่างเด็ดขาด ไม่มีอาลัยในราคะนั้น เมื่อเป็นดังนี้ ความทุกข์ก็พลอยถูกละไปด้วย”

จบพระธรรมเทศนาอันปฏิสังขตด้วยนิพพาน พระนางเขมาได้สำเร็จจอร์หัตตผล พระธรรมเทศนาเป็นประโยชน์แก่มหาชนอย่างยิ่ง

พระศาสดาตรัสกับพระราชาพิมพิสารว่า จะให้พระนางทรงผนวช หรือจะให้ปริณิพพาน^๑ พระราชาทรงอนุญาตให้ทรงผนวช ต่อมาพระนางได้รับยกย่องจากพระศาสดาว่าเป็นภิกษุณีผู้เลิศทางปัญญา

ในกรุงราชคฤห์นั่นเอง เข้าวันหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกบิณฑบาตได้ทอดพระเนตรเห็นเด็กหนุ่มคนหนึ่งชื่อสิงคาล กำลังไห้ทศอยู่ จึงเสด็จเข้าไปใกล้ แล้วตรัสถามว่า

“พ่อหนุ่ม เธอไห้ทศทั้งหลายเพื่อประโยชน์อันใดหรือ ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ! ก่อนบิดาของข้าพเจ้าจะสิ้นใจ ได้สั่งไว้ว่า ให้ไห้ทศทั้ง ๖ คือ ทศเหนือ ใต้ ตะวันออก ตะวันตก ทศเบื้องบน ทศเบื้องล่าง ท่านบอกว่า เมื่อไห้ทศแล้ว จะเป็นมงคลแก่ตัว พระเจ้าข้า”

“ดีนี่พ่อหนุ่ม เธอเป็นลูกที่เชื่อฟังพ่อแม่ แต่เราเกรงว่า เธอจะตีความคำว่า ‘ทศ’ ที่บิดาสั่งไว้ผิดไปกระมัง ?”

“พระองค์ทรงหมายความว่าอย่างไร พระเจ้าข้า”

“ดูก่อนมานพ ! ถ้าเธอจะไห้ทศให้ถูกต้อง ให้เป็นมงคลแล้ว พึงไห้มารดาบิดา ครู อาจารย์ บำเพ็ญหน้าที่ต่อบุคคลต่างๆ ให้ถูกต้อง เช่น มิตรสหาย บุตร ภรรยา เป็นต้น

ดูก่อนมานพ ! ทศเบื้องหน้า (ทศตะวันออก) คือบิดามารดา บุตรธิดา ผู้หวังความสุขความเจริญพึงปฏิบัติดังนี้

๑. ท่านเลี้ยงมาแล้วเลี้ยงท่านตอบ
๒. ช่วยทำกิจของท่าน
๓. พยายามดำรงวงศ์สกุล
๔. ประพฤติตนเป็นคนควรไว้วางใจให้รับทรัพย์มรดก
๕. เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

^๑ กล่าวกันว่าผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์เมื่อเป็นคฤหัสถ์ หากไม่บวชเสียก็ต้องนิพพานภายใน ๑ วัน ท่านอธิบายว่า เพศคฤหัสถ์ไม่ควรแก่การรับคุณธรรมอย่างสูงเช่นอรหัตตคุณ ได้ข้อยู้อย่างไร ขอท่านผู้รู้โปรดวิจารณ์ต่อไปเถิด -ว.ศ.

บิดามารดาพึงอนุเคราะห์บุตรธิดา ๕ ประการคือ

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. ให้ศึกษาศิลปวิทยา
๔. หาภรรยาหรือสามีที่เหมาะสมให้
๕. มอบทรัพย์มรดกให้ในสมัยอันสมควร

ทิศเบื้องขวาหมายถึงครูอาจารย์ ศิษย์พึงปฏิบัติท่านด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ

๑. ลูกขึ้นยืนต้อนรับท่าน
๒. เข้าไปยืนคอยรับใช้ท่าน
๓. เชื่อฟังคำตักเตือนสั่งสอนของท่าน
๔. คอยเอาใจใส่ดูแลท่าน ไม่ละเลยทอดทิ้งในยามจำเป็น
๕. เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ ไม่ดูหมิ่นครู ไม่ว่าโดยประการใดๆ

อาจารย์ได้รับบำรุงโดยชอบจากศิษย์เช่นนี้แล้ว พึงอนุเคราะห์ศิษย์ด้วยอาการ ๕ สถานคือ

๑. แนะนำในทางที่ชอบ
๒. ให้ศึกษาเล่าเรียนอย่างดี
๓. บอกศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง ไม่ปิดบังอำพราง
๔. ยกย่องให้ปรากฏแก่เพื่อนฝูง
๕. ช่วยป้องกันคุ้มครองในทิศทั้งหลาย คือจะไปในทิศไหนก็มีให้ลำบาก

ทิศเบื้องหลังคือภรรยา สามีพึงปฏิบัติต่อกันด้วยอาการ ๕ อย่างคือ

๑. ยกย่องนับถือว่าเป็นภรรยา
๒. ไม่ประพฤตินอกใจ
๓. มอบความเป็นใหญ่ให้
๔. ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยาม
๕. มอบเครื่องแต่งกายให้ตามสมัยอันควร

ภรรยาได้รับบำรุงอย่างนี้แล้ว พึงอนุเคราะห์สามีด้วยอาการ ๕ สถานคือ

๑. จัดการงานในบ้านเรือนดี
๒. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี
๓. ไม่ประพฤตินอกใจสามี

๔. รักษาทรัพย์สินสมบัติที่สามีหามาได้ไว้
๕. ขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง

ทิศเบื้องซ้ายหมายถึงมิตร กุลบุตรพึงปฏิบัติต่อมิตร ๕ ประการคือ

๑. ให้ปันลาภผลของตนเท่าที่ควรให้ปัน
๒. พุดวาจาไพเราะอ่อนหวานกับมิตร
๓. ประพฤติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อมิตร
๔. เป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย
๕. ซื่อสัตย์ต่อมิตร ไม่แก้งกล่าวอะไรให้คลาดเคลื่อนจากความจริง

มิตรได้รับการปฏิบัติอย่างนี้แล้ว พึงปฏิบัติต่อบุคคล ๕ สถานคือ

๑. รักษาคุ้มครองมิตรผู้ประมาทมัวเมา
๒. รักษาทรัพย์สินสมบัติของมิตรผู้ประมาทมัวเมา
๓. เมื่อมีภัยมาถึงมิตร เป็นที่พึ่งได้
๔. ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ
๕. เคารพนับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

ทิศเบื้องล่างคือผู้ใต้บังคับบัญชา หรือบ่าวไพร่ นายพึงปฏิบัติ ดังนี้

๑. จัดการงานให้ทำพอสมควรแก่กำลัง
๒. ให้อาหารและบำเหน็จรางวัล
๓. ช่วยรักษาพยาบาลในเวลาเจ็บไข้ไม่ทอดทิ้ง
๔. แจกของมีรสแปลกให้ได้รับประทานบ้าง
๕. ให้หยุดงานตามกาลสมัยอันควร

ผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบ่าวไพร่ ได้รับบำรุงดังนี้แล้ว พึงปฏิบัติต่อบุคคล ๕ สถานคือ

๕ สถานคือ

๑. มาทำงาน หรือลุกขึ้นทำงานก่อนนาย
๒. เลิกงานที่หลังนาย
๓. ถือเอาแต่ของเฉพาะที่ท่านให้ ไม่ล่วงละเมิดหรือถือวิสาสะ
๔. ทำการงานให้ดีขึ้นโดยลำดับ
๕. นำคุณงามความดีของนายไปสรรเสริญในที่ต่างๆ เท่าที่กาลและเทศะจะอำนวย

ทิศเบื้องบนหมายถึงสมณพราหมณ์ บุคคลพึงปฏิบัติต่อท่านด้วยอาการ ๕ สถานคือ

๑. จะทำอะไรต่อท่านก็ทำด้วยเมตตา
๒. จะพูดอะไรต่อท่านก็ทำด้วยเมตตา
๓. จะคิดอะไรต่อท่านก็ทำด้วยเมตตา
๔. ไม่ปิดประตูบ้านคือไม่ห้ามท่านเข้าบ้านเรือน มีประตูเรือนที่เปิดรับอยู่เสมอ
๕. ถวายอาหารและปัจจัยอื่นๆ อันสมควรแก่สมณะ

สมณพราหมณ์ได้รับการบำรุงอย่างนี้แล้ว พึงอนุเคราะห์ประชาชนด้วยอาการ ๕ สถานคือ

๑. ห้ามมิให้ทำความชั่ว
๒. แนะนำให้ประพฤติแต่ความดี
๓. ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๔. อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้ว แต่ยังไม่แจ่มแจ้งให้แจ่มแจ้ง
๕. บอกทางสวรรค์ นิพพานให้

นี่แหละมานพคือทิศที่เธอพึงไหว้ พึงปฏิบัติให้เหมาะสม เมื่อปฏิบัติแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสุขความเจริญ”

พระผู้มีพระภาคได้ทรงนำเอาเหตุการณ์ที่เขাপระพฤติอยู่แต่ไม่เหมาะสม มายกย้ายเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสม เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมและครอบครัว ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยธรรมเทศนาโกศล ฉลาดในการแสดงธรรม

สิงคาลมานพฟังแล้วเกิดความเลื่อมใส เห็นดีตาม จึงเลิกละการไหว้ทิศที่เคยทำมา กลับมาปฏิบัติตนตามหลักธรรมที่พระองค์ทรงแสดง เพราะเห็นว่าเป็นทางที่เหมาะสมกว่า ถูกต้องกว่า

ณ นครราชคฤห์อีกเหมือนกัน พระพุทธองค์ได้โปรดหญิงคนใช้ของเศรษฐีคนหนึ่ง ให้ดำรงอยู่ในคุณธรรมอันไม่เปลี่ยนแปลง ดำรงอยู่ในศรัทธาอันไม่หวั่นไหว เรื่องมีว่า

คืนหนึ่ง เศรษฐีผู้เป็นนายได้มอบข้าวเปลือกเป็นอันมากให้หญิงคนใช้คนหนึ่ง ชื่อ ปุณณดาม่า นางได้จุดประทีปตำข้าวเปลือกอยู่เป็นเวลานาน กายของนางชุ่มอยู่ด้วยเหงื่อ จึงหยุดพักยืนตากลมอยู่ ณ ที่นั้น

สมัยนั้น พระทัพพมัลลบุตร ได้รับหน้าที่เป็นเสนาสนบัญญัติ (ผู้แจกเสนาสนะแก่ภิกษุทั้งหลายว่า รูปไหนควรจะอยู่ ณ เสนาสนะใด) พระเถระและภิกษุทั้งหลาย พึงพระธรรมเทศนาของพระศาสดาในราตรีแล้ว จึงมอบดวงไฟให้ภิกษุทั้งหลายถือไปคนละดวง เพื่อกลับสู่เสนาสนะของตน มีภิกษุชำนาญทางเป็นผู้นำทาง

สภาพแห่งภูเขาศิขณภูวนเวลานั้น จึงมีแสงสว่างโชติช่วงเป็นระยะๆ มองจากตัวเมืองเห็นคล้ายดวงดาวเปล่งแสง เคลื่อนย้ายตามกันจำนวนมากดวง

นางปุลณหายุดพักเหนื่อยรับลมอยู่ มองขึ้นไปบนภูเขาศิขณภูวนได้เห็นแสงสว่างนั้น จึงคิดในใจว่า “เวลานี้เราไม่อาจก้าวลงสู่ความหลับได้เพราะการงานบังคับ ถูกความทุกข์จากความเหน็ดเหนื่อยในการซ่อมข้าวเปลือกเบียดเบียนอยู่ แต่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ไม่ก้าวลงสู่ความหลับเพราะอะไรหนอ ชะรอยจะไม่มี ความผาสุกอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นแก่ท่านเป็นแน่แท้ หรืออาจมีภิกษุบางรูปถูกงูกัดกระมัง ?”

วันรุ่งขึ้นขณะนำหม้อไปตักน้ำที่ท่า นางได้นำขนมที่ทำด้วยแป้ง ขยำด้วยฝ่ามือและปิ้งด้วยถ่านเพลิง แล้วใส่พกติดไปด้วยตั้งใจว่า จะเดินกินไปในระหว่างทางก่อนถึงท่าน้ำ พอตื่นางได้เดินสวนทางกับพระผู้มีพระภาค ซึ่งกำลังเสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ นางคิดว่า “ในวันอื่นๆ ที่ได้เห็นพระศาสดาไทยธรรมของเราไม่มี บางวันไทยธรรมมี แต่ไม่พบพระศาสดา บัดนี้ไทยธรรมของเราก็มียู่ พระผู้มีพระภาคก็ปรากฏอยู่เบื้องหน้า หากพระองค์พึงรับไทยธรรม โดยไม่ทรงดำริว่า ‘สิ่งนี้เศร้าหมองหรือประณีต’ แล้ว เราก็จะถวายขนมนี้แด่พระองค์” จึงได้วางหม้อน้ำไว้ข้างหนึ่ง แล้วถวายบังคมพระศาสดา พลากรบาทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ! ขอพระองค์ได้โปรดรับไทยธรรมอันเศร้าหมองนี้ เพื่ออนุเคราะห์แก่หม่อมฉันด้วยเถิด พระเจ้าข้า”

๒๒

นางทาสและธิดานายช่างทุก

พระ

ศาสดาทรงเหลียวมองพระอานนท์ เป็นเชิงให้นำบาตรมาถวายพระองค์ พระอานนท์รู้ในพระอาการนั้น จึงน้อมบาตรเข้าไปถวาย พระผู้มีพระภาค ทรงรับขนมด้วยบาตรนั้น

นางปุลณาวางขนมลงในบาตรแล้วถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ และกราบทูลว่า “ธรรมใดที่พระองค์ได้ทรงรู้ทรงเห็นแล้ว ขอธรรมนั้นจงสำเร็จแก่ข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด พระเจ้าข้า”

พระศาสดาประทับยืนอนุโมทนาอยู่ ณ ที่นั้นเองว่า “ขอเธอจงสำเร็จตามความประสงค์เถิด” แลแล้วพระพุทธองค์ก็มีอาการว่าจะเสด็จพุทธดำเนินต่อไป แต่กระแสดความคิดของนางปุลณา ได้หยุดแก่พระองค์ไว้ นางคิดว่า “พระศาสดาทรงอนุเคราะห์เราโดยการรับขนมอันเศร้าหมอง ก็จริง แต่คงไม่เสวยเป็นแน่แท้ คงจะทิ้งให้กาหรือสุนัขข้างถนนอย่างแน่นอน แล้วเสด็จไปเสวยโภชนะอันประณีต ณ เรือนของมหาอำมาตย์หรือพระราชวังแห่งพระราชฯ”

นางปุลณาก็คิดเหมือนอย่างที่คนทั้งหลายคิด คือชอบคิดว่าจะต้องทำอาหารดี ๆ ประณีตที่สุดถวายพระ ด้วยอาหารพื้นๆ ไม่ปรารถนาถวาย เพราะเกรงจะไม่สมเกียรติของท่าน นั้นประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง ต้องการให้ท่านฉันมากๆ จึงพยายามปรุงอาหารดี ๆ ทำยาก แต่ผู้ที่ทำเช่นนั้นมักผิดหวังในเรื่องนี้เสมอ เพราะความเป็นจริงแล้วพระมักชอบฉันอาหารพื้นๆ เช่น น้ำพริก ปลาทู แกงเลียง ยอดสะเดา ยำอย่างง่ายๆ เหล่านี้ เป็นต้น ทั้งนี้ไม่เลือกว่าเป็นพระชั้นใด ยิ่งเป็นพระผู้ใหญ่มากยิ่งชอบของพื้นๆ มากขึ้น

พระศาสดาทรงทราบวาระจิตของนางปุณณาแล้ว จึงเสลี่ยงดูพระอานนท์ ทรงแสดง
นิลิตนาการ (แสดงความประสงค์จะประทับนั่ง) พระอานนท์จึงปูจิวลงถวาย พระจอมมุนี
ประทับนั่ง ณ ที่นั้นเอง แล้วเสวยขนมแบ่งของนางทาสผู้นั้นด้วยพระทัยกรุณา

นางปุณณาได้ยืนมองพระตถาคตเจ้าเสวยขนมแบ่งของตนด้วยความปราโมทย์
เป็นล้นพ้น ในชีวิตของนางไม่เคยที่จะได้รับความสุขใจเท่านี้ ก็ใครเล่าจะไม่มีความสุขใจ เมื่อ
จอมมุนีแห่งสังฆมณฑลอันบริสุทธิ์ ผู้ปราศจากบาปมลทินทั้งปวง ผู้ทรงเป็นนาถะแห่งโลกเป็นที่
เคารพสักการะแม้แห่งภูมิทุกแคว้น ตลอดไปถึงพระประชาบดีจอมสวรรค์ ได้ประทับนั่ง
เสวยขนมแบ่ง อันผู้ถวายเข้าใจว่า เป็นของเศร้าหมองเหลือเกิน

แต่พระตถาคตเจ้าผู้มีอาชีวะบริสุทธิ์ได้ทรงคิดอย่างที่น่างาดำริไม่ พระองค์ทรงสอน
สาวกอยู่เสมอว่า อาหารที่ได้มาจากปิณฑบาทซึ่งชาวเมืองถวายด้วยศรัทธานั้นเป็นโภชนียะ
อันบริสุทธิ์ยิ่ง พระองค์จึงมิได้ทรงถือว่าอาหารนั้นเศร้าหมองแม้แต่น้อย นอกจากนี้ พระองค์
ยังทรงพร่ำสอนอยู่เสมออีกว่า ชีวิตของบรรพชิตนั้น เหนืออยู่ด้วยการสงเคราะห์ของคฤหัสถ์
บรรพชิตจึงควรพอใจในปัจจัยสี่ตามมีตามได้ ไม่ควรทำตนให้เป็นคนเลี้ยงยาก

เมื่อเป็นดังนี้ โฉนเล่าพระองค์จะเสวยขนมแบ่งซึ่งทำขึ้นอย่างง่าย ๆ ของนางปุณณามีได้
พระองค์ทรงทำเช่นนั้นเพราะทรงเห็นว่าอาหารนั้นบริสุทธิ์ ไม่มีความเศร้าหมองทางอาชีวะ
ทรงกระทำพระองค์ให้เป็นผู้เลี้ยงง่าย เพื่อดำเนินตามพระพุทธโอวาทที่ทรงสอนพระสาวกอยู่
เพื่อทรงเป็นทิฐฐานุคติ คือ ตัวอย่างแก่พระสาวกทั้งหลาย และเพื่ออนุเคราะห์นางปุณณา
ผู้มีศรัทธาเต็มเปี่ยมในพระองค์ เพื่อจักได้ประสบบุญเป็นอันมากจากไทยธรรมนั้น

เมื่อพระศาสดาเสวยเสร็จ พระอานนท์ก็นำน้ำมาถวายเพื่อล้างพระหัตถ์และบ้วน
พระโอษฐ์ พระศาสดาผู้ทรงทำภักตกิจเสร็จแล้ว จึงตรัสกับนางปุณณาว่า

“ปุณณา ! โฉนเธอจึงนึกดูหมิ่นสาวกของเรา ?”

“เรื่องอะไร พระเจ้าข้า” นางทูลถาม

“เมื่อคืนนี้ เธอเห็นสาวกของเรา มีดวงไฟในมือเดินอยู่บนภูเขาชิลมกุฎมิใช่หรือ ?”

“อย่างนั้น พระเจ้าข้า”

“แล้วเธอคิดอย่างไร ?”

“ข้าพระพุทธเจ้าไม่ได้คิดไปในทางดูหมิ่นเลย พระเจ้าข้า ข้าพระพุทธเจ้าเพียงแค่คิดว่า
เหตุไรหนอ พระคุณเจ้าทั้งหลายจึงมิได้หลับนอน อุบัติจะเป็นต้นว่า งูร้ายอาจกัดท่านหรือโฉน
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ! ข้าพระองค์คิดเพียงเท่านี้ พระพุทธเจ้าข้า”

“ปณณา ! เธอมิได้หลับนอน เพราะความต้องทำงานเหน็ดเหนื่อยมีเหงื่อชุ่มไปทั่วกาย เธอได้ประคองความเพียรฉันใด สาวกของเราก็ประกอบความเพียรฉันนั้น เธอมิได้หลับนอน เพราะประกอบความเพียรแห่งมุนีผู้ตื่น”

“ปณณาเอ๋ย ! อาสวะคือกิเลสเครื่องหมักดองในสันดานทั้งหลาย ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ ในใจของบุคคล ผู้มีความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่ ผู้ตั้งใจศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืน ผู้น้อมไปในนิพพานอันเป็นธรรมชาติสงบระงับความทุกข์ความดิ้นรนทั้งปวง”

พระตถาคตเจ้าทรงแสดงธรรมอื่นอีกเป็นอเนกปริยายอันสมควรแก่อัธยาศัย แห่งนางนั้น เมื่อจบลง นางได้สำเร็จโสดาปัตติผลเป็นโสดาบัน ณ ที่นั่นเอง

นี่คือพุทธจริยา ที่ทรงอนุเคราะห์แก่กุลแก่บุคคล ไม่เลือกเพศ วัย ชั้น วรรณะ ทรงมุ่งประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น ทุกคนที่เข้าใกล้พระองค์หากเขามีความเลื่อมใส ใคร่ความบริสุทธิ์ แก่ตนและปฏิบัติตามโดยชอบแล้ว ย่อมได้รับประโยชน์อันควรแก่อุปนิสัยเสมอ พระองค์ทรงอุบัติมาเพื่อประโยชน์แก่โลก

ใครเล่าในโลกนี้จะมีน้ำใจเสมอเหมือนพระตถาคตเจ้าพระองค์นั้น !

ครั้งหนึ่ง เมื่อพระตถาคตเจ้าเสด็จถึงเมืองอาฬวี ชาวเมืองอาฬวีดีใจ ชวนกัน อารธนาพระองค์ และถวายทานอย่างมโหฬารยิ่ง เมื่อเสวยเสร็จแล้ว พระองค์ทรงอนุโมทนา ปฏิสังยุตด้วยมรณัสสติภาวว่า

“ดูก่อนชาวเมืองอาฬวีทั้งหลาย ! ชีวิตเป็นสิ่งไม่แน่นอนแต่ความตายเป็นสิ่งแน่นอน เราทั้งหลายจะต้องตายเป็นแน่แท้ ไม่วันใดก็วันหนึ่ง ไม่เวลาใดก็เวลาหนึ่ง ชีวิตทุกชีวิต มีความตายเป็นที่สุด จบลงด้วยความตาย ท่านทั้งหลายจงเจริญมรณัสสติภาวนาดังนี้เถิด เพราะบุคคลไม่เคยเจริญมรณัสสติภาวนา เมื่อถึงมรณสมัย ย่อมถึงความสะดุ้ง หวาดกลัว ปานประหนึ่งได้เห็นอสรพิษอันมีพิษร้าย ส่วนบุคคลผู้ได้เจริญมรณัสสติภาวนาอยู่เสมอ ย่อมไม่กลัว ไม่สะดุ้ง เมื่อความตายใกล้เข้ามา

อายุของมนุษย์นั้นน้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพ จึงควรรีบทำกุศล รีบประพฤติ พรหมจรรย์ ผู้ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายนั้นเป็นอันไม่มี ผู้ที่อยู่ได้นานก็เพียงร้อยปี หรือ เกินร้อยปีไปก็น้อยคนนัก

อายุของมนุษย์นั้นน้อยนัก คนดีมีปัญญาพึงดูหมิ่นอายุนั้น คือไม่ควรภูมิใจ เพลินใจ ในอายุว่ามีมาก พึงรีบประพฤติความดี เสมือนผู้คนอันไฟติดทั่วแล้วที่ศีรษะ รีบดับเสีย โดยพลัน เรื่องความตายจะไม่มาถึงนั้น เป็นอันไม่มี

บุคคลใด เจริญมรณัสสติว่า น่าปลื้มใจหนอที่เราอยู่มาได้ทั้งวันทั้งคืนโดยอันตราย แห่งชีวิตไม่เข้ามาตัดเสียในระหว่างทาง ด้วยเหตุนี้เราจึงควรใส่ใจคำสอนของพระผู้มีพระภาค

การเจริญมรณัสสตินั้น ทำทุกวัน ทุกครั้งวัน ทุกชั่วโมงก็น้อยไป ความจริง มรณัสสติอันบุคคลควรเจริญทุกลมหายใจเข้าและออก อย่างนี้แหละ จึงจะชื่อว่าผู้มีชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาท”

ประชาชนชาวอาฬวีนานมาก เมื่อฟังพระธรรมเทศนาอนุโมทนาจบแล้ว ก็รีบกลับไป เพราะเป็นผู้ขวนขวายในกิจธุระของตน แต่มีเด็กสาวคนหนึ่ง เป็นธิดาของนายช่างหูก มีอายุประมาณ ๑๕-๑๖ ปี คิดว่า “โอ ! พระดำรัสของพระพุทธเจ้าช่างน่าอัศจรรย์จริงหนอ เราควรเจริญมรณัสสติอย่างที่พระองค์ตรัสสอน” คิดดังนี้แล้ว จึงเจริญมรณัสสติทั้งกลางวันและกลางคืน

บุคคลผู้มีอุปนิสัยในทางธรรม เมื่อได้ฟังธรรมแม้เพียงครั้งเดียว ก็มีใจเต็มต๋อยอยากทำตามส่วนผู้ไม่มีอุปนิสัย แม้ฟังแล้วฟังอีก อยู่ใกล้ชิดกับบุคคลผู้มีธรรม แต่กระแสนธรรมก็หาซึมซาบไม่หากเขาไม่ข่มใจให้สนใจเสียบ้างในครั้งแรกๆ อุปนิสัยก็จะไม่เกิดขึ้น และคงอยู่เช่นนั้นเรื่อยไป

พระผู้มีพระภาคเสด็จออกจากเมืองอาฬวี แล้วเสด็จไปสู่เมืองสาวัตถี ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน ส่วนกุมาริกา ธิดานายช่างหูก หลังจากได้ฟังพระธรรมเทศนาอันปฏิสังขตด้วยมรณัสสติภาวนาแล้ว ลองทำดู ก็เห็นผลว่า ทำให้จิตใจสงบ ไม่กลัวตาย มีสติ ได้สังเวช และได้ญาณ นางจึงบำเพ็ญติดต่อกันเป็นเวลาสามปี และได้เห็นผลดีขึ้นตามลำดับ

เข้าวันหนึ่ง พระศาสดาตรวดดูสัตว์โลกตามพุทธประเพณี ทรงเห็นกุมาริกาธิดาแห่งนายช่างหูกชาวเมืองอาฬวี เข้าไปในช้าย คือพระญาณของพระองค์ ทรงพิจารณาต่อไปอีก ก็ทรงทราบว่ ตั้งแต่วันที่ธิดานายช่างหูกฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ก็เจริญมรณัสสติภาวนาอยู่นานถึงสามปี เธอมีอุปนิสัยควรแก่โสดาปัตติผล

ทรงดำริต่อไปว่า “เราควรไปในที่นั้น แล้วถามปัญหา ๔ ข้อแก่นาง นางจะดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล”

แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้ามีภิกษุสงฆ์เป็นจำนวนร้อยเป็นบริวาร เสด็จไปสู่เมืองอาฬวี ประทับอยู่ ณ อคคาฬวิหาร

ชาวเมืองอาฬวีพูดกันว่า “พระศาสดาเสด็จมาแล้ว” จึงพากันไปสู่วิหารนั้น แม้ธิดาแห่งนายช่างหูก ได้ฟังการมาของพระศาสดาแล้วคิดว่า

“บิดาของเรามาแล้ว พระองค์ทรงเป็นอาจารย์ของเราด้วย พระองค์ทรงพระนามว่า โคตมพุทธะ ผู้มีพระพักตร์เปล่งปลั่งเบิกบานประดุจดวงจันทร์เป็นเวลาสามปีแล้ว ที่เรามิได้เห็น พระศาสดา ผู้มีฉวีดุจไฉไลด้วยทอง วันนี้แหละ เราจักได้เห็นพระองค์และได้ฟังพระธรรมเทศนาที่ไพเราะจับใจยิ่ง”

บังเอิญบิดาของนางกำลังจะไปโรงทอผ้า ได้สั่งนางในเวลานั้นว่า

“ลูกรัก ! พ่อรับทอผ้าของลูกค้าคนหนึ่งไว้ กำลังทอค้างอยู่พอดีด้ายหมด ให้ลูกช่วยกรอด้ายให้พ่อด้วย เพราะจะต้องให้เสร็จในวันนี้”

กุมาริกาคิดว่า “เราประสงค์จะไปฟังธรรมของพระศาสดาแต่บิดามาสั่งให้กรอด้าย เราจะทำอย่างไรหนอ จะกรอด้ายให้บิดา หรือจะไปฟังธรรมของพระผู้มีพระภาค หากเราทำงานของบิดาไปฟังธรรม ท่านอาจโบยหรือตีเรา เพราะฉะนั้น เราควรกรอด้ายให้เสร็จก่อนแล้วไปฟังธรรมทีหลัง” คิดดังนี้แล้ว นางจึงนั่งกรอด้ายอยู่บนตั่งน้อย แต่จิตใจของนางพะวงอยู่แต่การไปเฝ้าพระศาสดาตลอดเวลา

ชาวอาฬวียงคาสพระตถาคตเจ้า ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประเสริฐแล้ว รับบาตรของพระองค์ และยื่นผ้าอยู่เพื่อรับการอนุโมทนา

พระจอมมุณีไม่เห็นกุมาริกาดิฉานายช่างหูก จึงทรงดำริว่า “เราเดินทางมาถึงสามสิโยชน์ เพื่อโปรดิตานายช่างหูก แต่บัดนี้นางยังไม่มีโอกาสมาหาเรา เมื่อนางมาแล้ว เราจึงค่อยทำอนุโมทนา” ทรงดำริเช่นนี้แล้ว จึงทรงดุษณีอยู่

เมื่อพระศาสดาทรงนั่ง ใครๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกก็ไม่อาจให้พระองค์ตรัสได้ พุทธบริษัททุกคน จึงเจียบหมด บรรยากาศอยู่ในสภาพเช่นนั้นเป็นเวลานาน จนกระทั่งิตานายช่างหูกกรอด้ายเสร็จแล้ว เก็บใส่ไว้ในกระเช้า แล้วรีบมาสู่สำนักพระศาสดา นางยื่นมอญดูพระศาสดาอยู่ แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงชะเง้อพระคอมองดูนางเหมือนกัน

ิตานายช่างหูกเป็นคนฉลาด เมื่อเห็นพระอาการเช่นนั้นก็ทราบว่พระศาสดาคงรอคอยการมาของตน มิฉะนั้นแล้ว โฉนเล่าพระองค์จึงทรงชะเง้อดู ท่ามกลางพุทธบริษัทมากมาย นางจึงวางของที่ถือติดมือมา คือกระเช้าหลอดด้าย เข้าไปสู่ที่ใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้า

“เหตุไฉน พระศาสดาจึงทรงกระทำเช่นนั้น ?”

คำตอบก็คือเพราะพระมหากรุณา พระองค์ทรงดำริว่าการตายของปุถุชนนั้น มีคติไม่แน่นอน นางิตาช่างหูกมาสู่สำนักของพระองค์แล้ว เมื่อได้ตรัสถามปัญหาสี่ข้อ นางจะได้บรรลุโสดาปัตติผลมีคติแน่นอน ไม่ตกต่ำอีกเลย และนางจะต้องตายในวันนั้น ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ดูเถิดพระมหากรุณาของพระตถาคตเจ้า

นางเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยสัญญาที่พระองค์ทรงมองดูนั้น และถวายบังคมแล้ว ยืนอยู่ พระศาสดาตรัสถามนางว่า

“ดูก่อนกุมาริกา ! เธอมาจากไหน ?”

“ไม่ทราบ พระเจ้าข้า” นางทูลตอบ

“เธอจะไปไหน ?”

“ไม่ทราบ พระเจ้าข้า”

“เธอไม่ทราบหรือ ?”

“ทราบ พระเจ้าข้า”

“เธอทราบหรือ ?”

“ไม่ทราบ พระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามปัญหาสี่ข้อแก่มหานางด้วยประการฉะนี้

มหานางซึ่งประชุมอยู่ ณ ที่นั้นได้ฟังแล้วพากันดำนิว่า

“ดูเถิดท่านทั้งหลาย ธิดาช่างหูกกล่าวเล่นลื้มกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงปานนี้
ก็เมื่อพระองค์ตรัสถามแล้ว ตอบเสียตามความเป็นจริงมิได้หรือ ว่าเธอมาจากเรือนของ
นายช่างหูก ผู้เป็นบิดา และจะไปสู่โรงทอผ้า”

พระตลาคตเจ้าทรงทราบเรื่อง ที่มหานางทรงดำนิว่า เช่นนั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า
“ที่เธอบอกว่า ไม่ทราบมาจากไหนนั้นหมายความว่าอะไร ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ !” นางทูลตอบ “ข้าพระพุทธเจ้าทราบดีว่า มาจากเรือน
นายช่างหูก แต่ไม่ทราบว่า ก่อนจะมาในชาตินี้ ข้าพระพุทธเจ้ามาจากกำเนิดใด เพราะฉะนั้น
ข้าพระองค์จึงทูลว่า ‘ไม่ทราบ’”

“ก็เมื่อเราถามว่า เธอจะไปไหน ทำไมเธอจึงบอกว่าไม่ทราบ ?”

“ข้าพระองค์ทราบว่า จะไปสู่โรงทอผ้า แต่ข้าพระองค์ไม่อาจทราบได้ว่า เมื่อสิ้นชีพ
จากชาตินี้แล้ว จะไปเกิดในที่ใด จะกำเนิดเป็นมนุษย์หรือดิรัจฉาน เปเรต อสุรกาย หรือเทพเจ้า
เหล่าใดเหล่าหนึ่ง”

“เมื่อเราถามว่า ไม่ทราบหรือ ? เธอตอบว่าทราบหมายความว่าอย่างไร ?”

“ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ! ข้าพระองค์ทราบว่า ข้าพระองค์จะต้องตายอย่างแน่นอน”

“เมื่อเราถามว่า เธอทราบหรือ ? เหตุไฉนจึงตอบว่า ไม่ทราบ”

“เพราะข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบว่า จะตายในวันใด เวลาใด และที่ไหน”

พระศาสดาทรงประทานสาธุการทุกครั้งที่นางตอบปัญหาของพระองค์ รวมถึง ๔ ครั้ง
แล้ว พระองค์ได้ตรัสกับประชาชนว่า

“ท่านทั้งหลาย ! ท่านมิได้รู้ความหมายอันลึกซึ้งที่ธิดาช่างหูกกล่าวแล้ว จึงติเตียนเธอ
บัดนี้เธอได้อธิบายให้แจ่มแจ้งแล้ว เราสาธุการต่อคำตอบของเธอ คำตอบนั้นถูกต้อง บุคคล
ผู้มีจักขุพิจารณาแล้วย่อมเห็นตาม”

พระผู้มีพระภาคตรัสต่อไปว่า

“โลกนี้มีด้อยยิ่งนัก สัตว์โลกส่วนใหญ่เป็นผู้มีติดบอด มีน้อยคนที่มีปัญญาเห็นแจ้ง และมีคนจำนวนน้อยที่จะไปสวรรค์ เหมือนนกที่ติดข่ายแล้ว ที่พ้นจากข่ายของนายพรานมีน้อย ฉะนั้น

โลกนี้มีด้อยยิ่งนัก มีติดอยู่ด้วยอวิชชาและความหลงผิด หาใช้ความมืดของโอกาสโลกไม่ แต่หมายถึงสัตว์โลก สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในโลก เขาอยู่ในความมืดจนเคยชินกับความมืดนั้น แต่เมื่อใดเขาค่อยๆ เดินออกมาสู่แสงสว่างที่ละน้อยจนได้รับแสงสว่างเต็มที่ เขาได้เปรียบเทียบ จึงรู้ว่าการอยู่ในความมืดนั้นเป็นความทรมาน เป็นการเสี่ยงต่ออันตรายอันน่าหวาดเสียว และการอยู่ในที่ใหม่ ซึ่งเต็มไปด้วยแสงสว่างนั้น เป็นความผาสุก มีอันตรายน้อย มีโอกาสเห็นสิ่งต่างๆ ตามความเป็นจริงได้มากกว่า

เป็นที่น่าเสียดายว่า มีคนอยู่จำนวนน้อยที่มีปัญญาเห็นแจ้งว่าอะไรเป็นอะไร ความจริง เขาพอจะรู้บ้างว่า อะไรควรเว้นอะไรควรทำ แต่อะไรเล่า ทำให้เขาต้องตกอยู่ในห้วงความมืด อะไรเล่าทำให้เขาทนทรมานอยู่ในข่ายคือโมหะ อาจเป็นเพราะเขาประมาทมัวเมาเกินไป อาจเป็นเพราะเขาเห็นคุณค่าของธรรมน้อยเกินไป หรือเพราะไม่อาจทนต่อสิ่งเร้าอันยั่วยวนต่างๆ ได้”

เมื่อจบพระธรรมเทศนาของพระศาสดา ธิดาช่างहुกได้บรรลุโสดาปัตติผล เทศนา ได้มีประโยชน์แก่มหาชนเป็นอันมาก

ธิดาช่างहुกถวายบังคมพระศาสดา แล้วรีบไปสู่สำนักของบิดา ณ โรงทอผ้า ขณะนั้น นายช่างहुกผู้เป็นบิดานั่งหลับอยู่ นางมิได้ดูให้แน่ว่า บิดาหลับอยู่หรือตื่นอยู่ จึงสอดด้ายหลอด เข้าไป ด้ายหลอดนั้นกระทบปลายพืมเสียงดัง แล้วตกลงไปเบื้องล่าง นายช่างहुกตื่นขึ้น กระชาก ปลายहुกกลับมากกระทบกับหน้าอกของธิดาสาวโดยแรง นางถึงกาลกิริยาทันที นายช่างहुก ได้เห็นลูกสาว มีสีระทั้งสิ้นแดงฉานด้วยเลือด และสิ้นใจเสียแล้ว ก็เสียใจมาก คิดว่า “ความโศก ของเราครั้งนี้ใหญ่หลวงนัก ใครเล่าจักดับได้นอกจากพระศาสดา” จึงคร่ำครวญมีหน้าชุ่ม ด้วยน้ำตาไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคกราบทูลว่า “ขอพระองค์ผู้ประเสริฐ จงช่วยยังความโศกของ ข้าพระพุทธเจ้าให้ดับด้วยเถิด”

พระศาสดาทรงปลอบนายช่างहुกว่า “อย่าเศร้าโศกเลย ในสังสารวัฏ อันมีเบื้องต้น และเบื้องปลาย อันบุคคลไม่อาจรู้ได้นี้ น้ำตาของท่านที่หลั่งไหลออกเพราะมรณกรรมแห่งธิดา มีประมาณยิ่งกว่าน้ำในมหาสมุทรเสียอีก ดูก่อน เปสกะ ! จงบรรเทาความโศกเสียเถิด สังสารวัฏ อันยาวนานนี้ ะจะไปด้วยความทุกข์นานาประการ สุตที่ใครจะกำหนดได้ เช่น

- ❁ ความทุกข์ในการแสวงหาอาหาร
- ❁ ความทุกข์เพราะความป่วยไข้
- ❁ ความทุกข์เพราะชรา
- ❁ ความทุกข์เพราะการวิวาทกัน
- ❁ ความทุกข์เพราะกิเลสเผาผลาญ
- ❁ ความทุกข์เพราะพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักที่เรารัก
- ❁ ความทุกข์เพราะไม่ได้สัตว์และสังขารตามปรารถนา
- ❁ ความทุกข์เพราะต้องบริหารชั้นรู่ คือร่างกายอันเป็นเหมือนเด็กอ่อนอยู่เสมอ

ดูก่อนเปสกะ ! ทางแห่งสังสารวัฏเป็นทางที่น่ากลัว เพราะมีภัยต่างๆ เสมือนบุคคลหลงเข้าป่าลึก ซึ่งเต็มไปด้วยสัตว์ร้ายนานาชนิด จึงควรหาทางออกจากป่าคือสังสารวัฏนี้ เราตถาคตได้เดินออกจากสังสารวัฏแล้ว และชักชวนคนทั้งหลายให้เดินออกด้วย บัดนี้ธิดาของท่านได้สำเร็จโสดาปัตติผลแล้ว ได้เห็นทางออกจากสังสารวัฏแล้ว เธอมีคติแน่นอน ไม่ตกต่ำเป็นธรรมดาแล้ว ท่านเบาใจเสียเถิด”

นายช่างहुกนั้น สดับพระพุทธพจน์ อันมีเหตุผลบรรเทาความโศกได้แล้ว ขอบรรพชาอุปสมบท แล้วไม่นานนักได้สำเร็จอรหัตตผลเป็นพระอรหันต์

๒๓

พระพุทธโฆษา "ความชนะสี่ประการ"

ใน

เมืองราชคฤห์ มีคนยากจนคนหนึ่งชื่อปุณณะ เขาอาศัยงานจ้างในบ้านของสุมน เศรษฐีอยู่ ครอบครัวนายปุณณะอยู่ด้วยกัน ๓ คน คือ นายปุณณะเอง ภรรยา และลูกสาวคนหนึ่งชื่อ อุตตรา

วันหนึ่งเป็นวันนักขัตฤกษ์ใหญ่ ประชาชนชาวเมืองราชคฤห์ ต่างตกแต่งประดับร่างกาย อย่างสวยงาม แล้วเล่นนักขัตกีฬามากมาย สนุกสนานกันอย่างเต็มที่ ประกอบด้วยนครราชคฤห์ เป็นนครใหญ่ มีพลเมืองคับคั่ง ตั้งแต่เช้าจึงเห็นประชาชนเดินกันเป็นกลุ่มๆ สรวลเสเฮฮา ที่นั่งจิบสุราแต่เช้าก็มี คนพวกนี้ส่วนใหญ่เป็นประเภทมือสั่น เพราะพิษสุราเรื้อรัง ไม่ดื่มแล้ว ทำงานไม่ได้ จึงต้องดื่มเพื่อ “ให้มือมันเที่ยง”

เศรษฐีชื่อสุมนะ ได้พูดกับนายปุณณะ คนรับจ้างว่า

“ปุณณะ ! เธอจะสนุกสนานในการเล่นนักขัตกีฬา หรือจะทำงานจ้างหาเงินตามใจนะ ไม่บังคับ เลือกเอา ถ้าพอใจจะเล่นสนุกสนานสัก ๗ วันก็ได้”

“ข้าแต่นาย” ปุณณะพูดอย่างเรียบร้อย “การเล่นสนุกในงานนักขัตฤกษ์ ๗ วันนี้เป็นเรื่องของคนมีเงิน คนอย่างข้าพเจ้าหาเข้ากินคำก็ลำบาก ประโยชน์อะไรด้วยการสนุกในงานนั้น ข้าพเจ้าสมัครใจทำงานจ้าง”

“ก็ได้” เศรษฐีว่า

นายปुณณะ คนยากจน จึงนำโคคู่หนึ่งออกไปไถนารับจ้าง

นายปุณณะพูดถูก ไม่ว่าในเมืองราชคฤห์หรือเมืองไหน ไม่ว่าอดีตกาลนานไกลหรือบัดนี้ งานมหกรรม เฉลิมฉลองอะไรต่างๆ แล้วเที่ยวเตร่ดูสิ่งสวยงามต่างๆ นั้นเป็นเรื่องของคนมีทรัพย์ มีเวลาว่างพอ ส่วนคนยากจนหาเข้ากินค่า มีภาระ ต้องส่งเสียเลี้ยงดูบุตรภรรยาอย่างหนักอกหนักใจนั้น ต้องทำงาน ยิ่งวันที่คนมีทรัพย์สนุกสนานกันมาก คนยากจนก็ยิ่งต้องทำงานหนัก เพื่อแสวงหาทรัพย์

วันนั้น พระสารีบุตรอัครสาวกเบื่องานของพระศาสดา ออกจากนิโรธสมาบัติ หลังจากที่ท่านได้เข้ามาแล้วถึง ๗ วัน เป็นธรรมดาที่ท่านจะต้องพิจารณาว่า จะไปโปรดใคร บุคคลที่ท่านจะไปโปรดในโอกาสที่ออกจากนิโรธสมาบัตินั้น จะต้องเป็นบุคคลที่สมควร มีอภัยภัยและอุปนิสัยดี ท่านได้มองเห็นนายปุณณะว่า เป็นผู้ที่มีศรัทธา ท่านอาจสงเคราะห์ได้ เมื่อท่านโปรดแล้วเขาจะได้รับสมบัติใหญ่ ประสบความสุขความเจริญต่อไปในภายหน้า

พระเถระตกลงใจอย่างนั้นแล้ว จึงถือเอาบาตรและจีวรไปสู่สถานที่ที่นายปุณณะกำลังไถนาอยู่ ท่านได้ยืนอยู่ใกล้พุ่มไม้กอหนึ่ง และพุ่มไม้นั้นอยู่ใกล้บ่อน้ำ

นายปุณณะเห็นท่านแล้ว จึงวางไถ มาทำความเคารพ เห็นท่านยืนอยู่ในที่อย่างนั้น เพราะปุณณะเป็นคนฉลาด มีไหวพริบจึงเข้าใจว่า ท่านต้องการไม้สำหรับเคี้ยวชำระฟัน^๑ จึงได้ใช้มีดตัดไม้นั้นมา ทำให้สมควรที่ท่านจะใช้ได้ แล้วถวายท่าน

พระเถระนำบาตรและหม้อกรองน้ำออกมา นายปุณณะทราบที่ท่านต้องการน้ำ จึงตักน้ำในบ่อถวาย พระเถระรับน้ำมาล้างหน้า บ้วนปาก เรียบร้อยแล้วคิดว่า นายปุณณะนี้อาศัยอยู่ในกระท่อมน้อยหลังคฤหาสน์ของสุมนเศรษฐี หากท่านจะไปโปรดเขาที่บ้าน ภรรยาของเขาก็ไม่อาจเห็นท่านได้ ควรจะยืนอยู่ที่นั่นก่อน จนกว่าภรรยาของเขาจะนำอาหารมา

พระเถระใช้เวลาว่างไปครู่หนึ่ง ณ ที่นั่นด้วยการสนทนาเล็กๆ น้อยๆ กับนายปุณณะ พอทราบว่า ภรรยาของเขากำลังเดินทางมาส่งอาหาร พระเถระก็ออกเดินสวนทางไป

นางเห็นพระเถระแล้วคิดว่า บางคราวเราได้เห็นพระเถระ แต่ไทยธรรมไม่มี บางคราวไทยธรรมมี แต่ไม่ได้พบพระเถระ แต่บัดนี้ประจวบเหมาะทั้งสองอย่าง ไทยธรรมก็มีอยู่ พระเถระเราก็ได้พบแล้ว แต่นางสงสัยอยู่ในใจว่า คนยากจนหาเข้ากินค่าอย่างเราๆ พระเถระจะทำการอนุเคราะห์ โดยรับไทยธรรมของนางหรือ ?

นางได้วางโภชนะลงข้างๆ กาย แล้วกราบนมัสการพระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์ พลังกล่าวว่า

^๑ ไม้สำหรับเคี้ยวชำระฟันนั้นส่วนใหญ่เป็นไม้ข่อย, ไม้โกทา, ไม้ติคน เวลานี้คนในอินเดียแม้ในเมืองไทยบางพวกก็ยังใช้อยู่ นับว่าทำให้พันทด้วย -ว.ศ.

“พระคุณเจ้าโปรดอย่าได้คิดว่าอาหารหีเลวหรือประณีตเลย ขอได้โปรดรับเพื่อสงเคราะห์พวกเราด้วยเถิด”

พระเถระน้อมบาตรเข้าไป นางเทออาหารลงในบาตรเมื่อได้ครึ่งหนึ่ง พระเถระจึงปิดบาตรเสีย พร้อมกล่าวว่า “พอละ อุบาสิกา”

นางกล่าวว่า “อาหารหีพอสำหรับคนๆ เดียวเท่านั้น สองคนไม่พอ ขอพระคุณเจ้าโปรดรับไว้ทั้งหมดเถิด ขอได้สงเคราะห์พวกข้าพเจ้าในโลกหน้าเถิด อย่าสงเคราะห์ในโลกนี้เลย” ว่าแล้วก็เกลี่ยอาหารลงจนหมด และตั้งความปรารถนาว่า “ขอให้ข้าพเจ้าเป็นผู้มีส่วนแห่งโลกุตระธรรมที่ท่านได้เห็นแล้วเถิด”

พระเถระยืนอนุโมทนาตบตรงนั้นเองว่า “ขอจงเป็นอย่างนั้นเถิด อุบาสิกา” แล้วนั่งลงในที่ที่มีน้ำสวดกแห่งหนึ่งกระทำกัตตกิจ

นางรีบกลับบ้านเพื่อหุงข้าวใหม่ให้สามี

ฝ่ายนายปุณณะเฝ้าอยู่จนสายมาก ภรรยาหรือบุตรก็ยังไม่มาส่งอาหาร ถูกความหิวบีบคั้นจึงปลดแอกและเถา ปล่อยโคคู่ให้และเล็มหญ้า ตนเองมานั่งพักอยู่ใต้ร่มไม้ต้นหนึ่ง เอามือป้องมาทางที่ภรรยาจะมา มองแล้วมองอีกอยู่เป็นเวลานาน ภรรยาของเขา เมื่อหุงข้าวเสร็จก็รีบเดินทางมา เห็นอาการของสามีแล้วรู้ได้ทันทีว่า เขาคงกำลังหิว จึงพูดเอาใจว่า

“นาย ! ที่ข้าพเจ้ามาช้านี้ หาใช่เพราะเหลวไหลประการใดไม่ แต่เพราะได้ถวายอาหารที่นำมาครั้งก่อนแก่พระคุณเจ้าสารีบุตรจนหมดสิ้น แล้วข้าพเจ้ากลับไปหุงใหม่ นายจงทำให้เลื่อมใสเถิด”

เพราะความหิวมาก นายปุณณะฟังไม่ถนัดจึงถามซ้ำอีกครั้งว่า “เธอพูดอะไรนะ ?”

นางเล่าให้ฟังอีกครั้งหนึ่ง

นายปุณณะฟังความนั้นแล้วปลื้มใจ บอกภรรยาว่า นางทำชอบแล้ว วันนี้เขาเองก็ได้ถวายไม้ชำระฟันและน้ำล้างหน้าแก่พระเถระเหมือนกัน ทั้งสองมีใจเลื่อมใส ชื่นบานเป็นผู้มีศีลเสมอกัน จึงอยู่ร่วมกันโดยปกติสุขและมีบุตรที่ดี เมื่อบริโภคอาหารเสร็จแล้ว นายปุณณะก็เอาศีรษะพาดตักของภรรยา นอนหลับไปด้วยความอ่อนเพลีย

เขาตื่นขึ้น มองไปทางแปลงนาที่ไถไว้เห็นก้อนดินสุกปลั่งเป็นทองแห่งทั้งหมด^๑ เขายึดตาเพราะไม่เชื่อตาตนเอง แต่มองก็ครั้งก็หนักก็เห็นเป็นทอง กระแทกกับแสงอาทิตย์แวววาวอยู่นั่นเอง จึงบอกให้ภรรยาช่วยดู ภรรยามองไปก็เห็นเป็นทองเหมือนกัน ทั้งสองจึงลุกขึ้น ลองไปจับดู ก็ยังเห็นเป็นทองอยู่นั่นเอง ลองเอาพาดกับคันไถ จึงแน่ใจยิ่งขึ้นว่า เป็นทองอย่างแน่นอน

^๑ ถ้าไม่เชื่อดอนนี้ อาจตีความว่า นายปุณณะอาจอาศัยคุณธรรมของตน และบุญที่ตนทำกับพระอรหันต์ขนาดอัศจรรย์ และออกจากนิโรธสมาบัตินั้น ช่วยสนับสนุนให้ทำมาหากินเจริญขึ้นอย่างรวดเร็วจนเป็นเศรษฐี —ว.ศ.

เขาอุทานออกมาพร้อมกันว่า “โอ ! ทานที่เราถวายแก่พระคุณเจ้าธรรมเสนาบดีสารีบุตรให้ผลในวันนี้ทีเดียว เราไม่อาจปกปิดทรัพย์เห็นปานนี้ได้อย่างแน่นอน” จึงหยิบใส่ถาดจนเต็ม แล้วนำไปสู่ราชตระกูล เข้าเฝ้าพระราชชา แล้วทูลเหตุทั้งปวงให้ทรงทราบ และขอพระราชารับสั่งให้ราชบุตรทั้งหลายไปขนทองเหล่านั้นสู่พระคลังหลวง

เมื่อราชบุตรไปหยิบทอง ทองนั้นก็กลายเป็นดินอย่างเดิม จึงกลับมากราบทูลพระราชชา

“ขณะหยิบนี่อย่างไรล่ะ ?” พระราชาตรัสถาม

“นึกว่าทองทั้งหมดนี้เป็นของพระองค์ พระเจ้าข้า”

“นึกเสียใหม่” พระราชารับสั่ง “ต้องนึกว่า ทองนี้เป็นของนายปุลณะ”

ราชบุรุษกลับไปทำตามพระกระแสรับสั่ง ทองทั้งหลายก็เป็นทองอย่างเดิม นำมากองไว้ที่หน้าพระลานหลวงสูงถึง ๘๐ ศอก พระราชารับสั่งให้ประชุมชาวพระนครแล้วตรัสถามว่า ในเมืองนี้มีใครบ้างที่มีทองเท่านี้ เมื่อทรงทราบว่าไม่มีใคร ก็ทรงแต่งตั้งนายปุลณะให้เป็นเศรษฐีตั้งแต่นั้นมา

แต่นายปุลณะเป็นเศรษฐีที่ยังไม่มีบ้าน เขาได้ทูลความทั้งปวงให้พระราชาทรงทราบว่า บัดนี้เขาอาศัยสมณเศรษฐีอยู่ หากจะทรงพระกรุณาแล้ว ขอให้พระราชทานที่และบ้านสักหลังหนึ่ง พระราชาพระราชทานที่ทางทิศใต้แห่งพระนครให้ปุลณเศรษฐีนั้น และพระราชทานทรัพย์เป็นอันมาก ให้ปลูกบ้านและอาศัยเลี้ยงชีพต่อไป ให้สมศักดิ์ศรีแห่งตำแหน่งเศรษฐีที่พระองค์ทรงแต่งตั้งให้

ในการทำมงคลขึ้นบ้านใหม่ ปุลณเศรษฐีได้นิมนต์พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข มาฉันและเสวยเป็นเวลา ๗ วัน พระศาสดาทรงอนุโมทนาทานด้วยการแสดงอนุพุทธานุภาพพิภพโปรดให้เศรษฐีนั้น พร้อมทั้งภรรยาและบุตรได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นโสดาบันทั้งหมด

ต่อมาเศรษฐีใหญ่คนหนึ่งในเมืองราชคฤห์นั่นเอง ได้สูลขออุตตรา ธิดาของปุลณเศรษฐีให้แก่บุตรของตน แต่ปุลณเศรษฐีไม่ยอมให้ ฝ่ายชายจะอ่อนวอนเท่าไร ก็ไม่ยอม ในที่สุดก็บอกเหตุผลว่า ที่ไม่ยอมนั้น เพราะตระกูลฝ่ายชายมิได้เลื่อมใสพระพุทธศาสนา ธิดาของตนเลื่อมใสพระรัตนตรัยเป็นอย่างยิ่ง เว้นจากพระรัตนตรัยแล้ว ก็ไม่อาจมีชีวิตอยู่โดยผาสุกได้ จึงไม่ยอมให้ธิดาของตน

คราวนี้เดือดร้อนไปถึงพวกเศรษฐีและคหบดีเป็นอันมาก ซึ่งก็น่าจะเป็นเพื่อนของเศรษฐีใหญ่ฝ่ายชายนั่นเอง ต้องพากันมาอ่อนวอนขอร้องว่า อย่าให้ตระกูลใหญ่ๆ ต้องแตกกันเลย

ในที่สุดปุลณเศรษฐีขัดอ่อนวอนไม่ได้ จึงยินยอมและกำหนดแต่งงานบุตรในวันเพ็ญกลางเดือน ๘ (อาสาฬหปุณณมี)

และความลำบากใจก็ได้เกิดขึ้นจริงแก่นางอุตตรานั่นเอง ความขัดแย้งในเรื่องศาสนา เป็นปัญหาสำคัญประการหนึ่งในการสมรส เมื่อคนหนึ่งเลื่อมใส อีกคนหนึ่งไม่เลื่อมใส ความขัดแย้งและความดูหมิ่น ก็จะต้องมีขึ้นเป็นธรรมดา ตั้งแต่แต่งงานแล้ว นางอุตตราไม่เคยได้พบปะกับภิกษุหรือภิกษุณีเลย ไม่ต้องพูดถึงเรื่องการทำบุญหรือฟังธรรม

เหลือเวลาอีกครั้งเดือนจะออกพรรษา นางอุตตราได้ส่งสารไปถึงพ่อว่า เหตุไฉนจึงนำนางมาให้อยู่ในเรือนจำเช่นนี้ ให้นางเป็นอัมพาตหรือเสียโฉม หรือให้เป็นทาสเสียยังดีกว่าไปอยู่ในตระกูลที่เป็นมิจฉาทิฎฐิเช่นนั้น ตั้งแต่ล่วงประตูบ้านสามีเข้าไปแล้ว ไม่เคยได้เห็นภิกษุ ภิกษุณี ไม่เคยได้ทำบุญให้ทานเลย

บุญผดุงได้รับสารลูกสาวแล้ว เกิดความเมตตาว่าบุตรได้ไปอยู่ได้รับทุกข์ทรมาน จึงบอกลูกสาวไปว่า ตนก็ไม่สบายใจเหมือนกัน ที่ทราบว่าคุณสาวไม่มีความสุข พร้อมกันนั้นได้ส่งเงินไปให้หมีน้าพันกหาปณะ และแนะนำว่า

“ลูกรัก ! ในนครราชคฤห์นี้ มีหญิงนครโสเภณียู่คนหนึ่งชื่อสิริมา ขอให้ลูกให้คนไปติดต่อ ขอมมาเป็นหญิงบำเรอสามี และมอบเงินให้นางวันละ ๑ พันกหาปณะ ส่วนตัวลูกเองจะได้มีโอกาสทำบุญทำทาน สดับธรรมเทศนาจากภิกษุสงฆ์ ลูกรัก ! พ่อฉันหวังดีต่อลูก รักลูกเพียงไร ปรากฏแก่ลูกแล้วทั้งสิ้น ความสุขของลูก ก็คือความสุขของพ่อ หากทราบว่าลูกมีความสุขทุกอย่างใด พึงทราบเถิดว่า พ่อย่อมมีความสุขอย่างนั้นที่เหนือกว่า การแต่งงานครั้งนี้หากล้มเหลวและผิดพลาด ก็เป็นความผิดพลาดของพ่อที่ใจอ่อนทนต่อคำวิงวอนไม่ได้ ลูกไม่มีส่วนผิดพลาดด้วยเลย เพราะลูกมิใช่ผู้ตกใจ แม่ของเจ้าก็มีความสุขและทุกข์ร้อนยิ่งกว่าพ่อเสียอีก ขอให้ลูกอดทนไปอีกหน่อยอาจแก้ปัญหาได้ โดยการให้เวลาช่วย”

อุตตราได้รับสารของพ่อแล้ว ดีใจเป็นนักหนา นอกจากซึ่งในถ้อยคำปลอบประโลมของพ่อแล้ว ยังได้มองเห็นทางออกซึ่งพ่อแนะไปให้ด้วย

นางได้ดำเนินตามคำแนะนำของพ่อทุกประการ และทุกอย่างก็เรียบร้อย นางสิริมารับจ้างในเรื่องนี้ด้วยความเต็มใจ

อุตตราได้พาสิริมาเข้าพบสามีของตน เล่าเรื่องให้ฟังโดยตลอด มิได้อำพรางเลย แม้แต่น้อย ฝ่ายสามีมองดูอุตตราอย่างแปลกใจ เขาเห็นเป็นเรื่องแปลกมาก ที่ผู้หญิงหนึ่งผู้เป็นภรรยาโดยถูกต้อง ได้นำหญิงอื่นมามอบให้สามีตน เพื่อตนจักได้ปลื้มตัวไปทำบุญ

ความจริงก็เป็นเรื่องแปลกมาก ธรรมดาเคยมีอยู่แต่ว่า สตรีผู้พอใจขวนขวายในการบุญกุศล เมื่อรู้ว่าสามีตนไปเกี่ยวข้องกับหญิงอื่น ก็เลิกทำบุญ เพื่อมาเฝ้าสามีมิให้สตรีอื่นมีโอกาสเกี่ยวข้อง แต่อุตตรากลับตรงกันข้าม นางจ้างสิริมา สตรีผู้โสเภณียมาเป็นบาทบริจาริกาของสามี เพื่อตนจักได้มีโอกาสทำบุญ

แต่จะแปลกประหลาดอะไรมากนักเล่า ในเมื่ออุตตราตีค่าแห่งการทำบุญสูงกว่าความหมกมุ่นในการมรณกรรม สูงกว่าการเอาอกเอาใจชายหนึ่ง ผู้ไม่เคยสนใจไยดีในเรื่องบุญกุศล และเรื่องการอบรมจิตให้สูงขึ้นด้วยคุณธรรมต่างๆ เขามุ่งมั่นแต่ความสุขสำราญทางเนื้อหนัง และทางอวัยวะสัมผัสอื่นๆ อันส่อไปแต่ในทางโลกีย์ ทางของบุพชนทั้งหลายที่มองเห็นแต่ความสุขทำนองนั้น ไม่เคยถอยกายและใจออกห่าง เพื่อรับความสุขอันสงบกว่า ประณีตกว่า

อุตตรา สาวสวยผู้มีอัธยาศัยงาม ได้ประจักษ์ชัดแล้วว่าความสุขของคนผู้นั้นเป็นความสุขเพียงชั่วแล่น ไม่ยั่งยืน เปรียบไปก็เหมือนความสุขในฝัน เมื่อตื่นขึ้นก็พลันหายไป แต่ความสุขอันเกิดจากการได้ทำความดี เป็นความสุขที่ยั่งยืน บางเรื่องบางอย่างให้ความสุขไปตลอดชีวิต และทุกครั้งที่ระลึกถึง

สามีของอุตตราได้เฟื่องมองสิริมาอยู่นาน ยิ่งมองไปก็ยิ่งเห็นความงามของเธอผุดเด่นยิ่งขึ้น สิริมางามจริงๆ มิฉะนั้นแล้ว ไฉนจะได้รับเลือกเป็น “นครโสเภณี หญิงประดับนคร”^๑

สามีของอุตตรา ยอมรับเงื่อนไขของอุตตรา เพราะติดใจในความงามของสิริมา และเป็นโอกาสที่จะได้เปลี่ยนสตรีชม

ผู้ชายก็มักเป็นอย่างนี้ ใครจะว่าอย่างไรก็ช่างเถิด เขาจะหาความสุขของเขาก่อน เขามีเคยได้คำนึงว่า หัวใจของสตรีจะเป็นอย่างไร เขากลับให้ตัวเองได้เสมอ แต่ความผิดพลาดของสตรีเป็นเรื่องใหญ่โตเสมอสำหรับเขา แม้ความผิดนั้นจะเพียงเล็กน้อยก็ตาม

อุตตราตั้งใจเป็นล้นพ้น เสมือนหลุดออกมาได้จากเรือนจำ นางได้อารธนาพระศาสดา และภิกษุสงฆ์บริวารให้รับภัตตาหารที่บ้านของนาง เป็นเวลา ๑๕ วันติดต่อกัน ได้ถวายอาหารและปัจจัยอื่นๆ ได้ฟังธรรมจากพระศาสดา ช่างเป็นความสุขเสียทีกระไร !

ทุกๆ วันนางจะ่วนอยู่ในครัวใหญ่ คอยสั่งให้คนใช้คอยต้มนึ่งแกงให้อยู่ตลอด หน้าตาเปราะด้วยเขม่าไฟ แต่นางก็มีความสุข ความแจ่มใสรุ่งเรืองอยู่ตลอดเวลา

วันหนึ่งสามีของนางได้มองดูทางหน้าต่าง เห็นอุตตรา่วนอยู่ในครัวสรีระระมัดระมัดด้วยเขม่าไฟ ขี้เถ้า กายนางไหม้ด้วยเหงื่อ เห็นดังนั้นแล้ว จึงพูดออกมาคนเดียวว่า

“ดูเถิด หญิงโง่ อยู่สบายๆ ไม่ชอบ ชอบทำอะไรให้เหนื่อย เลี้ยงดูสมณะหัวโล้นทั้งหลายฉันแล้วก็กลับไปนอน”

พูดเท่านั้นแล้วก็หัวเราะเยาะ แล้วหลบหน้าเข้าห้องไป

^๑ นครโสเภณีแต่เฉพาะกาลนั้น มิได้มีความหมายอย่างเดียวกับนครโสเภณีในบัดนี้ เธอเป็นผู้มีประชาชนยกย่อง เป็นดอกไม้ประดับเมือง น่าจะเทียบกับนางสาวไทยในบัดนี้ได้กระมัง ? นครโสเภณีในกาลนั้น มีไว้สำหรับรับแขกเมือง หรือเป็นที่ไปมาหาสู่แห่งราชตระกูล -ว.ศ.

นางสิริมายืนอยู่ไม่ไกลนัก เห็นอาการแห่งสามีชั่วคราวของตัวแปลกอยู่ จึงไปยืนทางช่องหน้าต่าง มองดูเห็นนางอุตตรา สิริมาเข้าใจว่า บุตรเศรษฐีหัวเราะกับนางอุตตราในเชิงเส่นหา จึงโกรธมาก นางสืมนึกไปว่าอุตตรานั้นเป็นภรรยาโดยชอบธรรมของบุตรเศรษฐี นางได้ยึดมั่นถือมั่นในสามีชั่วคราวของตน จนลืมความเป็นจริง ระยะเวลาเพียง ๑๕ วัน เท่านั้น ยังทำให้นางเป็นไปได้ถึงเพียงนี้ เข้าใจว่าตนเป็นเจ้าของบ้าน คงทำนองเดียวกับผู้ครองเมืองบางพวก เมื่อขึ้นมาเสวยอำนาจชั่วคราวแล้ว ก็ลืมตัวเข้าใจว่า ประเทศนั้น เป็นของตนทั้งหมด

นางสิริมาได้ลงจากปราสาทชั้นบนอย่างรวดเร็ว ลงมายังห้องครัวใหญ่ เอาทัพพีตักเนยใสในกระทะที่กำลังเดือดจัด เดินไปหานางอุตตรา สิริมาตั้งใจเต็มที่ในการทำร้ายอุตตราให้เสียโฉม ด้วยการเอาเนยใสสดหน้าหรือรดลงบนศีรษะ

ฝ่ายนางอุตตราเห็นอาการดั่งนั้น รู้ได้ด้วยปัญญาไว่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นและเกิดขึ้นเพราะเหตุใด จึงคิดว่า “สหายหญิงของเรานี้ มีอุปการะต่อเรามาก เมื่อคิดถึงบุญคุณของเธอแล้ว จักรวาลก็แคบไป พรหมโลกก็ต่ำไป เพราะเราได้อาศัยเธอแล้ว ได้ถวายทาน ได้ฟังธรรม เราขอตั้งจิตอธิษฐานว่า ถ้าเรามีความโกรธ ความคิดประทุษร้ายตอบต่อเธอ ก็ขอให้เนยใสจงไหม้เรา ถ้าเราไม่มีความโกรธ ไม่มีความพยาบาทต่อเธอเลย ขอให้เนยใสนั้น เย็นเหมือนน้ำธรรมดา” นางคิดดังนี้แล้วตั้งใจแผ่เมตตาให้นางสิริมา

“ทำตัวเป็นแม่หนักบุญ” นางสิริมาแหยด้วยเสียงเยาะ “อุตสาห์เสียเงินวันละพันกหาปณะเพื่อเรา แต่แล้วก็ลบแสดงอาการเส่นหากับชายที่มอบหมายให้เราแล้วอย่างนี้ ไม่เรียกว่ามือถือสาปากถือศีลจะให้เรียกว่าอย่างไร” ว่าแล้วนางสิริมาก็สาธเนยใสเข้าตรงหน้านางอุตตรา แต่ด้วยเมตตานุภาพซึ่งให้ผลทันที เนยใสที่เดือดจัดอยู่ในกระทะเมื่อครู่นี้เอง กลับกลายเป็นเย็นสนิทเหมือนน้ำที่ตักขึ้นมาจากบ่อ สิริมาคิดว่าเนยใสนั้นเย็นเสียแล้ว จึงรีบตักมาอีกทัพพีหนึ่งสดเข้าไปแต่ได้ผลเท่าเดิม อุตตราคงยิ้มระรื่นไม่มีการของผู้เจ็บปวดทุกข์ทรมานเลย

พอดีคนใช้ของนางอุตตรา ซึ่งเพิ่งตื่นจากอาการตกตะลึง เห็นดั่งนั้น จึงช่วยกันทุบตีนางสิริมาจนราบลงกับพื้น คนใช้มีหลายคนด้วยกัน เขากำลังโกรธจัด นางอุตตราห้ามไม่ให้ว่า จึงขอให้หญิงคนใช้ที่ยืนอยู่บนตึกลงมาห้าม ดึงตัวหญิงคนใช้เหล่านั้นออกไป แล้วเธอมาประคบนางสิริมาด้วยน้ำอุ่น ทาด้วยน้ำมันช่วยบำบัดอาการซ้ำ พลางกล่าวว่า

“สหาย ! ไฉนท่านจึงทำกรรมอย่างนี้เล่า ?”

ขณะนั้นเอง สิริมาจึงสำนึกตัวได้ว่า ตนเป็นคนภายนอกมารับจ้างเขาเพียงชั่ว ๑๕ วัน เท่านั้น ตนทำร้ายเขาโดยไม่มีความผิด แต่เมื่อตนถูกทำร้ายบ้าง เขายังช่วยเหลือ เขาดีเหลือเกิน แต่ตนเลวเหลือเกิน คิดดังนี้แล้ว จึงขอโทษนางอุตตรา หมอบลงที่แทบเท้าแล้วกล่าวว่า

“อุตตราโปรดยกโทษให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด ข้าพเจ้าทำกรรมหนักไปแล้ว โดยความผลุนผลัน ไม่ทันคิดให้รอบคอบ ข้าพเจ้าเสียใจเหลือเกิน”

“สิริมา ! ข้าพเจ้าเป็นคนมีบิดา ถ้าบิดาของข้าพเจ้ายกโทษให้ท่านได้ ข้าพเจ้าก็จะยกโทษให้”

“บิดาที่ท่านพูดถึงนี่คือ ปุณณเศรษฐีใช่ไหม ?”

“ท่านปุณณเศรษฐีนั้นเป็นบิดาของข้าพเจ้าในวิภวภูติ แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบิดาของข้าพเจ้าในวิภวภูติ ถ้าท่านสามารถให้บิดาในวิภวภูติของข้าพเจ้ายกโทษให้ได้แล้ว ข้าพเจ้าก็ไม่มีอะไร” อุตตราตอบ

“แต่ข้าพเจ้ามิได้คุ้นเคยกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” สิริม่าว่า

“ไม่เป็นไร” อุตตราลอบ “พรุ่งนี้พระองค์ก็เสด็จมาเสวยที่นี้ ท่านเตรียมเครื่องสักการะขอมาท่านก็แล้วกัน ข้าพเจ้าจะทำเอง”

นางสิริมากลับไปสู่บ้านของตน ในวันรุ่งขึ้นจึงจัดเครื่องสักการะต่างๆ เช่น ดอกไม้ของหอม ขาเทียนโภชนียาหารอันประณีตมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่บ้านของนางอุตตรา แต่เนื่องจากไม่เคยเข้าใกล้พระสงฆ์ ไม่เคยทำบุญอย่างนี้ จึงทำอะไรไม่ถูก แม้แต่จะใส่อาหารลงในบาตรของพระศาสดา และพระสาวก นางก็ทำไม่ได้ นางอุตตราต้องช่วยเหลือจัดแจงให้ทุกอย่าง

เมื่อพระศาสดาเสวยเสร็จ นางสิริมาและบริวารของตนหมอบลงใกล้พระบาทของพระพุทธองค์ เมื่อพระองค์ตรัสถามว่าเป็นความผิดเรื่องอะไร นางก็เล่าเรื่องทั้งปวงถวายให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสถามนางอุตตราว่าจริงอย่างนั้นหรือ ? นางอุตตรารับสนองพระพุทธดำรัส แล้วเล่าความคิดและการแผ่เมตตาของตน ในขณะที่ถูกราดรดด้วยเนยใสที่กำลังเดือดพล่าน

พระศาสดาทรงประทานสาธุการแก่นางอุตตรา แล้วตรัสว่า

“อุตตรา ! ญกแล้ว เธอทำอย่างนั้นถูกต้องแล้ว สมเป็นบุตรของตถาคต ผู้สรรเสริญการไม่จองเวร อุตตรา ! บุคคลพึงเอาชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธตอบ พึงเอาชนะคนด่าด้วยการไม่ด่าตอบ พึงเอาชนะคนไม่ดีด้วยการทำดีให้ พึงเอาชนะคนตระหนี่ด้วยการแบ่งปัน พึงเอาชนะคนพูดเหลวไหลและสับสนปลุกด้วยการพูดความจริง”

พระศาสดาทรงแสดงธรรมโดยปริยายอื่นอีกเป็นเอนก เมื่อจบเทศนา นางสิริมาและบริวารก็ได้บรรลุโสดาปัตติผล

ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี

นาง

สิริมาหลังจากได้สำเร็จโสดาปัตติผลเป็นโสดาบันแล้ว ได้ทูลอาราธนา พระทศพลเจ้า พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เพื่อเสวยพระกระยาหารในวันรุ่งขึ้น ได้ถวายมหาทานอันโอฬารและประณีต ตั้งแต่นั้นมา ได้ถวายอาหารแก่ภิกษุวันละ ๔ รูป เป็นประจำ

นางได้เอาใจใส่ สิ่งคนรับใช้ให้ทำของประณีตถวายสงฆ์ ใส่ให้จนเต็มบาตรทุกรูป อาหารที่พระรูปเดียวรับประทานจากบ้านของนาง พอเลี้ยงพระถึง ๓ หรือ ๔ รูป

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุรูปหนึ่งไปรับอาหารที่บ้านของนางสิริมาแล้วกลับมา ตกเย็นนั่งสนทนากับเพื่อนภิกษุด้วยกันรูปหนึ่งถามขึ้นว่า

“อาวุโส ! วันนี้ท่านไปรับอาหารบิณฑบาตที่ใด ?”

“ที่บ้านของนางสิริมา” ท่านตอบ

“อาหารดีไหม ?”

“ดีมาก ดิฉันพูดไม่ถูก ปริมาณก็มากด้วย อาหารที่นางถวายแก่ข้าพเจ้านั้นแจกจ่ายแก่เพื่อนๆ ได้ถึง ๓ หรือ ๔ รูป แต่ที่สำคัญกว่านั้นคือ นางสวຍเหลือเกิน การได้มองดูนางดีกว่าไทยธรรมของนางเสียอีก ท่านลองคิดดูเถิดว่าจะเลิศปานใด ปาก จมูก คอ มือ เท้าของนางดูงามละเมียดละไมไปหมด”

ภิกษุรูปนั้นได้ฟังเพื่อนเล่าดังนี้ ก็กระหายใคร่ได้เห็นนางสิริมาบ้าง จึงถามถึงลำดับของตนว่า จะได้ไปเมื่อใด ก็ทราบว่าเป็นลำดับของตน ดีใจเป็นหนักหนา

วันรุ่งขึ้น เมื่ออรุณยังไม่ทันเบิกฟ้า ก็รีบเข้าไปที่โรงฉลากได้เป็นหัวหน้าพระอีก ๗ รูป ไปสู่บ้านของนางสิริมาเพื่อรับอาหาร บังเอิญนางสิริมาล้มป่วยลงโดยกระทันหันตั้งแต่วันวาน จึงเปลื้องเครื่องอาภรณ์ที่สวयงามออก แล้วนอนชมอยู่

เมื่อพระมาถึง นางได้สั่งสาวใช้จัดแจงให้เรียบร้อย เหมือนอย่างที่ทำนางเคยทำเอง คือ นิมนต์ให้พระคุณเจ้านั่ง แล้วเอาบาตรไปบรรจุโภชนะให้เต็ม แล้วถวายข้าวสวयแก่พระคุณเจ้า

หญิงรับใช้ได้ทำตามตามที่นางสั่งไว้ทุกประการ เสร็จแล้วบอกให้นางทราบ นางจึงขอร้อง ให้หญิงรับใช้ช่วยกันประคองนางออกไปเพื่อให้หัวพระคุณเจ้า ทั้งๆ ที่กำลังเจ็บช้ำอยู่ ตัวของนาง จึงสั้นน้อยๆ

ภิกษุรูปนั้นเห็นนางสิริมาแล้ว ตะลึงในความงาม พลังคิดว่า

“โอ ! กำลังช้ำอยู่ยังงามถึงปานนี้ ในเวลาไม่เจ็บป่วยระดับประดาด้วยสิริราภรณ์
อลังการอันสวयงาม นางนี้จะมีรูปสมบัติงามปานใดหนอ”

ขณะนั้นเอง ก็เลศที่ท่านสั่งสมไว้หลายโกฏิปีกก็ฟูขึ้น ประหนึ่งถูกแรงลม ท่านนั้นมีใจ
จ่ออยู่แต่นางสิริมา ไม่สามารถจันอาหารใดๆ ได้เลย กลับสู่วิหารแล้วปิดบาตรไว้โดยมิได้แตะ
ต้อง เอาจีวรคลุมศีรษะ นอนรำพึงถึงนางสิริมาด้วยความหลงใหล

ภิกษุผู้เป็นสหายกัน ทราบความนั้นพยายามชี้แจงและอ้อนวอนให้ท่านจันอาหาร
แต่ก็ไร้ผล จึงอดอาหารไปทั้งวัน

และเย็นวันนั้นเอง นางสิริมาก็ตาย

พระเจ้าพิมพิสารให้ราชบุรุษไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า บัดนี้ นางสิริมาน้องสาว
ของหมอชีวกตายเสียแล้ว

พระศาสดาทรงทราบเรื่องการตายของนางสิริมา และทรงทราบเรื่องภิกษุผู้หลงใหล
ในรูปของนางสิริมานั้นด้วย ทรงเห็นเป็นโอกาส ที่จะแสดงสังขธรรมบางประการ และทรงเห็น
อุปายที่จะสอนภิกษุรูปนั้น และประชาชนทั้งหลายให้ทราบถึงความเป็นไปแห่งชีวิต จึงรับสั่งถึง
พระราชาพิมพิสารว่า ขอให้รักษาศพของนางสิริมาไว้ในป่าช้าผิติดิบ อย่าให้กาและสุนัขเป็นต้น
กัดกิน

พระราชาทรงทราบแล้วทรงทำตามพุทธบัญญัติ เพราะทรงแน่วพระทัยว่า พระศาสดา
จะต้องทรงมีพระอุปายอย่างใดอย่างหนึ่งแน่นอน

สามวันล่วงไปตามลำดับ ในวันที่สี่ สรีระนั้นขึ้นพองน้ำเน่าไหลเยิ้มไปทั่วทั้งร่าง สรีระทั้งสิ้นแตกออกเป็นเยื่อและผุพัง พระราชาให้ราชบุรุษเที่ยวตีกลองประกาศทั่วพระนครว่า เว้นแต่เด็กหรือคนชราเฝ้าเรือนแล้ว ใครไม่ไปดูนางสิริมา จะถูกปรับ ๔ กหาปณะ แล้วส่งข่าวไปถึงพระผู้มีพระภาค หากพระพุทธรองค์และภิกษุสงฆ์จะดูนางสิริมาด้วย ก็จะเป็นการดี

พระศาสดาตรัสบอกภิกษุทั้งหลายว่า จะเสด็จไปดูศพนางสิริมา พร้อมด้วยพระสงฆ์สาวก ภิกษุรูปนั้นพอทราบข่าว พระศาสดาและภิกษุสงฆ์จะไปดูนางสิริมาเท่านั้น แม้จะอดอาหารมาตั้ง ๔ วันแล้ว ก็รีบลุกขึ้นทันที เอาอาหารที่บูดเน่าในบาตรนั้นทิ้ง ล้างบาตรเช็ดเรียบร้อย แล้วเอาใส่ถาดบาตรไปกับหมู่ภิกษุ

พระศาสดาผู้อันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว ประทับยืนอยู่ข้างหนึ่ง แม้ภิกษุสงฆ์ ราชบริษัท อุบาสกบริษัท และอุบาสิกาบริษัทก็ยืนอยู่ข้างหนึ่งๆ

พระศาสดาตรัสถามพระราชาว่า

“มหาบพิตร ! ร่างนั้นคือใคร ?”

“นางสิริมา พระเจ้าข้า” พระราชาตรัสตอบ

“นางสิริมาหรือนั้น ?” พระพุทธรองค์ทรงถามย้ำ

“พระเจ้าข้า” พระราชาทูลตอบ

“มหาบพิตร ! ถ้าอย่างนั้น ขอให้พระองค์ยังราชบุรุษให้เที่ยวประกาศในพระนครว่า ใครให้ทรัพย์หนึ่งพัน แล้วจงมารับนางสิริมาไป”

พระราชารับสั่งให้ราชบุรุษทำอย่างนั้นแล้ว ราชบุรุษเที่ยวประกาศทั่วพระนคร ไม่มีใครเลยที่จะรับนางสิริมาเป็นของตน ราชบุรุษประกาศลดราคาลงตามลำดับ ๕๐๐, ๒๕๐, ๒๐๐, ๑๐๐, ๕๐, ๕ กหาปณะ ๑ กหาปณะ ครึ่งกหาปณะ บาทเดียว มาสกหนึ่ง กากนิกหนึ่ง ในที่สุดให้เปล่าก็ไม่มีใครรับ พระราชาทูลความทั้งปวงให้พระศาสดาทรงทราบแล้ว

พระผู้เจเนจรับรู้แจ้งแล้วซึ่งโลกและธรรมทั้งปวง ทอดพระเนตรภิกษุทั้งปวงแล้วตรัสว่า

“ดูเถิดภิกษุทั้งหลาย ดูสตรีอันเป็นที่รักที่พอใจของคนเป็นอันมาก เมื่อก่อนนี้ให้ทรัพย์พันกหาปณะ แล้วให้อยู่ร่วมด้วยนางสิริมาเพียงวันเดียว คนทั้งหลายก็แย่งกัน แต่บัดนี้เวลาล่วงไปเพียง ๕ - ๖ วันเท่านั้น ร่างเดียวกันนี้ แม้ให้เปล่า ก็ไม่มีใครต้องการ ภิกษุทั้งหลาย รูปที่มีความงามถึงปานนี้ ถึงแล้วซึ่งความสิ้นความเลื่อมไปตามธรรมดาของรูปทั้งหลาย รูปนี้เป็นอย่างไร รูปอื่นก็อย่างนั้น รูปอื่นเป็นอย่างไร รูปนี้ก็อย่างนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ! ดูเถิด ดูร่างที่เน่าเปื่อยมีกลิ่นเหม็น มีกระดูกเป็นโครงอันเนื้อและเลือดซึ่งเกิดแต่กรรมทำให้วิจิตรแล้วร่างกายนี้อาดูร ไม่มีความเที่ยงหรือยั่งยืน แต่คนส่วนมากก็ยังดำริถึงด้วยความกำหนดพอใจ”

เมื่อจบพระธรรมเทศนาลง ธรรมากิสมัย คือการรู้ธรรมได้เกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลเป็นอันมาก แม้ภิกษุรูปที่ติดในร่างกายของนางสิริมายิ่งนัก ก็ได้สำเร็จโสดาปัตติผล

พระผู้มีพระภาคทรงใช้หนามจากต้นไม้ต้นเดียวกันนั่นเอง บงหนามที่เสียบภิกษุสาวกของพระองค์ มาเป็นเวลาหลายวันถึงกับฉันไม่ได้นอนไม่หลับ ทรงใช้วิธี “หนามยอกเอาหนามบ่ง”

วิธีเดียวกันนี้ได้ทรงโปรดพระนันทะ โอรสแห่งพระน้านางให้สำเร็จมรรคผลมาแล้วเช่นกัน โดยพระนันทะได้ประพัตติพรหมจรรย์เพื่อหาญิงาม ตามที่พระศาสดาทรงให้บัญญัติว่า หากประพัตติพรหมจรรย์ ปฏิบัติธรรมตามพระดำรัสสั่งของพระองค์แล้ว จะทรงเป็นประกันให้ได้หาญิงาม แลแล้ว ทรงพาพระนันทะนั้นเที่ยวดูความงามแห่งหาญิงในราชสกุลต่างๆ ในที่สุด พระนันทะได้เห็นแจ้งว่าความงามไม่มีที่สิ้นสุด คนที่ตนเคยรักเคยหลงใหลในความงามในกาลก่อนนั้น เมื่อเทียบกับความงามของหาญิงคนอื่นๆ ที่ตนได้พบเห็นในภายหลังแล้ว ความสวยงามของหาญิงที่ตนรักนั้น มีประมาณน้อยเหลือเกิน เมื่อว่างจากการเที่ยวดูหาญิงงาม ท่านก็ทำสมาธิและวิปัสสนา ยังจิตให้สงบแจ่มแจ้ง ในที่สุดได้เห็นสภาวะแห่งชีวิตตามความเป็นจริงว่า ไม่ควรหลงใหลยึดมั่นถือมั่น เพราะความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ตามสัดส่วนที่ยึดมั่นถือมั่นนั้น จึงได้สำเร็จอรหัตตผล ไม่ต้องการหาญิงงามใดๆ อีกต่อไป พระศาสดาทรงเป็นผู้พ้นจากการประกันไปโดยปริยาย

นี่คือพุทธจริยาวิธีหนามยอกเอาหนามบ่งของพระองค์

เกี่ยวกับพระญาตินั้น พระพุทธองค์ทรงพระมหากรุณา และทรงสงเคราะห์อนุเคราะห์เป็นพิเศษ เป็นพุทธจริยาที่น่าประทับใจยิ่งนัก เช่น โดยปกติ บุคคลผู้เคยบวชในลัทธิศาสนาอื่นมาก่อน หากเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ปราธนาจะบวชจะต้องอยู่ตติยปริวาส ๔ เดือน ตติยปริวาสนั้นคือ การอยู่รับใช้พระสงฆ์จนเป็นที่พอใจ และไว้วางใจของพระสงฆ์แล้วจึงบวชได้ แต่ระเบียบที่ทรงผ่อนผันให้เป็นสิทธิพิเศษสำหรับพระญาติ คือถ้าเป็นพระญาติของพระองค์ ไม่ต้องอยู่ตติยปริวาส เมื่อเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาปราธนาบวช แม้จะเคยบวชในลัทธิอื่นมาก่อน ก็บวชในพระพุทธศาสนาได้เลย

คราวหนึ่ง พระญาติทะเลาะกันด้วยเรื่องแย่งน้ำในลำน้ำโรहिณีเข้านาของตน ต้นเดือนเจ็ดน้ำในนางวดแห้ง ข้าวกล้าเหี่ยวเฉารอแต่การตาย พวกชาวนาทั้งสองฝั่งแม่น้ำโรहिณีต่างประชุมปรึกษากัน ฝั่งหนึ่งเป็นชาวศากยะ อีกฝั่งหนึ่งเป็นโกลิยะ

ชาวโกลิยะได้กล่าวขึ้นก่อนว่า “น้ำนี้มีน้อยเกินไปหากแบ่งเป็นสองส่วน ให้พวกท่านส่วนหนึ่ง พวกเราส่วนหนึ่ง น้ำก็จะไม่เพียงพอด้วยกันทั้งสองฝ่าย เพราะฉะนั้น น้ำนี้ควรจะเป็นของพวกเรา เพื่อช่วยข้าวกล้าในนาของพวกเรา ให้ปลอดภัยจากการเหี่ยวเฉาตาย หากแบ่งน้ำกัน ข้าวกล้าทั้งสองฝั่งจะตายหมด เพื่อสงวนผลประโยชน์ด้านใดด้านหนึ่ง พวกท่าน

จึงควรให้น้ำแก่พวกเรา อุปมาเหมือนเรือร้วทั้ง ๒ ลำ ซึ่งจะต้องจมตายหมดในห้วงมหาสมุทร การจะช่วยลำใดลำหนึ่งไว้ให้ปลอดภัยนั้น เป็นความชอบ”

ชาวนาพวกละเลยกล่าวว่า “เมื่อพวกท่านได้ข้าวเต็มฉาง พวกเราไม่มีข้าวเลย ก็จะต้องถือเอาหาปณะต่างๆ ถือกระสอบเปล่า เทียวไปยื่นขอทานตามประตูเรือนของท่านอย่างนั้นหรือ ? เราทำอย่างนั้นไม่ได้ จงให้น้ำแก่เราเถิด”

ด้วยอาการอย่างนี้ ทั้งสองฝ่ายต่างไม่ยินยอม ไม่อาจผ่อนปรนซึ่งกันและกันได้ การโต้เถียงขัดแย้งขึ้นตามลำดับ จนกระทั่งคนหนึ่งลุกขึ้นทุบตีฝ่ายหนึ่ง ประหัดประหารกัน เป็นหมู่ เพราะผลประโยชน์ขัดกัน

“**เพราะผลประโยชน์ขัดกัน**” เรื่องนี้ได้เป็นสาเหตุแห่งสงครามตลอดมา ตั้งแต่บรรพกาลนานไกลมาจวบจนทุกวันนี้ สาเหตุแห่งสงครามกับชนวนสงครามนั้น เป็นคนละอย่าง สาเหตุแห่งสงครามต้องมีมาก่อนและยืดเยื้อเรื้อรังมาเป็นเวลานาน เหมือนน้ำเต็มแก้วจนปรี่มหดยดลง ไปอีกเพียงหยดเดียวก็หก อาการที่เต็มแก้วนั้น เปรียบเสมือนสาเหตุแห่งสงคราม น้ำหยดเดียวคือชนวนสงคราม

ตัวอย่างสงครามโลกครั้งที่ ๑ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดสงคราม คือ การทำสนธิสัญญา ระหว่างประเทศ ในทวีปยุโรป ปีพุทธศักราช ๒๔๕๗

หลังจากนั้นเปลี่ยนสิ้นอำนาจลง ประเทศต่างๆ ในยุโรปและกลุ่มประเทศในแหลมบอลข่าน ยุ่งเหยิงกันใหญ่ แย่งอำนาจความเป็นใหญ่กัน โดยเฉพาะความเป็นใหญ่ในทางการทหาร เมื่อตำแหน่งที่ ๑ ทางทหารย้ายจากปารีสมาอยู่ที่เบอร์ลิน ยุ่งๆ กันเรื่อยมาจนกระทั่งเยอรมัน ออสเตรีย ฮังการี บัลแกเรีย ตุรกี รวมกันเป็นฝ่ายหนึ่ง และฝรั่งเศส รัสเซีย อังกฤษ อิตาลี รวมกันอีกฝ่ายหนึ่ง ยังมีประเทศเล็กประเทศน้อยอีก รวมความว่ามีกำลังพอพิพอดเหวี่ยงกัน พอดีมีชนวนเกิดขึ้นที่ ตำบลซาราเยโว ออสเตรีย ฮังการี จึงประกาศสงครามกับเซอร์เบียทันที หลังจากนั้น ฝ่ายที่หนุนหลังก็ประกาศสงครามกันใหญ่ จนเป็นสงครามโลก

ย่อส่วนให้แคบเข้ามาอีก การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างบุคคลหรือครอบครัว สาเหตุใหญ่ก็มาจากผลประโยชน์ที่ขัดกัน หากประโยชน์ไปกันได้ จะไม่มีเรื่องวิวาทใดๆ เกิดขึ้นเลย ไม่ว่าในวงแคบหรือส่วนกว้าง แต่ตราบใดที่มนุษย์มีความเห็นแก่ตัว ยังมีทิฐิฉันทะ การวิวาทหรือสงครามก็ยังมีต่อไปตราบนั่น

ในเรื่องพระญาติของพระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นเดียวกัน การประหัดประหารที่เกิดขึ้นเห็นได้อย่างชัดเจนว่า เพราะผลประโยชน์ขัดกันโดยแท้ ในเบื้องต้น ชาวนาและกรรมกรก็ทุบตีกันก่อน การทะเลาะวิวาทนั้นลุกลามต่อไป จนถึงข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และราชาผู้ครองแคว้น ทั้งสอง การด่าทอเสียดสีกันรุนแรงไปถึงต้นวงศ์ตระกูลของทั้ง ๒ ฝ่าย โดยโกลียะได้พูดพาดพิงถึงไปก่อนว่า พวกศากยะนั้นประพฤติดนเยี่ยงสัตว์ดิรัจฉาน มีสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น ที่เสพลังवास

กันเองในหมู่พี่น้อง ฝ่ายพวกศากยะได้รับทิ่มแทงด้วยหอกคือปาก ด้วยอาการอย่างนี้ รู้สึกเจ็บแสบ เหมือนแผลที่ถูกกรดด้วยน้ำเกลือ จึงกล่าวโต้ตอบไปบ้างว่า พวกโกลิยะนั้นมาจากไหน เป็นมนุษย์ในโพรงกระเบา ต้นตระกูลเป็นโรคเรื้อนเหมือนสุนัข

เมื่อมาถึงขั้นนี้ ความอดกลั้นของทั้ง ๒ ฝ่ายก็ถึงที่สุด จึงได้เตรียมทัพยกมาประจันหน้ากัน ที่ริมฝั่งแม่น้ำโรहिณี ต่างจะใช้กำลังเป็นเครื่องตัดสิน เรื่องน้ำที่เป็นต้นเหตุเดิมไม่ได้คิดถึงกันเสียแล้ว คิดแต่จะย่ำยีหาঁหน้าให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแหลกลาญไปสมใจแค้น

มีบ่อยครั้งในหมู่มนุษย์ ที่เข้าทำนองเดียวกับเรื่องนี้ หรือทำนองน้ำผึ้งหยดเดียว หกกลางเมือง ทำให้คนยกพวกตีกัน โดยมีได้คำนึงถึงน้ำผึ้งเลยแม้แต่น้อย แล้วพินาศกันไปทุกฝ่าย

เข้าวันนั้น พระผู้เป็นนาถะแห่งโลกได้ทรงแผ่ขยาย คือพระญาณไปทั่วสากลจักรวาล โลกธาตุ เพื่อตรวจดูอุปนิสัยแห่งเวไนยสัตว์ตามพุทธจริยา พระญาติทั้ง ๒ ฝ่ายได้เข้ามาภายในข่ายคือพระญาณแห่งพระองค์ ทรงทราบว่ามันแล้ว หากพระองค์ไม่เสด็จไปโปรด สายน้ำโรहिณีก็จะต้องเป็นวารีที่คลุกเคล้าผสมด้วยโลหิตแห่งพระญาติทั้ง ๒ ฝ่าย

พระจอมมุนีผู้ทรงอนาวรณญาณ^๑ ทรงจินตนาการต่อไป ว่าเราจะโปรดพระญาติทั้งสองฝ่ายได้ไหมหนอ ? การไปของเราจะก่อให้เกิดประโยชน์หรือไม่หนอ ? ทรงทราบถึงประโยชน์แล้ว พระตถาคตเจ้าจึงทรงอันตรวาสก คาดพระกายพันธ์ อันรุ่งเรืองประดุจวิชชุดา ครองอุตราสงค์ สีเหลืองหม่น ทรงถือบาตรด้วยพระองค์เอง เสด็จออกพระคันธกุฎี ด้วยวิลาสลักขณาการปานประหนึ่งสีหราชเยื้องย่างจากสุวรรณคูหาทรงมีพระอาโลกนาถ^๒ ไปทั่วทุกทิศมีพระทัยเปี่ยมไปด้วยกรุณาในสรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่า บ่ายพระพักตร์สู่ฝั่งน้ำโรहिณี ที่พระญาติกำลังประหัดประหารกัน ตรัสถามถึงสาเหตุ แต่ไม่มีใครตอบได้ ชัดทอดกันเรื่อยลงมา จนถึงพวกกรรมกรและทาส จึงทรงทราบว่าการวิวาทครั้งนี้ เพราะการแย่งน้ำเข้านา พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า

“มหาบพิตร น้ำมีค่ามากหรือมีค่าน้อย ?”

“มีค่าน้อย พระเจ้าข้า” กษัตริย์พวกนั้นทูลตอบ

“ก็พวกกษัตริย์เล่า มีค่ามากหรือมีค่าน้อย ?”

“มีค่ามากเหลือเกิน พระเจ้าข้า จนประมาณมิได้”

“มหาบพิตร เมื่อเป็นดังนี้ ควรหรือที่จะเอาสิ่งที่มีค่ามากไปแลกสิ่งที่มีค่าน้อย โดยการทำลายสิ่งที่มีค่ามากนั้นเสีย”

^๑ มีพระญาณไม่ติดขัด

^๒ มงกุฎ

พวกกษัตริย์เหล่านั้นหนึ่ง พระศาสดาก็หนึ่ง ทุกคนเจ็บในความเจ็บนั้นเอง เหตุผลก็เกิดขึ้นว่าอะไรควรอะไรไม่ควร เพราะในความเจ็บนั้น บุคคลได้มีโอกาสอยู่กับตัวเอง ใครควรถึงกรรมของตัวเอง เพราะฉะนั้นโบราณจึงสอนว่า หากจะทำสิ่งใดซึ่งต้องการการตัดสินใจที่ถูกต้อง ให้ไปอยู่ในที่เจ็บสวดเสีระยะหนึ่ง เหตุผลต่างๆ จะเด่นชัดมากกว่าอยู่ในที่วุ่นวาย อนึ่งคนที่เคยประกอบกรรมชั่ว ซึ่งเป็นตราประทับอยู่ในดวงใจนั้น ไม่มีโอกาสใดที่จะทรมานมากเหมือนเวลาอยู่ในที่สวดเพียงคนเดียว

ในที่สุดพระจอมมุนิจึงตรัสว่า “ท่านทั้งหลาย วันนี้หากเราไม่มาที่นี่แล้ว ธารแห่งโลหิตจะต้องหลากไหลเป็นแนวนอน ท่านกระทำสิ่งที่ไม่ควรเลย เป็นผู้จองเวรกัน เป็นผู้เกลือกกล่นไปด้วยกิเลส ขวนขวายในการแสวงหากามคุณ แต่เราตถาคตไม่มีอย่างนั้นเลย เราอยู่เป็นสุข นิ่งเป็นสุข นอนเป็นสุข ยืนเดินเป็นสุข

ดูก่อนราชาทั้งหลาย ! ท่านยอมรับอยู่เองแล้วไม่ใช่หรือว่ากษัตริย์นั้นมีค่าหาประมาณไม่ได้ แต่อะไรเล่าคือค่าของกษัตริย์ เนื้อและเลือดของกษัตริย์นั้น มีอะไรแตกต่างจากทาสและกรรมกรบ้าง ในเมื่อมีเลือดสีแดงเหมือนกัน เมื่อถูกสิ่งมีคมก็เป็นบาดแผลเหมือนกัน และในที่สุดต้องแก่ ต้องตายเช่นเดียวกัน โดยนัยนี้ว่า ทางด้านร่างกายแล้วมนุษย์ย่อมมีค่าเท่าเทียมกัน แต่คุณความดีและหน้าที่อันพึงกระทำนั้นต่างหากเล่า ที่ส่งเสริมให้มนุษย์ผู้หนึ่งประเสริฐกว่าอีกผู้หนึ่ง ทำนองเดียวกัน ความช่วยยอมนำให้มนุษย์ผู้หนึ่งเลวกว่ามนุษย์ผู้หนึ่ง เราได้ค้นพบเรื่องดีชั่วมาเท่าเทียมกัน ใครจะได้กำไรหรือขาดทุนอยู่ที่การทำเอาที่หลัง แม้สิทธิอื่นๆ ของคนอาจไม่เท่าเทียมกัน แต่ทุกคนก็มีสิทธิในการเว้นความชั่ว ทำความดี และทำใจให้บริสุทธิ์เสมอกัน ท่านทั้งหลายเห็นว่าการประหัดประหารกัน เป็นความดีหรือความชั่วเล่า ?”

“เป็นความชั่ว พระเจ้าข้า” พระญาติทั้งสองฝ่ายทูลตอบพร้อมกัน

“ความชั่วเป็นสิ่งที่ควรเว้นหรือควรทำ ?” ตรัสถามต่อไป

“ควรเว้น พระเจ้าข้า”

“เมตตากรุณา โอบอ้อมอารีเป็นความดีหรือความชั่วเล่า ?”

“เป็นความดี พระเจ้าข้า”

“ความดี ควรทำหรือไม่ควรทำ ?”

“ควรทำ พระเจ้าข้า”

“ดูก่อนราชาทั้งหลาย ! ท่านทั้งหลายได้ตอบด้วยตัวท่านเองแล้วว่า อะไรควรเว้น อะไรควรทำ เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลาย จงเว้นสิ่งที่ควรเว้น และจงกระทำสิ่งที่ควรทำ เมื่อท่านทำอย่างนี้ คนทั้งหลายจักได้ถือปฏิบัติเป็นทิวาฐานุคติและดำเนินตาม

**ดูก่อนราชาทั้งหลาย ! บุคคลผู้ม่าย่อมได้รับการมาตอบ ผู้ชนะย่อมได้รับการชนะ
ตอบ ผู้ต่ำเขาย่อมได้รับการต่ำตอบ ผู้ประทุษร้ายย่อมได้รับการประทุษร้ายตอบ**

ดูก่อนราชาทั้งหลาย ! การด่าว่าเสียดสีกัน ถึงต้นตระกูลของท่านทั้งหลาย เป็นการ
ด่าตนเองทั้งสิ้น เพราะศากยวงศ์และโกลิยวงศ์มีสายเลือดเดียวกัน ท่านทั้งหลายทราบอยู่แล้ว
มิใช่หรือว่า พระพี่นางแห่งศากยวงศ์ ได้อยู่ร่วมกันกับเจ้าชายพระองค์หนึ่งจากเมืองพาราณสี
แล้วตั้งโกลิยวงศ์ขึ้นสืบต่อมาชั่วอายุคนจนกระทั่งบัดนี้ และตั้งแต่นั้นมา เจ้าหญิงแห่งโกลิยวงศ์
ก็อภิเษกสมรสกับเจ้าชายแห่งศากยวงศ์ และเจ้าชายแห่งศากยวงศ์ก็อภิเษกสมรสกับเจ้าหญิง
แห่งโกลิยวงศ์ มีสัมพันธอันแนบสนิทเป็นสายเลือดที่คละกันมาโดยตลอด การทำร้ายฝ่ายใด
ฝ่ายหนึ่งก็เท่ากับทำร้ายบรรพบุรุษของท่านทั้งหลายเอง สายน้ำโรหิณีแยกกันไม่ได้ฉันใด
สายเลือดแห่งศากยะและโกลิยะก็ไม่อาจแยกกันได้ฉันนั้น

เพราะฉะนั้น ขอให้ท่านทั้งหลายวางอาวุธเสียเถิด หากท่านฆ่ากันตายฝ่ายละมากเท่าไร
จะทำให้ น้ำในลำน้ำโรหิณีเพิ่มขึ้นจนพอเลี้ยงต้นข้าวก็หาไม่ได้ เพราะทุกฝ่ายจะต้องย่อยยับ
ไปด้วยกัน หาได้ตายเพียงฝ่ายเดียวไม่ ขอให้หันหน้ามาปรองดองกัน แก้ปัญหาความขาดแคลนน้ำ
ด้วยวิธีอื่นเถิด อย่าใช้วิธีที่กำลังจะใช้อยู่เวลานี้เลย”

พระดำรัสของพระศาสดา ทำให้พระญาติทั้งสองฝ่ายหวนระลึกถึงความสัมพันธ์ระหว่าง
วงศ์ทั้งสอง ซึ่งสืบเนื่องติดต่อกันตลอดมา รู้สึกสังเวชสลดใจ จึงมิได้จับอาวุธเพื่อประหาร
ประหารกันอีก เขาถวายเป็นมงคลพระบรมศาสดาด้วยความเคารพเลื่อมใสอย่างยิ่ง

ก็แลในหมู่นั้น บางคนได้บรรลุอรุณผล มีโสดาปัตติผล เป็นต้น

นี่คือพระพุทธจริยาอันเกี่ยวด้วยหมู่พระญาติ

๒๕

รางวัลอันประเสริฐ

ขอ

ย้อนกล่าวถึงพระนางยโสธรา พระราหุลและพระเจ้าสุทโธทนะสักเล็กน้อย...

จำเดิมแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสละเครื่องอาภรณ์และราชบัลลังก์ อันลอยอยู่เบื้องหน้า ออกมหาภิเนษกรรมณ์ แสวงหาพระโพธิญาณแล้ว พระนางเจ้ายโสธราก็ก่นแต่เศร้าโศก หาความรื่นรมย์ใดๆ มิได้เลย

ดอกไม้ในพระราชอุทยานที่บ้านสะพรั่ง ส่งกลิ่นหอมหวานอยู่ตลอดทิวาราตรี พระภุชญาและสตรีภารณอันประเสริฐ ล้วนแต่สรรแล้วจากแคว้นกาสิ พระกระยาหารที่ประณีตโอชารสดนตรีที่ไพเราะปานทิพยดุริยางค์ ฯลฯ เหล่านี้เคยทำให้พระนางรื่นรมย์พระทัย สมัยเมื่อพระราชสวามียังอยู่เคียง แต่มาบัดนี้สิ่งเหล่านั้น มิได้มีความหมายทางชื่นชมโสมนัสแก่พระนางเลยแม้แต่น้อย

พระสิทธัตถศาकยบุตรจะเสด็จออกผนวชด้วยเหตุผลอันใดก็ช่างเถิด แต่ในฐานะที่พระนางเป็นสตรี พระนางย่อมจะทรงคิดมากเป็นธรรมดา เมื่อพระสวามีทอดทิ้งไปอย่างไม่ไยดีตลอดเวลา ๗ ปีที่จาก จะส่งข่าวให้ทราบสักนิดหนึ่งมิได้มี จะให้พระนางเข้าพระทัยว่าอะไร ? พระนางมีสิ่งบกพร่องในหน้าที่ของชายาหรือ พระสวามีทรงเบื่อพระนางเพราะล่วงวัยสาวหรือ ? การประสูติพระโอรสพระองค์แรกทำให้พระนางทรุดโทรม จนไม่เป็นที่ปรารถนาทอดพระเนตรแห่งพระสวามีที่เดียวหรือ ? หรือเพราะเหตุไรกันแน่ ?

ประจวบเหมาะกับวันที่พระสิทธัตถะจากไปนั้นเป็นวันที่พระนางประสูติพระโอรส พระองค์แรก ตลอดระยะเวลาเป็นสิบปีที่ครองความเป็นสามีภรรยาขึ้นมา ในโอกาสเช่นนี้ สตรีย่อมต้องการให้สามีอยู่ใกล้ เพื่อเข้าปลอบประโลมใจให้อบอุ่น เมื่อมองดูลูกที่รักก็ต้องหวนคิดถึงพ่อของเขา แต่พ่อของเขาไปไหน ?

ในภาวะการณ์เช่นนี้ จะยากจนข้นแค้นอย่างไร สตรีย่อมต้องการสามีให้อยู่ใกล้ เธออบอุ่น มีความสุข มีความภูมิใจว่าเธอมีเจ้าของ โดยเฉพาะเมื่อมีสมบัติส่วนกลางคือลูก ซึ่งเป็นที่ประจักษ์แก่โลกว่าเป็นผลรวมแห่งคนทั้งสอง คนใดคนหนึ่งทำให้มีขึ้นโดยลำพังตนเอง ไม่ได้ เมื่อเป็นดังนี้ เธอย่อมต้องการอย่างยิ่ง ซึ่งผู้มีส่วนร่วมให้กำเนิดทารกขึ้นมา

สตรีทั่วไปมีความรู้สึกอย่างไร พระนางยโสธรา ก็มีความรู้สึกอย่างนั้น แต่พระนางจะอย่างไร จะว้ายน้ำตามจับปลา ซึ่งล่องลงสู่ห้วงน้ำลึกเสียแล้วได้โดยวิธีใด

เมื่อหมดหนทางอื่นแล้ว พระนางก็ทรงกันแสง ดูเหมือนเป็นทางเดียวที่จะปลอบประโลมพระทัยได้ นางสนองพระโอษฐ์ ข้าราชการบริวาร และพระญาติวงศ์ฝ่ายหน้าฝ่ายในต่างก็เศร้าสลดตาม และคอยปลอบพระทัยให้คลายโศก แต่คำปลอบโยนเหล่านั้นมิได้มีความหมายอะไรเลย มิได้ซึมซาบเข้าในพระทัยของพระนาง ยิ่งมีคนปลอบมากยิ่งขึ้นทำให้ระลึกถึงพระสวามีมากขึ้น

พระวิสูตร แท่นบรรทม และเครื่องใช้ต่างๆ พระนางรับสั่งให้เก็บเสีย เพราะสิ่งเหล่านั้นล้วนกระตุ้นเตือนให้ระลึกถึงผู้จากไป พระนางรับสั่งให้นำของใหม่มาเปลี่ยน มีสิ่งเดียวเท่านั้นที่พระนางมีอาจเปลี่ยนได้ ไม่มีอะไรมาแทนได้ สิ่งนั้นคือพระราหุลปิโยรส

แทบทุกคืนพระนางจะตรัสกับพระราหุล ตรัสถึงพระสวามี เสมือนว่าพระราหุลสามารถเข้าพระทัยในพระดำรัสของพระนาง แต่ก็ช่างเถิด พระนางเพียงระบายความคับอกคับใจ ออกเสียบ้างเท่านั้น

พระนางจะเซยคางพระราหุลเพียงเบา ก็มลงจุมพิตแผ่วด้วยความถนอม พระทัยนั้นหวนระลึกถึงพระสวามีพลาบเปรย

“ราหุล ลูกรัก ! เจ้านี้อาภัพบิดา เวรกรรมอะไรหนอของเจ้าหรือของแม่ วันที่เจ้ามาสู่โลก เขาก็จากไปมิได้บอกแม่เลยแม้แต่คำเดียว เขารังเกียจเจ้าหรือรังเกียจแม่กันแล้ว แม่สงสารเจ้าเกิดมามีบิดาเหมือนไม่มี ราหุล ลูกรัก เราอยู่กันสองคนนะ อย่าทิ้งแม่ไปเสียอีก”

ความรักความเคารพเลื่อมใสที่พระนางมีต่อพระศาสดานั้นมิได้ลดน้อยลงเลย เพราะฉะนั้น จึงปรากฏว่า เมื่อพระนางทราบว่พระศาสดาทรงกระทำอย่างใด ในสมัยที่ทรงแสวงหาโมกขธรรมอยู่ พระนางก็ทรงกระทำอย่างนั้นด้วย เพื่อให้ทรงสบายพระทัยว่า แม้พระนางจะประทับอยู่ในพระราชวัง ก็ได้มีความสุขไปกว่าพระศาสดา พระนางทรงประพฤติพระองค์เป็นเพื่อนร่วมทุกข์จริง สมกับพระดำรัสที่เคยให้ไว้ สมัยเมื่อเพิ่งครองรักกันใหม่

“ครองรักกันใหม่” คนที่อยู่ในสภาพนี้ มักมีคำมั่นสัญญาต่างๆ เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่ง เชื่อโดยปราศจากลังเลว่า ตนรักอีกฝ่ายหนึ่งอย่างยิ่ง เป็นหนึ่งในดวงใจของเขาและไม่มีใคร อีกเลย แต่เมื่อ “ความใหม่” นั้น ผ่านพ้นไปแล้ว เขาจะลืมนัดคำมั่นสัญญาหรือไม่ เขาจะมีความ รู้สึกต่อผู้ที่เขาเคยพร่ำว่ารักนั้นประการใด โดยธรรมดา ความรู้สึกของคนย่อมเปลี่ยนแปลงได้ แต่ไม่น่าจะให้เปลี่ยนแปลงไปในการสร้างความทุกข์ให้แก่ผู้อื่น

กรณีพระศาสดานั้น พระองค์ทรงผลจากพระโอรสและพระชายาไป เสมือนหมอละ จากคนไข้ เพื่อไปแสวงหายาที่สามารถบำบัดโรคได้โดยเด็ดขาด แม้จะทิ้งคนไข้ให้ว่าเหวบ้าง ในกรณีเช่นนี้ ก็ถือว่าเป็นคุณ

มีคนเป็นอันมากตำหนิจริยาของพระศาสดา สมัยเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระ เวสสันดร ที่ยอมสละพระชาติ กัณหาเป็นทานแก่ชูชกว่า ทรงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์ ก่อความทุกข์ยากให้แก่ลูกน้อยทั้งสอง

ความจริงพระองค์ก็ทรงปรารถนาก่อนจะมอบพระราชปิโยรสให้ไปว่า พระโอรสติดาจะไม่ เป็นที่รักก็หาไม่ได้ แต่ปรารถนาพระโพธิญาณเพื่อช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารสาคร ทรงมุ่งทำการใหญ่ จึงต้องเสียสละอันยิ่งใหญ่ และต้องการผู้ช่วยเหลือพระองค์บ้าง เช่น พระมเหสี พระโอรส เป็นต้น หากผู้ต้องการพระองค์เอง พระองค์ก็จะทรงยอมให้ ผลจากการเสียสละอย่างมีแผนของพระองค์ก็คือ พระชาติ กัณหาได้เข้าไปอยู่ในกรุงสีพีกับ พระอัยกา อัยยิกา สบายกว่าทนทุกข์ทรมานอยู่ในป่ากับพระองค์นั้นระยะหนึ่ง

ระยะที่สอง เมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นพระสิทธัตถะ และในภายหลังได้ตรัสรู้ เป็นพระพุทธเจ้า ด้วยความพยายามอันยิ่งยวดแล้ว ก็ได้ทรงโปรดพระราหุล (พระชาติใน ชาติก่อน) และนางอุบลวรรณาภิกษุณี (พระกัณหาในชาติก่อน) ให้ได้ขุมทรัพย์อันประเสริฐ คือพระอรหัตตผล ลีลาการเวียนว่ายตายเกิดในภพทั้งปวง การกระทำของพระองค์เยี่ยงนี้ ควรแก่การตำหนิหรือ

หากตำหนิพระเวสสันดร ก็ควรตำหนิการสละโอรสชายาและพระราชบิดาของพระสิทธัตถะ แล้วเสด็จออกผนวชด้วย เพราะเป็นการกระทำในท่วงทำนองเดียวกัน คือก่อความทุกข์ ความกังวลแก่ผู้ที่พระองค์สละไป

พระอัยยาคัยแห่งพระโพธิสัตว์นั้น กว้างขวางลึกซึ้งยิ่งนัก จะนำสามัญสำนึกและ สิ่งที่คนสามัญทั่วไปทำได้ฤ หากพระองค์ทรงกระทำอย่างที่คนทั้งหลายทำ พระองค์จะเป็น พระพุทธเจ้าได้อย่างไร ก็คงต้องเกิด แก่ เจ็บ และตาย อย่างคนทั้งหลาย ต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด

ตลอดเวลาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงมหาโมกขธรรมอยู่นั้น พระราหุลยังเยาว์มาก พระชันษาเพียง ๖ ปีลงมา ดังนั้นจึงทรงพระสำราญเบิกบานพระทัยอยู่เสมอ พระราชกุมาร ไม่เคยทรงทราบถึงความเศร้าอันลึกซึ้ง ที่เกาะกินดวงหทัยของพระราชมารดาอยู่ ไม่เคยทรง

ทราบว่าคุณมอญจากอ้อมพระพาหาแห่งพระราชบิดานั้นเป็นอย่างไร ไม่เคยได้เห็นพระพักตร์ พระบิดา จึงไม่เคยทรงรู้รสแห่งความรักระหว่างพ่อกับลูก แต่เจ้าชายน้อยก็ได้มีความกังวล แต่อย่างใด เพราะได้รับความทะนุถนอมจากพระมารดา พระเจ้าปู่และพระประยูรญาติอย่างยิ่ง

เจ้าชายน้อยราหุล มีพระรูปถอดเอาพระลักษณะแห่งพระบิดาไว้ได้มาก จึงมีแววแห่ง ความสง่างาม สมสกลกษัตริย์ ทรงฉลาดรู้แจ้ง แต่มีบางครั้งเหมือนกัน ที่ทรงมีแววแห่ง ผู้ช่างคิดช่างตรอง แม้จะไม่เด่นชัดนัก เพราะยังทรงพระเยาว์มาก แต่แสดงว่าได้ทรงถ่ายทอด เอาพระอุปนิสัยแห่งพระราชบิดาไว้ด้วย

เช้าวันหนึ่งในวสันตฤดู^๑ เวลาสาย แสงแดดอุ่นสาดลงทั่วอุทยาน นกเล็ก ๆ เต็มไป ด้วยความร่าเริง วิ่งเล่น และกระโดดจับกิ่งไม้ซึ่งเพิ่งผลิใบใหม่ มองดูประหนึ่งไปด้วยสีทอง ฤดูนี้แหละ เป็นที่ชื่นชมโฉมหน้าสำหรับชาวนคร โดยเฉพาะชาววังที่มีภารกิจน้อย อากาศ ไม่หนาวนัก ไม่ร้อนเกินไป แสงแดดอุ่น มองไปทิศใด เห็นแต่ต้นไม้สลัดใบเก่าทิ้ง มีใบอ่อนใหม่ ขึ้นมาแทน นารีนรมย์จริงๆ

พระนางยโสธราจุพระหัตถ์น้อยของพระราหุลปิโยรส ทรงชี้ชวนให้ดูสิ่งต่างๆ อันพึงชม เจ้าชายน้อยก็เพลิดเพลิน คอยทูลถามพระมารดาครั้งแล้วครั้งเล่าตามประสาเด็ก จนกระทั่งเสด็จมาถึงริมลำธารซึ่งไหลผ่านพระราชอุทยานนั้น เจ้าชายน้อยทรงโยนก้อนกรวด ลงไปในสายน้ำ และทรงทอดพระเนตรสายน้ำอันไหลเอื่อยมิได้หยุด ทูลถามพระมารดาว่า

“ข้าแต่พระมารดา น้ำนี้ กับน้ำในสระโบกขรณีในวังเหมือนกันหรือไม่ ?”

“เหมือนกันสิลูก” พระนางยโสธราตรัสตอบ พलगจึงมองดวงพักตร์ของเจ้าชายด้วย พระทัยเสนาหา

“ถ้าอย่างนั้น ทำไมในสระโบกขรณีจึงไม่ไหล น้ำในลำธารนี้ไหลไม่หยุด อะไรทำให้มันไหล และทำไมมันจึงไม่ไหลไปทางโน้นบ้าง” เจ้าชายพलगชี้พระหัตถ์ไปทางเหนือ น้ำ “ทำไมมันจึง ไหลไปทางเดียวอยู่ตลอดเวลา”

นี่คือความช่างคิดช่างสังเกตของเจ้าชายน้อยผู้สืบเชื้อสายแห่งพระบรมศาสดา

ณ ที่นั่นเอง คือพระราชอุทยานที่มีลำธารไหลผ่าน พระนางยโสธราได้ทรงสดับข่าว ความเป็นไปของพระบรมศาสดาจากนายพาณิซ ซึ่งเดินทางมาจากเบญจคีรีนคร (ราชคฤห์) ว่าพระมหามุนีศากยบุตรได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ที่พระองค์ทรงประสงค์แล้ว กำลังเที่ยวประกาศธรรมอยู่ เป็นที่เคารพนับถือของชนทุกชั้น จนกระทั่งถึงจอมเสนาแห่ง แคว้นมคธ คือพระเจ้าพิมพิสาร

^๑ ฤดูใบไม้ผลิ

“มนุษย์ทั้งหลายอื่นจมตัวเองอยู่ในกามกิเลสและวัฏสงสาร เหมือนนกที่เคยกรง แม้ประตูกรงจะแอ่ออก ก็หากล้าบินออกไปไม่ เพราะเต็มไปด้วยความหวั่นไหวและหวั่นเกรง แต่พระบรมศาสดาพระองค์นั้น เหมือนนกที่กล้าหาญ เมื่อประตูกรงเผยออกเพียงเล็กน้อย ก็บินออกไปทันที และได้ประสบสุขสำราญในป่ากว้าง เป็นอิสระอย่างแท้จริง” นี่คือคำสรรเสริญพระจอมมุนี จากปากของนายพาณิข ที่พระนางยโสธราได้ทรงสดับ

พระนางถึงกับสวมนกอดพระราหุล แล้วสะอื้นไห้ เพราะระลึกถึงพระศาสดานั้น ประการหนึ่ง อีกประการหนึ่ง เพราะทรงรำพึงถึงพระนางเองและพระราชโอรสว่า บัดนี้พระนางจะมีเป็นเหมือนนก ที่เคยทรงมีกล้าบินไปสู่ป่ากว้างอันมีความว่า “อิสระ” ไปหรือ ? พระนางยังจมอยู่ในกองกิเลส ขังตนเองอยู่ในกรง คือวัฏฏะ ใช่หรือไม่

“โอ ! พระองค์ที่ประเสริฐ ถ้ากระไร พึงรับและนำยโสธราพร้อมทั้งราหุลน้อยออกไปจากกรงคือวัฏฏะด้วยเถิด” พระนางทรงรำพึง

แลในปีต่อมา เมื่อพระศาสดาเสด็จมานครกบิลพัสดุ์เป็นครั้งแรก พระนางได้หมอบลงแทบพระบาทของพระพุทธองค์ทรงรำพันนานาประการ พรรณนาถึงดวงหทัยของพระนางที่เปี่ยมไปด้วยความระลึกถึงพระองค์โดยมิได้จืดจาง

“ยโสธราเอ๋ย ! พวกเราทั้งหลายเหมือนเนื้อที่ติดบ่วงหรือนกที่หมกตัวอยู่ในกรง ตถาคตได้ทำลายบ่วงและกรงออกไปก่อน หาใช่เพียงเพื่อเอาตัวรอดเพียงคนเดียวไม่ เมื่อตถาคตหลุดพ้นแล้ว จึงได้นำกำลังมาช่วยพวกเราทั้งหลาย กำลังของเราคือทศพลญาณ อันมีอำนาจบันดาลให้ผู้ปฏิบัติตามคำสอนของเรา หลุดพ้นจากบ่วงและกรงเช่นเดียวกับเรา บุคคลจะมีความสุขเต็มที่ก็เพราะอิสระ ปราศจากเครื่องผูกพัน เทียวไปได้ตามปรารถนา เหมือนเนื้อในป่าที่ไม่ติดบ่วง ด้วยประการฉะนี้ ความทุกข์ทั้งปวงก็จะหลุดร่วงไปเอง

ยโสธราเอ๋ย ! หกปีที่เราจากไป ไปเพื่อประโยชน์ของเธอ ของพระประยูรญาติและของชาวโลกทั้งมวล บัดนี้เราได้ค้นพบสิ่งที่เราปรารถนาแล้ว และได้นำมาฝาก สิ่งนี้คืออมตธรรม อันบุคคลผู้ดื่มแล้ว ไม่ต้องเกิด แก่ เจ็บตาย อีกต่อไป

ยโสธรา ! เราได้รู้แจ้งแล้วว่า ความสุขอันเป็นโลกียะทั้งมวลมีที่สุดเป็นทุกข์ นันทิราคะ คือความกำหนัด อาศัยความพลัดพลินทั้งมวล มีที่สุดเป็นความเศร้า ความพอใจในภพทั้งปวง เป็นการร่ำไปหาหลุมถ่านเพลิงอันลุกโพล่ง ความสงบเยือกเย็นอันปราศจากกิเลส นั้นแล คือรางวัลอันประเสริฐที่มนุษย์ควรขึ้นให้ถึง ยโสธราเอ๋ย ! ไม่มีความสุขใด เสมอด้วยความสงบ ไม่มีความสุขสงบใด เสมอด้วยพระนิพพาน การดับกิเลสทั้งปวง”

พระจอมมุนีจบพระพุทธดำรัสเพียงเท่านี้ พระนางยโสธราทรงเข้าพระทัยบ้าง ไม่เข้าพระทัยบ้าง แต่ยังทรงรู้สึกขมขื่นพระทัย ที่ได้เห็นอดีตพระสวามี และได้ฟังพระกระแสพุทธดำรัส ซึ่งพระนางมิได้สดับมาเสียเป็นเวลานาน นานถึง ๗ ปี พระนางทรงรู้สึกว่ กระแสพุทธ

ดำรงนั้นเปลี่ยนไปเล็กน้อย เปลี่ยนจากความอ่อนหวานนุ่มนวลแบบโลกียชน มาเป็นความสงบเยือกเย็น น่าฟัง ในสันติภาพและเสถียรภาพแห่งพระพุทธดำรัสนั้น แต่ดวงหทัยของพระนางยังมีอาจก้าวขึ้นจากหล่มคือโลกียะได้

ดังนั้น ในวันต่อมาพระนางจึงทรงสอนให้ราหุลกุมารไปขอสมบัติอันเป็นส่วนของบิดา กล่าวคือรัชสมบัติ อันพระตถาคตทรงมีสิทธิแต่ทรงสละเสีย ราหุลกุมารก็ทรงทำตามพระเสาวนีย์

พระมหาโมหิศาภยบุตรทรงสดับดังนั้น ทรงพระดำริว่า บุตรน้อยของพระองค์มาขอโลกียสมบัติอันไม่ยั่งยืน พระองค์จะทรงประทานโลกุตตรสมบัติแก่พระราหุล ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงรับสั่งให้พระสารีบุตรบรรพชาพระราหุลเป็นสามเณร เป็นสามเณรรูปแรกในศาสนาของพระตถาคต

พระเจ้าสุทโธทนะทรงเดือดร้อนพระทัยในการบรรพชาของสามเณรราหุล เรื่องพระนันทะนั้นครั้งหนึ่งแล้ว พระพุทธบิดาทรงตั้งความหวังไว้ว่า พระนันทะโอรสแห่งพระนางมหาปชาบดีโคตมี จักสืบสันตติวงศ์แทนพระองค์ เมื่อทรงละทิ้งพระกาย แต่พระศาสดาก็ทรงชักชวนให้บวชเสีย ทิ้งให้คู่อภิเษกของพระนันทะเป็นมายัชนหมาก พระเจ้าสุทโธทนะจึงทรงเลื่อนความหวังมาตั้งไว้ที่พระราหุล พระปนัดดา เพื่อให้ครองแคว้นสาकยะต่อไป แต่แล้วความหวังของพระองค์ก็สูญสิ้นอีก พระองค์ไม่อาจทนได้อีกต่อไป จึงเสด็จไปเฝ้าพระศาสดากราบทูลว่า

“พระองค์ผู้เจริญ! เมื่อก่อนที่หม่อมฉันได้ตั้งความหวังไว้ว่าพระองค์เองจะสืบสันตติวงศ์รับช่วงเวตฉัตร์จากหม่อมฉัน แต่แล้วพระองค์ก็ทรงทอดทิ้งไปโดยไม่ไยดี ก่อความโทมนัสแก่หม่อมฉันครั้งหนึ่งแล้ว ต่อมาหม่อมฉันได้หวังพระนันทะ พระอนุชาต่างพระมารดาของพระองค์ พระองค์ก็ชวนนันทะออกบวชเสียอีก คนสุดท้ายคือราหุลกุมาร ซึ่งหม่อมฉันหวังนักหนาว่า จะเป็นราชาแห่งกบิลพัสดุ์ต่อไป แต่หม่อมฉันก็ต้องผิดหวังอีก จะทำอย่างไรเล่า พระองค์ผู้เจริญ! หม่อมฉันพูดอะไรไม่ถูกแล้ว”

พระตถาคตเจ้าทรงดูขุณิ มิได้ตรัสตอบประการใดเลย

“ที่แล้วก็ขอให้แล้วไปเถิด” พระเจ้าสุทโธทนะตรัสต่อไป “แต่เบื้องหน้าแต่นี้จะบวชลูกใครหลานใคร หรือสามีของใครก็ควรจะให้พ่อแม่ผู้ปกครองหรือภรรยาของเขาอนุญาตเสียก่อน อย่าให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน เพราะลัทธิอนาคาริกของพระองค์เลย”

“ขอถวายพระพร !” พระศาสดาตรัสตอบ “อาตมภาพขอรับปฏิญญาข้อนี้ คือต่อไปเบื้องหน้าอาตมภาพจะไม่ยอมบวชให้ใคร และจะตั้งเป็นธรรมเนียมมิให้สาวกของอาตมภาพบวชใครที่พ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือภรรยาของเขายังไม่อนุญาต”

ก็แลตั้งแต่บัดนั้นมา พระศาสดาก็ทรงตั้งเป็นธรรมเนียมมาจนกระทั่งบัดนี้ ห้ามบวชผู้ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตจากผู้ปกครองหรือมารดา บิดา ภรรยา หรือหากเป็นข้าราชการ (ราชภัก) ก็ต้องได้รับอนุญาตจากผู้บังคับบัญชาเสียก่อน

พระผู้มีพระภาคทรงอนุโลมตามพระพุทธบิดาด้วยประการฉะนี้

พระศาสดาทรงดำรงพระองค์เป็นธรรมราชา ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมทุกประการ เมื่อทรงบัญญัติพระวินัยให้ภิกษุสาวกของพระองค์ เคารพกันตามลำดับอาวุโสแล้ว การแจกเสนาสนะแก่ภิกษุ เจ้าหน้าที่เสนาสนะก็ให้เสนาสนะดีแก่ภิกษุผู้มีพรรษามาก และแจกลดหลั่นกันลงมาตามลำดับ ทรงให้สามเณรแม้บวชแล้วหลายพรรษา ต้องเคารพสักการะภิกษุ แม้ผู้บวชในวันนั้น

คราวหนึ่งมีภิกษุมาเฝ้าพระศาสดากันมาก จนเสนาสนะไม่พอ สามเณรราหุลจึงต้องสละเสนาสนะของตนให้แก่ภิกษุอาคันตุกะ แล้วไปอาศัยอยู่ในเวจกุฎี (ส้วม) แล้วขัดกลอนจะนอนในส้วมนั้น

พระผู้มีพระภาคไม่ทรงทราบเลยว่า สามเณรราหุล พุทธโอรสไปประทับอยู่ในเวจกุฎี เสด็จไปสู่ที่นั้นโดยปกติ ทรงกระแอมขึ้นก่อน ก่อนจะผลึกประตุ สามเณรราหุลก็กระแอมรับ

“ใครนั่น ?” พระศาสดาตรัสถาม

“ข้าพระพุทธเจ้า ราหุล พระเจ้าข้า” สามเณรราหุลทูลตอบ

“ทำไมมาอยู่ที่นี้ ราหุล ?”

“เสนาสนะไม่พอ พระเจ้าข้า”

“เธอตั้งใจจะนอนที่นี้ตลอดคืนหรือ ?”

“พระเจ้าข้า” สามเณรราหุลทูลรับ

“ออกมาก่อนเถิด ราหุล” พระศาสดาตรัสเรียก

สามเณรราหุลเสด็จออกมา ถวายบังคมพระตถาคตเจ้าแล้วนั่งอยู่ พระจอมมุนีประทับยืนนั่งอยู่ครู่หนึ่ง พระจินตนาการของพระองค์ได้ย้อนหลังไปไกล

จะมีให้พระองค์ทรงดำริย้อนหลังอะไรได้ อนิจจา ! สามเณร ราหุล พุทธโอรส ผู้ประสูติแล้วในราชสกุล มีสิทธิในราชสมบัติครองความเป็นใหญ่ เป็นจอมชนในแผ่นดินต่อไปภายหน้า ทั้งพระมารดาและพระบิดา ล้วนเกิดในตระกูลกษัตริย์ อันสืบช่วงกันมาหลายชั่วอายุ แต่ต้องมานอนในเวจกุฎี (ส้วม) ช่างน่าสงสารอะไรเช่นนั้น

“มาเถิดราหุล !” พระศาสดาทรงชักชวน ลูบพระเกศาอันสั้นของพระโอรสน้อยด้วยความปรานี แล้วจึงพระหัตถ์ดำเนินไป “เราจะฝากเธอให้นอนกับพระรูปใดรูปหนึ่ง”

พระศาสดานำสามเณรราหุลไปฝากให้นอนกับพระรูปหนึ่งซึ่งมีอธยาศัยงาม แล้วให้ทรงประชุมสงฆ์ ผ่อนพระพุทธรูปประดิษฐานมาให้สามเณรนอนในห้องเดียวกับภิกษุได้ แต่ต้องไม่เกิน ๓ คืบ

เดิมที่เคยทรงบัญญัติพระวินัยไม่ให้สามเณรนอนในห้องเดียวกับภิกษุ อาศัยเรื่องสามเณรราหุลเป็นปฐมเหตุ จึงทรงผ่อนผันลงมาด้วยพระกรุณาและการฉวยลक्षण คือการผ่อนปรนตามเหตุการณ์อันเหมาะสม

ตลอดเวลาที่เป็นสามเณรและตลอดถึงอุปสมบทเป็นภิกษุแล้ว พระราหุลน้อมพระทัยไปในการศึกษา ทรงเป็นผู้ว่าง่าย ไม่เย่อหยิ่ง ไม่กระด้าง ไม่ทะนงตนว่าเป็นพระโอรสแห่งจอมสงฆ์ ทรงฝึกฝนพระทัยในการศึกษายิ่งนัก ยิ่งได้พระสารีบุตร ผู้เลิศในทางปัญญาเป็นอุปัชฌายะด้วยแล้ว ยิ่งเป็นโอกาสให้พระราหุลทรงศึกษาพระพุทธรูปจนอย่างแตกฉาน จนกระทั่งในระยะกาลต่อมา พระศาสดาได้ทรงยกย่องพระราหุลว่า เป็นยอดแห่งพระสาวกผู้ใคร่ในการศึกษา

๒๒

ทรงเป็นศาสดาที่สาวกควรภูมิใจ

แล

คราวหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้เสด็จไปสู่ที่อยู่ของพระราहुล พระราहुลเห็นพระศาสดาแต่ไกล จึงเตรียมน้ำล้างพระบาทไว้ เมื่อพระพุทธรองค์เสด็จเข้ามาใกล้แล้ว จึงถวายบังคมและล้างพระบาท

พระจอมมุณีเทน้ำล้างพระบาทนั้นเสียให้เหลือติดภาชนะไว้หน่อยหนึ่ง แล้วตรัสถามพระราहुลว่า

“ราहुล ! น้ำในภาชนะนี้เหลืออยู่มากหรือน้อย ?”

“เหลืออยู่น้อย พระเจ้าข้า” พระราहुลทูลตอบ

“ดูก่อนราहुล ! น้ำนี้เหลืออยู่น้อยฉันใด คุณความเป็นสมณะก็เหลืออยู่น้อย สำหรับผู้พูดเท็จทั้งๆ ที่รู้ (สัมปชานมุสาวาท) ฉันนั้น”

แล้วพระองค์ทรงคว่ำภาชนะนั้นเสีย พลางตรัสถาม

“ราहुล ! น้ำยังเหลืออยู่ในภาชนะหรือไม่ ?”

“ไม่เหลือเลย พระเจ้าข้า”

“ราहुล ! คุณความเป็นสมณะก็เหมือนกันไม่เหลือติดอยู่เลย สำหรับผู้จงใจพูดเท็จ (สัมปชานมุสาวาท)”

“ราหุล !” พระองค์ทรงเปลี่ยนเรื่องใหม่ “กระจงเงาเขามีไว้ทำไม ?”

“มีไว้สำหรับส่องดูหน้า เพื่อกำจัดตำหนิที่หน้า พระเจ้าข้า”

“ถ้าหน้าไม่มีตำหนิ เรียบร้อยดี บุคคลผู้นั้นจะปลื้มใจหรือไม่ ?”

“ปลื้มใจอย่างแน่นอน พระเจ้าข้า”

“ราหุล ! กระจงเงามีไว้มองดูตำหนิที่หน้าฉันใด บุคคลพึงใช้สติปัญญาพิจารณาดูกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรมของตนฉันนั้น กรรมใดเป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนและผู้อื่น หรือเบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน พึงเว้นกรรมนั้นเสีย เพราะกรรมนั้น ย่อมให้กำไรคือทุกข์ ให้ผลเป็นความทุกข์ ส่วนกรรมใดตรงกันข้าม พึงทำกรรมนั้น อันมีความสุขเป็นกำไร มีความสุขเป็นผล”

พระราหุลผู้ใคร่ต่อการศึกษาอยู่แล้ว ได้ฟังพระพุทธดำรัสเช่นนี้ ก็น้อมรับด้วยความเคารพ ปลื้มใจว่า พระศาสดาทรงอนุเคราะห์ตน ผู้มีลักษณะเช่นนี้ ย่อมได้รับอนุเคราะห์จากผู้หวังดี ด้วยความรู้ที่แปลกและใหม่เสมอ

มีคนจำนวนไม่น้อยสงสัยในเรื่องกุศลกรรมและอกุศลกรรม หรือความดี ความชั่วว่า อะไรคือความดี อะไรคือความชั่ว เพราะการกระทำอย่างหนึ่ง คนพวกหนึ่งเห็นว่าดี คนอีกพวกหนึ่งอาจเห็นว่าชั่ว หาข้อยุติได้ยาก

แม้จะมีคำจำกัดความอยู่แล้วว่า การกระทำ คำพูด และความคิดอันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนให้เดือดร้อน เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่นให้เดือดร้อน และไร้ประโยชน์ อันนั้นเป็นความชั่ว ส่วนที่ตรงกันข้ามเป็นความดี

กระนั้นก็ตาม ยังมีข้อแย้งอีกมาก มีรายละเอียดที่ต้องพิจารณาไม่มีที่สิ้นสุด เพราะเป็นปัญหาของปรัชญา และจริยศาสตร์ เพราะฉะนั้น เมื่อมีปัญหาทำนองนี้เกิดขึ้น จึงควรสรุปไว้ขั้นหนึ่งก่อน เพื่อผลในทางปฏิบัติว่า สิ่งใดที่เห็นว่าชั่วโดยสามัญสำนึกของตนนั้นเอง ก็เว้นสิ่งนั้นเสีย สิ่งใดเห็นว่าดีก็ทำสิ่งนั้น ไม่ต้องใช้สติปัญญา หารายละเอียดมากเกินไป เพียงใช้สามัญสำนึกเท่านั้น

ความจริงเท่าที่ประจักษ์แก่คนจำนวนมากมีอยู่ว่า มีอยู่หลายสิ่งหลายอย่าง ที่สามัญสำนึกบอกว่าชั่ว แต่บุคคลผู้นั้นก็ยังละเว้นไม่ได้ และมีหลายสิ่งหลายอย่าง ที่สามัญสำนึกบอกว่าดี แต่เขาก็กังขาไม่ได้ หากบุคคลสามารถเว้นสิ่งที่รู้สึกว่าจะไม่ดีทุกอย่าง และทำสิ่งที่รู้สึกว่าจะดีได้ทุกอย่าง เขาก็จะเป็นคนดีขึ้นไปเรื่อยๆ สำหรับความดีขั้นละเอียด เขาก็จะมองเห็นด้วยตนเอง เมื่อใจประณีตขึ้นตามลำดับ และความชั่วอย่างละเอียดก็จะถูกละไปเอง เมื่อใจสูงขึ้น จนรังเกียจความชั่วแม้เพียงเล็กน้อย

ฝ่ายพระนางเจ้าโยโสธรา เมื่อพระสวามีทรงผนวชนั้น ทรงมีความหวังและอบอุ่นอยู่ที่ราหุล บัดนี้ราหุลก็บวชเสียอีก และไม่มีทางจะสึกออกมาครองพราราสเลยเป็นอันขาด พระนางหมดโอกาสที่จะรี้นรมย์ต่อสิ่งใด ทรงดำริว่า เมื่อใครๆ อันเป็นที่รักบวชกันหมดแล้ว พระนางก็ควรจะบวชบ้าง จึงเสด็จออกผนวชเป็นภิกษุณี และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในกาลต่อมา

ทั้งสามคือพระศาสดา พระนางเจ้าโยโสธรา และพระราหุลได้หลุดพ้นจากบ่วงทั้งปวง ได้รับรางวัลแห่งชีวิตที่ดีที่สุด บัดนี้พระนางโยโสธราได้ประจักษ์ชัดด้วยพระองค์เองแล้วว่า การจากไปของพระศาสดา ซึ่งก่อให้เกิดความเศร้าแก่พระนางในเบื้องต้นนั้น มีผลเป็นความสุขอย่างยอดเยี่ยมในเบื้องปลาย

ลักษณะเช่นนี้เอง บุคคลผู้มีสติปัญญาจึงไม่ควรตีโพยตีพาย ในเมื่อประสบความขมขื่นในบางครั้งบางคราว เพราะสิ่งที่ทำให้ขมขื่นในวันนี้ อาจกลายเป็นสิ่งที่มีอุปการะอย่างมากในวันหน้า ทำนองเดียวกัน ไม่ควรหลงระเหิรในความสำเร็จบางอย่างจนเกินไป เพราะสิ่งนั้นอาจชักนำไปสู่ความยุ่งยากในภายหน้าได้เหมือนกัน ปฏิบัติได้ตามนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้คงที่ไม่หวนไหวหรือมีความหวนไหวน้อยที่สุด นี่แหละคือวิถีนำไปสู่ความสงบสุข

บางคนมีความภูมิใจในบางสิ่งบางอย่างมากเกินไป แล้วเที่ยวคุยไม่รู้จักจบสิ้น ควรจะสำนึกว่า มีคนไม่กี่คนดอกที่เขาจะภูมิใจด้วยจริงๆ แม้เพียงครึ่งหนึ่งของความภูมิใจของเรา ทั้งนี้เพราะจุดสนใจและแนวโน้มในความภูมิใจของคน ไม่ค่อยอยู่ในจุดเดียวกัน คนหนึ่งอาจภูมิใจที่สุดเมื่อได้รับสิ่งนั้น แต่อีกคนอาจไม่รู้สึกละเลย ความสำเร็จเช่นนั้นจึงไม่มีความหมายอะไรสำหรับเขา เขาไม่มีความกระหึ่มในสิ่งนั้น

เล่าความต่อไปว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงกบิลพัสดุ์นั่นเอง วันหนึ่ง พระเจ้าสุทโธทนะทูลว่า เมื่อพระศาสดากำลังบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่นั้น มีคนมาราบทูลว่าพระศาสดาลิ้นพระชนม์เสียแล้ว แต่พระองค์ไม่เชื่อ ทรงมั่นพระทัยว่า หากยังไม่ได้สำเร็จสิ่งที่ทรงประสงค์ พระศาสดาจะไม่ลิ้นพระชนม์

พระผู้มีพระภาคทรงสดับเรื่องนี้แล้ว ตรัสเล่าให้พระพุทธบิดาสดับ ถึงสมัยเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นธรรมบาลกุมารว่า ธรรมบาลกุมารเป็นบุตรนายบ้านชื่อธรรมบาลเหมือนกัน และในหมู่บ้านชื่อธรรมบาล ทุกคนในครอบครัวของธรรมบาลล้วนแต่ประพฤติธรรม ตั้งอยู่ในศีล เว้นการเบียดเบียน ในหมู่บ้านธรรมบาลนั้น ประชาชนตั้งใจประพฤติอยู่ในสุจริต และไม่เคยมีใครตายตั้งแต่หนุ่ม ต่อมา เมื่อธรรมบาลกุมารเจริญเติบโตพอที่จะศึกษาเล่าเรียนได้แล้ว บิดาก็ส่งไปเรียนศิลปศาสตร์ ณ สำนักอาจารย์ทศปาโมกข์เมืองตักศิลา ขณะที่เรียนอยู่นั้น บุตรของอาจารย์คนหนึ่งลิ้นชีวิตลง ศิษย์คนอื่นๆ พากันร้องไห้เศร้าโศกเสียตายว่า บุตรของอาจารย์ไม่ควรตายตั้งแต่เป็นหนุ่ม แต่ธรรมบาลกุมารไม่ร้องไห้ เพราะได้รับการอบรม

ในเรื่องมรณัสสติภาวนามาเป็นอย่างดี และได้อบรมในคุณธรรมอื่นๆ จากสกุล ให้มองเห็นชีวิตอย่างถูกต้องตามความเป็นจริง

ศิษย์ร่วมสำนักพากันสงสัยว่าเหตุไร ธรรมบาลกุมารจึงไม่ร้องไห้ จึงถามกันขึ้น ธรรมบาลตอบว่า การร้องไห้ไม่ทำให้คนตายคืนชีวิตได้ และเขาก็ประหลาดใจเหมือนกันว่า ทำไมบุตรของอาจารย์จึงเสียชีวิตตั้งแต่ยังหนุ่ม ที่บ้านของเขา ไม่มีคนตายตั้งแต่เป็นหนุ่มเลย

พวกศิษย์ได้นำความนั้น เรียนให้อาจารย์ทราบ อาจารย์จึงถามว่า

“จริงหรือธรรมบาล ที่ว่าบ้านของเธอไม่มีใครเคยตายตั้งแต่ยังเป็นหนุ่มเลย ?”

“ข้าแต่ท่านอาจารย์ ! ข้าพเจ้ายืนยันความข้อนั้น” ธรรมบาลตอบ “ทุกคนอยู่จนชรา และตายเพราะสิ้นอายุ”

“เธอทราบไหมว่า เพราะเหตุไรคนในหมู่บ้านของเธอ จึงไม่เคยมีใครตายตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม”

“เพราะทุกคนประพฤติธรรม ตั้งตนอยู่ในสุจริต เว้นจากการเบียดเบียน ไม่ประพฤตินอกใจภรรยา และภรรยาไม่ประพฤตินอกใจสามี”

อาจารย์ทศปาโมกข์ใคร่จะทดลองด้วยตนเอง จึงมอบหมายงานในหน้าที่ของท่าน ให้ธรรมบาลกุมารดูแลไว้ก่อน ตัวท่านเองออกเดินทาง มีห่อกระดูกแพะไปห่อหนึ่ง ไปสู่หมู่บ้านธรรมบาล ถามหานายบ้าน เป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยาก เมื่อพบแล้วชายชราผู้เป็นอาจารย์ ทศปาโมกข์ก็นั่งลงร้องไห้ แสดงความเสียใจในการสูญเสียชีวิตของธรรมบาลกุมาร

“เขาเป็นคนเรียนดี มีความประพฤติดี ไม่น่าจะด่วนตายตั้งแต่ยังหนุ่ม” อาจารย์ทศปาโมกข์พูดกับบิดาของธรรมบาล

ทุกคนในครอบครัวของธรรมบาลกุมารไม่ได้แสดงอาการตื่นเต้นตกใจอะไรเลย บิดาของธรรมบาลถึงกับหัวเราะออกมาก่อนพูดว่า

“ท่านอาจารย์ ! ข้าพเจ้าขอขอบคุณอาจารย์อย่างสูงที่กรุณานำข่าวนี้มาบอกด้วยตนเอง แต่ข้าพเจ้าไม่เชื่อท่านอาจารย์ดอก ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าบุตรของข้าพเจ้าจะตายตั้งแต่ยังหนุ่ม ตระกูลของข้าพเจ้าไม่เคยมีใครตายตั้งแต่ยังหนุ่มสาว”

แม้มารดาของธรรมบาลก็กล่าวอย่างนั้น พี่สาว น้องสาว พี่ชาย น้องชาย ก็กล่าวอย่างนั้น อาจารย์ทศปาโมกข์แก้ห่อผ้าออกแล้วส่งกระดูกให้ดู พลังกล่าวว่า

“ท่านเชื่อหรือไม่เชื่อก็แล้วแต่ท่านเถิด แต่นี่คือกระดูกของธรรมบาลกุมาร ข้าพเจ้าขอมอบไว้ให้ท่าน”

“เพื่อท่านจะได้ไม่หนักในการถือกระดุกสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งกลับไป ท่านจะเอากระดุกไว้ที่นี้ก็ได้ แต่ถึงอย่างไร ข้าพเจ้าก็ไม่เชื่อดอกว่า กระดุกนี้เป็นของบุตรแห่งข้าพเจ้า บุตรของข้าพเจ้าต้องยังไม่ตายอย่างแน่นอน”

เมื่ออาจารย์ทิศาปาโมกข์ทดลองจนเป็นที่แน่ใจแล้วว่า คำที่ธรรมบาลกุมารกล่าวนั้นเป็นคำจริง อย่างน้อยก็เป็นความเชื่อถือของตระกูลธรรมบาล อาจารย์จึงเล่าความเป็นจริงให้ฟังทุกประการ ตลอดถึงการที่ตนมาที่หมู่บ้านธรรมบาล เพื่อทดลองว่าคำพูดของธรรมบาลกุมารเป็นความจริงหรือไม่เพียงใด แล้วอาจารย์จึงถามว่า

“ท่านนายบ้าน ! ท่านประพடுத்தธรรมอย่างไร มีคติประจำใจอย่างไร ท่านจึงไม่เชื่อว่าบุตรของตนจะตายตั้งแต่เป็นหนุ่มได้ โดยธรรมดา ความตายย่อมไม่เลือกความหนุ่มความแก่ แม้แต่เด็กก็ยังตาย ตายมาตั้งแต่อยู่ในท้องก็มี”

“ข้าแต่ท่านอาจารย์ !” นายบ้านตอบ “พวกเราเป็นผู้ประพடுத்தธรรม ประพடுத்தพรหมจรรย์ คือการไม่นอกใจภรรยาของตน และภรรยาก็ประพடுத்தพรหมจรรย์ไม่นอกใจสามีของตน พวกเราเว้นจากการประพடுத்தผิดในกาม ไม่เกี่ยวเกาะในทางกามกับหญิงอื่น นอกจากภรรยาของตน พวกเรามีสทาร์สันโดษ พอใจรักใคร่แต่ภรรยาของตน นอกจากนี้ พวกเรายังประพடுத்தอยู่ในสุจริตเว้นจากทุจริต เว้นการเบียดเบียน เพราะฉะนั้นชีวิตของพวกเราจึงยังยืนจนแก่เฒ่าทุกคน ไม่มีใครเคยตายเมื่อยังหนุ่ม”

อาจารย์ได้ฟังดังนั้นเลื่อมใสมาก ลาบิดาของธรรมบาลกุมาร กลับไปสู่สำนักตักศิลา ได้นำเอาธรรมนั้นไปประพடுத்தปฏิบัติด้วย

พระจอมมุนีเล่าเรื่องนี้จบ แล้วตรัสแก่พระพุทธบิดาว่า แม้ในกาลก่อนสมัยที่พระพุทธบิดาทรงเป็นบิดาของธรรมบาลกุมาร ก็เคยไม่ทรงเชื่อมาแล้วเหมือนกัน ซึ่งคำบอกเล่าว่า พระองค์สิ้นชีวิต

พระศาสดาเสด็จจากบิลพัสต์ จาริกโปรดเวไนยสัตว์ไปตามลำดับในที่ต่างๆ จวบจนพรรษาที่ ๕ ประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลาปามหาวัน เมืองเวสาลี ณ ที่นั้น พระพุทธองค์ได้สดับข่าวการประชวรของพระพุทธบิดา จึงได้เสด็จจากเวสาลีสู่นครกบิลพัสต์ เพื่อทรงทำหน้าที่ของบุตร ที่อันจะพึงทำแก่บิดาเมื่อยามป่วยไข้

พระเจ้าสุทโธทนะนั้นทรงพระชราแล้ว และพระโอรส พระนัดดา และพระปนัดดาได้ออกผนวชกันเป็นส่วนมาก ทำให้พระองค์ทรงว่าเหวอายุไม่น้อย โดยเฉพาะเวลาทรงประชวรอยากทอดพระเนตร พระพุทธเจ้า พระนันทะ พระอานนท์ และสามเณรราหุลเป็นที่อุปถัมภ์พระทัย

๑ มหาธรรมปาลชาดก ทสกนิบาต เล่ม ๒๗ ข้อ ๑๔๑๐-๑๔๒๑ นอกจากที่กล่าวในที่นี้แล้ว ยังกล่าวถึงคุณธรรมอีกเป็นอันมาก คือไม่พูดเท็จ, ชอบใจธรรมของคนดี, ให้ทานด้วยใจมองใสในกาลทั้งสาม, เลี้ยงดูสมณะและผู้ขัดสน, เว้นปาณาติบาต, อทินนาทาน, ไม่ดื่มน้ำเมา ทุกคนประพடுத்தธรรมมุ่งประโยชน์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงไม่มีใครตายเมื่อยังหนุ่มสาว

ด้วยประการฉะนี้ พระมหามุนีศาकยบุตร แวดล้อมด้วยหมู่ภิกษุ เสด็จมาถึงกรุงกบิลพัสดุ์ แล้วรีบเข้าเฝ้าพระบิดา และทรงกระทำทุกอย่าง ในหน้าที่อันบุตรที่ดีพึงกระทำ เช่น การป้อนพระกระยาหาร, น้ำ, ให้สรงสวานพระกาย หรือเช็ดพระวรกายด้วยน้ำอุ่น หรือน้ำเย็นพร้อมๆ กันนั้น ทรงปลอบประโลมพระทัย ด้วยธรรมอยู่หลายวัน จนพระพุทบิดาได้สำเร็จจอร์หัตตผล และนิพพานโดยยังมีได้อุปสมบท^๑ แลพระศาสดาได้ทรงทำงานเกี่ยวกับพิธีถวายพระเพลิงพระสรีระแห่งพุทบิดาด้วยพระองค์เอง เป็นการแสดงความกตัญญู และหน้าที่ของบุตรที่ดีครบถ้วนทุกประการ

พระศาสดา ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพร่ำสอนพุทสาวก ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ด้วยพระธรรมใด พระองค์ก็ทรงประพฤติธรรมนั้นเป็นตัวอย่างเมื่อถึงโอกาสเข้าไม่ลักแต่เพียงสอนผู้อื่นอย่างเดียว พระองค์ทรงชี้แนะเสมอ ให้สาวกเห็นคุณของมารดาบิดา และพยายามหาโอกาสตอบแทนท่าน เพราะท่านเป็นผู้อนุเคราะห์บุตรที่เกิดขึ้นมาแล้ว ด้วยดวงจิตที่อ่อนโยนยิ่ง จึงเป็นพรหม เป็นอาจารย์คนแรกของบุตร เป็นผู้อันบุตรพึงเคารพบูชา

ภิกษุบางรูป เมื่อมารดาบิดาลำบาก ไม่มีใครเลี้ยง จะไปทูลลาพระศาสดา เพื่อสีกไปเลี้ยงท่าน แต่พระศาสดาตรัสว่า แม้เป็นพระก็เลี้ยงมารดาบิดาได้ ทำกิจที่บุตรควรทำแก่ท่านได้ เช่น การซักผ้าให้ อาบน้ำให้ และให้อาหาร

โดยปกติธรรมดา อาหารที่ภิกษุบิณฑบาตได้มานั้น มีพระพุทบัญญัติห้ามให้แก่คฤหัสถ์ก่อน จะให้ได้ก็ต่อเมื่อตนได้ฉันเสร็จแล้ว หากให้แก่คฤหัสถ์ก่อน ชื่อว่า “ทำของที่เขาถวายด้วยศรัทธาให้ตกไป”

แต่สำหรับกับมารดาบิดานั้น ทรงพระพุทธานุญาตพิเศษ คืออาหารที่ภิกษุแสวงหาได้มาโดยบิณฑบาตหรือโดยวิธีใดก็ตามอันชอบธรรม หากจะให้มารดาบิดาบริโภคก่อนก็ไม่เป็นไร ไม่ชื่อว่า “ทำของที่เขาถวายด้วยศรัทธาให้ตกไป”

พระพุทองค์ทรงตระหนักดีว่า มนุษย์ทุกยุคทุกสมัยย่อมให้เกียรติยกย่องบุตรธิดา ผู้เลี้ยงมารดาบิดาของตน และสงเคราะห์ญาติในฐานะอันควร บุคคลแม้บวชแล้วเป็นบรรพชิต ก็ไม่ควรเพิกเฉยต่อศีลธรรมเบื้องต้น คือการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา

ทรงยกตัวอย่างสัตว์หลายชนิด ที่เลี้ยงพ่อแม่ของมันเมื่อพ่อแม่แก่เฒ่าหากินไม่ได้ ช้างเชือกหนึ่งเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอดอยู่ในป่า เมื่อถูกจับได้ เนื่องจากเป็นช้างที่มีลักษณะดีมาก ควรแก่การเป็นคชธาร ควรแก่พระราช เขาจึงนำมาตกปลอกไว้ ประดับประดาด้วยคชาภรณ์อันประเสริฐ ให้อาหารอย่างประณีต แต่ช้างนั้นยืนน้ำตาไหลอยู่ตลอดเวลา ไม่ยอมบริโภค

^๑ ข้อความละเอียดเรื่องพระเจ้าสุทโธทนะนิพพานนี้ อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพได้เขียนไว้แล้วในเรื่อง นันทะ ปชาบดี (รวมสาส์นพิมพ์) ท่านผู้ต้องการความละเอียดและประทับใจจากข้อความตอนนี้ พึงอ่านจากเรื่อง นันทะ ปชาบดี นันทะ-ว.ศ.

อาหาร ไม่ยอมดื่ม น้ำ เพราะระลึกว่า ป่านนี้มารดาบิดาจะบริโภคอะไร ใจเป็นห่วงกังวลถึงแต่พ่อแม่ ทำอยู่อย่างนี้หลายวันจนซูบผอม ต่อมาพวกควาญช้างจึงสืบทราบ ว่า ช้างนั้นเลี้ยงพ่อแม่ซึ่งตาบอดอยู่ในป่า จึงทูลพระราชทานให้ทรงทราบ พระราชารับสั่งให้ปล่อยช้างนั้นไป

ดูเถิด ! ช้างเป็นดิรัจฉานยังมีความสำนึกถึงป่านนี้ ไฉนเล่ามนุษย์จะพึงละเลยการบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาเสีย ขอให้ชาวช้างเถิดว่าน้ำใจของมารดาบิดาที่มีต่อลูกนั้นใสสะอาดบริสุทธิ์ ไม่มีอะไรปาน แม้สัตว์ดิรัจฉานเป็นต้นว่า แมวและสุนัขยังรู้จักหวงลูก รักลูก เทียวคาบลูกแสวงหาที่ปลอดภัย ทุกครั้งที่มันมีลูกต้องซูบผอม เพราะอดอาหารและต้องให้นมแก่ลูก มนุษย์เล่าจะมีความรู้สึกถึงซึ่งปานใดในบุตร อันเกิดแต่อกและเลือดเนื้อเชื้อไขของตน ต้องบำรุงเลี้ยงเป็นเวลานานปี อดหลับอดนอน หยุดความเพลิดเพลินต่างๆ เพื่อทำสิ่งอันจะสร้างอนาคตของลูก การบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาจึงเป็นหน้าที่ที่ได้รับบุญหลังไหลตอบแทนมากเหลือเกิน !

พระบรมศาสดาพระองค์นั้น ทรงมีพระพุทธรูปอันประเสริฐ มิได้ทรงถือพระองค์ว่า บัดนี้พระองค์เป็นพระพุทธเจ้า ไม่ต้องทำหน้าที่ของบุตรที่ดี แต่ทรงกระทำแก่พระพุทธบิดาทุกอย่าง ให้พระสาวกทั้งหลายได้ถือเป็นทิฏฐานุคติ และดำเนินตาม พระองค์ทรงตระหนักดีว่า แม้พระองค์จะทรงเป็นอะไรๆ ก็ตาม แต่ความที่พระองค์ทรงเป็นบุตรของพระเจ้าสุทโธทนะและพระนางมหายานนั้น เป็นสิ่งที่ไม่อาจเปลี่ยนแปลงได้ แม้พระองค์จะทรงดำรงตำแหน่งจอมสงฆ์และจอมปราชญ์ อันมีพระนามระบือทั่วชมพูทวีป หากพระองค์ละเลยปฏิบัติภารกิจต่อพระชนกชนนีแล้วจะต้องถูกตำหนิอย่างแน่นอน

แต่ตลอดพระชนม์ชีพของพระองค์ มีพระจริยาอันบริสุทธิ์ประดุจแท่งทองชมพูหาใครเล่าจะตำหนิพระจริยาของพระองค์ได้ อา ! ชาวพุทธ ช่างน่าภูมิใจเสียทีกระไร ! ที่มีศาสดาที่ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เห็นปานดังนี้

พระองค์ทรงมีการฉวนสิกขาคุณ คือการผ่อนผันเรื่องราวให้เหมาะสมแก่เหตุการณ์ อยู่เสมอ ทั้งพระองค์และพระสาวกจึงอยู่ในสังคมได้โดยผาสุก ไม่ตึงเกิน ไม่หย่อนเกิน

สมัยหนึ่ง ภิกษุสาวกของพระองค์ชาวเมืองอาฬวีตัดต้นไม้เองบ้าง ให้คนอื่นตัดบ้าง เพื่อนำไม้ไปสร้างกุฏิ บังเอิญไปตัดต้นไม้อันเป็นเจดีย์ของชาวบ้านเข้า คำว่าต้นไม้อันเป็นเจดีย์นั้น หมายถึงต้นไม้ที่ชาวบ้านเคารพนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพบูชาของพวกเขา เชื่อว่ามีเทวดาผู้เป็นสัมมาทิฐิอาศัยอยู่ คอยช่วยเหลือดูแลสุขทุกข์ของพวกเขา ในตำนานเล่าว่า เทวดาโกรธแค้นมาก อยากจะปลงชีวิตภิกษุรูปนั้นเสีย แต่เห็นว่าเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า นึกเกรงพระทัย จึงมิได้ลงโทษภิกษุรูปนั้นแต่ประการใด ° เทวดาซึ่งสถิตอยู่ ณ ต้นไม้นั้นรีบไป

° ถ้าไม่ใช้รุกขเทวดาจริง ก็อาจเป็นชาวบ้านที่นับถือต้นไม้ต้นนั้น หรืออาจเป็นคนเฝ้าต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์นั้น เพราะในตำนานเล่าไว้ว่า เทวดาได้ห้ามก่อนแล้ว แต่ภิกษุนั้นไม่ยอมฟัง-ว.ศ.

เจ้าพระพุทเจ้า และทูลเรื่องราวให้ทรงทราบโดยตลอด มิได้ปิดบังแม้แต่ความคิดของตนเอง พระพุทเจ้าทรงประทานสาธการ

“ดีแล้วเทวดา ดีแล้วที่ท่านไม่ฆ่าภิกษุฉัน หากท่านฆ่าภิกษุแล้วจะเป็นบาปเป็นอันมาก”

แล้วรับสั่งให้เทวดาไปอยู่ ณ ต้นไม้ซึ่งว่างเทวดาอยู่ต้นหนึ่ง เรื่องก็เป็นอันระงับไป แต่เสียงของชาวบ้านมิได้หยุด พวกกันติเตียน ว่าพวกสมณะศากยบุตร พุทสาวกเที่ยวตัดต้นไม้เองบ้าง สั่งให้คนอื่นตัดบ้าง เปียดเบียนชีวะ ซึ่งมีอินทรีเดียว^๑ พระพุทองค์ปรารภเรื่องที่ชาวบ้านติเตียนนั้น จึงทรงบัญญัติห้ามภิกษุพรากรกฏคาม คือห้ามตัดต้นไม้ แต่มิได้หมายความว่าต้นไม้มีจิตใจเหมือนมนุษย์หรือสัตว์ดิรัจฉาน ฉะนั้นสามเณรและอุบาสก อุบาสิกาจึงยังตัดต้นไม้ได้โดยไม่ผิดพระพุทบัญญัติ นอกจากไปขโมยต้นไม้ของคนอื่นเข้า อันเป็นผิดในข้ออทินนาทาน

การที่พระพุทองค์ทรงห้ามภิกษุตัดต้นไม้ เป็นประโยชน์ด้วยกันทุกฝ่าย

๑. สามารถปลดเปลื้องป้องกันครหาของชาวบ้านที่เคารพนับถือต้นไม้เสียได้
๒. ทำให้ภิกษุมีอาจาระมรรยาทน่าเคารพเลื่อมใส
๓. เป็นการสงวนป่าไปในตัว

ในตำนานเล่าว่า มีธรรมอยู่ข้อหนึ่งสำหรับรุกขเทวดา เรียกว่ารุกขธรรม หรือ พฤกษธรรม คือเมื่อต้นไม้ที่เทวดาสงสถิตอยู่นั้นถูกตัด รุกขเทวดาจะมีความคิดร้ายต่อคนตัดไม้ได้ และทำร้ายคนตัดไม้ได้ เทวดาผู้ใดล่วงละเมิดรุกขธรรมนี้ คือไปคิดร้ายและทำร้ายคนตัดเข้า จะต้องถูกห้ามเข้าเทวดาสันนิบาตหรือเทวสมาคม

หากรุกขเทวดามีอยู่และไม่มีการรุกขธรรมข้อนี้แล้ว มนุษย์ที่ตัดไม้เพราะไม่รู้ว่ามีเทวดาอยู่หรือไม่ จะลำบากมาก เพราะจะถูกเทวดาทำร้ายเอา การทำร้ายของเทวดาย่อมทำได้ฝ่ายเดียว มนุษย์ไม่มีทางต่อสู้ เทวสมาคมคงจะเห็นความจำเป็นในเรื่องที่มนุษย์จะต้องอาศัยไม้ไปทำบ้านเรือน ท้าพะ สัมภาระอื่นๆ และทำพินहु่งข้าวต้มแกง จึงได้วางระเบียบเรื่องรุกขธรรมหรือพฤกษธรรมไว้

แต่เมื่อเทวดารักษารุกขธรรมอยู่ดังนี้ มนุษย์จะพากันตัดต้นไม้เสียหมดป่า พวกมนุษย์เองก็เดือดร้อนอีก ฝนจะไม่ตก น้ำจะท่วมได้ง่าย และแลดูแห้งแล้งไปหมด มนุษย์สมาคมจึงได้ตรารุกขธรรมขึ้นเอง ห้ามมนุษย์ตัดต้นไม้ในเขตป่าสงวน เพื่อรักษาต้นไม้และป่าไว้ เทวดาก็ได้อาศัยมนุษย์เช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม พระพุทบัญญัติห้ามตัดต้นไม้^๒ เป็นการฉนวลิกดาจริยา^๓ ของพระพุทองค์โดยแท้

^๑ หมายถึงกาอินทรี-อินทรีคือกาย มนุษย์สมัยนั้น บางพวกเชื่อว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิตเช่นเดียวกับคน มาในสมัยปัจจุบัน (๒๕๑๒ : ปีที่ประพันธ์หนังสือนี้) คนทั่วไปรู้แล้วว่าต้นไม้เป็นสิ่งมีชีวิต แต่มิได้ยกย่องเสมอด้วยชีวิตคน บางพวกเชื่อว่าต้นไม้ใหญ่มีเทวดาสถิตอยู่ ความเชื่อนี้มีอยู่แม้ในปัจจุบัน-ว.ศ.

^๒ พระจริยาที่ทรงกระทำให้เหมาะสมกับเหตุการณ์ บุคคล สิ่งแวดล้อม และบัญญัติวินัย

๒๓

พระเนกขัมมবারมีในอดีต

วัน

หนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เขตวันวิหาร ภิกษุทั้งหลายนั่งประชุมกันที่ธรรมสภา สนทนากันถึงเนกขัมมบาร์มีแห่งพระพุทธรองค์ พระผู้มีพระภาคทรงทราบด้วยทิพยโสต แล้วเสด็จมาสู่ธรรมสภา ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เราผู้มีบาร์มีเต็มเปี่ยมแล้ว ทั้งราชสมบัติออกแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ในกาลนี้ หาเป็นสิ่งที่อัศจรรย์ไม่ แต่เมื่อสมัยเรายังมีบาร์มีไม่แก่กล้า เพื่อบำเพ็ญเนกขัมมบาร์มีนี้ เราได้ละทิ้งราชสมบัติออกมหาภิเนษกรรมนั้นแล เป็นคุณอันน่าอัศจรรย์ยิ่ง ตรัสดังนี้แล้ว ทรงดูเฉยอยู่ เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลวิงวอนให้ทรงแสดงเรื่องในอดีต จึงตรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ากาลสิกราชครองราชสมบัติโดยธรรม ในเมืองพาราณสี พระองค์ทรงมีพระสนมมาก แต่นางเหล่านั้นไม่มีใครมีบุตรเลย ประชาชนพากันเดือดร้อนว่า จะไม่มีราชกุมารผู้สืบสันตติวงศ์ จึงมาประชุมกันที่พระลานหลวง ทูลเรื่องทั้งปวงให้พระราชาทรงทราบว่า การที่พวกเขามาประชุมกันครั้งนี้ ก็ด้วยวิตกกังวลเรื่องผู้สืบสันตติวงศ์ขอพระองค์จงพิจารณาเถิด

พระราชากาลสิกราชทรงสดับแล้ว ทรงขอบใจราษฎรที่มีความจงรักภักดีและหวังดีต่อพระองค์และราชบัลลังก์ แล้วรับสั่งให้ประชุมมเหสีและสนมณารีทั้งปวง ขอให้ทุกพระองค์จงบำเพ็ญคุณความดี แล้วอธิษฐานปรารถนาบุตร หรือให้ว่อนเทพเจ้า ขอให้ประทานบุตรให้

บรรดาสนมনারีเหล่านี้ มีพระนางพระองค์หนึ่ง ทรงนามจันทเทวี ผู้เป็นอัคมรเหสี ผู้เลืกว้าหญิงทั้งปวง พระนางทรงเป็นธิดาแห่งมัทราช^๑ ทรงสมบุรณ์ด้วยศีลาจารวัตรทั้งปวง พระนางสดับพระดำรัสของพระราชแล้ว ก็ทรงรับเพื่อปฏิบัติตาม จึงทรงสมาทานอุโบสถ ในวันเพ็ญ เปลื้องสรรพภรณ์ทั้งปวง บรรทมเหนือพระยี่ภู่^๒น้อย ทรงระลึกถึงแต่ศีลของ พระองค์ กระทำสังกิริยาว่า หากข้าพเจ้ารักษาศีลไม่ขาด ขอบุตรจงมีแก่ข้าพเจ้า

ธรรมดาคนดี มีศีลมีธรรมอันงาม เมื่อเดือดร้อนทเวดาย่อมพลอยเดือดร้อนด้วย ดังนั้น ท้าวลักกะผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทพ ทรงทราบความเดือดร้อนของพระนางจันทเทวีแล้ว ทรง ประสงค์จะช่วยเหลือ ทรงใคร่ครวญถึงผู้ซึ่งเหมาะสม ได้มองเห็นพระโพธิสัตว์ จึงเสด็จไปเชิญ พระโพธิสัตว์เทพบุตรให้ลงมาจุติในพระครรภ์ของพระนางจันทเทวี เพื่อบำเพ็ญบารมีให้เต็ม เปี่ยมต่อไป พระโพธิสัตว์ก็ทรงรับปฎิญา และเสด็จจุติ ณ คัพโภทรแห่งพระนางจันทเทวี

พระนางทรงทราบว่ตั้งครรภ์ จึงทูลพระราชสวามีให้ทรงทราบ พระราชาทรงปีติ โสมนัสเป็นล้นพ้น ทรงให้การประคบประหงมอย่างดียิ่ง เมื่อครบกำหนดแล้ว พระนางก็ประสูติ พระโอรส อันสมบุรณ์ด้วยบุญลักษณะอันอุดม วันนั้นฝนตกลงทั่วกาลิรัฐ ชุ่มฉ่ำไปทั่วแผ่นดิน

พระราชาพระราชทานนางนม^๓ ๖๔ นาง ล้วนเป็นผู้มีลักษณะปราศจากโทษมีสูงนัก เป็นต้น เพื่อให้ทารกปราศจากโทษด้วย สตรีที่สูงนัก เมื่อทารกนั่งตึ่มนม คอของทารกจักยืด ยาวเกินไป สตรีที่ต่ำนัก ขาทั้งสองของทารกจักเสียดสีกัน เท้าทั้งสองของทารกจักเพรีย สตรี ที่ต่ำนัก น้ำนมเย็นเกินไป สตรีที่ขาวนัก น้ำนมร้อนเกินไป สตรีที่นมยานจุมุกของทารกจักแบน สตรีเป็นโรคหืด น้ำนมเปรี้ยว สตรีเป็นโรคมองคร่อ น้ำนมมีรสวิการต่างๆ มีรสเผ็ด เป็นต้น

พระราชาทรงกระทำราชูปถัมภ์แก่พระโอรสเป็นอย่างดี และพระราชทานพรแก่พระนาง จันทเทวีอัคมรเหสี พระนางทรงรับพรแล้วถวายคืนไว้อ่อน

ในวันขนานพระนาม พระราชาทรงให้ประกอบเป็นพิธีใหญ่ เชิญพราหมณ์ผู้รู้พยากรณ์ พระลักษณะ มาเลี้ยงอาหารที่พระราชวัง แล้วตรัสถามถึงอันตรายของพระโอรสว่ามีอะไรบ้าง หากมี จะได้หาวิธีกำจัดหรือหลีกเลี่ยงเสีย พราหมณ์ทั้งหลายดูพระลักษณะตามตำราพยากรณ์ ศาสตร์ แล้วทูลว่า พระราชโอรสไม่มีโทษใดๆ เลย ทรงสมบุรณ์ด้วยบุญลักษณะอันอุดม ทรงสามารถเป็นราชาธิราชได้

พระเจ้ากาลิทรงสดับแล้วดีพระทัย ขนานพระนามพระราชโอรสว่า เตมียกุมาร เพราะ ถือเอานิมิตว่า ในวันประสูตินั้น มีฝนตกชุ่มชื้นทั่วแคว้นกาลิ และเพราะเหตุที่พระราชกุมาร นำความชุ่มชื้นเบิกบานพระทัยมาให้ ทั้งแก่พระองค์และประชาชนของพระองค์ทั้งปวง

^๑ สตรีแคว้นมัททะนั้น ได้รับการยกย่องมาก ในโบราณว่าเป็นสตรีที่ดีที่สุด และมีความงามพร้อม

^๒ ท่านผู้อ่านอาจรู้สึกว่ ทำไมจึงพระราชทานนางนมถึง ๖๔ นาง อาจเป็นตัวเลขที่มากเกินไป แต่เมื่อสมัยพระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๔ นี้เอง เมื่อสิ้นบรรทมจะต้องมี ข้าราชการบริวารจำนวนร้อย เข้าไปในห้องบรรทม คอยปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการแต่งพระองค์

คราวหนึ่ง นางนมทั้งหลายตกแต่งพระกุมารอย่างดี แล้วนำขึ้นเฝ้าพระราช
บรมกษัตริย์ทอดพระเนตรพระปิโยรสแล้วทรงสวมกอด จุมพิตที่พระเศียร ให้ประทับบน
พระเพลาเป็นที่รื่นรมย์อยู่

ขณะนั้นราชบุรุษนำโจร ๔ คนมาหน้าพระที่นั่ง พระราชาทรงวินิจฉัยตัดสินเรื่องเอง
รับสั่งให้ลงอาญาโจรเหล่านั้นโดยวิธีต่างๆ กันคือให้เมียนโจรคนละหนึ่งพันที่ด้วยหวาย
ที่มีหนาม ให้เอาโซ่ตรวนจำโจรคนหนึ่งแล้วส่งเข้าเรือนจำ ให้เอาหอกแทงสรีระของโจรคนหนึ่ง
และให้เอาหลาวเสียบโจรอีกคนหนึ่ง

เตมียกุมารได้ทรงสดับพระคำรัสของพระราชบิดาดังนั้นทรงสะดุ้งเป็นอันมาก
ทรงจินตนาการว่า โอ สมบัติทำบุคคลต้องทำกรรมหนักถึงเพียงนี้เสียหรือ กรรมนี้เป็น
กรรมที่ทำให้บุคคลไปสู่สวรรค์มิได้เลย มีแต่จะดิ่งลงไปนรก เมื่อพระราชกุมารบรรทม
ภายใต้เศวตฉัตร ทรงมองเห็นเศวตฉัตรเป็นสิ่งที่น่ากลัว เป็นสิ่งบังคับให้คนต้องทำบาป
ทรงจินตนาการต่อไปว่า เรามาจากไหนหนอ ลำดับนั้นการระลึกชาติก็ปรากฏแก่พระองค์
พระองค์เคยเป็นกษัตริย์ครองราชสมบัติ ณ แคว้นกาสิเป็นเวลา ๒๐ ปี และต้องตกนรก
ชื่ออุสสุทธรถึงแปดหมื่นปี แล้วจึงไปเกิด ณ สวรรค์โลกสวรรค์ บัดนี้การเกิดในเรือนหลวง อันเป็น
ดุจเรือนโจรนี้อีก หากครองราชย์สมบัติต่อไป ก็จะต้องเวียนไปตกนรกอีก บัดนั้นสรีระกายและ
พระทัยของพระราชกุมารก็เหี่ยวแห้งเช่นดอกปทุมที่ถูกขยำ ทรงจินตนาการอยู่ว่า ไฉนหนอ
เราจะพ้นจากเรือนโจรนี้เสียได้

เมื่อทรงจินตนาการมากเข้า ก็ทรงพบช่องทาง คือตั้งพระทัยจะทำไ้หนวก และทำ
เป็นคนง่อยเปลี้ยเสียขา เพื่อคนทั้งหลายจักได้เห็นว่า พระองค์เป็นกาพกัณเณิ ไม่ควรแก่การ
ครองราชสมบัติ ต้องไม่ประกาศความฉลาดรอบรู้ของตนเป็นอันขาด

ตั้งแต่บัดนั้นมา พระโพธิสัตว์ก็ทรงอธิษฐานพระทัยว่า ไม่ไปก็จักทำเหมือนไข้ ไม่หนวก
ก็จักทำเหมือนหนวก ไม่ง่อยเปลี้ยก็จักทำเหมือนง่อยเปลี้ย

เมื่อกุมารอื่นๆ ผู้เป็นบริวารของพระองค์ร้องไห้อยากดีมนม พระองค์ก็ไม่ทรงกันแสง
ถูกรมานให้อดนมวันหนึ่ง สองวันบ้าง เพื่อให้ทรงกันแสงเหมือนเด็กอื่น แต่ก็ทรงอดทน
ทรงอธิษฐานพระทัยมั่นคงว่า จะยอมตายดีกว่าทำลายความตั้งพระทัยอันเด็ดเดี่ยวนี้ พระองค์
ทรงเกรงภัยในนรก มากกว่าภัยในโลกมนุษย์

พวกนางนมสงสัยเหลือประมาณว่า พระราชโอรสจะเป็นใบ้ง่อยเปลี้ยหรือโง่
แต่พิจารณาทั่วกายแล้วก็ลงความเห็นว่ามีเท้าของคนง่อยเปลี้ยไม่ใช่อย่างนี้ คางของคนใบ้
ไม่ใช่อย่างนี้ ช่องหูของคนหนวกไม่เป็นอย่างนี้

พวกนางนมทั้งหลายก็ทดลองโดยให้อดนมอีก ดูทีหรือว่าพระกุมารจะทรงกันแสงหรือไม่
แต่พระราชกุมารก็ได้แสดงอาการใดๆ เลยนอกจากนี้เฉย จนพระราชชนนีไม่อาจทนได้
ก็ให้พระโอรสเสวยนมของพระนางเอง

ต่อแต่นั้น พระราชกุมารถูกทดลองโดยการเอาขนมมาล่อ เอาผลไม้มาล่อ เอาของเล่นมาล่อ พวกเด็กอื่นๆ ซึ่งเป็นบริวารต่างก็แย่งกัน แต่เตมียกุมารคงประทับนั่งเฉย มิได้สนพระทัยเลย เพราะทรงดำริว่าของเหล่านี้ เมื่อได้ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ได้บริโภคมาแล้วนับไม่ถ้วน

หม้ออำมาตย์กราบทูลพระราชาวา เด็กรุ่น ๕ ขวบยอมกลัวไฟ ข้าพระองค์จะทดลองด้วยไฟ ดังนี้แล้วจึงปลุกเรือนใหญ่ที่พระลานหลวงมีประตูมากมาย ให้มุงด้วยใบตาล อัญเชิญพระโพธิสัตว์ให้ประทับนั่งท่ามกลางความแวดล้อมแห่งเด็กที่เป็นบริวาร และจุดไฟขึ้นเผาบ้านเด็กทั้งหลายเห็นไฟไหม้ก็ตกใจกลัวพากันวิ่งหนี แต่พระโพธิสัตว์ทรงจินตนาการว่า ไฟนี้ร้อนน้อยนัก เมื่อเทียบกับเพลิงในนรก จึงประทับนั่งเฉย มิได้ลุกขึ้น เมื่อเพลิงไหม้เข้ามาใกล้ พวกอำมาตย์ข้าราชการบริพารทั้งหลาย ก็รีบไปอุ้มพาพระโพธิสัตว์ออกมาเสีย

พระโพธิสัตว์ถูกทดลองโดยวิธีนี้เป็นเวลาถึง ๑ ปี แต่ไม่ทรงแสดงอาการพิรุณแต่ประการใด ต่อมาถูกทดลองโดยการปล่อยช้างชับนั้ให้พระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่พระลานหลวง มีเด็กอื่นๆ แวดล้อม ช้างนั้นบันลือเสียงโกลนจนหา เอาจวงตีแผ่นดิน เด็กทั้งหลายเห็นดังนั้นก็พากันวิ่งหนี แต่พระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า การตายเพราะช้างยังประเสริฐกว่าการไปตกนรก จึงประทับนั่งเฉยไม่หวั่นไหว ช้างนั้นได้รับการฝึกฝนดีแล้ว เอาจวงจับพระโพธิสัตว์เหมือนจับกำดอกไม้ แต่ไม่ทำอันตราย ราชบุรุษเห็นดังนั้น จึงไปช่วยรับด้วยอาการนอบ

ต่อมาถูกทดลองด้วยงู ด้วยมหรสพ มีการฟ้อนรำขับร้อง เป็นต้นด้วยศัตราวุธ ด้วยการให้เป่าสังข์ได้ที่บรรทม ด้วยเสียงกลอง ด้วยประทีปโคมไฟ ด้วยแมลงวันคือเอาน้ำอ้อยทาพระวรกายแห่งพระโพธิสัตว์ เพื่อให้แมลงวันตอม ด้วยการไม่สรงน้ำให้ ไม่จัดให้ได้ลงบังคน แม้จมอยู่ในกองมูตรคูด มีกลิ่นเหม็นคลุ้ง พระโพธิสัตว์ก็ทำประทับเฉย

เตมียกุมารถูกทดลองนานาประการยิ่งกว่าที่กล่าวมาแล้วนี้ ได้รับทุกขเวทนาเป็นอันมาก จนพระทัยแห่งสมเด็จพระราชชนนีหวั่นไหวปวดร้าว ไม่อาจทนดูได้ จึงคอยช่วยเหลือและปลอบโยนว่า “พ่อเตมียเอ๋ย ! หากเจ้าไม่ไข้ไม่หนาว ไม่ง่อยเปลี้ยเสียขา ก็จงแสดงอาการตามปกติเช่นคนทั้งหลาย อย่าได้ทำไข้ทำหนาวเลย” แต่พระโพธิสัตว์มีพระทัยแน่วแน่เสียแล้ว

เมื่อพระโพธิสัตว์มีพระชนมายุได้ ๑๖ พรรษา พวกอำมาตย์รวมทั้งพระชนกชนนี มีความคิดตรงกันว่า ธรรมดาบุรุษอายุขนาดนี้ย่อมพอใจในสตรีที่สวยงาม จึงปรารถนาทดลองด้วยสนมณารีผู้ทรงสิริโสภาคย์ จึงจัดแจงอาบน้ำหอมอย่างดีให้พระโพธิสัตว์และประดับประดาด้วยสรรพากรณ์ให้บรรทมบนพระยี่ภู่อันมีสิริ แล้วให้สนมณารีล้วนแต่จำเริญตาให้เข้ามาสู่ห้องบรรทม ร่ายรำย้วยวนกวนกามกิเลส เข้าใกล้กระซิบว่าวอนด้วยคำหวานเป็นเชิงเชิญชวนให้ร่วมอภิรมย์ แต่พระโพธิสัตว์ก็มั่นอยู่ในอุเบกขาธรรม หาได้หวั่นไหวด้วยวิสาการมณอันน่าตื่นเต้นระทึกใจนั้นไม่ พระองค์ได้ก้าวล่วงพ้นอารมณ์อันเป็นวิสัยแห่งโลกียชนเสียแล้ว เพราะการกลัวภัยในอบาย

การทดลองต่างๆ ได้สิ้นสุดลงด้วยประการฉะนี้ เป็นเวลานานถึง ๑๖ ปี

บรมกษัตริย์กาลิกราซทรงร้อนพระทัยเป็นหนักหนา เรียกพราหมณ์ทั้งหลายมา
ตรัสถามความเก่าว่า ก่อนนี้เมื่อราชกุมารประสูติใหม่ๆ ท่านทั้งหลายทำนายว่า ราชกุมารนี้
อุดมด้วยลักษณะแห่งผู้มีบุญทุกประการ แต่เวลา ๑๖ ปีได้พิสูจน์ให้เห็นว่าคำทำนายของท่านนั้น
ผิดโดยสิ้นเชิง โอรสของเราเป็นทั้งใบ้ ทั้งหนวก ทั้งง่อยเปลี้ยเสียขา เราจะทำประการใด

พวกพราหมณ์ทั้งหลายกราบทูลว่า การณ์ใดๆ ที่พวกข้าพระพุทธเจ้าไม่ทราบหาไม่
แต่ด้วยเกรงว่า พระองค์จะทรงโทมนัสเมื่อทรงทราบแต่เบื้องต้นว่า พระโอรสของพระองค์
จะเป็นเช่นนี้ จึงมิได้ทูลความเป็นจริง โอรสของพระองค์นั้นเป็นกาฬกัณณี หากอยู่ในพระนคร
จะมีภัยพิบัติเกิดขึ้น ๓ ประการ คืออันตรายแห่งชีวิต อันตรายแห่งเศวตฉัตร อันตรายแห่ง
อัক্রมहेลี

พระราชาทรงสดับดังนั้นหวั่นพระทัย ตรัสถามว่า เราพึงทำอย่างไรต่อโอรส พวก
พราหมณ์กราบทูลว่าต้องนำไปฝังทั้งเป็นที่ป่าช้าผีดิบ

ฝ่ายอัক্রมहेลี ผู้เป็นพระราชชนนี ได้ทรงทราบข่าวนี้ร้อนพระทัยยิ่งนัก จึงรีบเข้าเฝ้า
พระเจ้าอยู่หัว ทูลอ้อนวอนมิให้ทรงปฏิบัติตามคำแนะนำของพราหมณ์ และทูลทวงถึงพรที่
พระราชบิดาเคยพระราชทาน เมื่อประสูติพระโอรสใหม่ และพระนางถวายคืนไว้ บัดนี้เป็นโอกาส
ที่พระนางจะทูลขอพรนั้นแล้ว เมื่อพระราชาทรงอนุญาต จึงทูลขอราชสมบัติให้พระราชโอรส
แต่พระราชบิดาไม่ทรงอนุญาต โดยทรงอ้างว่าเดมิยกุมารไม่ใช่เป็นบุคคลสมบูรณ์

พระนางจันทเทวีอัক্রมहेลี พยายามอ้อนวอนขอพระราชสมบัติให้พระโอรสครองเพียง
๗ ปี แต่พระราชบิดาไม่ทรงอนุญาต พระนางทูลขอเรื่อยมา ๖ ปี ๕ ปี ๑ ปี จนถึงขอให้พระโอรส
ครองราชย์เพียง ๗ วัน พระราชาทรงอนุญาตเพียง ๗ วัน

เมื่อเป็นดังนี้ พระนางจันทเทวีจึงให้ตกแต่งพระโอรสเป็นพิเศษ แล้วให้ป่าวประกาศ
ทั่วพระนครว่า บัดนี้ราชสมบัติเป็นของเดมิยกุมาร ทรงให้ประดับนครอย่างสวยงาม ให้
พระราชกุมารประทับนั่งบนคอช้าง ยกเศวตฉัตรขึ้นเหนือพระเศียรแห่งพระราชกุมารนั้น กระทำ
ประทักษิณพระนคร

เมื่อกลับแล้ว พระอัক্রมहेลี จึงเฝ้าวอนพระราชโอรสว่า

“เดมิยกุมาร ลูกรัก ! แม่ไม่เป็นอันหลับอันนอนเพราะเจ้า ขอเจ้าจงเห็นใจแม่เกิด
สิบหกปีแล้ว ที่แม่ต้องร้องไห้ ดวงตาของแม่ฟกช้ำ หัวใจของแม่เหมือนจะแตกสลายเพราะ
ความโศก แม่รู้ว่าลูกมิใช่คนง่อยเปลี้ย มิใช่คนใบ้หรือหนวก เหตุไฉนลูกจึงทำเช่นนี้ เห็นใจแม่
บ้างเถิดลูกรัก เห็นใจแม่บ้างเถิดลูกรัก ขอลูกจงเดิน จงพูด คิดว่าเพื่อความสุขของแม่ และ
เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของลูก”

พระนางเฝ้าอ่อนวอนพระโอรสอยู่เช่นนี้ เป็นเวลา ๕ วัน แต่ไม่ได้ผลอะไรเลย พระราชกุมารคงประพฤติพระองค์เหมือนเดิม

เมื่อวันที่ ๖ พระราชาตรัสเรียกนายสุหนัทสารถิมารับสั่งว่า พรุ่งนี้เข้าให้จัดแจงรถเทียมม้าอวมงคล ๒ ตัว นำเจ้าชายเดมิยะไปฝังเสีย ณ ป่าช้าผีดิบ เมื่อฝังลงไปแล้วก่อนกลับดินให้เอาสันจอบทุบศิระะให้ตาย

พระนางจันทเทวีทรงทราบเรื่องนี้แล้ว เศร้าโศกยิ่งนัก ประหนึ่งว่าพระทัยจะแตกทำลายเสด็จไปเฝ้าพระราชปิโยรสแล้วตรัสว่า “ลูกรัก ! พรุ่งนี้แล้วพระบิดาของลูกรับสั่งให้นำลูกไปฝังทั้งเป็นที่ป่าช้าผีดิบ ลูกจะต้องวាយชนม์เป็นแน่แท้ พุดเถอะลูก หากลูกพุดเมื่อไร ลูกก็จะไม่ถูกฝังทั้งเป็น แม้จะมีความสุข ความหวังของคนทั้งปวง ที่อยากได้รัชทายาทไว้สืบราชสมบัติก็เต็มเปี่ยม การพุดของลูกเพียงคำเดียว จะเป็นประโยชน์แก่คนทุกฝ่าย ตลอดถึงแคว้นกาสิของเราด้วย”

พระราชกุมารทรงทราบดังนั้น ก็มีพระมนัสแช่มชื่น ทรงดำริว่า ความพยายามที่ข้าพเจ้าได้ทำมาถึง ๑๖ ปีแล้วนั้น จะสำเร็จสมตามความมุ่งหมายแล้วในวันพรุ่งนี้ เมื่อทรงจินตนาการเช่นนี้ พระปิตีก็เกิดขึ้นภายในพระกมล

“พรุ่งนี้แล้ว...พรุ่งนี้แล้วเป็นวันแห่งความสุขของเรา เป็นวันที่เราจะได้ออกจากเรือนอันเป็นเสมือนเรือนโจร”

เช้าวันรุ่งขึ้น พระนางจันทเทวีให้พระโอรสอาบและตีตามความปรารถนา แล้วให้ประทับนั่งบนพระเพลา สวมกอดพระโอรสนั้น พิลิปราพพันนานาประการ แต่พระโพธิสัตว์หาได้หวั่นไหวไม่

ได้เวลานายสุหนัทสารถิ ก็นำรถเทียมม้ามา ณ พระตำหนัก เข้าไปสู่ห้องอันมีลิลิถวายบังคมพระอัศรมเหสี แล้วกราบทูลว่า “ขอพระแม่เจ้า อย่าได้กริ้วข้าพระบาทเลย ข้าพระบาทรับพระราชบัญชา” กราบทูลจะนี้แล้ว เอาหลังมือกันให้พระนางผู้สวมกอดพระโอรสอยู่หลีกไป อุ้มพระราชกุมารประหนึ่งกำดอกไม้งอกจากปราสาท

ขณะนั้นพระนางจันทเทวีก็สยายพระเกศา ข้อนพระทรวง ทรงปริเทวนาการดังสนั่นอยู่กับหมู่นางสนมในปราสาทนั้น พระโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพระราชมารดาทรงกันแสงก็ทรงโทมนัสตาม เกรงว่าพระราชมารดาจักวាយพระชนม์ด้วยความโศกนั้น จึงมีพระประสงค์จะตรัสด้วย แต่เมื่อมาคำนึงว่าหากพุดออกไป ความพยายามที่ทำมาตลอดเวลา ๑๖ ปี ก็จะได้ผลหาประโยชน์อันใดมิได้ ถ้าเราไม่พุดออกไป ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตัวเราเอง แก่พระราชมารดา และแก่มหาชน คิดดังนี้ จึงมิได้พุด แม้จะมีอาการโศกาครุอยู่ ก็ทรงอดกลั้นเสีย

ลำดับนั้นสุนันทสารเถี ยกพระโพธิสัตว์ขึ้นบนรถ ตั้งใจว่าจะขับตรงไปทางประตูด้านตะวันตก แต่ถูกเทพเจ้าดลใจให้ขับรถตรงไปทางทิศตะวันออก เมื่อล้อรถกระทบธรณีประตูพระโพธิสัตว์ทรงดำริว่า ความปรารถนาของเรา จวนจะถึงที่สุดแล้ว ทรงแซมขึ้นอย่างยิ่ง ป่าที่นายสารเถีขับรถไปนั้น ไม่ใช่ป่าช้าผีดิบ ก็ปรากฏแก่เขาเสมือนว่าเป็นป่าช้าผีดิบ เขาได้พบที่อันน่ารื่นรมย์แห่งหนึ่ง จึงแวะหยุดรถเข้าข้างมรรคาแล้วลงจากรถ เปลื้องเครื่องแต่งองค์พระโพธิสัตว์ออกห่อวางไว้ แล้วถือจอบเริ่มขุดหลุมเป็นสี่เหลี่ยม ขณะนั้นเตมียกุมารทรงจินตนาการว่า เราไม่ได้ใช้มือและเท้ามาเป็นเวลา ๑๖ ปี มือเท้าของเรายังใช้ได้หรือไม่หนอดำริดังนี้แล้วจึงเสด็จลุกขึ้นลูบพระหัตถ์เบื้องขวาเบื้องซ้ายก็ทรงทราบได้ว่า ยังมีกำลังดีอยู่เสด็จไปได้หน่อยหนึ่ง จึงทราบว่า กำลังของพระองค์สามารถไปได้ถึง ๑๐๐ โยชน์

พระโพธิสัตว์ทรงทราบว่า หากนายสารเถีจะทำร้ายพระองค์ พระองค์ก็พอสู้ได้ จึงเสด็จไปยังที่ขุดหลุม กล่าวทักทายนายสุนันทะขึ้นว่า “ท่านรีบขุดหลุมสี่เหลี่ยมทำไม” นายสุนันทะตอบว่า “พระราชโอรสของพระเจ้าอยู่หัว เป็นไข้ หนาวง่อยเปลี้ยเสียขา เป็นคนไม่มีจิตใจพระเจ้าอยู่หัวตรัสสั่งให้ข้าพเจ้านำมาฝังเสียในป่า”

เจ้าชายรัชทายาทแห่งแคว้นกาสิ ตรัสว่า “เราได้เป็นคนหนาว มิได้เป็นคนไข้ มิได้เป็นคนง่อยเปลี้ย มิได้มีอินทรียวิกลวิการ หากท่านฝังเราเสียในป่า ท่านก็ได้ชื่อว่าได้ทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม ท่านจงดูขาทั้ง ๒ ของเราสิ ประหนึ่งลำต้นกล้วย แขนทั้งสองของเรากล้วยสี่แห่งใบกล้วยทองคำ ท่านจงฟังคำที่เรากล่าวเถิด ล้วนเป็นคำที่อ่อนหวาน เราไม่ไข้เลยนะสุนันทะ”

นายสารเถีฟังแล้วสงสัยยิ่งนัก เงยหน้าขึ้นดู จำพระโพธิสัตว์ไม่ได้ จึงถามว่า “ท่านเป็นเทวดาหรือคนธรรมดา เป็นใคร หรือเป็นบุตรแห่งใคร ?”

พระโพธิสัตว์ตอบว่า “เรามิใช่เทวดา มิใช่คนธรรมดา เราเป็นราชโอรสแห่งพระเจ้ากาสิกราชพระราชาผู้ที่ท่านฟังพระบารมีเสียงขีพอยู่เสมอ ถ้าท่านฝังเราเสียในป่า ได้ชื่อว่าทำสิ่งที่ไม่เป็นธรรม

สุนันทะเอ๋ย ! บุคคลหนึ่ง นอน ได้รับเงาแห่งพฤกษชาติใด ไม่ควรหักก้านรานกิ่งแห่งพฤกษชาตินั้น หากทำลงไป ชื่อว่า เป็นผู้ประทุษร้ายมิตร เป็นคนลามก พระราชาเป็นเหมือนต้นไม้ เราเป็นเหมือนกิ่งไม้ ตัวท่านเป็นเหมือนคนอาศัยร่มเงา”

นายสุนันทะ เมื่อพระโพธิสัตว์ตรัสอยู่อย่างนี้ ก็ยังไม่เชื่อทีเดียว โอรสแห่งพระเจ้ากาสิมีความประสงค์ให้นายสารเถีเชื่อความเช่นนั้น และเพื่อให้เหล่าเทพเจ้าสาธุการ จึงตรัสคาถาบูชามิตร หรือหลักแห่งมิตรธรรมดังต่อไปนี้

๑. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร ชนเป็นอันมากชอบเข้าไปพึ่งพาอาศัยบุคคลนั้น เขาจากบ้านเรือนของตนไปสู่ที่ใดก็ตาม ย่อมได้รับภักชามากมาย ไม่อดอยาก

๒. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นไปสู่ชนบทนิคมราชธานีใดๆ ก็เป็นผู้อันหมุ่ชนในชนบทนิคมราชธานีนั้นๆ บุษบา มิได้ขัดสนอย่างใดอย่างหนึ่ง

๓. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร โจรทั้งหลายมีอาจย่ำยีบุคคลผู้นั้นได้ กษัตริย์ก็มีอาจดูหมิ่น บุคคลนั้น ย่อมข้ามพ้นหมู่มิตรทั้งปวง

๔. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมกลับมาสู่เรือนของตนด้วยอาการแช่มชื่น เมื่อเข้าสู่สภาก็ได้รับการต้อนรับ เป็นผู้สูงสุดในหมู่ญาติ

๕. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร บุคคลผู้นั้นสักการะผู้อื่นแล้วย่อมได้รับการสักการะตอบ เคารพผู้อื่นแล้วย่อมได้รับการเคารพตอบ เป็นผู้มิมีคุณอันใดๆ ชอบพรรณนาถึง และมีเกียรติ ศัพท์เล่าลือกันว่าเป็นคนดี

๖. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร ผู้นั้นเป็นผู้บูชาผู้อื่น ย่อมได้รับการบูชาตอบ เป็นผู้ให้ผู้อื่น ย่อมได้รับการไหว้ตอบ ยศและเกียรติ ย่อมพึงขจรไป

๗. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นย่อมรุ่งเรืองดุจกงเพลิง หรือไฟโรจน์ ดุจเทพยดา ผู้มีเดชานุภาพ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยสิริ

๘. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร โคของบุคคลนั้นย่อมเกิดมากมาย พืชที่หวานลงในนาของเขา ย่อมเจริญงอกงาม เขาย่อมได้บริโภคผลของพืชที่หวานแล้ว

๙. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร บุคคลนั้นเมื่อตักจากภูเขารือตันไม่ยอมได้ที่พึง ไม่มีอันตราย

๑๐. บุคคลใดไม่ประทุษร้ายมิตร ศัตรูทั้งหลายย่อมย่ำยีเขาไม่ได้ เหมือนลมทำลายไม้ได้ ซึ่งต้นไทรที่มีรากติดต่อกัน พัวพันงอกงาม หยั่งลงลึกในแผ่นดิน

นายสุนันทสารเถี แม้ลำดับคาถา ๑๐ คาถา อยู่เช่นนั้น ก็ยังจำพระโพธิสัตว์ไม่ได้ (ตามตำนานว่า พระโพธิสัตว์ทรงฉลองพระองค์ ด้วยอาภรณ์ที่เทวดานำมาให้) จึงดำริว่า ใครหนอกล่าวคำเป็นสุภาสิตเพราะหนัก เกยขึ้นดูก็ยังจำไม่ได้ แต่ได้หยุดการขุดหลุม ไปที่รถ ไม่เห็นพระโพธิสัตว์และห่อเครื่องประดับ จึงกลับมาแลดูอีกครั้งหนึ่ง จึงจำได้ เขาประคองอัญชลี ถวายบังคมแล้วทูลว่า

“ขอพระราชบุตร จงเสด็จเถิด ข้าพระองค์จะนำไปสู่พระราชวัง ครองราชสมบัติ จะมีประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ในป่า”

พระราชบุตรตรัสตอบว่า

“สารเถีเอย ! เราไม่ต้องการราชสมบัติ ทรัพย์หรือญาติใดๆ ทั้งสิ้น หากราชสมบัตินั้น เราจะได้มาด้วยการประพฤติดุชธรรม”

“พระองค์ผู้ประเสริฐ” สุนันทะทูล “เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากที่นี่ ข้าพระองค์จะมีความยินดียิ่งนัก และเมื่อเสด็จถึงพระราชวัง พระชนกชนนีจักยินดีเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนี้ สนมหารี และพ่อค้าประชาชนจะแสดงความยินดีเป็นอันมาก คงให้รางวัลแก่ข้าพระพุทธเจ้ามากมาย แม้กองทัพต่างๆ คือกองทัพ ช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้าก็เช่นกัน คงมีความปริตา ประทานรางวัลแก่ข้าพระพุทธเจ้า ขอพระราชบุตรจงเสด็จกลับเถิด จะอยู่ทำไมในป่า”

พระโศภิตสัตว์ตรัสว่า

“ดูก่อนสารถี เรานั้นอันพระราชมารดาบิดาสละละทิ้งแล้ว ชาวแคว้นแคว้นสละเราแล้ว เหย้าเรือนของเราไม่มี เราถูกทอดทิ้งแล้วจริงๆ เราจะดำรงตนอยู่เพียงผู้เดียว และจะบวชอยู่ในป่า ไม่ปรารถนาความารมณใดๆ ทั้งสิ้น”

เมื่อเตมิยกุมารตรัสถึงพระคุณธรรมของพระองค์อย่างนี้ พระปิตุก็เกิดขึ้นเพราะมิได้เห็นโทษประการใดๆ ของตน จึงเปล่งพระอุทานด้วยกำลังพระปิตว่า “ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักระคอย เราเป็นผู้มีพรหมจรรย์แก่กล้า สุกงอมเต็มที่แล้ว ความหวังผลและประโยชน์โดยชอบ ย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักระคอย เรามีพรหมจรรย์อันสุกงอมเต็มที่แล้ว ออกบวชแล้วจะมีภัยแต่ที่ไหน”

นายสารถีทูลว่า “พระองค์ผู้ประเสริฐ ! พระองค์มีพระวาจาสละสลวยเห็นปานนี้ ไฉนจึงไม่ตรัสในสำนักแห่งพระราชมารดาบิดาเล่า ?”

พระโศภิตสัตว์ตรัสตอบ “เราได้เป็นใบ้ หรือหนวก หรืออ่อนเปลี้ยเสียขาแต่ประการใด แต่เพราะระลึกถึงชาติก่อน ที่เคยครองราชสมบัติ แล้วต้องตกนรก อันเป็นสถานที่เสวยทุกข์ยิ่ง เราครองราชย์เพียง ๒๐ ปี ต้องเสวยทุกข์ในนรกถึงแปดหมื่นปี เราจึงกลัวการครองราชสมบัติ จึงอธิษฐานจิตว่า ขอชนทั้งหลาย อย่าได้อภิเษกเราในราชสมบัติเลย เพราะฉะนั้น เราจึงมิได้พูดในสำนักของพระบิดา เราเคยนังบนพระเพลาของพระบิดา ได้ยินเสียงสั่งให้นำโจรไปฆ่าไปจองจำเสียยตี ทรมาน ให้แทงโจรผู้นั้นด้วยหอก ราดรดน้ำเกลือที่แผล เราได้ฟังดังนั้นแล้วหวาดกลัวต่อการครองราชย์ ดังนั้น เรามิได้เป็นใบ้ ก็ทำเสมือนว่าใบ้ มิได้ง่อยก็ทำเสมือนว่าง่อย แกล้งกลิ้งเกลือก จมอยู่ในกองอุจจาระปัสสาวะของตน เราได้มองเห็นโดยชัดแจ้งว่า ชีวิตนี้ลำบาก เป็นของน้อย ทั้งประกอบไปด้วยทุกข์นานาประการ ทำไมเล่าจะต้องอาศัยชีวิตซึ่งน้อยอยู่แล้วนี้ทำเวรกรรม”

เพื่อประกาศความเด็ดเดี่ยวของพระองค์ ในการไม่ยอมเสด็จกลับพระนคร พระโศภิตสัตว์จึงตรัสซ้ำอีกว่า “ความหวังผลย่อมสำเร็จแก่ผู้รู้จักคอย พรหมจรรย์ของเราสุกงอมแล้ว แก่เต็มที่แล้ว เราออกบวชแล้ว ไม่มีภัยอย่างแน่นอน ดูก่อนสารถี ท่านจงรู้อย่างนี้เถิด”

สนั่นทสารตีฟังดังนั้น เกิดความสังเวชสลดจิตว่า โอ ! พระราชกุมารผู้เพียบพร้อมด้วยบุญญาธิการ มีหวังในราชสมบัติอันโอฬารปานนี้ ยังสละเสียแล้วออกบวช ก็ตัวเราเองเล่า มีสมบัติอะไรที่ยิ่งกว่าพระราชบุตร ทรัพย์สมบัติเราเทียบกันไม่ได้เลยกับทรัพย์ของพระองค์ เราจะอยู่ทำไมเล่า เราควรบวชเช่นเดียวกัน จึงกราบทูลพระราชกุมารว่า

“ข้าแต่พระราชบุตร ข้าพระองค์จักขอบวชในสำนักของพระองค์เหมือนกัน”

เตมียกุมารทรงรำพึงว่า หากนายสนั่นทะบวชเสียเวลานี้ พระราชมารดาและพระราชบิดา จะไม่มีโอกาสเสด็จมาที่นี่ ความเสื่อมจักมีแก่พระองค์ทั้งสอง ม้า รถ และเครื่องประดับอันมีค่า ก็จะต้องสูญหายเปล่า ออหนึ่ง ความครหาอาจเกิดขึ้นแก่เราว่า นายสนั่นทะถูกเราผู้เป็นยักษ์ เป็นปีศาจ กินเสียแล้ว จึงมิได้กลับไป จึงตรัสกับสนั่นทะว่า

“สนั่นทะ ท่านยังมีหนืออยู่ ม้า รถ และเครื่องประดับเหล่านี้ ข้าพเจ้าขอมอบให้ท่าน ขอให้ท่านนำรถ ม้า และเครื่องประดับกลับไปก่อน บรรพชาของท่านผู้หาหนี่มิได้จึงจะชอบ เป็นการอันท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ มีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญ”

นายสนั่นทะรำพึงว่า “หากเรากลับไปสู่พระนคร เล่าตามความเป็นจริง ให้พระราช และพระอัศรมเหสีทรงทราบแล้ว พระองค์จะต้องเสด็จมา หากไม่เห็นพระราชกุมาร จะพึงว่า เราหลอกลวงพระองค์ และจะพึงลงราชทัณฑ์แก่เราเป็นแน่แท้ เราควรผูกมัดซึ่งพระราชกุมาร ไว้ด้วยวาทจาก่อน” แล้วจึงทูลว่า

“ข้าแต่พระยุพราช ข้าพระองค์จักกลับไป หากพระองค์พระราชทานปฏินญาณข้อหนึ่ง แก่ข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าก็จะกลับไป สิ่งที่ข้าพระองค์ขอพระราชทานก็คือ ตลอดเวลาที่ข้าพระพุทธเจ้ายังไม่กลับมา ขอให้พระองค์ประทับอยู่ที่นี้ อย่าได้เสด็จไปไหน” เขามองพระยุพราชด้วยสายตาแสดงความวิงวอน

พระโพธิสัตว์พระราชทานปฏินญานนั้น สนั่นทะจึงรีบขับรถเทียมม้า มุ่งหน้าสู่ประตูเมืองพาราณสี พระนางจันทเทวีประทับอยู่ที่ริมพระแกล ด้วยพระทัยกระวนกระวาย เมื่อเห็นสนั่นทะกลับแต่เพียงผู้เดียว ดวงหทัยของพระนาง ประหนึ่งว่าจะแตกทำลายลง

อา ! ดวงใจของแม่ ช่างเปี่ยมไปด้วยความรักความหวังดีต่อลูก ไม่มีที่สิ้นสุดเสียนี้กระไร ไม่ว่าลูกนั้นจะเป็นอย่างไร ใครจะดูหมิ่นเหยียดหยามว่าไร้ค่าหรือพิกลพิการอย่างไร ดวงใจของแม่ที่เต็มเปี่ยมด้วยความรักต่อลูก หาได้เปลี่ยนแปลงไม่

พระนางจันทเทวี มีพระเนตรทั้ง ๒ เปี่ยมล้นไปด้วยพระอัสสุล ด้วยเข้าพระทัยว่า นายสารตีได้ฟังพระราชโอรสเสียแล้ว แต่เมื่อยังไม่ทราบความจริงแท้ พระนางก็ยังคงมีความหวัง แม้จะเหลืออยู่เพียงเล็กน้อยก็ตาม ความหวังซึ่งเป็นโอสถ หล่อเลี้ยงดวงใจของมนุษย์ ให้มีชีวิตอยู่ได้ต่อไป จริงอยู่ เมื่อไม่หวัง ความผิดหวังก็ไม่มี แต่ใครเล่าจะตัดเสียได้ซึ่งความหวัง พระนางจันทเทวีก็ทำนองนั้น รับสั่งให้นายสารตีรีบเข้าเฝ้า

ทั้งพระเนตรที่ยังนองด้วยอัสสุชลนั่นเอง พระนางได้ตรัสถามนายสุนันทะ ด้วยพระกระเสาะเสียงระคนสะอื้นว่า

“สุนันทะเอ๋ย ! บอกฉันหน่อยซิว่า ลูกฉันเป็นไข้หรือหนาวหรือป่วยเปลี้ยเสียขาจริงหรือไม่ ? ในขณะที่เธอฝังโอรสของเราในแผ่นดินนั้น เขากะดุกระดิกมือหรือทำอย่างไรบ้าง”

บ่าวผู้ซื่อสัตย์ ได้เห็นอาการแห่งนายตน เปี่ยมไปด้วยความวิบโยคเช่นนั้น ให้รู้สึกมีความโศกอย่างลึกซึ้ง แต่เป็นไปเพียงครู่เดียว แลแล้วเป็นปิติโสมนัส ก็มาข่มความโศกนั้นเสีย เมื่อระลึกถึงพระอาการแห่งเจ้าชาย ที่มีลักษณะอุดมด้วยผู้มีบุญญาธิการ มีพระวาทะไพเราะ

เพื่อปลอบพระทัยพระนางและทูลแถลงความจริง นายสุนันทะจึงทูลว่า “ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระองค์ประทานอภัยแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด จะขอกราบทูลตามความเป็นจริงที่ได้เห็นและได้ฟัง ในสำนักแห่งพระราชโอรส”

แลแล้วนายสุนันทสารถี ก็ได้กราบทูลความจริงทุกประการแก่พระนางจันทเทวี

ปิติโสมนัสได้เอ่อท้นขึ้นท่วมทับพระมนัสแห่งพระอัक्रमเหสี พระนางทรงยิ้มอย่างชื่นบาน ปานประหนึ่งบุปผชาติรับน้ำค้างพร่างพรหมในราตรี แล้วได้รับรัศมีแห่งแสงทองเมื่อแรกรุ่งอรุณ อา ! ช่างน่าพิศวงอะไรเช่นนี้ ความเศร้าและความสุข ความขมขื่นและความชื่นบาน หมุนเวียนเปลี่ยนแปรเข้ามาในวิถีชีวิตอยู่เสมอมิได้ขาด ไม่ว่าชาติไหนจะเป็นของพระราชหอรือยาก ของพระอัक्रमเหสี หรือนารีผู้มีศักดิ์เพียงนางทาสในเรือนเบี้ย พระนางอุทานออกมาว่า “โอ ! เทพยดาผู้ศักดิ์สิทธิ์ได้ช่วยข้าแล้ว ข้าวดิเลา จะทำให้ดวงใจของเราเต็มบริบูรณ์เช่นข้าวนี”

ฝ่ายเทมียกุมารโพธิสัตว์ เมื่อนายสารถีกลับไปแล้ว จึงอธิษฐานเพศบรรพชาเพื่อแสวงหาความหลุดพ้นจากโลภียามณห์ทั้งปวง ทรงกระทำหนังสือเจริยงพระอังษา ผูกมณฑลชฎายกคาดขึ้นเหนือพระอังสา ทรงถือธารพระกรสำหรับคนชรา เสด็จออกจากอาศรม ทรงจงกรมกลับไปกลับมา เพื่อให้สิริแห่งบรรพชิตเกิดขึ้น

ลำดับนั้น ความสุขอันยังไม่เคยเกิดได้เกิดขึ้นแล้ว เป็นความสุขที่เกิดจากความปลอดโปร่ง ไม่มีความกังวลใดๆ ทรงเปล่งอุทานขึ้นว่า “การบวชของเราเป็นสุขอย่างยิ่ง” แล้วเสด็จเข้าสู่บรรณศาลา ประทับนั่งบนที่ลาดด้วยใบไม้ ทำอภิญญา ๕ และสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้น เสด็จออกจากบรรณศาลา ในเวลาเย็น เก็บใบหมากเฒ่าที่เกิดอยู่ใกล้ที่จงกรมหนึ่งในภาชนะเสวยแล้ว เจริญพรหมวิหาร ๔ สำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ ที่นั้น

ฝ่ายพระเจ้ากาสิกราชและอัक्रमเหสี ได้ทรงทราบข่าวอันเป็นมงคลนั้นแล้ว รีบเสด็จไปยังป่า อันเป็นที่ประทับของพระโพธิสัตว์ พระเทมียราชฤ็ษีทรงต้อนรับพระราชาดด้วยดี รับสั่งให้ราชบุรุษ ภูลาดราชบัลลังก์เพื่อพระราชพาประทับ แต่พระเจ้ากาสิกราชหายอมประทับไม่ เพราะ

ความเคารพในพระราชฤๅษี พระโพธิสัตว์จึงรับสั่งให้ราชบุรุษปูลาดใบไม้ถวายพระราชอา แต่พระราชาก็ไม่ยอมประทับอีก เพราะทรงเกรงพระทัยและเคารพ พระราชาประทับนั่งบนแผ่นดิน

พระเตมียราชกุมารเข้าสู่บรรณศาลา นำใบหมากเฒ่าออกมาถวายพระราชอา จอมคนแห่งแคว้นกาลสีทออดพระเนตร แล้วตรัสว่า

“ดิฉันไม่บริโภคใบหมากเฒ่า โภชนะของดิฉันไม่ใช่อย่างนี้ ดิฉันบริโภคข้าวสุกแห่งข้าวสาสิอันเจือด้วยมังสะสะอาด”

ทรงหยิบใบหมากเฒ่าใส่ฝ่าพระหัตถ์น้อยหนึ่ง ด้วยความเคารพพระโพธิสัตว์ แล้วตรัสถามว่า

“ท่านเสวยใบหมากเฒ่านี้หรือ เป็นอาหาร ?”

“นี่แหละมหาบพิตร เป็นอาหารของอาตมภาพ”

แม้พระองค์เองจะไม่เสวย แต่ก็ทรงสรรเสริญอาหาร^๑ ของพระโพธิสัตว์ว่า หาได้ง่าย ไม่มีโทษ เป็นต้น ประทับนั่งรับสั่งว่าจาอันเป็นที่รักกับพระโพธิสัตว์อยู่

ขณะนั้นเอง พระนางจันทเทวี อันนางสนมแวดล้อมแล้วเสด็จมา จับพระบาททั้งสองแห่งพระปิโยรสราชฤๅษี ทรงกราบแล้วกันแสง พระราชาทรงส่งใบหมากเฒ่าให้พระราชินี ทอดพระเนตร พลาถรัสว่า นี่แหละโภชนะของโอรสเรา เธอจงดูเถิด ท่านอยู่ได้ด้วยโภชนะอย่างนี้ ทรงประทานใบหมากเฒ่าแก่พระนาง พระนางประทานให้แก่สนมมารีอื่นๆ คนละนิด เพื่อดูเป็นตัวอย่าง นางเหล่านั้นเลื่อมใสยิ่งแล้ว นำใบหมากเฒ่าวางบนศิรชะแห่งตนด้วยความเคารพ และกล่าวว่า “พระเตมียราชฤๅษี ทรงกระทำสิ่งที่ทำได้ยากอย่างยิ่ง”

พระโพธิสัตว์มาอยู่ในป่าได้ ๔ วันแล้ว พระราชาและพระราชินีจึงเสด็จมาเฝ้า เห็นพระราชโอรสผิวพรรณผ่องใส แม้จะเสวยเพียงใบหมากเฒ่าก็ตาม ทรงประหลาดพระทัยยิ่ง จึงตรัสถามว่า

“ดิฉันอัศจรรย์ใจยิ่งนักว่า เมื่อท่านอยู่ในป่าแต่ผู้เดียว นั่งนอนบนที่ลาดด้วยใบไม้ฉันอาหารเพียงใบหมากเฒ่า ไขมัน ผิวพรรณจึงผ่องใส”

พระโพธิสัตว์ตรัสประกาศข้อความนั้นว่า

“อาตมภาพนอนรูปเดียว บนเครื่องลาดที่ทำด้วยใบไม้ กองรักษาการของอาตมภาพไม่มี อาตมภาพมีผิวพรรณผ่องใสเพราะนอนผู้เดียว นั้น และเพราะไม่ตามเศร้าโศกถึงอารมณ์ที่ล่วงแล้ว ไม่ปรารถนาอารมณ์อันยังไม่มาถึง ยังอดตภาพให้เป็นไปด้วยปัจจุบันธรรม (วิปัสสนา)

^๑ ทำนองเดียวกับบรพาสผู้ใหญ่ในเมืองเรา ไม่บริโภคอาหารเลย แต่เมื่อพระฉันอาหารเช่นนั้นได้ ก็นิยมเลื่อมใส-ว.ศ.

เพราะปรารถนาอารมณ์อันยังไม่มาถึง เพราะความเศร้าโศกถึงอารมณ์อันล่วงแล้ว
คนพาลทั้งหลายย่อมเหือดแห้ง ชุบผอม ดุจไม้แฉะที่บุคคลตัดแล้วทิ้งไว้กลางแดด”

สมเด็จพระราชบิดายังทรงอาลัยในพระโพธิสัตว์อยู่ มีความปรารถนาจะอภิเษก
พระราชโอรสไว้ในราชสมบัติ จึงทรงเชื่อเชิญโดยนำสมบัติมาล่อว่า

“หากพระราชฤๅษีจะพอพระทัยในการครองราชย์ ดิฉันจะมอบให้ซึ่งกองช้าง รถ ม้า
และพลเดินเท้าทั้งปวง พระราชนิเวศน์สถานอันน่ายินรมย์ นางในที่สวยงามประดับประดาด้วย
สรรพากรณ ให้ทรงอภิรมย์ต่อชีวิตหนุ่มเสียก่อน แล้วจึงค่อยบวชในภายหลัง”

พระหน่อพุทธะจึงตรัสต่อพระราชบิดาว่า

“กุลบุตรควรรีบประพฤติพรหมจรรย์เสียตั้งแต่ยังเป็นหนุ่ม ลักษณะนี้ ท่านผู้แสวงหาคุณ
อันยิ่งใหญ่ทั้งหลายสรรเสริญ อาตมภาพพอใจในการประพฤติพรหมจรรย์หาพอใจในสมบัติไม่
คนทั้งหลาย ทั้งบุรุษและสตรี โดยมากยังไม่ทันแก่ก็ตายแล้ว ใครจะถือวิสาสะต่อชีวิตไม่ได้ว่า
เรายังหนุ่ม ยังไกลต่อความตาย อายุของบุคคลน้อยนัก วันคืนล่วงไป ชีวิตก็สิ้นเข้า ไม่ผิดอะไร
กับชีวิตของปลาทั้งหลายในหนองที่มีน้ำน้อย สัตว์โลกถูกขราและมรณะห้อมล้อม ครอบบ่าอยู่
เป็นนิตย์ อาตมภาพจึงไม่ปรารถนาราชสมบัติ เพราะมันด้านทานขราและมรณะไม่ได้

วันคืนล่วงไปมิได้ล่วงไปเปล่า ย่อมทำให้อายุผิวพรรณและกำลังสิ้นไปด้วย ขอพระองค์
ทรงทราบเถิดว่า เมื่อผ้าในหูกที่ข้างหูกทอ ทอไปได้เท่าใด ส่วนที่ต้องทอก็น้อยลงเท่านั้น ฉนใด
ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายที่เหลืออยู่ก็น้อยฉนั้น แม่น้ำที่เต็ม มีแต่ไหลลงย่อมไม่ไหลกลับ อายุของ
มนุษย์ทั้งหลาย มีแต่ล่วงไป ไม่ถอยหลังกลับเลย ความแก่และความตาย ย่อมพัดพาเอาชีวิต
ของสัตว์ทั้งหลายไป เหมือนน้ำหลากพัดเอาต้นไม้มาก่ออยู่ริมฝั่งให้โค่นลง”

เมื่อพระราชาทรงอ้อนวอนอีก พระโพธิสัตว์จึงตรัสว่า

“พระราชบิดาอย่าให้อาตมภาพต้องเลื่อม (จากคุณธรรม) เพราะทรัพย์สมบัติเลย
ความเป็นหนุ่ม ลงท้ายด้วยความคร่ำคร่าเพราะขรา ประโยชน์อะไร ด้วยบุตรและภรรยาในโลกนี้
อาตมภาพเป็นผู้พ้นแล้วจากเครื่องผูกทั้งปวง ความตายไม่เว้นใครไว้เลย จะต่อสู้ด้วยกองทัพใดๆ
ก็ไม่ได้ กองทัพเหล่านั้นไม่มีในมรณสงคราม เพราะฉะนั้นบุคคลจึงควรรีบทำความเพียร เผลาบ
เสียแต่ในวันนี้ทีเดียว ใครจะรู้ได้พรงี้จะตายหรือไม่ เราจะผัดเพี้ยน ด้วยมัจจุราช ผู้มีเสนาใหญ่
นั้นมิได้เลย อาตมภาพปรารถนาพรหมจรรย์ยิ่งกว่าอย่างอื่นหมด”

พระราชาราชบริษัทบังเกิดความเลื่อมใสในธรรมกถาของพระโพธิสัตว์ ประกอบด้วยความรักที่มีอยู่ในพระราชโอรส จึงทรงสละราชสมบัติออกผนวช มีข้าราชการบริพารออกบวชตามจำนวนมากมาย ส่วนพระราชินีและสนมสนารีทั้งหลาย ก็บวชเป็นตปาลีณี ยังอภิญญาและสมบัติให้เกิดขึ้นแล้ว ได้มองเห็นคุณค่าแห่งชีวิตอย่างแท้จริง

พระศาสดาทรงเล่าเรื่องนี้จบแล้ว ตรัสย้ำเป็นนิคมพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย! เราตถาคตสละราชสมบัติออกมหาภิเนษกรรมณในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนเมื่อเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ เราเคยสละมาแล้ว”

ภิกษุทั้งหลายฟังแล้วประทับใจเป็นที่ยิ่ง

๒๘

พระอริยาศัยซึ่งเปี่ยมด้วยขันติและเมตตา

นอก

จากทรงเป็นตัวอย่าง ในทางเสียสละความสุขอันเป็นโลกีย์ เช่น พระเตมีย์โพธิสัตว์แล้ว พระบรมศาสดา ยังทรงเป็นตัวอย่างในทางอื่นอีกมากมาย เช่น ทางความเพียร และความอดทน เป็นต้น ทั้งในอดีตชาติและชาติปัจจุบัน

ทางความเพียรนั้น เช่น สมัยเมื่อพระองค์เสวยพระชาติเป็นมหาชนกโพธิสัตว์ เดินทางโดยทางเรือจากนครกาลจัมปาเกะไปสู่นครมิถิลา บังเอิญเรือแตกท่ามกลางมหาสมุทร พระโพธิสัตว์ว่ายน้ำอยู่ถึง ๗ วัน จนกระทั่งมีผู้มาช่วยนำไปส่งที่เมืองมิถิลา

ผู้ช่วยได้ถามว่า เหตุไฉนจึงว่ายอยู่ในทะเล ทั้งๆ ที่มีได้มองเห็นฝั่งเลย เป็นเวลาดั้ง ๗ วัน คนอื่นเขาตายกันหมด พระมหาชนกตอบว่า

“เราไตร่ตรองเห็นปฏิปทาแห่งโลก และอาณิสสงส์แห่งความเพียร แม้ไม่เห็นฝั่งจึงพยายามอยู่อย่างไม่หยุดหย่อน ท่ามกลางมหาสมุทร”

ความจริงก็เป็นเช่นนั้น แม้เบื้องต้น จะมองไม่เห็นฝั่งแห่งความสำเร็จ แต่เมื่อบุคคลมีความพยายามไม่หยุดหย่อน จะต้องพบเห็นฝั่งแห่งความสำเร็จเข้า ไม่วันใดก็วันหนึ่ง

พระโพธิสัตว์ตรัสต่อไปว่า “คนที่ทำความเพียรนั้น แม้จะตายลงก็พันคำครหา ชื่อว่าไม่เป็นหนี้ เมื่อทำกิจที่บุรุษควรทำแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง เมื่อบุคคลได้พยายามด้วยดีแล้ว จะสำเร็จหรือไม่สำเร็จ ย่อมจะมองเห็นกรรมอันงามของตน” ดังนี้ เป็นต้น

ในที่สุดได้ครองราชย์ในมิลินทนคร และได้พระนางสิวลีราชธิดาของพระเจ้ากรุงมิลินทานั้นเองเป็นพระอัครมเหสี เพราะความเพียรและความฉลาดแห่งตน

ส่วนที่ทรงมีความอดทนนั้น มีตัวอย่างมากมาย เช่น สมัยเมื่อเสวยพระชาติเป็นขันตีวาทีดาบส หรือพราหมณ์ชื่อกุนทะ

ข้อความย่อ ดังนี้

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์ชื่อกุนทะ ในกรุงพาราณสี บวชเป็นดาบสอยู่ในหิมวันตประเทศ เป็นเวลานาน ปราณจะได้อลิ้มรสหวาน เปรี๊ยะ มัน และเค็มบ้าง จึงออกจากป่าหิมพานต์ สู่กรุงพาราณสี

เสนาบดีของพระเจ้ากรุงพาราณสี ได้เห็นพระโพธิสัตว์แล้วเกิดความเลื่อมใส ปวารณาถวายปัจจัย ๔ ดาบสโพธิสัตว์พักอยู่ ณ ราชอุทยาน

ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้ากรุงพาราณสีพระนามว่ากลาปุ เสวยน้ำจันทน์จนมีเมาแล้ว ไม่อาจครองพระสติได้ มีนักพ่อนหอมล้อม เสด็จไปสู่พระราชอุทยานได้ทรงบรรทมทอดพระเศียรลงบนटकของหญิงซึ่งเป็นที่รักและพอพระราชหฤทัยยิ่งคนหนึ่ง

หญิงคนอื่นๆ เมื่อเห็นพระราชบรรทมหลับบนटकของสนมคนโปรดแล้ว ต่างก็พากันไปเที่ยวเล่นในพระราชอุทยานตามอัธยาศัย เห็นดาบสโพธิสัตว์นั่งอยู่ใต้ต้นสาละ ซึ่งมีดอกบานสะพรั่ง จึงนั่งลงนมัสการแล้วนั่งฟังธรรมอยู่ ธรรมกถาที่ดาบสแสดงซึ่งออกมาจากจิตใจของท่านนั้นไพเราะจับใจยิ่งนัก ผิดกับธรรมกถาซึ่งออกจากตำรา

พระราชาทรงตื่นบรรทมขึ้น เมื่อไม่ทอดพระเนตรเห็นหญิงเหล่านั้น จึงกริ้วมาก เข้าพระทัยว่า หญิงเหล่านั้นหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ ทรงถือพระขรรค์เสด็จไปตาม หญิงคนโปรด ได้เห็นดังนั้น จึงรีบแย่งพระขรรค์จากพระหัตถ์ของพระราชเสีย์

เมื่อได้เห็นหญิงบริวารของพระองค์นั่งหอมล้อมดาบสอยู่เสมือนดาวล้อมเดือนเช่นนั้น ความกริ้วของพระราชาก็ทวีขึ้น ดุจนำเอาน้ำมันไปราดลงในกองเพลิง

“กำลังเทศน์เรื่องอะไรนะ คนหลอกลวง ?” พระเจ้ากลาปุตรัสถามอย่างเคียดแค้นชิงชัง

“เรื่องขันตี ขอถวายพระพร” ดาบสตอบ

“ขันตี คืออะไร ?” พระราชาตรัสถาม

“คือความไม่โกรธ เมื่อคนอื่นด่าว่าเสียดสีดูหมิ่นหรือประหาร”

“ดีละ คนหลอกลวง เราจะพิสูจน์ขันตีของท่านว่าที่ท่านสอนคนอื่นให้มันนั้น ตัวท่านเองมีหรือไม่”

ตรัสดังนั้นแล้ว รับสั่งเรียกคนมาโจรมา ตรัสสั่งว่า “จงคร่าดาบสัวคนนี้ ให้นอนราบลงกับแผ่นดิน แล้วเขียนเสีย ๒ พันครั้ง ข้างละ ๕ ร้อย คือข้างหน้า ข้างหลัง และสี่ข้างทั้งสอง”

ข้าราชการต่างออกสั่นขวัญแขวนกันทั่ว แต่ไม่อาจห้ามหรือขัดขวางพระราชาก็ได้ พวกผู้หญิงปากสันมือสันด้วยความกลัว

คนมาโจรเริ่มทำตามคำสั่ง เพราะเกรงพระราชอาญาจนพระดาบสนั้นสลับ เมื่อฟื้นขึ้น พระราชารับสั่งถามอีกว่า

“อ้าว ดาบสว่าไป ท่านสอนอย่างไร พูดอย่างไร ?”

“อาตมภาพสรรเสริญขันติ ความอดทน ขอถวายพระพร พระองค์ทรงเข้าพระทัยว่า ขันติอยู่ที่ผิวหนังของอาตมาหรือ ? ขันติมิได้อยู่ที่ผิวหนังหรือกรมหาบพิตร ! แต่อยู่ลึกลงไป ในหทัยของอาตมภาพ”

“ดีละ” พระราชาตรัส “จะลองค่อยๆ เขียนลงไปดู หาขันติของท่านให้พบ”

แลแล้วรับสั่งให้ตัดมือและเท้าของดาบสออกเสีย

โดยนัยเดียวกันรับสั่งให้ตัดหูและจมูกของดาบส เมื่อพระดาบสยังยืนยันอยู่ว่า ท่านสรรเสริญขันติอยู่นั่นเอง พระราชาทรงกริ้วจัด จึงกระทุ้งดาบสลงตรงอก ด้วยพระบาทอย่างแรงแล้วเสด็จหนีไป

แผ่นดินใหญ่ซึ่งสามารถทรงไว้ได้ซึ่งของหนัก มีภูเขาสิเนรุราช เป็นต้น ก็ไม่อาจทรงคนชั่วเช่นพระเจ้ากลาปไว้ได้ จึงแยกออกสู่มหาสมุทรที่ประดุจพระราชอุทยานนั่นเอง พระองค์ไปบังเกิดแล้วในอเวจีมหานรก

เมื่อพระราชาเสด็จกลับไปแล้ว เสนาบดีจึงเข้าไปประคองท่านดาบส เช็ดโลหิต พยุงให้นั่งแล้วกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ! หากท่านจะโกรธ ก็พึงโกรธเฉพาะพระราชาเท่านั้นเถิด อย่าโกรธคนอื่นเลย”

ดาบสได้ฟังดังนั้น จึงบันลือสีหนาท ประกาศความที่ตนเป็นผู้มีความอดทน และไม่โกรธว่า

“พระราชาพระองค์ใด รับสั่งให้ตัดมือเท้า หู และจมูกของเราแล้ว ขอพระราชาพระองค์นั้นจงดำรงพระชนม์ชีพอยู่ตลอดกาลนานเถิด คนอย่างเราหาโกรธไม่”

นี่คือพุทธจริยาในอดีตเกี่ยวกับความอดทน

ไม่เพียงแต่สมัยที่เสวยพระชาติเป็นมนุษย์เท่านั้น ที่ทรงมีพระจริยาอันดี แม้สมัยที่เสวยพระชาติเป็นสัตว์ดิรัจฉาน ก็ทรงมีพระจริยาอันน่าประทับใจยิ่ง

ครั้งหนึ่งเสวยพระชาติเป็นพญาगी (ลิง) เมื่อผู้มีขนขาวสะอาด ปากแดง ตัวใหญ่กว่าลิงทั้งปวงในป่านั้น

ครั้งหนึ่ง พราหมณ์คนหนึ่งเดินทางเข้าไปในป่า บังเอิญตกลงไปในเหวข้างต้นไม้ใหญ่ ซึ่งอยู่ในเหวนั้น ไม่อาจปีนป่ายขึ้นมาได้ จึงส่งเสียงร้องก้องกังวานไปพร พญาลิงเมื่อผู้มาเที่ยวเก็บผลมาลอยู่ในป่า ได้ยินเสียงนั้น จึงไปดู มองเห็นมนุษย์อยู่ในเหว มีใจกรุณา จึงได้หาเถาเชือกใหญ่ หย่อนลงไป แล้วช่วยดึงขึ้นมา เนื่องจากเหวนั้นลึกมาก มนุษย์ก็หนัก กว่าที่จะขึ้นมาถึงปากเหวได้พญาวานรก็ต้องเสียกำลังมาก เห็ดเหนื่อย จึงได้นอนหลับไปใกล้ๆ เหวนั้นเอง

เนื่องจากตกอยู่ในเหวแต่เช้า พราหมณ์นั้นรู้สึกหิวมากมองไปรอบๆ ก็ไม่มองเห็นอะไรที่พอจะกินได้ เห็นพญาลิงนอนอยู่ จึงมีจิตคิดจะฆ่าเพื่อประโยชน์สองอย่าง อย่างหนึ่งเพื่อให้เนื้อเป็นอาหาร ประการที่สองเพื่อเอาหนังไปขายในเมือง

คิดดังนั้นแล้ว เขาเหลียวเห็นหินใหญ่ก้อนหนึ่ง จึงจับก้อนหินนั้น ปล่อยไปถูกศีรษะของพญาวานร พระโพธิสัตว์ตื่นทันที เลือดไหลซึมตัว รีบกระโดดขึ้นไปบนกิ่งไม้ มองพราหมณ์คนนั้นด้วยสายตาพิศวง มีแววแห่งการตำหนิอย่างชัดเจน แต่ใจกรุณาก็ยังมีอยู่จึงแสดงอาการให้พราหมณ์รู้ว่า “ป่านี้เป็นป่าที่บิ เต็มไปด้วยอันตราย ท่านจะหาทางออกไม่ได้ หากไม่ได้รับความช่วยเหลือจากข้าพเจ้า แต่ข้าพเจ้าไม่กล้าเข้าไปใกล้ท่านเสียแล้ว เพราะท่านเป็นคนที่ประทุษร้ายมิตร ข้าพเจ้าช่วยเหลือท่านให้พ้นภัย แต่ท่านกลับก่อภัยให้เกิดขึ้นแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าแสวงหาความสุขจากการทำประโยชน์แก่ผู้กำลังทุกข์ แต่ท่านกลับก่อทุกข์แก่ผู้ทำประโยชน์ ข้าพเจ้าไม่ไว้ใจท่านเสียแล้ว

แต่พราหมณ์เอ๋ย ! ข้าพเจ้าได้ช่วยท่านมาแล้ว วิสัยปราชญ์ เมื่อช่วยใคร ก็ชอบที่จะช่วยให้ตลอด ดังนั้นขอท่านจงเดินตามไปเถิด ข้าพเจ้าจะกระโดดนำไปบนกิ่งไม้”

แลแล้วพญาวานรก็กระโดดนำไปบนกิ่งไม้ เลือดที่ศีรษะหยดลงสู่ภูมิภาคตลอดเวลา ช่างน่าสงสาร และน่านับถือเสียนี้กระไร ! พราหมณ์ผู้มีอันมรณภัยคุกคามแล้วจึงเดินตามรอยเลือดของพญาวานรไป

เมื่อถึงปากทาง วานรโพธิสัตว์ จึงแสดงอาการให้ทราบ ว่า บัดนี้ถึงปากทางแล้ว ท่านสามารถไปได้โดยลำพัง ข้าพเจ้าจะกลับเพียงนี้ ไม่ปรารถนาเหยียบย่างเข้าไปถีนมนุษย์ เพราะมนุษย์ไว้อยาก ปากอย่าง ใจอย่าง ขนาดท่าน ผู้ซึ่งข้าพเจ้าทำอุปการะให้ยังเป็นไปได้ถึงเพียงนี้ จะประสาอะไรกับคนอื่นฯ ซึ่งข้าพเจ้ามิได้เคยทำความดีอะไรให้เลย

เมื่อพรานเดินไปพอลบคล่องจักขุของพระโพธิสัตว์นั่นเอง โรคเรื้อนก็เกิดขึ้นทั่วกาย
แผลแตก ร่างโซมไปด้วยเลือดและหนอง ลื่นชีวิตอย่างทุเรศเวทนา แล้วไปบังเกิดในอเวจีนรก
การประทุษร้ายท่านผู้มีคุณให้ผลอย่างนี้และอย่างอื่นอีกมาก

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้มีความบริสุทธิ์ มีความกรุณาประดุจห้วงมหรณพ บารมี
พระองค์ ได้เคยสั่งสมมาแล้วแต่ปางบรรพ์ พระทัยของพระองค์มั่นคงในความดี ประดุจแผ่น
เมทนี ใครจะขุดไปเท่าไรก็ไม่รู้จักหมดสิ้น พระบารมีที่ทรงสั่งสมมาโดยลำดับ ไม่ว่าถือกำเนิด
เป็นมนุษย์หรือสัตว์ประเภทใดนั้น ได้รวมตัวกันเข้า ส่งพระองค์ให้บรรลุซึ่งอภิสัมโพธิญาณ แต่
นั้นทรงสงสารสรรพสัตว์ผู้ยังเวียนว่ายอยู่ในสังสารสาคร จึงเทศนาโปรดให้ได้รับประโยชน์ตาม
สมควรแก่อัธยาศัยแห่งเวไนยสัตว์นั้น โดยมีได้เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบาก ด้วยพระบาท
เปล่า พระตถาคตเจ้าทรงจาริกไปในหมู่บ้าน ตำบล ชนบท นิคม ราชธานีต่างๆ เพื่อโปรยปราย
ธรรมรัตนะ ทรงสงเคราะห์ชนทุกชั้นโดยสม่ำเสมอ ไม่เลือกว่าเป็นราชา มหาเศรษฐี หรือ
คนขอทาน เสด็จเข้าไปโดยอาการเดียวกัน ไม่ว่าในปราสาทหรือในกระท่อมน้อยของชนชั้นอยู่

แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น จะปรินิพพานไปถึง ๒,๕๐๐ ปีเศษแล้ว
แต่พระพุทธจริยาอันประทับใจ ยังฝังแน่นอยู่ในหทัยของชาวโลกทั้งหลาย มิได้ลบเลือนเลย

พุทธ สรณ คัจฉามิ

พระธรรม คำสั่งสอนอันล้ำค่าของพระองค์ ยังคงอำนวยสุขแก่โลกอยู่ โดยมีจิตจำ
เลื่อมคลาย

ธัมม สรณ คัจฉามิ

พระอริยสงฆ์สาวกของพระองค์ ยังคงเป็นศาสนทายาทผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ ยังคง
เดินถือธงนำหน้าพุทธศาสนิก ในการเว้นบาป บำเพ็ญความดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ เป็นเนื้อ
นาบุญของโลก อำนวยแต่ความสวัสดิแก่ผู้เข้าใกล้อยู่

สงฆ์ สรณ คัจฉามิ

ขอพระรัตนตรัย จงดำรงเป็นธงชัยแห่งโลกตลอดไปเทอญ

ประวัติย่อ : ท่านอาจารย์วิน อินทสระ

ชาติภูมิ : เกิดที่หมู่บ้านท่าศาลา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา
เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗
เมื่อจำความได้ พ่อแม่ได้ย้ายไปอยู่ที่หมู่บ้านตากแดด ตำบลปากร่อ อำเภอเมือง
จังหวัดสงขลา

การบรรพชาอุปสมบท :

บวชเป็นสามเณรเมื่ออายุ ๑๓ ปี ที่วัดบุปผาราม เขตธนบุรี กรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐
และอุปสมบทเป็นภิกษุเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ลาสิกขา เมื่อ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗

การศึกษา :

- มัธยม ๘ (สมัครสอบ)
- นักธรรมเอก
- เปรียญ ๗ (ป.๘.๗)
- ศาสนศาสตร์บัณฑิต (มหามกุฏราชวิทยาลัย)
- M.A. (ทางปรัชญา มหาวิทยาลัยบามารัส อินเดีย)
- ปริญญาดุขฎิบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

หน้าที่การงาน :

สอนวิชาศีลธรรม

- ที่โรงเรียนราชินี
- ที่โรงเรียนพณิชยการสีลม (อาจารย์ผู้ปกครอง)
- ที่โรงเรียนเตรียมทหาร และเป็นหัวหน้าแผนกสารบัญ มียศเป็นร้อยโท

สอนวิชาพุทธปรัชญาเถรวาท มหายาน

- ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง (ประมาณ ๑๒ ปี ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๒๑ ถึง พ.ศ. ๒๕๓๓)

สอนวิชาพุทธศาสนาในประเทศไทยและวิชาจริยศาสตร์

- ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (ประมาณ ๑๐ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๓ ถึง พ.ศ. ๒๕๔๓)

สอนที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เกี่ยวกับศาสนาและปรัชญา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๒ (เป็นระยะเวลา ๔๖ ปีเต็ม) / สอนพิเศษประชาชนทั่วไปเกี่ยวกับความรู้ทางพระพุทธศาสนาในวันอาทิตย์ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๕ มาจนถึง พ.ศ. ๒๕๕๓ (เป็นระยะเวลา ๒๘ ปีเต็ม)

- บรรยายพิเศษในที่ต่างๆ ตามที่ได้รับเชิญ
- บรรยายธรรมทางวิทยุตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๙ จนถึงพ.ศ.๒๕๕๐ โดยออกเป็นรายการสดบ้าง ใช้เทปบ้าง (เป็นระยะเวลา ๑๑ ปีเต็ม)

การประพันธ์ :

- เขียนหนังสือประเภทต่างๆ เช่น นวนิยายอิงหลักธรรม อธิบายหลักธรรม ฯลฯ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ มาจนถึงปัจจุบัน มีประมาณกว่า ๑๖๐ ชื่อเรื่อง บางชื่อเรื่องก็มีหลายเล่ม เช่น ทางแห่งความดี เป็นต้น

ทำนิตยสาร :

- เป็นบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ ของมูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๙ ถึง พ.ศ.๒๕๓๙
- เป็นบรรณาธิการนิตยสารศุภมิตร ของมูลนิธิส่งเสริมกิจการศาสนาและมนุษยธรรม (กศม.) ของวัดมกุฏกษัตริยาราม ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๓๔ ถึง พ.ศ. ๒๕๕๑

รางวัลพิเศษ :

- ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ได้รับรางวัลชมเชยจากคณะกรรมการจัดงานสัปดาห์หนังสือแห่งชาติ ประเภทสารคดี หนังสือเรื่อง “จริยาบท” และในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ หนังสือเรื่อง จริยศาสตร์
- ปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้รับพระราชทานรางวัล “เสาเสมาธรรมจักร” ในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาประเภทวรรณกรรม เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
- ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้รับเกียรติคุณบัตรจากกระทรวงศึกษาธิการ ในฐานะเป็นรางวัลชมเชย ประเภทสร้างสรรค์ด้านศาสนา จากบทความเรื่อง “หลักกรรมกับการพึ่งตนเอง”
- ๒๒ เมษายน ๒๕๕๒ ได้รับรางวัล “พุทธคุณูปการ กาญจนเกียรติคุณ” ในฐานะผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติกระทรวงวัฒนธรรม
- ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๓ ได้รับรางวัล “ปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย” เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จากกระทรวงวัฒนธรรม
- ๒๔ มกราคม ๒๕๕๔ ได้รับรางวัล “นราธิป” ในฐานะนักเขียนอาวุโส ประจำปี ๒๕๕๓ จากสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย (ในพระบรมราชูปถัมภ์)
- ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๔ ได้รับรางวัล “ผลงานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดีเด่นด้านวรรณกรรม” ประจำปี ๒๕๕๔ จากมูลนิธิศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐราชบัณฑิต (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
- ๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๗ “รางวัลศิลปินแห่งชาติ ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๖๖ สาขาวรรณศิลป์” จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (กวช.) กระทรวงวัฒนธรรม

เรื่องพระอานนท์พุทธอนุชา :

เรื่อง พระอานนท์ พุทธอนุชา นอกจากจะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลายในสังคมไทยแล้ว สารานุกรมวรรณกรรมโลกในศตวรรษที่ ๒๐ (Encyclopedia of World Literature in 20th Century) ได้นำเรื่องพระอานนท์พุทธอนุชาไปสดุดีไว้ในหนังสือดังกล่าวนั้น เป็นทำนองว่าได้ชี้ทางออกให้แก่สังคมไทยที่สับสนวุ่นวายอยู่ด้วยปัญหานานัปการ

ท่านอาจารย์วศิณ อินทสระ ประจักษ์กับศิษย์อยู่เสมอว่า
หลักคิดของการสร้างสรรค์ผลงานทั้งหมดที่ผ่านมามาตลอดชีวิต คือ
การตอบแทนพระคุณของพระศาสนาและตอบแทนคุณของประชาชน
แทนคุณพระศาสนา เพราะได้อาศัยพระศาสนาพาตัวเองขึ้นมาได้
และได้ดำรงตนมีชีวิต รับใช้ศาสนาอย่างต่อเนื่องได้นั้น
เพราะความช่วยเหลือและอุปการะของประชาชนตลอดมา

คำประกาศเกียรติคุณ

นายวศิน อินทสระ

ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช ๒๕๖๖

นายวศิน อินทสระ เกิดเมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๔๗๗ ณ หมู่บ้านท่าศาลา อำเภอรัตนภูมิ จังหวัดสงขลา ปัจจุบันอายุ ๙๐ ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่ออายุ ๑๓ ปี จึงได้รับการปลูกฝังบ่มเพาะอุปนิสัยใฝ่ดี ใฝ่รู้ รักสงบใต้ธรรมต่อเนื่องมา และได้อุปสมบทที่วัดบุปผาราม เขตธนบุรี เริ่มศึกษาพระธรรมวินัยอย่างจริงจัง ส่งผลสำเร็จทางการศึกษาในระดับเปรียญธรรม ๗ ประโยค สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี ปริญญาโท ปริญญาเอก สาขาประวัติศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย แล้วเดินทางไปศึกษาต่อจนสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท จากมหาวิทยาลัยบาณารัส อินดู ประเทศอินเดีย และได้รับปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ (พุทธศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นำไปสู่การเป็นนักคิด นักเขียน และนักวิชาการ รวมทั้งเป็นอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางธรรมของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ตลอดระยะเวลากว่า ๕๐ ปี ที่ผ่านมา เป็นส่วนสะท้อนให้งานวรรณกรรมเปี่ยมไปด้วยคุณค่าแห่งหลักธรรมในพระพุทธศาสนาสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

นายวศินได้สร้างสรรค์งานวรรณศิลป์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๗ รวมไม่น้อยกว่า ๑๐๐ เรื่อง ทั้งด้านนวนิยาย เรื่องสั้น สารคดี อนุทิน และอัตชีวประวัติ สารัตถะหลักในงานเขียนทุกเล่มเพื่อการเผยแผ่พุทธธรรมให้เข้าถึงพุทธศาสนิกชนทุกระดับ เช่น แสงเทียน พระอานนท์พุทธอนุชา พุทธจริยา พ่อผมเป็นมหา ผู้สละโลก สาระสำคัญแห่งวิสุทธิมรรค สาระสำคัญแห่งมงคล ๓๔ ธรรมบท อธิบายมิลินทปัญหา พระไตรปิฎกฉบับที่ทำให้ง่ายแล้ว เป็นต้น

ด้วยปณิธานอันแน่วแน่ นายวศินได้น้อมนำคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มานำเสนอในรูปของวรรณกรรม เพื่อให้เป็นประทีปส่องธรรมแก่สังคมและโลก โดยใช้แหล่งข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ มาสังเคราะห์ให้ง่าย ขยายความ ยกตัวอย่าง เล่าด้วยกลวิธีที่เหมาะสม ใช้ภาษาและโวหารงดงามสละสลวย อ่านง่าย ทำให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจ สะเทือนใจ หรือเกิดจินตนาการ สามารถนำไปเป็นคติชีวิตได้ในทุกระดับเพศวัยมุ่งให้เห็นความรู้ ความคิด อันเป็นคุณประโยชน์สำคัญตลอดชีวิตการทำงาน นายวศิน อินทสระ ได้อุทิศตนด้วยความเสียสละ อาทิจ เป็นบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ นิตยสารศุภมิตร สอนพิเศษแก่ประชาชนทั่วไป และบรรยายทางวิทยุของสถานีวิทยุ FM 97.75 MHz เพื่อศาสนาและสังคม เผยแพร่ผลงานวรรณศิลป์เป็นธรรมทาน ในรูปแบบ CD, MP3 หนังสืออิเล็กทรอนิกส์ (E-Book) ผ่านสื่อเสียงดิจิทัลซาวด์คลาวด์ (Sound-Cloud) ทางเว็บไซต์ www.ruendham.com, www.kanlayanatam.com และในเฟซบุ๊ก อาจารย์วศิน อินทสระ

ใน พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นปูชนียบุคคลด้านภาษาไทย เนื่องในวันภาษาไทยแห่งชาติจากกระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ. ๒๕๕๓ ได้รับรางวัลนราธิป ที่มอบให้แก่นักเขียน นักหนังสือพิมพ์ กวี นักแปล และบรรณาธิการอาวุโส ผู้สร้างสรรค์ผลงานอันทรงคุณค่าแก่วงวรรณกรรมไทยอย่างต่อเนื่อง ได้รับความนิยมนอย่างกว้างขวาง จากสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทย พ.ศ. ๒๕๕๙ ได้รับรางวัลโล่ประกาศเกียรติคุณ ผู้ทำคุณประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาและสังคม ในโอกาสครบ ๑ ทศวรรษ การก่อตั้งสถานีวิทยุเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคม FM 97.75MHz จากคณะกรรมการจัดตั้งสถานีวิทยุพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ในกำกับของมหาเถรสมาคม และ พ.ศ. ๒๕๖๕ หนังสือเรื่อง พระอานนท์พุทธอนุชา ได้รับการยกย่องจากองค์การยูเนสโก ว่าเป็นผลงานที่มีความเป็นเลิศด้านวรรณศิลป์มีรายชื่อปรากฏในสารานุกรมวรรณคดีหรือวรรณกรรมของโลกในศตวรรษที่ ๒๐ (Encyclopedia of World Literature in 20th Century) จากองค์การยูเนสโก นับว่าเป็นเพชรน้ำเอกในวงวรรณกรรม

นายวศิน อินทสระ จึงสมควรได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ พุทธศักราช ๒๕๖๖

[จากคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (กวช.) กระทรวงวัฒนธรรม]

ผลงาน เป็นเสมือน
“รอยเท้า” ของเขา
ผลงาน เป็นร่องรอยของเขา
เรารู้จักเขาได้ดี ว่าเป็นคนเช่นไร
ยิ่งใหญ่เพียงใด
ก็จงดุที่ร่องรอยของเขา

“อนุทินวรรณคดี”
วศิน อินทสระ
๑๑ เมษายน ๒๕๒๐

ภิกษุทั้งหลาย
พวกเธอจงเที่ยวจาริกไป
เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก
เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก
เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก
เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข
แก่เทพยดา และมนุษย์ทั้งหลาย

